

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**MÎR SALİH B. HAVABİN'İN *RİSALE Fİ'T-TİBB* ADLI ESERİ
(DEĞERLENDİRME VE METİN NEŞRİ)**

Büşra Seda YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Mükerrerrem Bedizel AYDIN

EYLÜL-2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÎR SALİH b. HAVABİN'İN *RİSALE Fİ'T-TİBB* ADLI ESERİ
(DEĞERLENDİRME VE METİN NEŞRİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra Seda YILMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe

**“Bu tez 23.09.2021 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Mükerrerrem Bedizel AYDIN	Başarılı
Prof. Dr. Hüseyin Nejdett ERTUĞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜLTEKİN	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim. Etik Beyan Formunu imzalamayınız.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Büşra Seda YILMAZ

23/09/2021

ÖNSÖZ

Yüksek lisans çalışmamız Mîr Salih b. Havabın tarafından kaleme alınan Risale-i fi't-tıbb adlı eserin incelemesi ve değerlendirmesini konu edinmiştir. Bu vesileyle kendisini rahmetle anıyorum.

Tezimin her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, sabırla ilgisini eksik etmeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Mükerrerem Bedizel Aydın'a müteşekkirim. Bu süreçte güler yüzü ve motive edici desteğiyle beni yalnız bırakmayan çok kıymetli arkadaşım ve kuzenim Gamze Çakır'a teşekkür ederim. Hayatımın her alanında olduğu gibi tez çalışmam süresince gösterdiği sabır, anlayış ve desteği için sevgili annem Samiye Yılmaz'a ve ablam Elif Öztürk'e teşekkürü borç bilirim.

Büşra Seda YILMAZ

23/09/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
TABLolar LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İNCELEME	7
1.1. Mîr Salih b. Havabin	7
1.2. Risale fi't-Tıbb	7
1.2.1. Nüsha özellikleri.....	9
1.2.2. Risale fi't-Tıbb 'ın Bölümleri.....	9
1.2.3. Eserde Yer Alan Hastalıklar	54
1.2.4. Teşhis ve Tedavi Yöntemleri.....	55
1.2.5. Sosyal Hayata Dair Veriler.....	57
1.2.6. Eserin Kaynakları	58
BÖLÜM 2: ÇEVİRİMETİN	59
2.1. Metin.....	59
SONUÇ	206
SÖZLÜK	208
KAYNAKÇA	258
ÖZGEÇMİŞ	260

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
b.	: bin
bk.	: bakınız
çev.	: çeviren
ed.	: editör
Far.	: Farsça
haz.	: hazırlayan
krş.	: karşılaştırınız
MÖ.	: milattan önce
ö.	: ölümü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: varak
Yun.	: Yunanca

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: [2b]	60
Tablo 2: [4a]	61
Tablo 3: [4b]	61
Tablo 4: [5a]	62
Tablo 5: [5b]	62
Tablo 6: [6a]	63
Tablo 7: [6b]	63

ÖZET	
Başlık: Mîr Salih b. Havabin'in <i>Risale Fi't-Tıbb</i> Adlı Eseri (Değerlendirme ve Metin Neşri)	
Yazar: Büşra Seda YILMAZ	
Danışman: Prof. Dr. Mükerrerrem Bedizel AYDIN	
Kabul Tarihi: 23.09.2021	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 260 (tez)
Tıp, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. İlk insanlar yaralarını iyileştirmek için deneme-yanılma yöntemini kullanarak, doğadaki hayvanları gözlemleyerek bitkilerin şifa verici özelliklerini keşfetmişlerdir. Bu tecrübi bilgiler zamanla birikmiş, İlk Çağ medeniyetlerinin bünyesinde farklı şekillerde zenginleşerek ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişim sürecinde dönüm noktası Antik Yunan hekimi ve filozofu Hipokrates'le başlamıştır. Hipokrates, tabiatüstü varlıkların, çeşitli büyü, sihir ve kehanete dayalı uygulamaların teşhis ve tedavide yerleri olmadığını ileri sürerek deney ve gözleme dayalı bir sistem kurmuş ve böylelikle rasyonel tıp anlayışının temelleri atılmıştır. İslam tıbbı, başta Antik Yunan olmak üzere İlk Çağ medeniyetlerine ait zengin bilgi birikimini tevarüs etmiş, bu birikim İslam dininin temel prensipleriyle bütünleşerek zengin bir gelenek oluşturmuştur. Kainat ve insan arasındaki uyumu temele alan bu sistemde İbn Sina, Ebubekir Razi, Zehravi gibi Müslüman hekimler tıpta çığır açacak gelişmeler ortaya koymuşlardır. Klasik dönem Osmanlı tıbbı da büyük ölçüde İslam tıbbının mirasçısı durumundadır. Hacı Paşa, Mümin b. Mukbil, İshak b. Murad, İbn Şerif, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Emir Çelebi ve Salih b. Nasrullah gibi Osmanlı hekimlerinin kaleme aldıkları eserlerden Osmanlı tıbbına dair teorik ve pratik uygulamaların bilgisine erişebilmekteyiz. Ancak Osmanlı tıbbına dair yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu bir gerçektir. Yüksek lisans tezi olarak çalıştığımız <i>Risale fi't-Tıbb</i> adlı eserin müellifi pek çok kaynakta Salih b. Nasrullah olarak geçmektedir. Yaptığımız çalışma neticesinde söz konusu eserin Mîr Salih b. Havabin'e ait olduğu tespit edilmiştir. Hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. <i>Risale fi't-Tıbb</i> adlı eserde baştan ayağa doğru sıralanan hastalıklar ve tedavi yöntemlerinin yanı sıra sosyal hayata dair konularla birlikte at hastalıklarına ve bahnameye dair bir bölüme de yer verilmiştir. Hastalıkların tedavilerinde bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli drogların, müzikle tedavi yönteminin, hacamat, dağlama, sülük vurma gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca folklorik birtakım uygulamalar tavsiye edilmiştir. Müellifin istifade ettiği kaynaklar, hastalıkların teşhis ve tedavileri hakkında ifade edilen bilgiler doğrultusunda eserin klasik Osmanlı tıbbının kavram ve prensipleriyle yazıldığını söyleyebiliriz.	
Anahtar Kelimeler: Tıp, Klasik Osmanlı Tıbbı, Mîr Salih b. Havabin	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Mîr Salih b. Havabin's Written Work Named <i>Risale fi't-tıbb</i> (Evaluation and Text Publication)	
Author of Thesis: Büşra Seda YILMAZ	
Supervisor: Prof. Dr. Mükerrerem Bedizel AYDIN	
Accepted Date: 23.09.2021	Number of Pages: v (pre. text) + 260 (main body)
The field of medicine has a background as old as mankind's history itself. The first humans discovered the healing properties of plants by observing animals in nature, using trial and error to heal their wounds. This experiential knowledge has accumulated over time and has progressed by enriching in different ways within the structure of the First Age civilizations. The turning point in this development process started with the Ancient Greek physician and philosopher Hippocrates. Hippocrates established a system based on experimentation and observation, claiming that supernatural beings, various magic, magic and prophecy-based practices had no place in diagnosis and treatment, and thus the foundations of rational medicine were laid. Islamic medicine has inherited the rich knowledge of the ancient civilizations, Ancient Greece in particular, and this accumulation has formed a rich tradition by integrating with the basic principles of the religion of Islam. In this system, which is based on the harmony between the universe and mankind, Muslim physicians such as Avicenna, Rhazes and Al-Zahrawi made groundbreaking developments in medicine. Classical period Ottoman medicine is also an inheritor of Islamic medicine to a great extent. We can access the knowledge of theoretical and practical applications of Ottoman medicine from the works written by Ottoman medical practitioners such as Hadji Pasha, Mu'min bin Mukbil, İshak bin Murad, Ibn Sharif, Şerafeddin Sabuncuoğlu, Emir Çelebi and Salih bin Nasrullah. However, the fact of the matter is that the studies on Ottoman medicine are quite insufficient. The author of the work that we're studying for our Master's Thesis, named <i>Risale fi't-Tıbb</i>, is credited with Salih bin Nasrullah in many sources. As a result of our study, the mentioned work is found to be written by Mîr Salih bin Havabin. There is no information available regarding his life. <i>Risale fi't-Tıbb</i> includes diseases and treatment methods listed from head to toe, as well as social life issues such as dyeing hair, beard and protection from various pests, as well as horse diseases and a section which could be considered as bahname (sexual treatments). It is seen that methods such as herbal, crude drugs of animal and mineral origin, musical therapy, cupping, etching, leeching are used in the treatment of diseases. In addition, some folkloric practices have been recommended. We can say that the work was written with the concepts and principles of the classical Ottoman medicine in accordance with the information expressed about the diagnosis and treatment of diseases, and the sources used by the author.	
Keywords: Medicine, Classical Ottoman Medicine, Mîr Salih b. Havabin	

GİRİŞ

İlkçağlarda Tıp

Tıp insanlık tarihi kadar eski bir alandır. Yaşadıkları koşullar içerisinde hastalıklardan yahut yaralanmalardan muzdarip olan ilk insanlar, şifa bulmak amacıyla çeşitli çareler aramıştır. Doğada faydalı ve zararlı olan bitkilerin hayvanlar tarafından ayırt edilebildiğini farkederek ilk insanlar, hasta olduklarında deneme-yanılma yöntemini kullanarak kendilerini tedavi etmeye çalışmışlardır. Kendilerinin hem hekimi hem de eczacısı olan insanoğlu, yaralarına çeşitli bitkileri sarmış, vücudundaki kırıklara ağaç dalları sararak sabitleştirmiş, ağrıyan yerlerine güneşte ısıttıkları taşları koyarak hastalıklarına şifa aramışlardır. Yazının icadıyla birlikte bu tıbbi birikimler kaydedilmiş ve yüzyıllar içerisinde gelişme göstererek uygulanmaya devam etmiştir.¹

Tıbbi bilgiler Mısır, Mezopotamya ve Hint Medeniyetlerinde rahipler, kabile reisleri ve büyücüler gibi üstün nitelikte olan kişilerin elinde toplanmış ve zamanla hastalıkların sebepleri üzerine farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu sebepler şimsek çakması, güneş ve ay tutulması gibi tabiatla cerayan eden çeşitli olaylarla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Tedavi yöntemlerinde bitkilerden faydalanmış oldukları bilinmekle birlikte muskalar, dövmeler ve kötü ruhların bedeni ele geçirerek bedeni hasta ettiği düşüncesinden hareketle kötü ruhları uzaklaştırma ve gibi çeşitli şifa yöntemleri de kullanılmıştır.²

Tıbbın dönüm noktası antik Yunan hekimi Hipokrates'le (M.Ö. 460-377) başlamıştır. “Tıbbın babası” olarak bilinen Hipokrates, tıbbi sihir, büyü ve kehanetten arındırarak deney ve gözleme dayalı bir sistem kurmuş ve rasyonel tıp anlayışının temellerini atmıştır. Döneminin en meşhur hekimlerinden olan Hipokrates, geliştirdiği bu tıp anlayışı çerçevesinde kendinden sonra gelen hekimlere liderlik etmiş ve İslam tıbbının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.³

¹ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2006), 31.

² Ahmet Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi* (İstanbul, Akdem Yayınları, 2016), 48-53.

³ Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi*, 54-55

İslam Medeniyetinde Tıp

İslam tıbbının kökleri Antik Yunan, Süryani, Hint ve İran medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Bilhassa antik Yunan medeniyetine ait bilgi ve birikim müslüman hekimler tarafından tercüme edilerek İslam dininin temel doktrinlerinin birleşmesiyle yeni bir perspektif kazanmıştır. Bu perspektifte Aristoteles'in insan ve evren arasında ilişki olduğu fikriyle Hipokrat-Galen tıbbındaki uyum fikrinin tıbbın gelişiminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu anlamda geliştirilen "Unsurlar Teorisi" yada "Hıltlar Teorisi" İslam tıbbının esasını teşkil etmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu teoriye göre makrokozmos olan kainat; ateş, su, toprak ve havadan (anasır-ı erbaa) oluşmaktaydı. Küçük alem olan insan, diğer bir ifadeyle mikrokozmos olan insan da kan, safra, kara safra (sevda) ve balgam olmak üzere dört hılttan (ahlat-ı erbaa) meydana gelmekteydi. Bu hıltların hararet (sıcaklık), bürûdet (soğukluk), rutubet (yaşlık) ve yübûset (kuruluk) olmak üzere nitelikleri bulunmaktaydı. Hıltlar arasındaki dengenin çeşitli sebeplerle bozulması durumunda bozulan hılt dengesini doğal durumuna getirilmesiyle tedavi mümkün olurdu. ⁴

İslam medeniyetinde bu teori çerçevesinde yaptığı çalışmalarla tıp ilmine yön veren hekimler, kendinden sonra gelen hekimlere yol göstermiştir. Daha çok filozof kimliğiyle tanınan Kindi (ö.872), maddi unsurların insanın ruhuna ve duygularında meydana getirdiği etkinin ölçülebilir olduğunu söyleyerek psikofizyolojinin öncüsü olarak kabul edilmiştir. ⁵

İslam medeniyetinde tıp tarihine yaptığı katkılarla önemli bir konuma sahip olan Razi (ö.925) ve Zehrâvi (ö.1058), kedi bağırsağından elde ettiği ameliyat ipliklerini kullanarak cerrahi alanına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca irinli ve derin yaralarda fitil kullanımı da söz konusu hekimler tarafından yapılmıştır. ⁶

Batı medeniyetinde "Avicenna" olarak tanınan İbn Sina'nın tıp alanında kaleme aldığı *el-Kânûn fi't-tıb* adlı eser yüzyıllar boyunca hem İslam medeniyetinde hem de Batı medeniyetinde ders kitabı olarak okutulmuştur. İbn Sina bu eserde miras aldığı tıbbi

⁴ Nil Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, (Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı,2015),62.

⁵ Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi*, 358

⁶ Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi*, 358

bilgileri geliştirerek tıp alanında yenilikler getirmiştir. Söz gelimi sıtma mikrobunun batakılık ve sazlık alanlarında daha çok görüldüğünü ifade etmiştir.⁷

İslam dünyasında Razi, Zehravi ve İbn Sina tarafından yapılan çalışmalar Osmanlı hekimleri tarafından da takip edilmiştir.

Osmanlı Tıbbının Esası: Hıltlar Nazariyesi

Klasik dönem Osmanlı tıbbında hastalıkların teşhis ve tedavi yöntemlerinde “hıltlar nazariyesi” esas alınmıştır. Kökleri Antik Yunan medeniyetine kadar uzanan hıltlar teorisi, İslam tıbbında da kabul görmüş, Selçuklu ve Osmanlı tıbbında da devam ettirilmiştir ve bu anlayış 19. yüzyıla kadar doğu ve batı uygarlıklarında etkisini sürmüştür.⁸

Bu teoriye göre makrokozmos olan kainat; ateş, su, toprak ve havadan oluşmaktaydı. Mikrokozmos olan insan bedeni de kan, safra, kara safra (sevda) ve balgam olmak üzere dört hılttan meydana gelmekteydi. Bu hıltların hararet (sıcaklık), bürûdet (soğukluk), rutubet (yaşlık) ve yübûset (kuruluk) olmak üzere nitelikleri bulunmaktaydı.⁹ Hıltlar arasındaki denge dağılımı her insanda farklı olabilmekteydi ve bu durum kişinin mizacını belirlemede temel etken olarak kabul edilirdi. Söz gelimi bir kişinin doğal hılt dengesinde sevda hıltı diğer hıltlara göre daha fazlaysa o kişinin sevdavî mizaçlı olduğu düşünülürdü. Bu hıltlar ve nitelikler günümüzdeki sözlük anlamlarının dışında kullanılmaktaydı.¹⁰

Hıltlar, mizaçların oluşmasında etkili olduğu gibi hastalık ve sağlık durumlarında da etkiliydi. Hıltlar arasındaki doğal denge durumu, kişinin sağlıklı olduğunun göstergesiydi. Çeşitli sebeplerle hıltlar arasındaki dengenin bozulması durumunda hastalık meydana gelirdi. Tedavinin ilk adımı yenilen-içilen gıdalarla kişinin bozulan hılt dengesini doğal durumuna getirmektir. Bunun için de müfred deva adı verilen

⁷ Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi*, 358

⁸ Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 6 Şubat 2021).

⁹ Sakızlı İsa Efendi, *Nizamü'l-Edviye*, hzl. M.B. Aydın - S.Murad, (Ankara: TÜBA, 2019) 29-39.

¹⁰ Mükerrrem Bedizel Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfiredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6/2(2005), 299-315.

bitkisel, hayvansal, madensel kökenli ilaçlarla ve bunların karışımından meydana gelen ilaçlar, diğer bir deyişle mürekkep devalar kullanılırdı. ¹¹

Burada gıda ve deva arasındaki ilişkiden söz etmek gerekmektedir. Müfred devalar söz konusu olduğunda yenilen-içilen bütün maddeler ya “gıda” yada “deva” kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre vücudun hılt dengesinde herhangi bir değişiklik meydana getirmiyorsa “gıda”, vücudun bozulan hılt dengesini düzeltiyorsa “deva”, denilirdi. Devaların hastalıkların tedavisinde kullanım şekilleri ise kişinin mizacına göre belirlenirdi. ¹²

Nasıl ki hıltların nitelikleri varsa devaların da sıcak, soğuk, kuru ve yaş olmak üzere nitelikleri vardı. Devalardaki bu nitelikler derecelendirilmiştir. Buna göre bir deva birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derecelerden birinde olmak durumundaydı. Birinci derece bedendeki hılt dengesinde çok az bir değişikliğin olduğunu ifade eder. İkinci derecede devanın tesir ettiği ancak bedene herhangi bir sıkıntı vermediği durumları belirtir. Üçüncü derece; etkisini sıkıntılı bir şekilde gösteren ancak bedene zarar vermeyen devaların niteliğini gösterir. Dördüncü derece ise devanın bedene zarar verdiğini ifade eden yoğunluk derecesini belirtir. ¹³

Osmanlı tıbbı yalnızca hastalığı tedavi etme üzerine kurulu bir sisteme sahip değildi, aynı zamanda hastalığın meydana gelmemesi için koruyucu hekimliğe dayalı bir anlayışa da sahipti. Bu anlayışa göre kişinin hılt dengesinin doğal halde kalmasını sağlamanın koşullarından biri de yenilen-içilen gıdaların mizaca göre belirlenmesiydi. Kişi kendi mizacına uygun gıdalar yemeli ve yediği gıdaların bedenindeki hılt dengesinde ne tür bir değişikliğe sebep olacağını bilerek sağlığını bozacak gıdalardan uzak durmalıydı. ¹⁴

¹¹ Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, 299-315.

¹² Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, 299-315.

¹³ Sakızlı İsa Efendi, *Nizamü'l-Edviye*, hzl. M.B. Aydın - S.Murad, 29-39.

¹⁴ Sakızlı İsa Efendi, *Nizamü'l-Edviye*, hzl. M.B. Aydın - S.Murad, 29-39.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, Mîr Salih b. Havabin tarafından kaleme alınan *Risale fi't-Tıbb* adlı eserin incelemesini konu edinmektedir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamız, *Risale fi't-Tıbb* adlı eserin pek çok kaynakta yazılanın aksine Salih b. Nasrullah tarafından kaleme alınmadığı, söz konusu eserin Mîr Salih b. Havabin tarafından yazıldığı tespit edilerek Türk Tıp Tarihi literatürüne yeni bir müellif kazandırmaktadır. Üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olan *Risale fi't-Tıbb* adlı eserle ilgili çalışmamız, söz konusu eserin Latinize edilerek Osmanlı tıbbındaki teorik ve pratik uygulamalarla ilgili çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda *Risale fi't-Tıbb* adlı eserin Türk tıp tarihi içindeki yerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarihi bir metin olan *Risale fi't-Tıbb* Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmiştir. Metin çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Metnin çevirisinde takip edilen esasları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Şehit Ali Paşa Koleksiyonu, 2038 numarada kayıtlı olan “Risale-i fi't-tıbb” adlı eser, tespit edilen tek nüsha olduğu için okunamayan kelimelere ve eksik sayfalara ulaşabilmek mümkün olmamıştır.
- Çevirimetinde transkripsiyon kullanılmamış, yalnızca uzun sesliler (â, î, ô,û) ile hemze ('), ayın (') ve nazal n (ñ) gösterilmiştir.
- Metinde okunamayan kelimelerin nüshadan aldığımız görüntüleri verilmiştir.
- Metin Latin harflerine çevrilirken kolaylıkla anlaşılabilmesi için noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- Metin yazılırken hatalı olan yahut unutulduğunu düşündüğümüz hazır heceler köşeli parantez “[]” kullanılarak tarafımızca tamamlanmış ve düzeltilmiştir.

- Metin 17. yüzyıl imlası ve dil özellikleri dikkate alınarak okunmuştur. Metnin yazımında düz-yuvarlak ünlüsü gösterilmekten Türkçe kelime ve eklerinin okunuşunda 17. yüzyıl özellikleri dikkate alınmıştır.
- Metinde hemze ve “y” harfleriyle yazılan ve Türkçe olmayan “fâ’ide” ve “zâ’il” gibi sözcükler bazen hemzeyle bazen “y” ile gösterilmiştir. Bu sebeple daima hemzeli şekli tercih edilmiştir.
- Eserde farklı imla özellikleriyle yazılmış Türkçe kelimeler tek bir sitede yazılmamış, okundukları gibi yazılmıştır: semiz/ semüz.
- Eserde zaman zaman konu edilen ayet ve hadisler harekeli olarak gösterilmiştir.
- Metinde kırmızı mürekkeple gösterilen kelimeler cümle başı olarak kabul edilmiştir.

BÖLÜM 1: İNCELEME

1.1. Mîr Salih b. Havabin

İncelediğimiz *Risale fi't-Tıbb* adlı eserin yazarı Mîr Salih Havabin'dir. Bazı kaynaklarda eser Salih b. Nasrullah'a ait gösterilmiştir.¹⁵ Ancak eserin mukaddimesindeki “*Ümîddür ki mü'ellifini ve muhariri Mîr Sâlih bin Havâbîni hayır du'adan ferâmûş kılmayalar.*” (v.2b). ifadesi adını açık olarak ortaya koymaktadır. Söz konusu künye üzerinden hareketle müellifin Trablus Liva'sına bağlı olan Havabi¹⁶ adı verilen bölgede doğduğu yahut yaşadığı anlaşılmaktadır. Salih b. Nasrullah'ın ise Halep'li olduğu bilgisine sahibiz. Bu bilgiler doğrultusunda eserin Salih b. Nasrullah'a ait olmadığı söylenebilir.

Hayatı ve varsa başka eserleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız müellif hakkında elimizdeki veriler incelediğimiz eserinden elde ettiklerimizle sınırlıdır. Kendisinin hekim olup olmadığı konusunda da bilgi sahibi değiliz. Ancak metin içerisinde verilen reçete örneklerinden birinde reçeteyi kendisinin tecrübe ettiğini ifade etmesi dikkat çekicidir. Mesela “*Bunı kendi nefsim için tecrübe edüp gâyet menfa'at müşâhede etmişim kuhl-ı ısfahânı bir miskâl, delinmedük incü bir direm, misk kîrât bir cemi'sin yuyup kurudup muhkem döğüp harîr elekden geçürüp göze çekeler, gâyet nâfi'dür*” (94b/ 8-11); Buradan müellifin hekim olduğunu ya da hekim olmasa bile tıbbı ilgisi olan meraklı bir kişi olduğunu söyleyebiliriz.

1.2. Risale fi't-Tıbb

Risale fi't-Tıbb, Mîr Salih b. Havabin'in kaleme aldığı bir eserdir. Yazarın hayatı hakkında bilgi bulamadığımız gibi elimizdeki tek nüshada da herhangi tarihe rastlanmamıştır. Dolayısıyla eserin yazılış tarihiyle ilgili bir bilgimiz yoktur.

Eser içerik özellikleri bakımından klasik dönemde yazılan genel tıp kitaplarının özellikleriyle uyumaktadır. Klasik dönem tıp kitaplarının hemen hepsinde olduğu gibi bu eserde de hastalıklar baştan ayağa doğru tasnif edilmiş ve hastalıkların belirtileri,

¹⁵ Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatür Tarihi'nde incelediğimiz eserin Salih b. Nasrullâh'a ait olduğu belirtilmektedir.

¹⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Şam Livâsı Mufasssal Tahrir Defteri [TD]*, No.401.

seyri ve tedavi usulleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Ancak eser sadece hastalıklarla ilgili değildir; 89b varaktan itibaren bit, pire vb. çeşitli haşeratlarla mücadele, kıyafetlerdeki lekeleri temizleme, sakal boyama, hayvan hastalıkları, cinsel münasebet gibi konular üzerinde de durulmaktadır. Birbirinden farklı konularda bilgilerin verilmiş olması metnin derleme bir eser olduğunu düşündürmektedir. Mukaddime ve yüz otuz bâbdan oluşan bu eserde tıbbın teorik kısmına dair herhangi bir bilgi verilmemiş, “baş ağrısı” başlığıyla hastalıklara geçilmiştir.

Mukaddime hamdele ve salvele kısımlarından sonra müellif, tıp ilmini “latif” ve “şerif” bir ilim olarak değerlendirmekte ve bu ilmi bütünüyle anlamak mümkün olmasa da her insanın kendine yetecek kadarıyla öğrenmesi gerektiğini belirterek beden sağlığının en kıymetli nimetlerden olduğunu ifade etmektedir. Devamında hemen hemen bütün Osmanlı tıp yazmalarında¹⁷ olduğu gibi *Risale-i fi't-tıbb'da* da tıp ilminin önemi, ayet ve hadislerle ve çeşitli kıssalara dayandırılarak pekiştirilir. Mir Salih tıp ilminin öneminden bahsederken Hz. Musa kıssasını anlatır: Musa peygamber bir gün hasta olmuş ve “Bana bu hastalığı Allah verdi, şifasını da O verir.” diyerek tedavi olmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Hz. Musa'ya tıp ilminin boşuna yaratılmadığını ve tedavi olmayı redderek tevekkül edilemeyeceğini açıklayan bir vahiy gönderilmiştir. Mukaddime bundan başka, hasta bir insanın Allah'a kulluk vazifesini yerine getiremeyeceği, ancak sağlıklı olduğu takdirde ibadetlerini yapabileceği ve ölümden başka herşeye deva gönderildiğini anlatan hadislerle de yer verilerek tıp ilminin önemi anlatılmaktadır.

Kendisini Mîr Sâlih b. Havâbin olarak tanıtan müellif, eseri yazarken güvenilir tıp kitaplarından faydalandığını ve herkesin kolayca anlayıp uygulayabilmesi için Türkçe yazdığını belirtmiştir. Son olarak bir hastaya nasıl davranılması gerektiğini açıklayan Mîr Salih, hastaların mutlaka ziyaret edilmesi gerektiğini ifade ederek bu ziyaretin âdâbı üzerinde durmaktadır. Burada esnasında kıyafet âdâbından hastayı ziyaret eden kişinin yüz ifadesinden kıyafetine kadar çeşitli tavsiyelerde bulunur. Mir Salih'in tıp ahlakıyla ilgili verdiği bilgilere baktığımızda eserin, klasik Osmanlı tıp anlayışının dışına

¹⁷ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, 22.

çıkmadığı, klasik dönem yazmalarının pek çoğunda ayrıntılı olarak verilen konuların kısaca verildiği görülmektedir.¹⁸ Mukaddimeden sonra fihrist bölümü verilmiştir.

1.2.1. Nüsha özellikleri

Eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, 2038 numarada kayıtlıdır. Yazarın mukaddime kısmındaki “*Ümüddür ki mü’ellifini ve muhariri Mîr Sâlih bin Havâbin’i hayır du’âdan ferâmûş kılmayalar.*” (v.2b) ifadesinden bu nüshanın müellif hattı olduğu düşünülmektedir. Telif tarihiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. İstinsah tarihi de belli değildir.

Ebadı 16,7x 24,2 (10,8x 17,3) cm olan nüshanın cildi şemseli ve şirazelidir. Zahriye sayfasında “Risale-i Tıbb”, “ satır 21” ibareleriyle bir ilaç terkibi bulunmakta, v.1a’da “Risale fi’t-Tıbb li Mîr Sâlih” kaydı görülmektedir. Ayrıca ilk (v.1a) ve son sayfada (v.114b) Şehit Ali Paşa’nın vakıf mührü bulunmaktadır. 114 varaktan oluşan eserin 2^b varağında 16 satır, 114^a varağında 15 satır bulunmakta, bunun dışındaki varaklar 21 satırdan oluşmaktadır. Eser nesih hatla yazılmıştır. Metin içerisinde bâblar ve dikkat çekilmek istenen bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metin harekesiz olmakla beraber özellikle metnin başlangıcında bazı kelimelerin harekelendiği göze çarpar. Mukaddimeden sonra (v.1b-2b) (v. 2b-5b) arasında eserin fihristi yer alır; v.6a’da “Bâb-ı evvel” başlığıyla metin başlamaktadır. Nüshanın son bölümlerinde ciddi eksiklikler bulunduğu tespit edilmiştir. Sayfa numaraları sonradan eklendiği için herhangi bir incelemede farkedilmeyen bu eksiklikler ayaklar takip edildiğinde ve konu bütünlüğü bozulduğunda anlaşılmaktadır. Ancak eser tek nüsha olduğu için eksik varakların toplamını tespit etmek mümkün olmamıştır.

1.2.2. Risale fi’t-Tıbb ‘ın Bölümleri

Birinci bâbda (v.7a/ 8b-10) baş ağrıları konu edilmiştir. Eski baş ağrısı, enseden tutan baş ağrısı, alından yüze doğru inen baş ağrısı, daim (kronik) baş ağrısı, kafadan yana baş ağrısı, tolun (şakak) ağrıları, şakika ağrıları (yarım baş ağrısı) gibi farklı baş ağrılarının ayırıcı özellikleri, sebepleri, belirtileri ile ilgili bilgiler verilmiş, tedavi yolları gösterilmiştir. Söz gelimi enseden başlayan baş ağrısının sebebi çok yürümek

¹⁸ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, 22.

yahut sıkıntıdır.Tedavisi için sabah akşam ustuhudus macunu yenmesi tavsiye edilmektedir.

İkinci bâbda (v. 8b-10/ 10a-6) malihülya hastalığı konu edilmiştir. Malihülyanın sözlükteki karşılığı genellikle melankoli olarak ifade edilse de Nil Sarı yaptığı araştırmada malihülya hastalığına sadece “melankoli” karşılığını vermenin uygun olmayacağını, bu hastalığın farklı birkaç hastalığın belirtileriyle anlatıldığını ortaya koymuştur.¹⁹

Müellif malihülya hastalığını mantıklı düşünememe ve vesveseye kapılma durumu olarak belirtir. “*Mâlihulyâ dedükleri bir buhardır kim ... olmaz fikirlere düşürüp ne gerekse söyler*” diyerek hastalığı tarif eden Mir Salih, hastalığın tedavisinde dimağın arındırılması ve sevdâ hıltının dengeli olabilmesi için bazı reçeteler verir, bazı önerilerde bulunur: tavuk yağının iki defa ısıtılıp başına sürülmesi, sıcak gül yağının başa sürülmesi gibi. Tedavi yöntemlerinde bitkisel, hayvansal ve madensel drogların yanı sıra hasta olan kişiyi korkutmak, hastanın yanında saz çalmak, hastayı sohbetle meşgul etmek, oyalanmasını sağlamak gibi tavsiyeler de bulunmaktadır.

Tedavide kullanılan droglar içerisinde adamotu bitkisine dair oldukça geniş bir yer verilmiştir. Bu bitkinin nerede yetiştiği, nasıl bir yapısı olduğu özellikle ne zaman çıkarılabileceğine dair bilgilere değinilmiştir.

Üçüncü bâb (v. 10a-6/10b-17) sözlükteki karşılığı “epilepsi” olan sar‘a hastalığına ayrılmış, hastalığın belirtileri, sebebi ve tedavi yolları konu edilmiştir. Müellif bu hastalığın nedenlerini vücutta bulunan bazı hıltların birbirine karışmasıyla ilişkilendirmektedir. Hastalığın belirtilerini dil renginin sarı olması, dil altındaki damarların yeşil olması şeklinde ifade etmektedir.

Tedavi usüllerinde ayı kanı, leylek dışkısı, sinameki ve afyon gibi bitkisel ve hayvansal droglarla birlikte folklorik unsurlar da yer almaktadır: “*Eger gerek büyük ve gerek küçük adem olsun sar‘ı dutduğu vakit bir yaldızsız igneyi başı ucına sancular yere gire, belürsüz ola ve bir eyle igneyi de ayağı ucına sancular yere gire, belürsüz ola, andan ol masrû‘ olan kişinüñ üzerine yaturken bir eşek pâlânın uzunluğuna koyalar. Üzerinden*

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nil Sarı, “Cerrahiyetü’l- Haniye’de Dağlama Yoluyla “Mâl-i Hülya” Tedavisi ve Akupunktur Yöntemi ile Karşılaştırması”, *Tıp Tarihi Çalışmaları*, 2 (1988), 85-91.

üç kerre bu yañadan o yañaya adlayup geçeler kim altı kerre olur. Andan soñra ol adlayan kişi üzerine çıka, üç kerre böyle çağıra ve eyide kim beni yılan sokdı, dermânın buldum ve tîmâr eyledüm, kefâretin verdüm diye işidenler, mübârek ola kefâretün, diyeler. Mukaddemâ birkaç kimselere ta'lim etmek gerekdür kim böyle cevâb vereler.”(10a/11-17)

Hastalığın tedavisinde ağır yemek yememek, çok şekerli gıda tüketmemek gibi yenilip içilen besinler açısından verilen bazı önerilerin yanı sıra at binmemek, yüksek yerden bakmamak, rüzgara karşı su kenarında çok oturmamak gibi öneriler de bulunmaktadır.

Dördüncü bâbda (v.10b-17/10b-21) “Divanelere mahsus ilaçlar konu edilmiştir. Dört satırlık kısa bir bölümdür.

Beşinci bâbda (v. 10b-21/ 12a-14) “sersem” ve “sevdayi” hastalıklarının belirtileri, sebepleri ve tedavisi hakkında bilgi verilmektedir .

“Sersem” hastalığının sebebinin safra hıltı olduğu söylenmektedir. Tedavi için “gıda-yı lâtif” yiyeceklerin yenilmesi, ağır yiyeceklerden uzak durulması tavsiye edilmektedir. Ayrıca müzikle tedavi yönteminin yanında hastayı yalnız bırakma ve zaman zaman korkutma gibi şok etkisi oluşturacak çeşitli türde uygulamaların kullanıldığı görülmektedir.

“Sevdayi” hastalığı donuk ifadeli kara-sarı bir çehre, düşünceli ve kederli olma halisülasyonlar görme, aydınlıktan rahatsız olma gibi belirtiler göstermektedir. Tedavi için anason, razıyane, kuru üzüm, incir ve tatlı meyan kökünün kaynatılması ve bu suyun on beş gün boyunca sabahları içmesi tavsiye edilmektedir.

Altıncı bâbda (v.12a14/12a-21) “nisyan” yani unutkanlık konu edilmektedir. Bu bölüm oldukça kısa tutulmuş, sebepleri ve belirtilerine yer verilmeden doğrudan tedavi önerileri anlatılmıştır..Bunlar kimyonun suda ıslatılıp her sabah içilmesi, zekayı artırdığı ifade edilen hüdhüd kuşun gözünün üstte taşınması, Fatiha Suresi’nin şekerle yazıldıktan sonra cam bir kabın içine konulup gül suyuyla ezildikten sonra içilmesidir.

Yedinci bâbda (v. 12b-1/12b- 19) baş ve boyunda çıkan çıban, sivilce ile başda olan “buhar” anlatılır. Tedavi için menekşe, hatmi tohumu, mersin yağı, böğürtlen yaprağı ve rafadan yumurta gibi bitkisel ve hayvansal droglarla birlikte kan alma, el ve ayakların tuz, kepek ve sıcak su ile ovulması gibi yollar da önerilmektedir.

Sekizinci bâb (v.12b-20/ 13b-9) burun kanamasını tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Burun kanamasına dair herhangi bir sebep bildirilmemekte, doğrudan tedavi usulleri anlatılmaktadır. Bu tedavi usüllerinde güvercin kanının burna damlatılması, gelincik çiçeğinin dövülüp suyla karıştırıldıktan sonra burna damlatılması, kafur koklatılması gibi usuller tavsiye edilmektedir. Ayrıca bazı folklorik uygulamalar da önerilmiştir: *“Eger at mîhini burnı kanayan kimsenüñ niyetine burnundan gelen kana mîhün ucunu bulaşdura, kapu eşiginüñ iç yanına kaksalar, ol kan dura.”* (13b/1-3).

Dokuzuncu bâbda (v. 13b-10/ 14a-7) burun içinde olan siğil, sivilce ve çıbanlar konu edilmekte, bunun dışında burun içi kuruması ve burundan akıntı gelmesi gibi bazı belirtiler de burun hastalıkları olarak anlatılmaktadır. Burun içinde olan sivilceler için gelincik çiçeğinin suyunu burna sürmek, burnundan akıntı gelen kişiler için çörek otunu suyla dövdükten sonra koklamak, burun içinde olan sivilcelere bisyar, çeşitli kuru gıdalar ve tiryakı ezdikten sonra fitile sürerek burna sokmak, burnu kuruyan kişiler için menekşe yağını burna sürmek gibi çeşitli tedavi önerilerine yer verilmiştir.

Onuncu bâbda (v.14a-7/ 15a-20) diş ağrısının tedavileriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Diş ağrısının tedavisinde biber, nane, çınar yaprağı gibi bitkisel droglarla ve elmas, yakut, akik gibi madensel droglarla yapılan çeşitli tedaviler önerilmiş bunun yanı sıra özellikle dağlama yöntemi de tavsiye edilmiştir. Bunların dışında tedavi usüllerinde folklorik unsurlara da yer verildiği görülmektedir: *“Eger bir kimsenüñ dişi agrısa bu şekli yazup bir kullanmamış at mîhiyla karşıısına bir direge veyâ tahtaya kaka, evvel mîhine kaka, sâkin olmazsa ‘aynına kaka, elbette sâkin olur şekl budur yâ şemâ ‘ilün.”* (15a/18-20)

On birinci bâbda (v.15a-21/15b-13) diş etleriyle ilgili bazı problemler üzerinde durulmaktadır. Bu problemler diş etlerinde çürüme, kanama ve kokma olarak belirtilmekte ve bu sorunlarla ilgili çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Diş etlerinde meydana gelen kanama, çürümen ve kokmanın sebebinin nezle olduğunu, ancak kokunun vücudun içindeki bir hastalığa bağlı da olabileceğini ifade eden Mîr Salih, kan alma, müşhil verme ve hacamat etme yöntemlerinin yanı sıra tatlı gıdalardan perhiz etmenin faydalı olacağı belirtilmekte, mastakinin dövüldükten sonra diş etlerine yapıştırılması, tuzlu zeytini kaynadıp gargara yapma, incir yaprağı çiğneme gibi

tavsiyelerde bulunmaktadır. Diş eti hastalıklarının safra veya balgam hıltlarındaki dengesizliğe bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilerek, sebebe göre farklı tedaviler tavsiye edilmektedir.

On ikinci bâbda (v. 15b-13/15b-20) dişleri beyazlatmak için çeşitli tavsiyeler verilmiş, ayrıca diş çekme yöntemleri üzerinde durulmuştur. Deniz köpüğünü bazen tek başına bazen de nar kabuğu ve çörek otuyla birlikte kaynatılmak suretinde dişlere tatbik edildiğinde dişlerin beyazlayacağı ifade edilmektedir. Bunun dışında dişin düşmesi için yaban kurbacasının iç yağın dişle değdirilmesi yahut diş su değdirilmemesi tavsiye edilmektedir.

On üçüncü bâbda (v. 15b-20/ 16a-16) yüzde çıkan sivilce türünden oluşumların sebep, seyir ve tedavileri anlatılır. Siğillerin (bâdişnâm), vücuttaki kan hıltının bozulmasıyla oluşabileceği ifade edilmektedir. Tedavi için çeşitli bitkisel ve mineral kökenli droglarla yapılan ilaçlar tavsiye edilmekte, ayrıca kan alma, hacamat ve sülük yapıştırma önerilmektedir.

Yüzde ve gözde çıkan nasırın başdan yüze doğru inen sancı, kızarıklık, ateş gibi belirtileriyle ortaya çıkarttığı söylenmektedir. Söz konusu hastalığın sebepleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Tedavi için öncelikle baş bölgesinden hacamat yapılması ve yüze su değdirilmemesi önerilmekte, hayvansal ve bitkisel droglarla yapılan merhemlerle iltihabın olgunlaştırıp akıtılması tavsiye edilmektedir.

On dördüncü bâbda (v.16a-17/16b-11) bir insanın yüzünün parlak ve canlı görünmesi için tavsiyeler verilmektedir. Bu tavsiyelerin içerisinde zeravendi şerbetle karıştırıp içmek, biber yemek ve hüsnüyusuf çiçeğini dövdükten sonra gül suyuyla karıştırıp yüze sürmek gibi işlemler tavsiye edilmektedir. Ayrıca “gıdâ-yı lâtîf” olarak ifade edilen semiz tavuk etinin ve çorbasının yüzün rengini güzelleştireceği ifade edilir.

On beşinci bâbda (v.16b-12/16b-18) güneş ışınlarının zarar vermemesi ve yaşlı insanların daha iyi görebilmesi için reçeteler verilmektedir. Yumurta akını yolda giden bir insanın yüzüne sürdüğünde ne kadar yürürse yürüsün güneş ışınlarının yüzüne zarar vermeyeceği ifade edilmektedir.

Yaşlı insanların gözlerinin daha görmesi için güneyik çiçeğini bir şişeye koyup ağzını sıkıca kapattıktan sonra karınca yuvası olan bir toprak içine gömülmesi ve bir iki ay

burada durduktan sonra göze sürülmesi halinde gözlerinin tıpkı gençlik çağlarındaki gibi göreceği bildirilmektedir.

On altıncı bâbda (v.16b-18/ 17a-18) soğuğa maruz kalmış uzuvlar için bazı tavsiyelere, yayan yürümekten yorulan kişi için faydalı olacak devalara ve gemiye binip midesi bulanık kişiler için bazı önerilere yer verilmektedir. Bu öneriler içerisinde bitkisel droglarla yapılan bazı reçeteler, kan alma, cerrahi müdahale ile oluşan ölü dokuyu temizleme gibi uygulamalar yer alır. Aşırı derecede üşümüş bir kişinin doğrudan sıcaklığa temas etmemesi, yavaş yavaş sıcaklığa yaklaşması tavsiye edilerek, ayakların çok üşmesi durumunda kar üzerinde yürümenin faydalı olduğu ifade edilir. Ayrıca bir uzvun çok üşmekten çürümeye başlaması durumunda herhangi bir ilacın fayda etmeyeceğini belirten Mîr Salih, çürüyen kısmın cerrahi yöntemle temizlenip merhem sürülmesi gerektiğini belirtir.

Yayan yürümeye bağlı olarak kalça ve uyluk kısmının sızlaması durumunda ağrıyan yere soğuk su vurulması, soğuk havanın temas etmesi için sızlayan yerin açık bırakılması ve gül suyunun beze dökülüp sızlayan yerin üzerine konulması tavsiye edilmektedir.

Günümüzde “gemi tutması” olarak da ifade ettiğimiz gemide seyahat eden kişinin midesinin bulanması hususunda ayva yahut nar şarabının içilmesi tavsiye edilmektedir.

On yedinci bâbda (v.17a-17/ 17b-18) ağız, dil ve dudaklarda oluşan bazı hastalıklar ve semptomları hakkında bilgi verilmektedir. Bunlar (bademcik) dilçik, ağız kokusu, ağız ağrısı ve dil altında oluşan sert şişlik (dilçik) olarak karşımıza çıkmaktadır. Böğürtlen yaprağı, turp gibi bitkileri çiynemenin ağız kokusunu gidereceği, demirdikenini dövüp balla ağızda tutmanın ağız ağrısını gidereceği ifade edilir.

“Dilçik” hastalığının baştan inen hıltlar sebebiyle meydana geldiği ifade edilerek dilin kızıl renkte olup çiğneme kabiliyetini kaybettiği belirtilir. Tedavisi için öncelikle müşhil kullanılarak bedenin temizlenmesi tavsiye edilmekte, sıcak suyla gargara yapıldıktan sonra süt, şeker, sirke, sarı helile ve gül yağını karıştırıp dilin ovulmasını önerilmektedir.

Dil altında oluşan kitlenin tedavisi için de öncelikle kan alma ve müşhil tavsiye edilmektedir. Sonra nar kabuğu, kadın tuzluğu gibi bitkisel, nişadur gibi mineral kökenli

droglarla yapılan karışımın bölgeye sürülerek iltihabın olgunlaştırılması, bu mümkün olmazsa cerrahi müdahale ile irinin akıtılması gerektiği anlatılır.

On dokuzuncu bâbda (v. 17b-18/ 19a-14) ²⁰“hunnak” yani bademcik iltihabı, boğaz ağrısı, boğaz şişmesi ve çene kasılması üzerinde durulmuş ve bunlarla ilgili çeşitli tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Hunnak vücuttaki kan ve balgam hıltının artmasıyla ilişkilendirilmekte hastalığın tedavisinde fazla olan hılta göre farklı tedaviler önerilmektedir. Söz gelimi kan hıltının artmasına bağlı olan hunnak hastalığının tedavisi için dil altından kan alma ve baldırdan hacamat etme tavsiye edilmekte, safra hıltının artmasına bağlı olan hunnak hastalığının tedavisi için ise kafa damarından kan alınması önerilmektedir.

Boğaz şişmesi için ekşi dut şarabı yahut sinir otu suyuyla gargara yapılması, hatmi dalının mercimekle kaynatılıp gargara yapılması; boğaz ağrısı için nar kabuğunun sirkeyle kaynatıldıktan sonra baş ve ayaklara vurulması, mercimeğin pişirilşerek sıcak suyuyla gargara yapılması gibi tedaviler anlatılmıştır.

Günümüze “çene çıkığı” olarak anlayabileceğimiz “çene kasılması”nın sebebinin çok sıcağa maruz kalmaya dayandıran Mîr Salih, iki parmakla hastanın çenesinin düz tutulması ve parmaklarıyla doğru bir şekilde kaldırılıp yerine konulmasını ve üzerine bir bez bağlanması gerektiğini söylemektedir.

Yirminci bâbda (v. 19a-14/ 20a-3) boğaza sülük yapışması, yılan ve kertenkele gibi hayvanların vücuda girmesi gibi konulardan söz edilmekte, ayrıca “şakâk” yani burun ve dudak çatlaması tedavisi üzerinde durulmaktadır.

Sülük, kertenkele yılan gibi havvanların uyurken veya su içerken ağız yoluyla vücuda girebileceği anlatıldıktan sonra bunların dışarı atılabilmesi için çeşitli önerilerde bulunulur: Hardalı dövdükten sonra sirkeyle karıştırıp gargara etme, sığır ödünün soğan suyuyla içirme, kişiyi kaynayan süt kazanının üstüne ayaklarından asarak süt buharının ağzından ve burnundan girmesini ve böylelikle hayvanın dışarı çıkmasını sağlama, yürütme, kusturma, sıcak suyla yıkama gibi.

²⁰ On yedinci bâbdan sonra on dokuzuncu bâb yazılmıştır. Müellif muhtemelen bâb sayılarını farkında olmadan atlamış ve on dokuzuncu bâba geçmiştir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık da “şakâk” yani burun ve dudaklarda oluşan çatlaklardır. Eserde dudak ve burnun kenarlarının yarıp kanaması “dimağ kuruluğu”na bağlı olduğunu ifade edilerek burundan kan almak, buruna hacamat yapmak, çeşitli bitkisel ve madensel droglarla hazırlanan ilaçları vermek gibi tedaviler tavsiye edilmektedir.

Yirmi birinci bâbda (v.20a-3/20b-2) ensede ve ense sinirinde olan bazı hastalıklar konu edilmektedir. Bu hastalıklardan sinir ağrısına dereotu, ak süsen ve бага yağının faydalı olacağını belirtilmiş; sinir süstlüğüne yılan yağının iyi geleceğini ifade edilmektedir.

Bu bâbda ensede veya bir başka yerde çıkan ur tedavisi üzerinde de durulmuştur. Önerilen tedavi birtakım cerrahi uygulamalar içermektedir. Bunlardan biri şöyledir: Eğer ur yumuşak dokuda çıkmışsa ince bir iple dibinden sıkıca bağlanarak boğulur, ardından dörde kesilerek derisi soyulur ve ur çıkarılır. Ancak eğer urun başı beyaz olursa bu yöntemle değil bütün olarak çıkarılması tavsiye edilir.

Yirmi ikinci bâbda (v.20b-2/ 21a-12) “hanâzîr /toñuzbaşı”, “baş bart”, “bâdişnam” ve “beyzâ” denilen hastalıklar ve tedavileri konu edilmektedir. Boyunda ve ensede çıkan hanazir (sıraca) in tedavisi için çeşitli bitkisel ve hayvansal kökenli drogların kullanıldığı ilaçlar tavsiye edilmiştir: Sinirlice otu yaprağının tuzla birlikte çıbanın üzerine vurulması, kızıl inek sütünün uzun süre kaynatılarak çıbana sürülmesi gibi.

Başta ve ensede çıkan bir diğer çıban türü “baş bart”tır. Bu çıban gece nemlenip gündüz kuru olur. Tedavi için baş bölgesinden kan alma veya enseden hacamat etme tavsiye edilmektedir. Ardından bölgenin meşe külü suyuyla yıkanıp sabır otu, kil-i ermeni, kükürt, gül yağı gibi bitkisel ve mineral kökenli droglarla hazırlanan merhemini sürülmesi tavsiye edilmektedir.

“Bâdişnam”ın zor bir hastalık olduğu ifade edilmektedir. Başdan yüze doğru indiği, “çıkın çıkın” ve kızıl renkte olduğu ve yüzün rengini bozduğu anlatılmaktadır. Tedavisinde kan alınması, eyâric-i faykara ile lavman yapılması, ağır gıdalar yemekten kaçınılması, üstübeç, şap ve çenarek karışımının iç yağıyla karıştırılarak çıbana sürülmesi tavsiye edilmekte, arpa suyuyla yüzü yıkamanın çok faydalı olacağı belirtilmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer çıban türü “beyzâ” dır. Kulak arkasında yumurtaya benzer şekilde olduğu belirtilen “beyzâ”, ateş ve ağrı yapan bir çıban türü olarak ifade edilmiştir. Tedavisinde kafa damarından kan alınması, iltihabın toplanmasını sağlayan yakılar vurulması, aynı amaçla şişe çekilip neşterle açılarak irinin boşaltılması, ardından merhemle beraber fitil konulması tavsiye edilmektedir.

Yirmi üçüncü bâbda (v.21a-12/21b-5) göğüs ağrılarını tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Tedavi için göğsü yumuşatıcı ve balgam sökücü, öksürük giderici bitkisel devalar yanında deve hörgücü yağı gibi hayvansal droglar da tavsiye edilmiştir.

Yirmi dördüncü bâbda (v.21b-6/21b-19) hıçkırık (ıncıkırık/kavak) ve dolama (kurlugan) hastalıkları ve tedavileri hakkında bilgiler verilmektedir.

Hıçkırığın ya aç kalmaktan ya da çok yemek yemekten, kusmaktan ve soğuk su içmekten olduğunu ifade edilerek nane macunu, badem yağı, şeker ve anason gibi bazı bitkisel dorgların kullanımı önerilir.

Bir tırnak dibi enfeksiyonu olan dolamanın belirtileri verilir: şiddetli ağrı ve sancı, ateş. Tedavi yöntemlerinde bitkisel dorglarla birlikte kan alma, müşil içmenin yanında kan veya soğuk su içine batırma gibi iltihabın toplanmasını ve değilerek akıtılmasını sağlayan yöntemler anlatılmıştır.

Yirmi beşinci bâbda (v.21b-20/22b-4) “zıykü’n-nefes” yani nefes darlığı hastalığı ve tedavisi hakkında bilgi verilmektedir. Hastalık bir “galîz balgam” olarak tanımlamakta, hastanın çok yürüdüğünde soluk soluğa kaldığı, nefes almakta güçlük çektiği ve öksürdüğü ifade edilmektedir. Tedavi usüllerinde eşek sütü, kuru üzüm, bersiyâvşân, menekşe, meyan kökü, kızıl inek sütü bal gibi bitkisel ve hayvansal droglar müfret olarak veya çeşitli işlemlerden geçirilip karıştırılarak verilmiştir.

Yirmi altıncı bâbda (v.22b-4/22b-14) öyken”de yani akciğerlerde görülen bazı hastalıkların tedavileri hakkında bilgi verilmektedir. Ciğer ağrısı ve ciğer sertleşmesi olarak ifade edilen bu hastalıklarda mersin şarabı, garikun ve lisânü’s-sevr, razıyane, zencefil, bal ve sirke gibi bitkisel ve hayvansal droglar önerilmektedir.

Yirmi yedinci bâbda (v.22b-14/23a-11) ses kısıklığının tedavisi hakkında bilgi verilmektedir. Ses kısılması çeşitli sebeplere bağlanmakta, sebebe göre tedavi önerilmektedir. Mesela vücutta meydana gelen hararet ve yübuset sebebiyle olmuşsa

tedavi için arpa suyu, menekşe ve nilüfer şarabı gibi droglar, rafadan yumurta, ıspanak, keten tohumu ve ayva çekirdeği luabı gıdalar tavsiye edilmekte, tütün, tuz, ve bağarmaktan sakınmak gerektiği ifade edilmektedir.

Yirmi sekizinci bâbda (v. 23a-11/ 24a-12) mide ile ilgilidir. Mide ağrısı, mide rahatsızlıkları ve mideye kuvvet verecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir.

Mide ağrısının sebeplerinden biri bozulmuş yiyeceklerin hazmedilemeyerek midede kalması şeklinde ifade edilir. Sıcak su içmek suretiyle kusmanın midedeki ağrıya iyi geleceği söylenir ve ardından kişinin mizacına uygun tedavi uygulaması gerektiğini söylemektedir.

Mide rahatsızlıklarında farklı sebepler ve belirtiler üzerinde durulur. Bu sebep ve belirtilere uygun devalar ve gıdalar tavsiye edilir. Örneğin kusma, hazımsızlık ve mide yangısı gibi belirtilerde sebep ya “kesret-i hararet” veya “galebe-i bürudet”tir. Bu durumda koruk şarabı, elma şarabı, hindiba şarabı gibi devalar ile koruk aşı, armut, ayva gibi gıdalar tavsiye edilir.

Yirmi dokuzuncu bâbda (v.24a-12/ 24b-17) midedenin “hazmetme” işleviyle birlikte mide rahatsızlıkları da konu edilmektedir.

Midenin hazmetmesi için en iyi yöntemin uyumak olduğunu belirten Mir Salih, sakız ve nane çiğnemenin, açken tuz yemenin mide hazmını kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Midede oluşan rahatsızlıkları “tuhme” olarak ifade eden müellif, gıdalardan kaynaklanan mide rahatsızlıklarında ishal, kusma ve ateşlenme gibi sıkıntıların meydana gelebileceğini ifade etmektedir. Tedavisinde sıcak su içmek suretiyle kusmanın faydalı olacağı belirtilmekte ve gün boyu yemek yenmemesi tavsiye etmektedir. Akşam nar şarabı içilmesi, nane, kereviz ve tarhun gibi gıdaların yenmesi önerilmektedir.

Otuzuncu bâbda(v.24b-17/25b-2) istifrağ etme konu edilmektedir. İstifrağ etme, hastalığa bağlı olarak ve isteğe bağlı olarak ayrılmıştır. Sürekli kusma olarak belirttiği “setr-i mi‘de” hastalığının tedavisi için sumağı kimyonla hafifçe dövdükten sonra soğuk suyla içilmesi tavsiye edilmektedir.

Bu bölümde ağırlıklı olarak “bir kimse kusmak isterse..” şeklinde başlayan ifadeler yer almaktadır. Örneğin eğer bir kişi kusmak isterse bir miktar sütün pişirdikten sonra içine çörek otu atılması ve bu karışımı sabah aç karnına içilmesi halinde kusarak içindeki balgamı atacağı belirtilmektedir.

Otuz birinci bâbda (v.25b-3/28a-8) muhtelif göz hastalıklarının tedavileri hakkında bilgi verilmektedir. Bu hastalıklar göz ağrısı olarak belirtilen “remed”, göze su inme, gözün şişmesi, kanlanması, zafiyetinin giderilmesi, gözde çıkan çibanların ve nasırların giderilmesi, körlük ve gece körlüğü, göz kapağında kıl bitmesi, göze yabancı bir cisim batması olarak ifade edilen “tırfe” gibi göz hastalıklarının tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir. Göz ağrılarının sebepleri arasında vücuttaki kan hıltının artması, güneşte yürüme ve oturmanın etkili olduğu belirtilmektedir. Ağrı türlerinden söz edilirken kan hıltının artmasına bağlı olan göz ağrısının belirtileri için göz kararması ve şişmesi, göz kapaklarının birbirine yapışması gibi bilgilere de yer verilmektedir. Tedavi için kafadan kan almak, ense ve baldırdan da hacamet etmek tavsiye edilmektedir. Güneşte yürümekten kaynaklanan baş ağrısı için efyûn-ı mısırîyi koklamak ve havanda dövdükten sonra göz çevresine sürmek tavsiye edilmektedir. Güneşte oturmanın sebep olduğu göz ağrısı için de şalgamlı gıdaların yenmesi önerilmektedir.

“Remed” olarak bilinen göz ağrısının belirtilerini ağrının yönünün başdan göze doğru olması ve göz kapağının şişmesi olarak ifade eden müellif, söz konusu hastalığın kan alarak ve yüzerlik, ünnap ve şıra yağından oluşan karışımın pamuğa sürülüp gözde bekletilmesini önermektedir.

“Tırfe” olarak bilinen göze aniden bir yabancı cisim batması ya da girmesi durumunda gözde kanlanma oluşacağını ifade eden müellif, söz konusu durumun tedavisi için horoz kanının göze damlatılmasını tavsiye etmektedir. Ardından yüzerlik tohumu, nohut unu, ünnap, nilüfer ve menekşeyi havanda dövdükten sonra karıştırıp yumurta sarısı, afyon ve kasniyi de ekleyip göze sürülmesinin faydalı olacağını belirtmektedir.

Gözlerin kanlanması için muhtelif yerlerde meydana şiddetli ağrılardan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Tedavi için şakakları dağlama yapılması ve razıyaneyi ılık suyla karıştırıp göze sürülmesi önerilmektedir.

Gözde kıl çıkmasının sebebinin vücudun hılt dengesinde meydana gelen bozukluk olduğunu belirten müellif, lavman yöntemiyle fazla olan hıltın boşaltılmasını ve ardından kılların günümüzde cımbıza benzeyen bir araçla alınması gerektiğini belirtmektedir.

Göz yaşarması için kasniyi balla karıştırıp göze sürme, gözde çıkan çıbanlar için hayy-ı 'âlem yaprağını dövdükten sonra çibana vurma, nasırların giderilmesi için it üzümü yaprağını pişirdikten sonra göze sürme, körlük için deniz köpüğü, sümüklü böcek kabı, domuz dişi, nebat şekeri, delinmemiş inciye havanda dövdükten sonra göze sürme, gece körlüğü için soğan suyunu göze damlatma ve gözün şişmesi için kendene yaprağının ve çiçeğini gözlere sürme gibi bazı tedavi yöntemlerinden de söz edilmektedir.

Otuz ikinci bâbda (v.28a- 9 / 28a-21) uyumak ve uyumamak üzerine bazı tavsiyeler yer almaktadır. Bu tavsiyeler bitkisel droglarla birlikte folklorik unsurları da ihtiva etmektedir. Örneğin menekşe yağı, gül yağı ve suyu gibi bitkisel droglarla birlikte Amme Suresi'nin okunması da uyuyamayanlar için önerilmektedir. Buna mukabil uyumak istemeyen kişiler için yengeç gözüne bakma, kurdun sağ gözünü saklama, bülbül tüyünü yahut başını üzerinde gezdirme gibi folklorik uygulamaların tavsiye edildiği görülmektedir

Otuz üçüncü bâbda (v. 28b-1 / 30b-9) kulak hastalıklarını tedavi edecek ilaçlardan söz edilmektedir. Bu hastalıklar içerisinde kulak ağrısına ve sağırlığın tedavi yöntemlerine ağırlık verilmekte ayrıca kulak çınlaması, kulaktan irin ve kan akması durumunda kullanılacak ilaçlar hakkında da bilgi verilmektedir.

Kulak ağrısının sebeplerinin sudan ve rüzgardan olabileceğini ifade eden müellif, tedavide firfiyun, cündibîdester, sabr-ı sukûtrî, mastaki, acıbadem yağı ve sığır ödü gibi bitkisel ve hayvansal kökenli drogları karıştırılıp kulağa damlatılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca kulak ağrısı için Fatiha Suresi'nin yazılı olduğu kağıdı bir kasede gül suyuyla yıkadıktan sonra kulağa damlatılmasını öneren folklorik uygulamaya yer verilmektedir.

Sağırlığın sebebinin soğuktan ve rüzgardan olduğunu ifade eden Mîr Salih, koyun ödünü turp suyuyla karıştırıp kulağa damlatılmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca uzun yıllar sağırlıktan muzdarip olan kişilerle kısa zamanda sağır olan kişiler için de ayrı

tedavi yöntemleri önermektedir. Örneğin bir yıblan fazla sağır olan kişiler için torak otu ve razıyaneyi ağzı dar bir kaba koyup zeytinyağıyla veya suyla doldurup hamurla etrafını kapatılması ve kaynayana kadar ocakta tutulması söylenir. Ardından hamura küçük delikler açıp karışımın buharının kulağa tutulması ve sonrasında kulağın sarılması durumunda sağırlığın giderileceği ifade edilmektedir. Bunun dışında kısa süreli sağırılık için iki dirhem soğan yenmesi tavsiye edilmektedir.

Kulakta zuhur eden uğultunun ve çınlamanın giderilmesi için acı badem yağının kulağa damlatılması, kulaktan kan akmasını gidermek için koruk suyunu balla karıştırdıktan sonra kulağa vurulması önerilmektedir.

Otuz dördüncü bâbda (v. 30b-9 / 31a-11) kalp ağrısı ve kalp çarpıntısı gibi rahatsızlıklarla birlikte karın ağrısına iyi gelecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir.

Kalp ağrısını gidermek için mıknaatısı hem yemek hem de kalbi üzerine yakı etmek tavsiye edilmektedir. Razıyane, zencefil ve eğir otunu dövdükten sonra balla karıştırıp yenmesi de kalp ağrısı için verilen tavsiyeler arasında yer almaktadır. Ekşi kavunun kalp titremesine iyi geldiği de söylenmektedir.

Karın ağrısı için turp tohumu, torak otu ve suyu tavsiye edilmektedir. Ayrıca gülengübini razıyane ile kaynatıp sıcak sıcak içmenin karın ağrısını gidereceği belirtilmektedir.

Otuz beşinci bâbda (v. 31a- 11 / 32a- 2) “hafakan” diğer bir ifadeyle, kalp çarpıntısını tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Söz konusu rahatsızlığa kalp zafiyetinin sebep olduğu ifade edilmekte ve bu hastalığa üzüntünün, korkmayla birlikte vücuttaki hararetin ve sevda hılının sebep olduğu da belirtilmektedir. Kalp zafiyetinden olan kalp çarpıntısının belirtileri arasında hasta olan kişinin susaması, soğuk hava istemesi ve sık sık nefes alması gibi durumlar yaşadığı belirtilmektedir. Bu durumda hastanın nar, koruk, elma, ayva ve armut yemesi tavsiye edilmektedir.

Korku, keder ve hararetin sebep olduğu kalp çarpıntısı için öncelikle basilik damarından kan alma, ardından ravent, zerdali ve şeker karışımına su eklenerek sabah içilmesi ve öğlene kadar yemek yenmemesi tavsiye edilmektedir.

Sevda hıltının sebep olduğu kalp çarpıntısına zurunbat tavsiye edilmekte olup ayrıca herhangi bir ayırım belirtmektesin oğul otunu yaşken yemek, suyunu içmek ve koklamak ve behmen suyunu içmek de verilen tavsiyeler arasındadır.

Otuz altıncı bâbda (v.32a- 2 / 33a-2) kalp sağlığını güçlendirecek ilaçlarla birlikte halsizliğe faydalı olacak droglar hakkında bilgi verilmektedir. Kalp sağlığını güçlendirmek için menekşe ve tatlı elma gibi bitkisel devalar tavsiye edilmektedir. Ayrıca kalbi ferahlatmak için Fatiha Suresi’ni bir kağıda yazdıktan sonra suyun içine atılması ve bu suyu içilmesini ihtiva eden folklorik uygulama da tavsiye edilmektedir.

Halsizlik için yağlı tavuk eti yenmesi önerilmektedir.

Otuz yedinci bâbda (v.33a-2 / 33b-3) kalbi ferahlatacak dorglardan bahsedilmektedir. Kalbi ferahlatmak için zurunbat, safran, turunç ve sandal gibi bitkisel droglar tavsiye edilmektedir. Bildırcın eti yemenin de kalbi ferahlatmak için faydalı olduğunu belirten Mîr Salih, ayrıca yemeklere nane ekilmesinin de faydalı olduğunu belirtmektedir.

Otuz sekizinci bâbda (v.33b-3/33b-7) “gışş” olarak ifade edilen akıl sağlığının kaybedilmesi durumunda tedavi için bazı önerilerde bulunmaktadır. Oldukça kısa yazılmış olan bu bölümde akıl sağlığını geri getirmek için koyun dışkısıyla yakı yapma ve yarpuz suyuyla sirkeyi karıştırıp burna damlatma tavsiye edilmektedir.

Otuz dokuzuncu bâbda (v.33b-8 / 34a-14) akıl sağlığını güçlendirmek için bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bunlar arasında bitkisel ve hayvansal kökenli droglarla birlikte folklorik uygulamalar da yer almaktadır. Örneğin yumurtlamış tavuğun beynini yemek, menekşe yemek, hüdhüd kuşunun beynini, burnunu ve tırnağını üzerinde taşımak ve gül yağını başa sürmek gibi bazı tavsiyeler yer almaktadır. Ayrıca akıl sağlığını korumak için Tıbb-ı Nebvî’deki tavsiyelere de değinilmektedir. Buna göre sıkıntıdan, sırt üstü yatmaktan, ekşi gıdalar yemekten ve çok yemekten kaçınılması gerekir.

Kırkinci bâbda (v. 34a-14 / 35a-11) vücudun çeşitli bölgelerinde meydana gelen sancılarla birlikte “zâtü’l-cenb” ve “zâtü’r-riyye” olarak ifade edilen hastalıklar ve ilaçları konu edilmektedir. Ağrıların giderilmesi için öncelikle basilik damarından kan alınması gerektiğini belirten Mîr Salih, kimyon, ak günlük ve tarçını dövdükten sonra suyla kaynatıp içilmesini tavsiye etmektedir.

“Zâtü’l-cenb” olarak ifade edilen hastalık “issi verem” olarak tanımlanmakta, söz konusu hastalığa genellikle safra hıltının, nadiren de olsa balgam ve sevda hıltının sebep olduğu söylenmektedir. Bu hastalığın göğüs içinde ve kaburga kemiğinin altında, göğüse yakın yerlerde zuhur ettiği belirtilmektedir. Hastalığın vücutta ateş basması, nefes darlığı, kanlı ve irinli öksürük gibi belirtilerin olduğu ifade edilmektedir.

Zatürreyi de “issi verem” olarak tanımlayan Mîr Salih, bu hastalığın ciğerlerde meydana geldiğini ve vücuttaki kan yahut “tuzlu balgam” olarak ifade edilen hıltın bu hastalığa neden olduğunu ifade etmektedir. Zatürre hastalığının vücudu ateş basma, göğüs ağrısı ve sırt üstü yatamama gibi belirtileri olduğu söylenmektedir. Her iki hastalığın da tehlikeli olduğunu belirten Mîr Salih, tedavi için öncelikle kifal damarından kan almayı tavsiye etmekte ardından badem yağıyla bal mumunu karıştırıp göğüse sürmek sürülmesini önermektedir. Ayrıca nilüfer, menekşe, ünnap, tatlı nar ve hatmi gibi bitkisel kökenli droglarından yapılan içeceklerle mersin yaprağının halka şeklinde yapılıp serçe parmağa takılması, bakla unu ve badem unuyla yapılan karşımın içilmesinin de faydalı olacağını belirtmektedir.

Kırk birinci bâbda (v.35a-11/36a-16) “yarakân” olarak ifade edilen sarılık hastalığı, söz konusu hastalığın türleri ve tedavide kullanılan ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Sarılık hastalığının; sarı sarılık “yarakân-ı asfer” ve kara sarılık “yarakân-ı esved” olmak üzere iki türünden söz edilmektedir. Bu hastalığın iki türünün de sebebinin vucüttaki safra ve sevda hıltlarının fazla olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu hastalığa önerilen ilaçlar arasında kasni, kuru incir, kaz ödü gibi bitkisel ve hayvansal dorglarla birlikte kan alma yöntemi de önerilmektedir. Ayrıca büyük canlı bir balığı suya bıraktıktan sonra balığa çokça bakılması ve bunun üzerine balıkların sararıp ölmesiyle birlikte hastalıktan kurtulunacağını ifade eden folklorik yöntem de yer verilmektedir.

Kırk ikinci bâbda (v.36a-17/ 37b- 19) “su’âl “ olarak ifade edilen öksürük, öksürük türleri ve öksürük ilaçları hakkında bilgi verilmektedir. Öksürüğün soğuktan, balgamdan ve nezleden kaynaklandığı ifade edilmekte olup soğuktan ve balgamdan olduğu takdirde “zıykü’n-nefes”, diğer bir ifadeyle nefes darlığı hastalığında verilen ilaçların kullanılmasını tavsiye edilmektedir. Nezleden kaynaklanan öksürük için de

nezleyi tedavi etmek için kullanılan tatlı badem yağı ve sarı mumun sırta sürülmesi önerilmektedir.

Yaş öksürük, kanla karışık balgamin geldiği öksürük ve kuru öksürük gibi muhtelif öksürük türlerinden ve zaman zaman bu tür öksürüklerin sebeplerinden de söz edilmektedir. Farklı türde olan öksürüğün tedavisi için farklı reçetelerin tavsiye edildiği görülmektedir. Örneğin yaş öksürük için menekşe şarabı içmek tavsiye edilirken kuru öksürük için ebegümecinin yağla kavurup yenmesi tavsiye edilmektedir. Öksürük esnasında kanla karışık balgam gelmesi durumunda ravent ve ıspanak tavsiye edilmekte olup ekşi gıdalardan kaçınılması tavsiye edilmektedir. Kuru öksürüğün sancılı bir illet olduğundan söz eden Mîr Salih, tedavi için öncelikle kan alma yöntemi tavsiye etmekte, ardından ünnap, menekşe gibi bitkisel kökenli gıdalarla birlikte ılık süt içmenin faydalı olacağı söylemektedir.

Kırk üçüncü bâbda (v.37b-19/38b-5) nezle ve grip türü bir hastalık olarak ifade edilen “zükâm” ve tedavi yöntemleri ihtiva edilmektedir. Söz konusu hastalığın baş ağrısı, yüzün renginin kırmızı olması ve burun akıntısı gibi belirtileri olduğu ifade edilmektedir. Zükâmın tedavisi için öncelikte kifâl damarından kan alınması gerektiği ardından başını hamamda tıraş ettikten sonra badem yağı veya menekşe yağı sürülmesi yahut menekşe veya nilüfer şarabı içilmesi önerilmektedir. Tavsiye edilen bir diğer tedavi yöntemi ise sıcak suyla banyo yapıldıktan sonra darı, kepek ve tuzu kavurup bir beze koyup başa vurulması tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu hastalıktan muzdarip olan kişilerin çok yemek yememesi, çok soğuk yada sıcak havada oturmaması ve çok uyumaması gerektiği de belirtilmektedir.

Kırk dördüncü bâbda (v.38b-5 / 39a-7) nezleyi tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Çeşitli bitkisel droglardan reçeteler anlatılmaktadır. Örneğin çörek otunu bir bez içine koyup gül suyunun içinde bir gece beklettikten sonra bu karışımı burna damlatmanın, papatyayı tütsülemenin nezle için faydalı olduğu belirtilmektedir.

Kırk beşinci bâbda (v.39a-7 /40a-21) “istiska” olarak ifade edilen vücudun çeşitli yerlerinde meydana gelen şişlikler, bu şişlikleri tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. İstiska hastalığının vücuttaki seveda hıltından kaynaklandığını ifade eden Mir Salih, ak zacı sirkeyle karıştırıp şişlerin üzerine sürülmesini tavsiye etmektedir. Bu hastalığın “tablî”, “lâhmî” ve “zıkkî” olmak üzere üç türü olduğu belirtilmektedir.

“Tablî”, olarak ifade edilen türde, parmağımızı şiş olan yere bastırıp geri çektiğimizde şişliğin yine eski haline geldiği, “lahmî” olarak ifade edilen tür için yine parmağımızı şiş olan yere bastırdığımızda şişliğin içeri çöküp çukur olarak kaldığını belirten müellif, zıkkî olarak ifade edilen tür için elde ve ayakta olduğunu belirtilemekte olup Türkçe’de “ince ağrı” olarak bilindiğini ifade etmektedir. Söz konusu türlerin tedavileri için ayrı ayrı reçeteler verilmektedir. Örneğin “tablî” türündeki istiskanın tedavisi için azeryun, koyun eti ve razıyane gibi bitkisel ve hayvansal devalar tavsiye edilmektedir. “Zıkkî” türündeki istiskayı tedavi etmenin mümkün olmadığını söyleyen Mîr Salih, “tablî” türündeki istiskanın tedavisi için peynir yemeyi tavsiye etmektedir.

Kırk altıncı bâbda (v.40b-1 /41b-13) dalakta oluşabilen hastalıklar, bu hastalıklardan zaman zaman sebepleri ve tedavileri hakkında bilgi verilmektedir. Bu hastalıklar dalak şişmesi, dalak ağrısı ve dalak veremi çerçevesinde sınırlı tutularak söz konusu hastalıkları tedavi edecek bazı reçeteler üzerinde durulmaktadır. Dalak şişmesine vücuttaki sevda hıltının sebep olabileceğini ifade eden Mîr Salih, tedavi için mercimek, kuru et, patlıcan, sığır eti, kebere turşusu ve sirkede ıslatılmış incir yenmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca sevda hıltını artıracak gıdalardan, çok su içmekten ve çok fazla yemekten imtina edilmesi gerektiğini de belirtmektedir.

Dalak ağrısının sebeplerinden söz edilmeden doğrudan tedavi yöntemlerinden bahsedilmektedir. Dalak ağrısının giderilmesi için deniz köpüğünü gül yağı ve mumla karıştırdıktan sonra dalak üzerine vurmak tavsiye edilmektedir.

Dalak veremine sebep olan durumlardan söz edilmeden doğrudan tedavi için reçete verilmiştir. Buna göre dalak veremi için biberi sirkeyle pişirildikten sonra dalağa vurmak yahut dalak üzerine sürmek tavsiye edilmektedir.

Kırk yedinci bâbda (v. 41b-14/ 42b-19) “kûlunc” adı verilen omuz ve sırt ağrılarını tedavi edecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Kuluncun sebebinin “galîz yelden, balgam ve sevda hıltlarından” kaynaklandığını ifade eden Mîr Salih, kuluncun nefes darlığı, mide bulantısı, iştahsızlık, göbek ağrısı ve susuzluk hissi gibi belirtileri olduğu ifade etmektedir. Sevda hıltının sebep olduğu kulunç hastalığı dışında kuluncu tedavi etmede en iyi yöntemin lavman olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında on beş dirhem hıyarşenbeyi suyla ezdikten sonra üzerine bir dirhem eyaric-i faykara ve yirmi dirhem nebât eklenip içilmesinin faydalı olacağı söylenmektedir. Sürekli kulunç zahmeti çeken

hastalar için horoz etini tuzlu suyla haşladıktan sonra yemeleri önerilmektedir. Ayrıca armut, bakla ve pancar yemekten kaçınılması gerektiği de söylenmektedir.

Kırk sekizinci bâbda (v. 42b-20/ 45a-11) ishal olmaya dair bazı tavsiyeler verilmiştir. Burada “ishal olma” iki farklı anlamı ihtiva etmektedir. Birisi halk tabiriyle ifade edilen “amel olma”, diğeri de vücuttaki bozulmuş yahut fazla olan hıltı boşaltma manasına gelen ishal olmadır. Örneğin, Tıbb-ı Nebî’ye göre bir kişinin kolaylıkla ishal olabilmesi için beş dirhem sinameki, ak şeker ve bir dirhem razıyanesi dövüldükten sonra büyük parçalara ayırmalı ve her sabah bir parçasını yemelidir. Hıltların atılması için tavsiye edilen örneğe göre topalak, mahmude, lacivert taşının suyla ezilip içilmesinin safra, sevdâ ve balgam hıltlarını boşalttığı belirtilmektedir. Ardından tavuk ve koyun etinin yenmesinin faydalı olacağı belirtilmektedir.

Kırk dokuzuncu bâbda (v. 45a-11/45b-6) ishal olanlara iyi gelecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. İshal olmanın sebeplerine değinmeden doğrudan tedavi için reçetelerden söz edilmektedir. İshali dindirmek için incir yapraklarını suyla bir kazanda kaynattıktan sonra bu kazanın içine ayaklarını topuğa kadar sokmaları ve susayınca kadar beklemeleri halinde ishalin giderileceği belirtilmekte olup ayakların dizlere kadar sokulması durumunda kabız olunacağı ifade edilmektedir. Bir diğer reçeteye göre kına ve çirişin her birinden yirmi dirhem bir kaba konulup üzerine bir yumurta eklenerek hamur haline getirilmesi ve bu hamurun ishal olan kişinin karnına yakı edilmesi tavsiye edilmektedir.

Ellinci bâbda (v. 45b-6/ 45b-12) karında olan kurtlar ve yılanları düşürecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Çok kısa yazılmış bu bölümde ağırlıklı karında olan kurtları düşürecek bitkisel ve hayvansal kökenli droglardan söz edilmekte olup yılanları çıkaracak ilaçlardan yalnızca bir yerde bahsedilmiştir. Buna göre karında olan kurtlar için çörek otu yemek yahut yakı etmek, sarmısağı pişirip yemek, nane yemek tavsiye edilmektedir.

Vücutta olan yılanın çıkarılması için şeftali çiçeğinin dövüp suyunu içmek tavsiye edilmektedir.

Elli birinci bâbda (v.45b-12 / 46a-10) insan vücudunda bulunan solucanları düşürecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. Bir önceki bölümde vücudun içinde bulunan

kurtları ve yılanları dışarı atacak ilaçlardan söz eden müellif, bu bölümde solucanları da konu edinmiş ve söz konusu hayvanatın vücuttaki balgam hıltının bozulmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu durumda salya akıntısı, gece dudakların nemli olması ve gündüz kuru olması, gönül daralması, uyurken irkilmek, yemekten sonra mide bulantısı gibi belirtilerin meydana geldiği ifade edilmiştir. Vücuttaki solucanları vücuttan atmak için şeftali yaprağını dövdükten sonra göbeğine vurmak, anason, karanfil, hindistan cevizi gibi bitkisel droglar tavsiye edilmekte olup balgam hıltının artmasını sağlayan gıdalardan uzak durulması gerektiği belirtilmektedir.

Elli ikinci bâbda (v.46a-11/ 46a-15) tatar kurdu denilen bir tür kurdun vücuttan atılmasını sağlayan ilaçlardan söz edilmektedir. Beş satırlık kısa bir bölümdür. Tatar kurdunun vücuttan atılması için ayı ödü, sarımsak, afyon, süt, ekmek ve sirke gibi bitkisel ve hayvansal droglar tavsiye edilmektedir.

Elli üçüncü bâbda (v.46a-15/ 46a-21) göbek düşmesini tedavi edecek ve göbek suyunun atılmasını sağlayacak terkiplerden söz edilmektedir. Bu bölüm de kısa yazılmış olup bu rahatsızlıklarla ilgili herhangi bilgi verilmeden doğrudan tedavi yöntemlerinden söz edilmektedir. Göbek düşmesi için on dirhem şekeri, yirmi dirhem tereyağıyla ezip yemek tavsiye edilmektedir.

Göbek suyunun atılması için anason dövüldükten sonra sirkeyle kaynatılması ve yanmış şapla yoğurularak göbeğe yakı edilmesi tavsiye edilmektedir.

Elli dördüncü bâbda (v.46b-1/ 48b-3) “iç ağrısı” olarak ifade edilen dizanteri, “yürek sürmek” olarak ifade edilen ishal ve “zûr” olarak ifade edilen kabızlık, karın ağrısından ve tedavi yöntemlerinden söz edilmektedir.

“İç ağrısı” olarak ifade edilen dizanteri hastalığının sebeplerine değinilmemiş doğrudan hastalığı tedavi edecek reçetelerden söz edilmiştir. Söz konusu hastalığın tedavisinde kızıl behmenin dövüldükten sonra rafadan yumurtayla birlikte yenmesi tavsiye edilmekte, birkaç gün et yemekten kaçınılması ve kesinlikle su içilmemesi gerektiği de belirtilmektedir.

İshal, diğer bir ifadeyle “yürek sürmek”in müshil nesneler içilmesi, midenin aşırı derecede dolu olması ve midenin, ciğerlerin yahut bağırsakların güçsüz olması gibi bazı çeşitli sebeplerden meydana geldiğini ifade edilmektedir. Mîr Salih, ishalin durması için

mersin yahut sinir otu tohumunun yeme, baklayı sirke ve suyla pişirdikten sonra yeme gibi bazı reçete örnekleri önermektedir. Ayrıca burada müellifin kendisinde tecrübe ettiği reçete örneğine de rastlıyoruz. Bu reçeteye göre sabah rafadan yumurtayla birlikte sinir otu tohumunu içip ardından ikinci sabah yalnızca rafadan yumurta ishalinin geçtiğini ifade etmiştir.

“Zûr” olarak ifade edilen kabızlığın bir tür zehirlenme olduğunu ifade eden Mîr Salih, kabızlığın giderilmesi için yumurtanın üzerine sumak dökerek yemenin, pirinci sığır yüğünün yağıyla pişirdikten sonra üzerine sumak dökerek yemenin yahut paçanın üzerine yine sumak dökerek yemenin kabızlığı gidermek için faydalı olacağını belirtmektedir. Kabızlığın “zahîr-i hak” yani gerçek kabızlık ve “zahîr-i bâtıl” diğer bir ifadeyle yalancı kabızlık olmak üzere iki farklı türü olduğunu belirten Mîr Salih, bu iki kabızlık türünü birbirinden ayırmak için keçiboynuzu çekirdeğinin yahut bûy tohumunun yutturulması gerektiğini, ishalle birlikte çekirdek yahut tohum çıkarsa gerçek kabızlık, söz konusu maddeler çıkmazsa yalancı kabızlık olduğunu tespit edebilmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Yalancı kabızlığın karın ağrısı, göbek guruldaması ve iştahsızlık bazı belirtilerinden söz eden Mîr Salih, tedavisi için menekşe şarabı içmeyi ve ıspanak yemeyi önermekte olup gerçek kabızlık için herhangi bir tavsiyede bulunmamıştır.

Karın ağrısından çok az bahseden müellif, sinir otu kökünü yaprağıyla birlikte dövdükten sonra suyunu her sabah üçer kaşık içmeyi tavsiye etmektedir.

Elli beşinci bâbda (v. 48b-3/ 49b-19) böbrekte ve mesanede olan taşların atılmasını sağlayan tedaviler hakkında bilgi verilmektedir. Taşın vücutta hararetin artmasıyla böbrekten mesaneye doğru büyüyerek idrar yollarını tıkadığı, böylelikle kasıklarda ağrı yaptığı ifade edilmekte olup idrarın damla damla geldiği ve sonunda idrarın dışarı atılamayacak kadar idrar kanalının tıklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca taşın oluşma sebebinin sudan ve toprak yemekten kaynaklandığı da söylenmektedir. Tedavi için karaçalı tohumu ve demirdikenin kaynatılması ve bu suyun üç gün içilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca bâbûnec, hatmi, torak otu, kereviz kökü, buy tohumu, menekşe ve berşsiyavşânın kaynatılması ve bu suyun içine oturulması tavsiye edilmekte ve taşın idrar yolunun çıkışına doğru gelmesi durumunda “mîl” adı verilen cerrahi bir aletle çıkarılabileceği söylenmektedir.

Elli altıncı bâbda (v.49b-20/ 51a-4) idrar kaçırmaya olarak ifade edilen “selesü’l-bevl” ve idrar yapamama gibi idrar yollarıyla ilgili hastalıkların sebepleri ve tedavileri konu edilmiştir. İdrar tutmama hastalığının “bürûdet”ten yahut “hararet”ten kaynaklandığını ifade eden Mîr Salih, bürûdetin neden olduğu idrar tutamamanın tedavisi için gülbeşeker, sumaklı yiyecekler ve koruklu içeceklerin tüketilmesini tavsiye etmektedir. Hararetin neden olduğu idrar tutamama hastalığı için ise ekşi süzme yoğurt, koruk ve sumak aşını tavsiye etmektedir.

İdrar yapamamanın sebebinin “bürûdet” ve “yubûset” olduğu söylenmektedir. Tedavi için nohut, şalgam ve soğanın pişirilip içine badem sütü, bal yahut şeker katılarak yenilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca maydonozun pişirildikten sonra kasıklara vurulmasının da daydalı olduğu bildirilmektedir.

Elli yedinci bâbda (v.51a-5/52a-2) erkeklerin cinsel uzvunda oluşan şişliklerin tedavileri konu edilmektedir. Buna göre bir erkeğin cinsel uzvunda çeşitli sebeplerden dolayı bozulmuş hılttan kaynaklanan şişikler meydana geldiğinde basilik damarından kan alınması ve sirkede bekletilmiş havuç yenmesi tavsiye edilmektedir. Bunun dışında yumurta akı, gül yağı ve nişastayı karıştırarak merhem haline getirilip bir bezle birlikte kasıklara bağlanmasının şişliklere faydalı olacağı belirtilmektedir. Ayrıca etli yiyecekler yenmemesi gerektiği de bildirilmektedir.

Elli Sekizinci bâbda (v.52a-2 /54b-12) “bevâsır” olarak ifade edilen basurlar, “mak’ad rençleri” ve “mak’ad çıkma” olarak ifade edilen hemoroit hastalığı konu edilmiştir. “Bevâsır” olarak ifade edilen basurların makadın iç kısmında yahut dışında olabileceğini ifade eden Mîr Salih, basurun makadın iç kısmında mercimek tanesi büyüklüğünde olduğunu, dışında ise üzüm tanesine benzeyip kan geldiğini söylemektedir. Basurların oluşma sebebinin vücuttaki sevda hıltıyla ilgili olduğunu söylenmektedir. Dışarıda olan basurun tedavisi için yumrulan kısmı iğneyle delip içinden “ibrişim” geçirilmesi ve yumrunun köküyle birlikte kesilmesi gerektiği ardından sarımsak, tuz ve soğanı dövüp bir pamukla kesilen yumrunun yerine konularak sabah kadar bekletilmesi tavsiye edilmektedir. İç kısmında oluşan basurların halsizlik yaptığını ve benzi sararttığını ifade eden Mîr Salih, tedavi bir miktar azeryunu dövdükten sonra süt eklenerek sabah vaktinde içilmesinin ardından basuru makaddan dışarı çıkararak tedaviye devam edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca basura sülük

yapıştırma yönteminin de faydalı olacağı ifade edilmektedir. Söz konusu reçetelerin dışında folklorik unsurlarla tedavi yönteminden de söz edilmektedir: “ Şöyle ma ‘lûm ola kim şifâ kitâbında böyle tahrîr etmişler ki kebere otunuñ havâssı beciddür, cümleden biri budur ki bevâsırı olan kimesne yatsu namâzı vaktinde kebere otı biten yere vara. Atası, anası adın ve kendü adın diye kim meselâsın yâ kebere Ya ‘kûb Beg’üñ ve hâtûnı Zühre Hâtûn’un oğlu Muhammed Çelebî’nün bevâsırısın diye gide ve yine seher vaktinde gele eyide kimsin yâ kebere Ya ‘kub Beg’üñ ve hâtûnı Zühre Hâtûn’un oğlu Muhammed Çelebî’nün bevâsırısın deyüp kopara yâ yana ata ammâ, eliyle koparup ata. Demür alet-ile koparmaya yalıñ eliyle de koparmaya, bir gayrı nesne ile kopara yerinden ayıra, ol âdemüñ bevâsırı mahv ola.” (51a/16 - 51b/1-3)

Basurların sebep olduğu “mak‘ad rencleri” ve “mak‘ad çıkma” olarak ifade edilen hemoroid hastalığı için buhur-ı meryemin suyunu sirkeyle karıştırılıp makada sürülmesi, istiridye kabuklarının yakıp havanda dövdükten sonra elekten geçirip makada vurulması tavsiye edilmektedir.

Elli dokuzuncu bâbda (v.54b-12/55b-17) çocuk doğuramama, kadınlarda hayız durumu ve hamilelikte bebeğin cinsiyetini belirleme gibi çeşitli konulardan söz edilmektedir. Doğum yapamayan kadınların çocuk sahibi olabilmeleri için çakmak taşını uyuluğuna bağlaması yahut safran yemesi tavsiye edilmiştir.

Kadınların hayız kanının durmaması halinde pirinci kavurup ekşi ayranla içilmesi tavsiye edilmektedir.

Bebeğin anne karnındaki cinsiyetinin üçüncü ayda hareket etmesiyle belirlenebildiği söylenmektedir. Buna göre üçüncü ayda bebeğin hareket etmesi halinde erkek olacağı, dördüncü ayda hareket etmesi halinde kız olacağı bilgi verilmektedir. Bir başka bilgiye göre hamile kadının memesinden süt sağılıp kaseye koyulması ve üzerine su damlatılması söylenmektedir. Buna göre su damlatıldığında süt suyun dibine çökerse kız, üzerinde kalırsa erkek çocuğun dünyaya geleceğinin anlaşılabileceği belirtilmektedir.

Atmışıncı bâbda (v.55b-17 /56a-16) vücudu güçlendirip geliştirmek için tavsiyelerde bulunulmuştur. Zambak yağını terlemiş bedene sürmenin bedeni güçlendireceğini bildiren Mîr Salih, aynı zamanda safran, karanfil, fülful , raziyene, zencefil, mastaki ve afyonu dövdükten sonra elekten geçirip balla karıştırarak yemenin de bedeni

güçlendirmek için faydalı olacağını belirtmektedir. Ayrıca bedenın kuvvetli olabilmesi için sıkıntı, keder ve üzüntüden uzak durulması gerektiği de ifade edilmektedir.

Altmış birinci bâbda (v.56a-16/56b-3) üzüntü ve sıkıntıyı gidermek için bazı tavsiyeler verilmektedir. Müellif, üzüntünün giderilebilmesi için horozun karnında bakla kadar olan taşı bir kapta yıkamayı ve taşın yıkandığı bu suyun kederli olan insana içilmesiyle kederinin gideceğini belirtmektedir. Ayrıca Hipokrat’a atıfta bulunularak safranın kalbi ferahlattıcı etkiye sahip olduğunu belirtmekte, safranın iki dirhem yenmesinin gam ve kederi gidereceğini belirtmektedir.

Altmış ikinci bâbda (v.56b-4/57b-6) bel ağrısı ve tedavileri hakkında bilgi verilmektedir. Bel ağrısının vücudun hılt dengesindeki balgam hıltının artmasına bağlı olduğu, halk arasında “ceyranda kalma” olarak ifade edilen rüzgar çarpması ve soğuğa maruz kalma gibi sebepleri olduğu ifade edilmektedir. Tedavi yöntemlerinde yüzerlik otunu suyla pişirip yeme, torak otu yağını bele sürme, baklanın kabuğunu çıkarıp un gibi ettikten sonra yumurta sarısıyla karıştırıp kalın bir astarın üzerine sürerek astarı bele bağlama gibi tedavi edici reçeteler önerilmektedir. Kronik bel ağrısı çeken hastaların ise kol damarından kan alınması, hamamda istifrağ etmesi ve ardından zencefil, hardal ve bal karışımını beline sürdükten bir süre sonra yıkanıp çıkması tavsiye edilmektedir. Ayrıca cinsel münasebetten uzak durulması gerektiği de tavsiyeler içerisinde yer almaktadır.

Altmış üçüncü bâbda (v.57b-6/58b-6) bacak ve bel bölgesindeki sinirlerde oluşan ağrı “ırku’n-nisâ” diğeri bir ifadeyle “yan başı ağrısı”yla birlikte el, ayak parmakları ve eklemlerde oluşan bir tür metabolizma hastalığı olan “nıkrîs” ve “devâl” olarak ifade edilen baldırda olan varislerle birlikte tedavileri hakkında bilgi verilmektedir.

Metinde “ırku’n-nisâ” ve “yan başı ağrısı” olarak da ifade edilen siyatik ağrı için bal ve hardalın karışımıyla yakı işleminin yapılması, yüzerlik tohumunun yutulması, kurt iliğinin ateşte eritilip sürülmesi ve yumurtanın da merhem gibi sürülmesi gibi reçeteler tavsiye edilmektedir.

“Nıkrîs” hastalığının baş parmakta olduğunu ifade eden müellif, tedavi için parmağın sağ ve sol tarafından kan alınması gerektiğini ifade eder. Ardından safran, afyon, badem yağı, kaz yağı ve beyaz mumu ezerek merhem gibi sürülmesi gerektiğini belirtir.

Ayrıca meyvelerden perhiz edilmesini, sürincan macunuyla birlikte badem sütünün içilmesinin de hastalığın tedavisi için faydalı olacağı belirtilmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık baldırda oluşan varisler, metinde verilen ifadeyle “devâl” dir. Bu hastalığın baldırdaki damarlarda meydana geldiği ve damarların şişip karmaşık halde geldiği ifade edilmektedir. Tedavi için şiş olan damarlardan kan alınması ardından dizinden topuğuna kadar sıkı bir şekilde bağlanması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Altmış dördüncü bâbda (v.58b-6/59a-12) yürüyemeyecek kadar sakat olan hastalara iyi gelecek ilaçlar hakkında bilgi verilmektedir. İncelediğimiz metinde “kötürüm” olarak ifade edilen bu hastalık günümüzde de aynı şekilde ifade edilmektedir. Hastalığın sebebi hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, doğrudan tedavi usûlleri anlatılmaktadır. Söz konusu hastalığın tedavisi için öncelikle bir çukup kazıp, içine kum döküldükten sonra üzerinde ateş yakılması söylenmektedir. Ateş belli bir müddet yandıktan sonra sönmeye yüz tutarken kalan sıcaklığının üzerine kokar ot döşeyip hastanın bu otların üzerine yatırılması ve hastanın üzerine kalın örtüler örtüp çukur tamamen soğuyana kadar uyuması beklenmelidir. Hasta böylelikle şifa bulur. Bir başka reçete ise hiçbir fiçinin içine taze sığır tezeği ve deniz suyunu koyup ayran kıvamına gelmesi ve hasta kişinin dayanabildiği kadar bu fiçi içine oturması ve çıktığında kokar ot döşenmiş bir yere yatıp üzerini örterek terlemesi en sonunda da sıcak suyla yıkanması tavsiye edilmektedir. Bu işlemin sonunda hastanın bütün sıkıntılarından kurtulup iyileşeceği söylenmektedir. Bu iki reçetede de dikkat çeken husus bu hastalığı olan insanların kendini sıcak tutması ve tedavide kokar otdan istifade etmesidir. Ayrıca gıdalardan erik suyu ve tavuk çorbası içmenin de faydalı olacağı söylenmektedir.

Altmış beşinci bâbda (v.59a-12/60a-8) bir tür metabolizma hastalığı olan “nıkrıs” hastalığına dair ilaçlardan ve “devâ’ü’l- fil” olarak bilinen ayaklarda oluşan şişlikler ve tedavilerinden söz edilmektedir.

Nıkrise sebep olan durumlardan söz edilmemekte doğrudan tedavi yöntemlerinden bahsedilmektedir. Nıkrisin baş parmakta olması durumunda parmağın sızlayacağını ve dalak üstünün şişeceğini söyleyen Mîr Salih, sağ ve sol yanındaki basilik damarından kan alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bölümde ayrıca Sultan Mehmet’in nıkrıs hastalığıyla ilgili reçetesine de yer verilmektedir. Bu reçeteye göre nıkrıs hastalığı olan

kişi iki dirhem kekik otu ve iki dirhem karabaşlı ve iki dirhem yüzerlik otunun tohumuyla birlikte sığır  d n  bir çömlek içine koyduktan sonra sığır etinin pişme vakti kadar ocakta pişirip kınayla birlikte ayaklara vurduğunda nıkris hastalığına deva olacağı belirtilmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık, ayak şişkinliği olarak bilinen “dev ’ ’l- fil” dir. Hastalığın sebebinin vücuttaki bozulmuş hıltlardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Tedavisinde öncelikle kan alınması ve ekşi gıdalardan uzak durulması gerektiği tavsiye edilmektedir. Ardından selvi ağacının cevizi, mazı, akasya ve sabır otunu dövüp sirke ve yumurtayla karıştırdıktan sonra topuktan dize kadar sürüp bezle bağlanması tavsiye edilmektedir. Ayrıca ekşi ve “gal z” gıdalardan uzak durulması gerektiği ifade edilmektedir.

Altmış altıncı b bda (v. 58a-8/ 61b-18) “veca’-ı mef sıl” ve “bendükçeler agrısı” olarak ifade edilen eklem ağrıları, sebepleri, belirtileri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir. Eklem ağrılarının ayaklarda ve parmak uçlarında olan türüne “nıkr s” denildiğini ifade eden M r Salih, kalça kemiğinden dize ve topuğa doğru inen ağrılara ise ‘ırku’n-nis  denildiğini ifade etmektedir. Söz konusu ağrıların sebeplerinin vücutta bulunan safra ve balgam hıltlarından kaynaklandığını ifade eden müellif, az da olsa sevda ve kan hıltlarının da bu hastalığa sebep olabileceğini belirtmektedir. Safra hıltından kaynaklanan eklem ağrılarının belirtilerinde ağrının şiddetli olduğu ve o bölgenin sarı renkte olup aynı zamanda sıcak olduğu ifade edilmektedir. Tedavi için kan almanın yanı sıra haşlanmış meyvelere s rincan katıp içmek tavsiye edilmektedir. Balgamdan kaynaklanan eklem ağrılarında şişliğin az olup beyaz renkte olması, kış aylarında çok ağrı olurken yaz aylarında ağrının daha az olduğu söylenmektedir. Tedavi için şeker yahut balla nohut suyu içilmesi yahut bal ve erişte yemek tavsiye edilmiştir.

Altmış yedinci b bda (v.61b-18/62a-20) bir tür dolama çeşidi olan “kurlugan”, el ve ayak yarılması olarak ifade edilen “şak k” ve çok yürümeye bağlı olan eklem ağrıları ve tedavilerini konu edinmektedir. Yirmi dördüncü bölümde anlatılan kurgulan hastalığına bu bölümde de değinen müellif, kurluganın tırnaklarda ve tırnak dibinde ağrı, şişlik ve kızarıklık oluşturduğunu söylemektedir. Tedavi için öncelikle sıcak suda yada sıcak yağda bekletmek tavsiye edilmektedir. İncir, süt, ceviz ve zift çeşitli işlemlerden geçirilip yakı haline getirilerek tatbik edilmesinin de faydalı olacağı belirtilmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık “şakâk” olarak ifade edilen el ve ayak yarılmalarıdır. Müellif yirminci bâbda da şakâk hastalığından söz etmektedir ancak orada bahsi geçen hastalık burun ve dudaklarda meydana gelen yarılmaları kapsamaktadır. Bu bölümde ise el ve ayaklarda meydana gelen yarılmalardan söz edilmektedir. Söz konusu hastalığın sebepleri yine yirminci bâbdan farklı olarak vücutta bulunan sevda ve kan hıltlarının yanması şeklinde ifade edilmektedir. Tedavi için hatmi, şalgam ve kepek gibi bitkisel kökenli drogların şarapla kaynatıldıktan sonra el ve ayakların yıkanması ardından da kâfûr merhemi sürülmesi tavsiye edilmektedir.

Çok yürümeye bağlı olan eklem ağrılarına herhangi bir yağla ellerin ve ayakların ovulması yahut eğer yağ bulunmazsa ve kış vaktindeyse sıcak suya girmesi tavsiye edilmektedir.

Altmış sekizinci bâbda (v. 62a-20/ 62b-11) kilo alma ve kilo vermeye dair bazı tavsiyeler yer almaktadır. Oldukça kısa yazılmış bu bölümde kilo almak için sığır ödü, keçi ödü, tavuk eti çorbası, tereyağı tavsiye edilmektedir. Zayıflamak için ise ceviz ve tuzu dövdükten sonra sabahleyin ceviz büyüklüğü kadar yemesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca evde kedi besleme ve kurşundan bir yüzük yapıp takmanın da zayıflamak için faydalı olduğu da tavsiye edilmektedir.

Altmış dokuzuncu bâbda (v.62b-11/65a-12) sıtma hastalığı olarak ifade edilen “humma”, türleri, zaman zaman sebepleri, belirtileri ve tedavileri konu edilmektedir.

“Rub‘ isitmesi” olarak ifade edilen ateşli sıtma, “muhrika isitmesi” olarak ifade edilen nöbeti dört günde bir tutan sıtma”, “eski isitme”, “humma-i kavî”, “humma-i safrâvî” ve “humma-i balgamî” gibi sıtma türlerine ve tedavi yöntemlerine yer verilmektedir.

“Rub‘ isitmesi” olarak ifade edilen ateşli sıtma hastalığının sebeplerine ve belirtilerine değinilmeden doğrudan tedavi usülleri anlatılmaktadır. Kereviz tohumunun suyla kaynatıp içilmesi ve ayının iki gözünü bir beze koyup söz konusu hastalığa yakalanan kişinin gözleri üzerine konulması gibi bazı reçetelere yer verilmektedir.

“Muhrika isitmesi” olarak ifade edilen nöbeti dört günde bir tutan sıtma hastalığında “rub‘ isitmesi”nde olduğu gibi doğrudan tedavi yöntemi anlatılmaktadır. Bu sıtma türünün tedavisi için zerdali suyunu içmek tavsiye edilmektedir.

“Eski isitme” olarak ifade edilen sıtma türünün redavisi için fil dışkısı ve kirpi eti yenmesi tavsiye edilmektedir.

“Humma-i kavî” olarak ifade edilen sıtma türünün tedavisi için kan alma yöntemiyle birlikte birkaç gün yemek yememek gerektiği belirtilmektedir. Sonrasında ekşi nar ve ekşi erik aşısı gibi ekşi gıdaların yenmesi tavsiye edilmekte olup et yemekten kaçınılması gerektiği belirtilmektedir.

“Humma-i safrâvî” olarak ifade edilen sıtma türünün sebebinin safra hıltından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Belirtileri arasında susuzluk, baş ağrısı, uykusuzluk, dudak yarılması, dilin renginin kararması ve ağzında acı tat hissetme gibi bazı durumlardan söz edilmektedir. Tedavi için safra hıltını boşaltacak müshiller tavsiye edilmektedir.

“Humma-i balgamî” olarak ifade edilen sıtma türünün balgam hıltından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu sıtma türü için vücut sıcaklığının az olmasıyla birlikte üşüme, idrarın açık sarı renkte yahut beyaz olması gibi bazı belirtilere yer verilmektedir. Bu sıtma türünün tedavisinde vücuttaki balgam hıltını boşaltacak müshiller tatbik edilmesi ayrıca kan almaktan kaçınılması tavsiye edilmektedir.

Ayrıca herhangi bir sıtma türü belirtmeksizin hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte meyan kökünün kaynatılıp şeker ve sikencübin eklenerek ılık olarak içilmesinin sıtma nöbetlerini hafifleteceği belirtilmektedir. Tedavilerde folklorik unsurlarla tedavi yöntemlerine yer verildiği de görülmektedir. Söz gelimi üç parça kağıda Kevser Suresi’nin yazılması ancak yazarken konuşulmaması ve her nöbet tuttuğu vakit bu kağıtlardan birini suyla karıştırıp içmesi tavsiye edilmektedir. Bir başka örnek insan asılan ipten bulup tütsü etmek de folklorik uygulamalar arasında yer almaktadır.

Yetmişinci bâbda (v.65a-13/65b-15) bir tür deri hastalığı olan “cüzâm” hastalığı, belirtileri ve tedavi yöntemleri konu edilmektedir. İncelediğimiz metinde “cüzâm” olarak ifade edilen bu hastalık, günümüzde de aynı şekilde bilinmektedir. Söz konusu hastalığın sebebinin vücutta bulunan kan ve safra hıltlarının yanmasından oluştuğu söylenmektedir. Tedavi için öncelikle kan alma tavsiye edilmektedir. Hergün banyo yapılması, her sabah bozulmuş süt içilmesi, nohut, bakla unu ve süt karışımını vücuda

sürülmesi, ardından menekşe ya da kabak yağı sürülmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca oğlak ve kuzu etini yemenin faydalı olduğu da söylenmektedir.

Yetmiş birinci bâbda (v.65b-15/66b-17) “bahak”, “baras”, “kurdaşeni veya şerâki” olarak da ifade edilen bir tür deri hastalığı, sebepleri ve tedavileri konu edilmektedir. “Bahak” hastalığı için “ak bahak” ve “kara bahak” olmak üzere iki türünden söz eden Mîr Salih, “bahak’ül esved” olarak ifade edilen kara bahak hastalığının sebepleri, belirtileri ve tedavi yöntemlerinden bahsederken, “ak bahak” hastalığına dair yalnızca tedavi yöntemlerinden söz etmektedir. Kara bahak olarak ifade edilen hastalığın belirtilerinin köpüğe benzer koyu renkte lekeler meydana gelmektedir. Sebebinin ise vücuttaki safra hıltının yanmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Tedavi için kan alma yöntemiyle birlikte haşlanmış eftimon tavsiye edilmektedir.

“Ak bahak” olarak ifade edilen hastalığın tedavisi için incir, hatmi, labada gibi bitkisel kökenli droglar önerilmektedir.

“Baras” olarak ifade edilen deri hastalığı, derinin altında bulunan balgam hıltının çürümesiyle meydana geldiği ifade edilmektedir. Tedavisi için öncelikle kusma ve ishal tavsiye edilmektedir. Ardından ak turp, sabr-ı sukûri, çör tohumu, şahm-ı hanzal, mahmudeyi dövdükten sonra suyla yoğurarak hap haline getirerek gölgede kurutulması ve günde iki kere yenilmesi önerilmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer deri hastalığı “kurdaşeni” yahut “şerâki” dir. Bu hastalığın sebebi vücuttaki safra ve balgam hıltlarından kaynaklanmaktadır. Safra hıltından kaynaklanan “kurdaşeni” hastalığının belirtileri döküntülerin kızıl renkte olması, balgamdan olanın belirtileri ise döküntülerin beyaz renkte olmasıdır. Safradan kaynaklanan “kurdaşeni”nin tedavisi için öncelikle kan alınması ve sonrasında sirkeyle mercimek yenilmesi tavsiye edilmekle birlikte et yemekten kaçınılması gerektiği de belirtilmektedir. Balgamdan kaynaklanan “kurdaşeni”nin tedavisi için hastaya balgam hıltını boşaltacak müşhil tatbik edilmesi ve sikencübin içirilmesi tavsiye edilmektedir.

Yetmiş ikinci bâbda (v.66b-18/67a-18) siğiller, siğillerin sebepleri ve tedavi usülleri konu edilmektedir. Vucûta siğil çıkmasının sebebinin balgam hıltının bozulmasıyla açıklayan Mîr Salih, siğillerin yumru şeklinde olduğunu büyüdükçe tepelerinin yarılıp açıldığını ifade etmektedir. Siğilleri gidermek için tırnakla siğilin kökünü sıkı bir

şekilde bağlayıp kökü inceldikten sonra çekip çıkarılması tavsiye edilmektedir. Bir başka reçeteye göre siğili öncelikle kazıdıktan sonra serçe dışkısıyla insan tükürüğünü karıştırıp siğilin üzerine vurmak tavsiye edilmektedir

Yetmiş üçüncü bâbda (v.67a-18/ 69a-18) “giciyik”, olarak ifade edilen kaşıntı, uyuz, “hasbe” olarak ifade edilen kızamık, çiçek ve bir tür sivilce olan “humret-i ateşperes” hastalıkları ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir.

“Giciyik” olarak ifade edilen kaşıntı durumunun vücuttaki safra, balgam ve sevda hıltlarının yanmasından kaynaklandığını söyleyen Mîr Salih, tedavi için şahtereç şerbetinin içilmesini tavsiye etmektedir.

Uyuz hastalığının kuru ve sulu olmak üzere iki türünün olduğu söylenmekte olup, kuru olanın sebebinin vücuttaki sevda hıltından kaynaklandığı, sulu türünde olan uyuz hastalığının sebebinin ise vücuttaki safra hıltının yanmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Kuru olan türünün tedavisi için öncelikle kan almak ardından haşlanmış meyve yemek ve şahtereç suyu içmek tavsiye edilmektedir. Bu süreçte cinsel münasebetten kesinlikle uzak durulması gerektiği söylenmekte ayrıca çok yemek yememek, sık sık banyo yapmak önerilmektedir. Sulu olan uyuz hastalığının tedavisi için müşhil etme, el üzerindeki damardan kan alma ve ılık su içerisinde oturmak tavsiye edilmektedir.

“Hasbe” olarak ifade edilen kızamık hastalığının; taundan, vebadan ve ağır hastalık geçirmekten kaynaklandığını söyleyen Mîr Salih, bu hastalığın aynı zamanda vücuttaki kan, safra ve balgam hıltlarının yanmasıyla da oluşacağını söylemektedir. Önerilen tedaviler arasında kızamığın çıktığı gün aspir çiçeğini dövdükten sonra sığır sütü ve keçi sütüyle karıştırılıp içirilmesi tavsiye edilmektedir. Bunun dışında göze Isfahan sürmesi ya da gül suyu ve sumanın karıştırılarak göze damlatılmasının da faydalı olacağı belirtilmektedir.

Çiçek hastalığının çocuklarda ve gençlerde daha sık görüldüğünü ifade eden Mîr Salih, bu hastalığın yaşlı insanlarda daha az görüldüğünü söylemektedir. Bu hastalığın sebebinin vücuttaki kan, balgam ve safra hıltlarının yanmasından kaynaklandığı söylenmektedir. Bulaşıcı bir etkiye sahip olup vücutta ateş yaptığı ve susuzluk hissi oluşturduğu ifade edilen bu hastalığın tedavisinde ekhal damarından kan alınması, gül

yağı sürülmesi, gözüne sürme-i ısfahânî ya da sumanın gül suyuyla karıştırılıp göze damlatılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca vücutta çıkan çiçek yerlerinin çukurlaşması sonucunda nişasta, arpa unu ve havucu paça yağıyla karıştırılıp sürülmesinin de faydalı olacağı belirtilmektedir.

Bir tür sivilce olan “humret-i ateşperes” in sebebin vücuttaki safra hıltının yanmasından kaynaklandığı söylenmekte olup bu sivilcelerin kabarcıklar halinde olduğu ve kaşıntı yaptığı ifade edilmektedir. Tedavi için öncelikle kan alma tavsiye edilmektedir. Ardından çeşitli bitkilerden hazırlanan müşhil tatbik edilmesi ve haşlanmış meyveler verilmesi tavsiye edilmektedir.

Yetmiş dördüncü bâbda (v.68a-19/70b-14) “cereb” olarak ifade edilen uyuz hastalığı, kellik ve “frenk uyuzu” hastalıkları ve tedavileri konu edinmektedir. Uyuz hastalığının sebebinin vücuttaki kan hıltının yanmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Söz konusu hastalığın belirtileri için vücutta iltihapsiz sivilcelerin çıktığı söylenmekte, tedavi için kan alma yöntemiyle birlikte hardal, çörek otu, gül yağı gibi bitkisel kökenli droglarla jive ve nişadur gibi madensel droglar tavsiye edilmektedir.

Kellik konusunda Mir Salih, domuz ödü, bal ve karabiber karışımının saç çıkarmak için faydalı olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca at ödü ve at yağının da kel olan başta saç çıkarmak için etkili olduğunu ifade etmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık “frenk uyuzu”dur. Bu hastalığın sebepleri hakkında bilgi verilmemekte, doğrudan tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Tedavi için cıva, mastaki, günlük, şeker, zerkele, sığır ödü gibi bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli droglar tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu hastalığın tedavisinde folklorik yöntemle tedavi de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre bir kirpiyi yakalayıp öldürdükten sonra derisinin soyulması ve pişirilip yenilmesi tavsiye edilmektedir. Kirpiyi yerken “..bi’smi’llâhi’r-râhmani’r-rahîm (deyip her azasını yerken) *kolı koluma falanı falanıma fâ’ide ede*” (70b/3-4) denmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca kirpinin kemiklerinin de bir yere gömülmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

Yetmiş beşinci bâbda (v.70b-15/ 71a-19) deri hastalıklarının bir türü olan “demregü/temregü” nün nedenleri ve tedavileri hakkında bilgi verilmektedir. Hastalığın sebebi vücutta bulunan sevda hıltının artmasıyla açıklanmaktadır. Tedavide kan alma,

sevda hıltını boşaltacak müşhil tatbik etme ve sülük vurma yöntemleri önerilmektedir. Hardal ve sirke karışımı yahut kasnı ve sirke karışımını da hastalığın zuhur ettiği yerlere tatbik etmek tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu hastalık süresince yoğurt ve peynirden uzak durulması gerektiği de belirtilmektedir.

Yetmiş altıncı bâbda (v. 71a-19/72b-11) “yenür baş, âkîle, hûze” ve “nâr-ı fâris” ve olarak ifade edilen irinli yaralar, sebepleri ve tedavileri konu edilmektedir. “Yenür baş, âkîle ve hûze” olarak da bilinen yaraların vücudun çeşitli uzuvlarında olduğunu, elde ve ayaklarda olduğu takdirde kemiği çürütebileceği söylenmektedir. Tedavi için öncelikle kan alma yöntemi tavsiye edilmekte buna karşın yaralı bölgeye su değdirmekten kaçınılmasının faydalı olacağı belirtilmektedir.

“Nâr-ı fâris” olarak bilinen yaraların baldırda çıktığını söyleyen Mîr Salih, bu yaraların sebebinin vücutta bulunan kan hıltının çürümesiyle zuhur ettiğini belirtmektedir. Bu yara türünün kırmızı renkteki kabarcıklardan oluştuğu ve bu kabarcıkların delinerek içinden sarı sular aktığı söylenmektedir. Tedavi için diğer yara türlerinde olduğu gibi kan alma, baldırdan hacamat etme gibi çürüten kan hıltını dışarı atacak yöntemler tavsiye edilmektedir. Kişniş, kına, it üzümü yaprağı, mürdesenc, kil-i ermeni ve gül gibi bazı bitkisel ve madensel dorglarla oluşturulan karışımın yaranın üzerine sürülmesi ve ayrıca etli yiyeceklerden uzak durulması gerektiği de tavsiye edilmektedir.

Yetmiş yedinci bâbda (v.72b-12/74b-15) çeşitli sebeplerle oluşan yaraların tedavi yöntemlerinden söz edilmektedir. Söz gelimi kanı durmayan yaralar için bir parça bezi sirkeyle ıslatıp yaranın kanını kestiği ve şişmesine engel olduğu söylenmektedir. Bir yaranın içindeki irinin akmaması durumunda böğürtlen yaprağının yaranın üzerine vurulması tavsiye edilmektedir.

Başından ağır bir darbe alan bir kişide yiyecekleri çiğneyememe, göz kararması ve göz şişmesi gibi durumların meydana gelebileceğini ifade eden Mîr Salih, bu kişiye öncelikle şeker şerbeti yahut elma şarabı verilmesi gerektiğini söylemektedir. Ardından darbe alan bölgenin yarılması da dağlama işleminin yapılarak tedaviye devam edilmesini tavsiye etmektedir.

Yetmiş sekizinci bâbda (v.74b-15/75b-3) vücuda diken yahut yabancı cisim battığında nasıl çıkarılacağına dair tavsiyeler verilmektedir. Buna göre sığır yağı ve sığır gübresini

kaynattıktan sonra cismin battığı yere sürüldüğünde batan cismin çıkacağı, kurbağanın başını ve ayaklarını kesip derisini soyduktan sonra yabancı cisim batan yere vurduklarında cismin çıkacağı söylenmektedir.

Yetmiş dokuzuncu bâbda (v.75b-3/75b-10) vücutta bulunan safra hıltının atılmasına dair tavsiyeler bulunmaktadır. Oldukça kısa yazılmış bu bölümde safra hıltının atılması için hıyarşenbeyi demirhindi ile içmek, şekerle menekşe suyu içmek ve bir dirhem mahmude ve mastakiyi havanda dövdükten sonra bir miktar suyla karıştırıp içmek gibi bazı tarifler yer almaktadır.

Sekseninci bâbda (v.75b-10/76b-20) vücutta bulunan sevda hıltının sebep olduğu baş ağrıları ve buna bağlı olarak sevda boşaltılmasını sağlayacak bazı terkiplerden söz edilmektedir. Sevda hıltının sebep olduğu baş ağrılarının beş türü olduğunu ifade eden Mîr Salih, bunları vesveseyle gelen baş ağrıları, uykusuzluğun sebep olduğu baş ağrıları, ten renginin değişmesiyle gelen baş ağrıları, istediği bir şeyi elde edememekten zuhur eden baş ağrıları ve çok stresli olmanın getirdiği baş ağrıları olarak açıklamıştır. Söz konusu bütün baş ağrısı türleri için sevda hıltın vücuttan atılmasını sağlayacak bazı tavsiyelerden söz etmektedir.

Vücuttaki sevda hıltının boşaltılması için garikunun çok faydalı olduğu ifade edilmektedir. Horoz etinden yapılan çorba içerisine torak otu ve ıspanak katılarak yenmesinin de sevda hıltının boşaltılması için faydalı olduğu belirtilmektedir. Buna karşın sevda hıltının fazlılığından kaynaklanan herhangi bir rahatsızlıkta keçi eti, sığır eti ve ördek eti gibi bazı etlerin sevda hıltının artmasına sebep olmasından dolayı uzak durulması gerektiği söylenmektedir.

Seksen birinci bâbda (v.76b-20/77a-11) vücutta bulunan balgam hıltının boşaltılması için bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Oldukça kısa tutulan bu bölümde balgam hıltının vücuttan atılması için sıcak suyun içine bir miktar zencefil atılması, yüzerlik tohumunun yutulması ve mastaki sakızının çiğnenmesi gibi bazı tavsiyeler yer almaktadır. Bunun dışında türbüt, zencefil yahut fülfulü havanda dövdükten sonra şerbet suyuyla birlikte karıştırıp içilmesinin de vücuttaki balgamın atılması için oldukça faydalı olduğu belirtilmektedir.

Seksen ikinci bâbın (v.77a-12/77a-18) başlığında et kesilmesi ve et bitmesine dair bilgi verileceği yazılsa da çok kısa yazılmış olan bu bölümde ağırlıklı olarak kemik kırılmalarına dair tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmiş, et kesilmesi için yalnızca bir tavsiyede bulunulmuştur. Buna göre kemik kırılmalarını tedavi etmek için mumiya içmek yahut sürmek tavsiye edilmektedir. Yine kemik kırılmaları için kara ağacın kökünü küçük parçalara ayırıp bir çömlekte yumuşayana kadar kaynatmak ve ardından yumuşamış ağaç kökünü kırıklara sürmenin faydalı olacağı belirtilmektedir .

Günümüzde vücut için “ham olma” tabirini kullandığımız et kesilmesine incelediğimiz kısımda zeravent bitkisinin dişi türünü bir dirhem suyla içmenin iyi geleceği söylenmektedir.

Seksen üçüncü bâbda (v.77a-19/ 77b-16) yanıklara iyi gelecek ilaçlardan söz edilmektedir. Daha çok ateşden kaynaklanan yanıkların tedavisine ilişkin tavsiyeler veren Mîr Salih, zaman zaman sıcak sudan yahut yağdan yanmayı tedavi edecek önerilerde de bulunmaktadır. Ateşin değmesiyle meydana gelen yanıklar için ebegümeci ve zeytini havanda dövdükten sonra yanık üzerine tatbik etmenin iyi geldiği söylenmektedir.

Hem sıcak sudan hem sıcak yağdan yanma durumlarında hem de doğrudan ateş yanıklarını hemen soğuk suyun altında tutulmasının faydalı olacağı söylenmektedir. Ardından da üzerine tuz döküp şîrûgan, isfîdâc ve kâfur gibi soğuk niteliği sahip olan yağlardan sürülmesi ve hacamat edilerek yağlı et yenmesi tavsiye edilmektedir.

Seksen dördüncü bâbda (v. 77b-17/ 78b-4) ölümcül nitelikte olan zehirli drogları yiyenler için zehri vücuttan dışarı atacak bazı reçetelerden söz edilmektedir. Ölümcül nitelikte olan zehirli drogların ne olduğu konusunda yalnızca afyon, sabun ve kireç örnek olarak gösterilmekte olup bölümün büyük çoğunluğunda tedaviye yönelik bilgiler verilmektedir. Sabun ve kireç yiyen bir kişinin tedavisi için gül yağı ve torak otu suyunu karıştırıp iki kere içmesi ve ardından gül yağı ve tiryak-ı faruk içmenin faydalı olacağı söylenmektedir. Bunların dışında ebegümeci, tarçın, zebercet, zümrüt, zeytin yağı gibi bazı bitkisel ve madensel kökenli drogların yenilip içilmesinin de zehirli ot yiyen kişiler için şifalı olacağı belirtilmektedir. Tedavi yönteminde ayrıca folklorik yöntemler de yer almaktadır. Buna göre bir yemeğin içinde zehir bulunuyorsa yemeği

yemeden önce Kureyş Suresi'nin yemeğe okunduktan sonra yenmesi tavsiye edilmekte böylelikle yemekte bulunan zehrin etkisini kaybedeceği söylenmektedir.

Seksen beşinci bâbda (v.78b-4/ 79a-10) kurt ve köpek ısırmaalarında ısırılan hayvanların kuduz olup olmadığının nasıl anlaşılacağı ve söz konusu durumda nasıl tedavi edileceğinden söz edilmektedir. Bir kişiyi köpek ısırduğında köpeğin kuduz olup olmadığını anlamının yönteminin köpeğin ısırduğu yerden çıkan kan yahut irini ekmeğe bulaştırıp köpeğin önüne bırakılmasıyla anlaşılabilceği söylenmektedir. Buna göre köpeğin ekmeği yemesi durumunda kuduz olmadığı, yememesi halinde ise kuduz olduğu anlaşılmaktadır. Kuduz köpek ısırmaalarına kan alma yöntemiyle birlikte olgunlaşmamış incir, kasni, razıyane-bal karışımı, çörek otu gibi bitkisel kökenli devalar tavsiye edilmektedir.

Kurt ısırmaalarında ısırılan kurdun kuduz olup olmadığını metinde şöyle anlatılmaktadır: Ekmek ve ceviz içini kurdun ısırduğu yere bulaştırıp tavuğun önüne bırakıldığında tavuk, ekmek ve ceviz içini yerse kuduz değildir, yemez ise kuduzdur. Tedavi için kan alma yöntemiyle birlikte soğan, sarımsak, tuz, oğlan aşısı gibi müfret devalarla birlikte tiryâkı-erba'a gibi mürekkep devalar tavsiye edilerek tedaviye devam edilmektedir.

Seksen altıncı bâbda (v.79a-11/80b-4) akrep, yılan ve arı gibi zehirli hayvanların ısırması durumunda neler yapılacağına dair bilgiler verilmektedir. Yılan sokmasını kerdeme, böğürtlen, maydonoz, sarımsak gibi bitkisel drogların yanında kan alma ve yılanın soktuğu yeri kesme gibi cerrahi yöntemlerin de kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca yılan sokmaları durumunda yapılacak tedavi yöntemleri içerisinde Galen'e ait olduğu belirtilen reçeteden de söz edilmektedir. Bu reçeteye göre bir kişiyi yılan sokması durumunda oğlak derisi yaralı bölgeye sarılmalıdır, böylelikle yılanın soktuğu yerdeki zehir etkisini kaybetmesi beklenmektedir.

Yılanlar içerisinde en tehlikelisinin engerek yılanı olduğunu ve tiryak ve zehrin bu yilandan elde edildiğini belirten Mîr Salih, söz konusu yılanın sokması durumunda kanın çıkmadığını ve hatta ağrının şiddetinden insanın akıl sağlığını yitirebileceğini söylemektedir. Engerek yılanının ısırması durumunda zehrin vücuda yayılmasını engellemek amacıyla yaranın kesilmesi yahut oyulup içine sarımsak, tuz ve tavuk dışkısı konulması tavsiye etmektedir.

Akrep sokması durumunda nane ve tarhunun çiğnenip akrep soktuğu yere vurulması ve tarçının incirle birlikte yedirilmesinin faydalı olacağı söylenmektedir.

Arı sokması için yalnızca ebegümeci tavsiye edilmektedir.

Seksen yedinci bâbda (v.80b-4/81b-4) “Dâû’s-sa‘leb” olarak ifade edilen saç, sakal dökülmeleriyle birlikte kılların çıkmamasına ve “konak” olarak tabir edilen saç diplerindeki kepek birikintisinin giderilmesine faydalı olacak bazı terkipler konu edilmektedir.

“Dâû’s-sa‘leb” olarak ifade edilen saç ve sakal dökülmesinin tedavisi için sarımsak kabuğunun yakılmasının ardından zeytinyağıyla karıştırılarak saç ve sakallara sürülmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca tatlı badem yağını dökülen saç ve sakallara sürmenin de çok faydalı olduğu söylenmektedir.

Vücutta istenmeyen kıllar için leylek ödünün yahut karınca yumurtasının zeytinyağıyla karıştırılarak kıl çıkan bölgeye sürülmesi tavsiye edilmektedir.

Günümüzde de “konak” olarak ifade ettiğimiz saç diplerinde çıkan kepek birikintilerinin sebebinin çok yemek yedikten sonra yatmaktan kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu kepek birikintilerinin giderilmesi için sık sık banyo yapmak, başı sığır, koyun yahut keçi ödüyle yıkamak ve müşil içmek tavsiye edilmektedir.

Seksen sekizinci bâbda (v.81b-4/81b-16) beyazlamış olan saç ve sakalı siyah renge boyamak için bazı tavsiyeler verilmektedir. Gelincik çiçeği ve yaş ceviz kabuğunu cam bir kaba koyup iki hafta boyunca dışkının içinde gömülü şekilde saklanması ve ardından beyazlamış saçlara sürülmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca böğürtlen ağacının dal ve yapraklarının pişirilip sakala sürülmesi halinde sakalların renginin siyahlaşacağı belirtilmektedir.

Seksen dokuzuncu bâbda (v. 81b-17/ 82a-4) kan tükürmeyi ve kan kusmayı giderecek ilaçlardan söz edilmektedir. Bu bölüm oldukça yazılmış olup söz konusu hastalıkların sebebi üzerinde durulmamakta doğrudan tedavi yöntemlerinden edilmektedir. Kan tükürmeyi ve kan kusmayı tedavi etmede hatmi tohumunu suyla pişirdikten sonra içme, nar çekirdeğini güneşte kuruttuktan sonra yağmur suyunun içine katıp içme ve sinir otu yaprağının suyunu içme gibi bazı reçeteler tavsiye edilmiştir.

Doksanıncı bâbda (v.82a-4/82b-11) yürek, ağız,dil, mide ve ciğer gibi vücuttaki bazı organlarda zuhur eden harareti ve buna bağlı olarak gelişen susuzluğu giderici bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Yürek hararetinden kaynaklanan susuzluğun giderilmesi için güneyik çiçeğinin kökünü dövdükten sonra suyunu içmesi tavsiye edilmektedir (82b/15-16). Ayrıca nilüfer ve limon şarabı, sikencübin, demirhindi ve zerdali gibi şerbetleri içmenin de harareti gidermek için oldukça faydalı olduğu belirtilmektedir.

Şahtereyi suyla haşlayıp gargara yapılmasının ağız ve dilde oluşan harareti gidereceği belirtilmektedir.

Mide ve ciğerde meydana gelen hararetin giderilmesi için sığır dilinin suyunun içilmesi önerilmektedir.

Doksan birinci bâbda (v.82b 11 /84a-19)“tâ‘ûn” diğer bir ifadeyle veba, “beyzâ” olarak ifade edilen bir tür şişlik, “yanıkara” olarak ifade edilen şarbon, “seretân”, “hanâzîr” ve “toñuz başı” olarak da ifade edilen sıraca ve tedavileri konu edilmektedir.

“Tâ‘ûn” olarak ifade edilen vebanın vücudun muhtelif yerlerinde şişlikler halinde çıkan bir tür hastalık olduğu belirtilmekte olup bu şişliklerden bazılarının vücudun iç kısmında büyüdüğünü, bazılarının vücudun dış kısmına doğru büyüyerek genişlediği söylenmektedir. Bu hastalığın kusma ve vücut sıcaklığını artırma gibi bazı rahatsızlıkları beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Tedavi için hastadan kan alınması tavsiye edilmekte olup yeni kesilen tavuğun sıcaklığıyla birlikte hasta kişinin üzerine vurulması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca soğuk gıdaların verilmemesi gerektiği söylenmekte, su yerine hummâs şarabı, kil-i ermeni yahut zehr-i hayvânîyi ezdikten sonra gül suyu ve nebat şekeriyle birlikte içirilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca veba hastalığından korunmak için folklorik yöntemlerin uygulandığı da görülmektedir. Buna göre günde yedi kere kaşın taranıp, her taranışında salavat getirilmesi halinde veba hastalığına yakalanılmayacağı söylenmektedir.

Kulan ardında oluşan ve bir tür şişlik olarak ifade edilen “beyzâ” hastalığının yumurta büyüklüğünde olup ağrılı olduğu ve vücutta hararet yaptığı ifade edilmektedir. Tedavi için şah damarından kan alınması, iltihabı dağıtmaya yarayan merhemler sürülmesi ve birkaç kez şişe çekilmesi tavsiye edilmektedir.

“Yanıkara” olarak ifade edilen ve günümüzde de şarbon olarak bildiğimiz hastalığın sebepleri ve belirtilerine değinilmemiş doğrudan tedavi yöntemleri anlatılmıştır. Buna göre bu hastalığın tedavisi için yavru köpeğin karnını yarıdıktan sonra sıcaklığıyla birlikte hasta kişinin üzerine bağlanması tavsiye edilmektedir.

“Seretân”, “hanâzîr” ve “toñuz başı” olarak ifade edilen sıraca çıbanlarının vücuttaki sevdâ hıltından kaynaklandığını ifade eden Mîr Salih, bu çıbanların siyah renkte küçük şişkliler halinde olduğunu söylemektedir. Söz konusu hastalığın tedavisinin zor olduğu söylenmekte olup hastanın mizacının zayıf olmaması halinde aftimon verilmesi ve tiryak vurulmasının faydalı olacağı belirtilmektedir.

Doksan ikinci bâbda (v. 84a-19/84b-14) “ümmü’s-sıbyân” adı verilen bir tür uçuktan ve tedavi yönteminden söz edilmektedir. “Ümmü’s-sıbyân” olarak ifade edilen uçuğa vücuttaki safra hıltının sebep olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu uçuğun genellikle çocuklarda oluşan bir hastalık olduğunu söyleyen Mîr Salih, bu hastalıkta vücutta hararetin zuhur etmesi, bilinç kaybı, ten renginin sararması ve kusma gibi semptomların olduğunu belirtmektedir. Tedavi yöntemlerinde çocuklarda ve yetişkinlerde farklı reçetelerin verildiği görülmektedir. Çocuklarda zuhur eden bu hastalığın tedavisi için de lisânü’s-sevr suyu, meyan kökü ve terengübini ezip içine limon arabu katılarak içilmesi tavsiye edilmekte, yetişkinlerde ise nilüfer, menekşe ve limon şaraplarının içilmesinin faydalı olacağı söylenmektedir.

Doksan üçüncü bâbda (v. 84b-15/85a-1) Nazar değmesine karşı bazı tavsiyelerden söz edilmektedir. Oldukça kısa yazılmış bu bölümde nazar değmesine engel olmak için domuz dişini kişinin üzerinde götürmesi tavsiye edilmektedir.

Doksan dördüncü bâbda (v.85a-1/ 85a-17) bazı çıban türleri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir. Küçük çıbanlar, baş vermeyen çıbanlar, çukur olmuş çıbanlar ve derin çıbanlar gibi bazı çıban türlerinden edilmektedir. Mir Salih söz konusu çıbanların tedavisi için kerdeme tohumu, tuz ve sirkeden yakı elde edip çıban üzerine vurulmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca ebegümece yaprağını pişirerek çıbana vurma, buhur-ı meryemi çıbana vurma ve inciri tuzla birlikte çıbana vurma gibi bazı reçetelerin çıbanların tedavisinde kullanılmasının faydalı olacağını belirtmektedir.

Doksan beşinci bâbda (v. 85a-18/ 86a-3) “sekte” olarak ifade edilen felç ve “lakve” olarak ifade edilen yüz felci hastalıkları ve tedavilerinden söz edilmektedir. Felç hastası kişinin el ve ayaklarını hareket ettiremediğini ifade eden Mîr Salih, felç hastalığına aynı zamanda “merk-i mefâcân” denildiğini de söylemektedir. Tedavi için tilki eti ve keklik etinin yenmesinin ve ördeğin iç yağının hasta olan kişiye sürülmesinin faydalı olacağı belirtilmektedir.

“Lakve” olarak ifade edilen yüz felcini tedavi etmek için çörek otu suyunun içilmesi, tilki etinin yenmesi ve ateşle dağlama yapılması gibi bazı reçeteler tavsiye edilmektedir.

Doksan altıncı bâbda (v.86a-4/86b-1) “ra‘şe” olarak ifade edilen titreme hastalığını ve “lakve” olarak ifade edilen yüz felci hastalıklarını ve tedavi yöntemleri konu edilmektedir. “Ra‘şe” hastalığını el ve baş titremesi olarak tanımlayan ve bu hastalığın genellikle yaşlılarda olabileceğini ifade eden Mîr Salih, hastalığın sebebinin çok şarap içmekten olabileceğini belirtmektedir. Tedavi için hatmi, tarçın, torak otu ve tiryak-ı faruk tavsiye edilmektedir.

Bu bölümde konu edilen bir diğer hastalık “lakve” yani yüz felcidir. Yüz felci için genellikle yüzün sağ tarafa doğru eğildiğini ifade eden Mîr Salih, fesleğeni sirkeyle karıştırıp yüze vurmaya tavsiye etmektedir.

Doksan yedinci bâbda (v.86b-1/ 86b-11) “teşennüc” diğer bir ifadeyle sinir kasılmalarına iyi gelecek ilaçlardan söz edilmektedir. Hastalığın sebepleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş olup doğrudan tedavi yöntemlerinden bahsedilmektedir. Tedavi için badem yağı sürme, ve boğa dikenini suyla kaynattıktan sonra içme gibi bazı reçete örnekleri verilmektedir. Ayrıca garikun, sinameki, kendir gibi bitkisel kökenli droglarında sinir kasılmalarına oldukça faydalı olduğu belirtilmektedir.

Doksan sekizinci bâbda (v.86b-11/ 87a-3) çeşitli türdeki otlardan yağ elde edilmesi hakkında bilgi verilmektedir. Papatya ve nergis gibi çiçeklerin yağını çıkarmak için bir şişe içinde yüz dirhem zeytin yağı ve kırk dirhem bahsi geçen çiçeklerden karıştırıp kırk gün güneş görecektir yerde saklamak gerektiği belirtilmektedir.

Menekşe, gül ve nilifer bitkilerinin yağını çıkarmak için de kırk dirhem meşe ağacı meyvesi, yirmi dirhem söz konusu bitkilerin çiçekleri ve susam yağını da ekledikten

sonra yirmi gün güneş gören bir yerde saklanması ve yirmi günün sonunda süzülmesi gerektiği söylenmektedir.

Doksan dokuzuncu bâbda (v.87a-4/87a-19) “ısırgu” olarak tabir edilen, yılancık hastalığından ve tedavisinden söz edilmektedir. Hastalığın sebeplerine değinmeden belirtilerinden ve tedavi yöntemlerinden söz edilmektedir. Hastalığın belirtisi için yüzün ve gözlerin şiştiğini belirten MîrSalih, tedavi için öncelikle şah damarından kan alınmasını ardından şiş olan yerlere gülâb ve kaz sütünün karıştırılıp sürülmesini tavsiye etmektedir. Bu reçetenin faydalı olmadığı anlaşılırsa eşek kanının sürülmesi önerilmektedir. Ayrıca etli çorbalardan uzak durulması ve badem yağıyla erişe yapılarak yenilmesi de verilen tavsiyeler arasında yer almaktadır.

Yüzüncü bâbda (v. 87a-19/ 88a-4) “dîlcik” olarak ifade edilen bademcik ile “hunnâk”, diğer bir ifadeyle boğmaca hastalığı ve tedavilerinden söz edilmektedir. Bademciklerin boğazda üzüm tanesi büyüklüğünde oluşan şişlikler olduğunu ifade eden Mîr Salih, tedavi için kan alma yöntemiyle birlikte mezerencûş, biber ve ceviz içini yumurta sarısıyla karıştırıp başa sürülmesini tavsiye etmektedir.

Bu bölümde bahsedilen bir diğer hastalık metinde “hunnâk” olarak ifade edilen boğmaca hastalığıdır. Bademciklerde oluşan iltihapların boğazın her iki yanında şişlik oluşturması sebebiyle yutkunmaya engel olduğu ve hır hır ses çıkardığı söylenmektedir. Tedavi için öncelikle kan alma yöntemi tavsiye edilmekte, ünnap, dut şarabı ve mercimeği kaynattıktan sonra sıcak sıcak gargara yapılması tavsiye edilmektedir. Tedavide kullanılan bir diğer usûl; gül yahut badem yağının sürdükten birkaç gün sonra bademciklerin oyulması ve yavaş yavaş parmaklarla kaldırılıp iltihabın akmasının sağlanmasıdır.

Yüz birinci bâb (v.88a-4/89a-12) hamilelik, kısırlık, bekaret ve cinsel münasebet gibi konuların ele alındığı bir tür “bahname”dir. Cinsel sağlık konularının işlendiği bahname yazılarında cinsel birliktelik usûlleri, çeşitli cinsel hastalıklarla birlikte tedavileri, cinsel gücü artırıcı ilaçlar, hamilelik ve kısırlık gibi konular işlenmekte olup²¹ inceledimiz bölümde de bu konular üzerine tavsiyeler ve hastalıklara dair tedavi yöntemleri yer

²¹ Şaban Doğan, “Anadolu Türk Tıbbında Bahnameler ve Musa bin Mesud’un Bahname Tercümesi”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (Aralık 2013), 125.

almaktadır Söz gelimi “*Eger filün bevlini bir ‘avrat içse, hâmile ola. Eger kangı kızıñ bekâreti zâ’il olsa, girü kendü sidüğini bala katup yese, yine bakîre ola.*” (88b/14-16); “*Ammâ bir ‘illet dahı budur ki erle ‘avrat bir yumşak toprak üzerine başka başka birkaç kez işeyeler, eger erkek sidüğü yeri tîz kurusa ‘illet erdendür, eger ‘avratuñ sidüğü yeri tîz kurusa ‘illet ‘avratdandır, kangısında ‘illet olur tîmâr etmek lâzımdur tâ kim ol ‘illet gide.*” (89a/6-10).

Yüz ikinci bâbda (v.89a-13/ 90a-20) sinek, bit, pire, çekirge, fare ve yılan gibi haşeratı korunmak ve nazardan sakınmak için bazı tavsiyeler verilmektedir. Sosyal yaşamı konu edinen bu tavsiyelerden bazıları şunlardır: Sinekleri uzaklaştırmak için bir beze sirke döküp bu bezi evdeki bir köşeye asılmasının sinekleri uzaklaştıracığı belirtilmektedir. Koyun ödünün gövdeye sürülmesi halinde kıyafetlere bit gelmeyeceği söylenmektedir. Yatağın altına bir miktar tuz saçılması yahut ebucehil karpuzunu suyla kaynattıktan sonra un içine dökülmesi halinde pirelerin evden uzaklaşacağı söylenmektedir. Nar kabuğunun kokusunun çekirgeyi öldürdüğü söylenmekte olup evde çekirge bulunursa nar kabuğunun bir köşeye asılması tavsiye edilmektedir. Farelerden korunmak için at tırnağını kapının önüne gömülmesi söylenmektedir.

Hardalı tütsü etmenin yılanı uzaklatırmak için iyi bir yöntem olduğu belirtilmektedir.

Bunların dışında bütün bu ısırıcı haşerattan korunmak için eşek tırnağının evde tütsü edilmesi tavsiye edilmektedir.

Yüz üçüncü bâbda (v.90a-20/90b-3) içki içmeyi bırakmak isteyenler için bazı tavsiyeler verilmektedir. Oldukça kısa yazılmış olan bu bölümde verilen tavsiyelerden biri şöyledir: İçki içen kimsenin içki bardağına haberi olmadan yılan kanını pamukla damlatılmasıdır. İçki içen kişinin bu kanlı içkiyi içtiği takdirde bir daha içki içmeyeceği söylenmektedir.

Yüz dördüncü bâbda (v. 90b-3/91a-8) vücutta oluşan kırık-çıkık tedavileri için bazı önerilerde bulunmaktadır. Günümüzde de uygulanan kırık-çıkık tedavilerinin benzerleri incelediğimiz bölümde de karşımıza çıkmaktadır. Diz üzerinden kırık-çıkık tedavisi hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre dizi çıkan kişiye yapılan tedavi şu şekildedir: Toprağa yüzüstü yatırıldığında dizin sığacağı ölçüde bir çukur kazılması ve ardından söylenildiği şekilde yatırılması gerektiği söylenmektedir. Sonrasında sert bir

şekilde ayağa basıldığında dizin yerine oturacağı belirtilmektedir. Köprçük kemiği, el ve ayak kemiklerinin kırılması durumunda öncelikle kırılan bölgeyi yerine getirip çam ağacı kabuğu, mastaki ve çiriş gibi çeşitli bitkisel drogları yumurta akıyla karıştırıp bir beze sürülmesi ve tedaviye devam edilmesi tavsiye edilmektedir.

Yüz beşinci bâb (v. 91a-9/ 92b-12) cinsel sağlık konusunu işleyen bir tür bahnamedir. *“Eger su sığırınıñ veyâ kara sığırınıñ buzagısı taşagın biryân edüp etin yiye, cimâ‘a mukîm ola.”* (92a /1-2); *“Bir kimesne mücâma‘at eylese ol evde nergis gerekmez, zîrâ cimâ‘ ederken gözi nergise düş olsa, fî‘l-hâl erligi baglana, inzâl olmaya ve eger inzâl olursa gözine hâlel gele, yahtemil ki kör ola.”* (92b/17-19); *“Cimâ‘ şerî‘at ve hikmet muktezâsınca dü-şenbe ve penç-şenbe ve azîne gecelerinde eyüdü, şenbe günü yâ gecesi mübâşeret hastalık getürür.”* (93a/6-7).

Yüz altıncı bâbda (v.92b-12/93a-15) terlemeyi gidermek üzere bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Bir kişinin ayaklarının çok terlemesi durumunda hatmi suyunu kaynatıp ayaklarına sürmesi tavsiye edilmektedir. Mersin yaprağının da çok terleyenlerin vücuduna sürmesi tavsiye edilmektedir. Terlemekle ilgili bir diğer reçete de şöyledir: kuru gül, mazi, mersin yapraklarını dövüp suyla bulamaç ettikten sonra bedenlerine sürmeleri tavsiye edilmektedir.

Yüz yedinci bâbda (v.93a-16/98a-2) çeşitli hastalıkları tedavi edecek ve beden sağlığını güçlendirmeye faydalı olacak bazı macunların ve ilaçların terkipleri konu edilmektedir. Bu terkiplerden bazılarını şunlardır:

Mîr Salih, göz sağlığını güçlendirecek bir reçete vermiş ve bu reçeteyi kendisine de tatbik ettiğinde faydasını gördüğünü belirtmiştir. Bu reçeteye göre Isfahan sürmesi, misk ve delinmemiş inci yıkanıp kurutulduktan sonra havanda dövülüp ardından elekten geçirilip göze sürme gibi çekilmelidir.

Bel ağrılarına, idrar tutamamaya ve vücutta olan ağrılara faydalı olduğu belirtilen zencefil macunu şöyledir: zencefil, badem, tarçın, karanfil, mastaki, şâhdane, günlük ve safranı elekten geçirdikten sonra balla kıvama getirilerek yenmesi tavsiye edilmektedir.

Unutkanlık hastalığı için karanfil, yüzerlik ve şekeri ayrı ayrı dövdükten sonra birbirine karıştırıp her sabah yenmesi önerilmektedir.

Galen, Hipokrat, Eflatun, Sokrates ve Aristoteles'in "Ma'cûn-ı ekber" adını verdikleri ve Mîr Salih'in çok uzun yıllar sağlıklı ve dinç bir şekilde yaşamak isteyenler için önerdiği bu macun şöyledir: Ceviz, ak fülful, pire tohumu, karanfil, zenfecil, yabani havuç, helile, öd ağacı, sümbül, kızıl behmen, reyhan, kereviz, tere, turp, soğan ve çörek otu dövüldükten sonra balla karıştırılıp sabah akşam yenilmesi tavsiye edilmektedir.

Verilen terkipler arasında "terkib-i müferrih" olarak belirtilen Sultan Selim'in kullandığı reçete de yer almaktadır. Bu reçeteye göre karanfil, zencedil, tarçın, mastaki, günlük, safran, nişasta, Arap zankı, afyon ve misk ayrı ayrı dövüldükten sonra karıştırılarak gül suyu eklenmesi ardından küçük parçalara ayrılarak yenmesi tavsiye edilmektedir.

Yüz on altıncı bâbda²²(v.98a-2/ 103a-2) muhtelif hastalıkların tedavisi için tatbik edilen bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli basit devaların, diğer bir ifadeyle "müfredât-ı edviyeler" in hangi hastalıkların tedavilerinde kullanıldığı konusunda bilgi verilmektedir.

Mîr Salih, tarçının ferahlatıcı özelliğe sahip olduğunu belirtmekte aynı zamanda akciğer ağrılarına, ten renginin sarılığının giderilmesine, nezleye, midenin kuvvetlenmesine ve vücutta oluşan şişliklere faydalı olduğunu ifade etmektedir.

Rafadan yumurtanın öksürüğü kestiği ve kalp sağlığına faydalı olduğu belirtilmektedir. Rafadan yumurtanın sürekli yenmemesi gerektiğini belirten Mîr Salih, sürekli yenmesi halinde karında taş olabileceğini ve şiddetli omuz ve sırt ağrısının zuhur edebileceğini söylemektedir. Ayrıca rafadan yumurtayı yedikten sonra zencefil yenmesinin de faydalı olacağı belirtilmektedir.

Yüz on yedinci bâbda (v. 103a-3/103a-14) vücutta bulunan hıltların bozulması yahut bir hıltın diğerlerine göre üstün gelmesinin neden olduğu semptomlardan söz edilmektedir. Vücutta kan hıltının diğer hıltlar arasında üstün olması durumunda sürekli uyku hali, halsizlik, burun kanaması ve tenin kızıl renkte olması gibi bazı semptomlardan söz edilmektedir.

²² Yüz yedinci bölümden sonra doğrudan yüz on altıncı bölüme geçilmiştir. 98a varagının ayak bölümünden anlaşıldığı üzere sayfalar eksiktir.

Sevda hıltının bozulması durumunda vücutta kilo kaybı olmasına rağmen iştahın kuvvetli olması, ten rengiyle birlikte idrar renginin de siyah renk olması, uyku hali, endişeli ve huzurluk hallerinin meydana gelmesi gibi durumlar belirtilmektedir.

Yüz on sekizinci bâb (v. 103a-14/103b-17) koruyucu hekimliğe dairdir. Osmanlı tıbbında hastalığı tedavi etmenin yanı sıra hastalığı engellemek için koruyucu hekimlik uygulamalarına önem verildiği bilinmektedir.²³ Bu bölümde de yılın belli zamanlarına göre sağlığı korumak için bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Örneğin yaz mevsiminde kan alma, müşhil tatbik etme ve istifrağ etmenin yanında vucûda ferahlık verici erik, salatalık, karpuz gibi gıdaların tüketilmesinin faydalı olduğundan söz edilmektedir. Müellifin, Hz. Adem'den naklediğini belirttiği reçeteye göre yaz aylarının başlarında hergün bir miktar razıyane tohumunun şekerle birlikte yenmesi halinde on yıl boyunca kişinin hastalık görmeyeceğini söylemektedir.

Kış mevsiminde sıcak tutan kıyafetler giyilmesi, “herîse” denilen ve günümüzde “keşkek” olarak tabir ettiğimiz yemeğin yenmesi, erişte ve pirinç gibi yiyeceklerin yenmesi tavsiye edilmekte, ekşi gıdalardan uzak durulması belirtilmektedir.

Sonbaharda ise soğuk suyla banyo yapmaktan ve soğuk su içmekten, çok fazla cinsellî münasebetten ve başın üşümesinden kaçınılması gerektiği tavsiye edilmekte, bedenin sıcak tutulması önerilmektedir.

Yüz on dokuzuncu bâbda (v.103b-17 /104b-2) hastalıkların tedavisinde kullanılan gıdalardan ve niteliklerinden söz edilmektedir. Osmanlı tıbbında gıdalar yalnızca beslenme amacıyla değil aynı zamanda hastalıklardan koruma ve hastalıkları tedavi amacıyla kullanılmaktaydı. Buna göre hastalara verilen gıdalar, vucûtta bulunan hıltların çeşitli sebeplerden bozulması yahut üstün gelmesi durumunda hılt dengesini düzenleyici, diğer bir ifadeyle hastalığı iyileştirici özelliğe sahipti. Hastalık durumunda gıdaların sahip olduğu nitelikler göz önüne alınarak kişinin mizacının tersi nitelikte bulunan gıdaların verilmesiyle tedavi edilmekteydi.²⁴ Mîr Salih de bu bölümde bazı hastalıkların niteliklerini vermiş ve tedavi için bu hastalığının zıddı nitelikte gıdalar tavsiye etmiştir. Örneğin soğuk nitelikte olan hastalıkların tedavilerinde sıcak nitelikte

²³ Nil Sarı, “Tıp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 17 Nisan 2021).

²⁴ Nil Sarı, “Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam”, *Türk Mutfağı*, ed. Arif Bilgin-Özge Samancı (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008), 140.

olan gıdaların yenmesini önermektedir: “*Ve eger sovuk marazda içeriüden ve taşradan issi gıdâlar vermek gerek ve şerbetler vermek gerek..*” (105b/1-2).

Hasta kişilere gece yemek verilmemesi gerektiğini belirten Mîr Salih, hastaların moralinin yüksek tutulması, hastanın sevdiği kişileri yanında görmesi, hoş ve güzel kokular koklaması ve hastayı mutlu edecek hoş sohbetler edilmesi gerektiğini belirtir. Günümüzde de hastalıkların tedavisinde öncelikle moralin yüksek tutulması gerektiğini biliyoruz.

Yüz yirminci bâbda (v.104b-3/105a-12) gerek beden sağlığını korumak amacıyla gerekse tedavi amacıyla kan alma yöntemine dair bilgiler verilmektedir. Mîr Salih’in kan vermek için bahsettiği uygun koşulların günümüzdeki kan verme şartlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. On dört yaşından önce ve altmış yaşından sonra kan vermektan kaçınmak gerektiği belirtilmektedir. Günümüzde de kan verme yaşının Mîr Salih’in belirttiği yaş aralığına yakın olduğunu görmekteyiz. Kan alındıktan sonra tuzlu gıdalardan uzak durulması gerektiğini belirten Mîr Salih, şeker şerbeti içmenin faydalı olacağını söylemektedir. Günümüzde de kan verdikten sonra meyve suyu ve kek gibi tatlı yiyeceklerin tüketildiğini biliyoruz. Kan vermek için bahsedilen bir diğer koşul kan verecek olan kişinin zayıf olmaması gerektiğidir. Yine günümüzde de kan verecek olan kişinin 50 kilonun altında olmaması gerektiğini biliyoruz.

Tedavi amacıyla kan alma yönteminin uygulandığını belirten Mîr Salih, dalak ağrıları ve unutkanlık hastalığı için kulak arkasında bulunan damardan kan almanın faydalı olacağını belirtmektedir. Bunun dışında diş etlerinin kanaması ve dudak yarılmasını tedavi etmek için iki dudak arasında bulunan damardan kan alınması gerektiğini belirtmektedir.

Yüz yirmi birinci bâbda (v.105a-13/105b-4) Ateşli hastalıklarda meydana gelen nöbet durumu olan “buhrân” hakkında bilgi verilmektedir.

Yüz yirmi ikinci bâbda (v.105b-5/v.107b-7) nabız, idrar ve hastalık belirtilerinin akıbeti hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm v.105b-5 - v.107b-7 aralığındadır. Söz konusu aralıkta sayfa eksikliği tespit edilmiş olup v.106a -1 ve v.107a da çeşitli hastalıklara iyi gelecek müfret ve mürekkep devalar hakkında bilgi verilmektedir. V.107a’dan itibaren nabız ve idrar hakkında bilgi verilmeye devam edilmiştir.

Bir insanın nabzını dinlemeden önce o kişide korku, sevinç yahut heyecan gibi kalp atış hızında değişiklik oluşturan duygu durumlarının olmaması gerektiğini belirten Mîr Salih, aynı zamanda nabzı sayılacak kişinin açlıktan yahut tokluktan bunalmış durumda olamaması gerektiğini de belirtmektedir. Söz konusu durumlara günümüzde de riayet edildiğini biliyoruz.

İdrarın renginden vücutta bulunan hıltların dengesini dolayısıyla sağlık durumu tespit edilebilmekte olduğu karşımıza çıkmaktadır. Buna göre idrarın renginin kızıl renkte olduğu durumlarda kan hıltının bozulduğu, sarı renkte olduğu durumda da safra hıltının bozulduğu belirtilmektedir.

Hastalık belirtileri; hastalıktan kurtulma ve hastalıktan ölme durumlarına göre iki kısımda ele alınmıştır. Buna göre hastalığa sabır gösterme, kuvvetli olma, ten renginin güzel olması, iştahın yerinde olması, akıl sağlığının korunması ve uykunun düzenli olması gibi bazı belirtilerin iyileşmeye yakın hastalıklar için geçerli olduğunu ifade eden Mîr Salih, iştahsızlık, halsizlik, göz kararması, sırt üstü ağzı açık şekilde yatma, dış gıcırdatma ve uykusuzluk gibi durumların ise ölüme yakın hastalarda zuhur edebileceğini ifade etmektedir.

Yüz yirmi üçüncü bâbda (v.107b-7/108b-18) çeşitli bitkilerden şerbet yapımı hakkında bilgi verilmektedir. Elma, ayva, nar, kasni, limon, şahtere, humması dövdükten sonra içine su koyup kaynatılması ve köpüğünün alındıktan sonra balla tatlandırılarak içilmesi tavsiye edilmektedir. Bir diğer şerbet tarifi de şöyledir: Menekşe, gül, nilüfer, lavanta, haşhaş, cırcır, ünnap, demirhindi ve mersinin suda kaynatılması ve balla yahut şekerle kıvama getirdikten sonra camdan bir kaba kolup sonrasında içilmesi tavsiye edilmektedir.

Yüz yirmi dördüncü bâbda (v.108b-18/112b-14) çeşitli bitkilerden yağ elde etme üzerine bilgi verileceği belirtilse de 110a varagının sonunda sayfa atlanmış olduğundan 110b varagından itibaren at bakımı, at hastalıkları ve tedavilerine geçilmiştir. Çeşitli bitkilerden yağ elde etme hususunda yalnızca papatya ve nergisden yağ çıkarmanın tarifi verilmektedir ancak bu tarif de yarım kalmıştır. Buna göre nergis ve papatyadan yağ çıkarmak için yüz dirhem yağın içerisine kırk dirhem çiçek karıştırıldıktan sonra cam şişenin içine koyulması ve kırk gün güneş gören yerde bekletmeleri tavsiye

edilmektedir. Verilen bu bilgiden sonra doğrudan atları konu edinen bölüm başlamaktadır ki bu bölümün de eksik başladığı görülmektedir.

At beslenirken yerinin temiz tutulması, yeminin gün içerisinde düzenli verilmesi, kuşluk vaktinde ve ikindi vaktinde suyunun verilmesini, ata üç günde bir binilmesi, ata zaman zaman tuz verilmesi gerektiğini belirten Mîr Salih, ata kötü söz söylenmemesini ve çok fazla üzengi kullanıp atın bağına vurulmaması gerektiğini de söylemektedir.

Bir atın zehirli otlar yedikten sonra hastalanması durumunda tedavi için ata ekşi yoğurt veya süt içirilmesinin faydalı olacağı belirtilmektedir.

Çeşitli sebeplerden dolayı bir atın hastalanması durumunda tedavisinde de folklorik yöntemin kullanıldığını görmekteyiz. Buna göre cenneten çıktığı söylenen Ceyhun, Seyhun, Fırat ve Nil nehirlerinin isimlerinin her birini atın tırnaklarına yazılması tavsiye edilmektedir.

1.2.3. Eserde Yer Alan Hastalıklar

Klasik Osmanlı tıbbında hastalıklar vücuttaki hıltların ve niteliklerinin tabii denge durumunun bozulmasıyla birlikte insanın çevresinden kaynaklanan unsurlara bağlı olarak açıklanırdı. Buna göre çeşitli sebeplerden dolayı vücutta bulunan hıltların miktarının artması yahut azalması yada niteliğinin bozularak değişmesi sonucunda oluşan dengesizlik durumunda hastalık meydana gelirdi.²⁵ Bu hastalıklar tıp yazmaların çoğunda baştan ayağı doğru tasnif edilmektedir. İncelediğimiz bu eserde de çoğunlukla baştan ayağa doğru sıralanmış ve çeşitli sebeplerden dolayı hıltlar ve niteliklerinde meydana gelen hastalıklardan söz edilmektedir.²⁶ Bu hastalıkları psikolojik hastalıklar, nörolojik hastalıklar, kulak-burun-boğaz hastalıkları, cilt hastalıkları, iç hastalıkları, ürolojik hastalıklar, kadın hastalıkları ve doğum, ortopedi hastalıkları olmak üzere tasnif etmemiz mümkündür.

Metinde yer alan

- “Mâlihulya”, “divâne” ve “aklın yitirilmesi” gibi hastalıkları psikiyatrik hastalıklar;

²⁵ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, 62.

²⁶ Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, hzl. Esin Kahya, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 16-17.

- Çeşitli türde “baş ağrısı”, “nisyan”, “‘irku’n-nisâ”, “ra‘şe”, “ümmü’s-sıbyân”, “uçuk dutması”, “sersam”, “teşennüc”, “uykusuzluk”, “lakve”, “sekte” ve “suda’a” gibi hastalıkları nörolojik hastalıklar;
- “Körlük”, “göz ağrısı”, “göz şişmesi”, “gözün kanlanması”, “it dirseği”, “gözde kıl bitmesi” ve “şeb körlüğü” gibi çeşitli göz hastalıkları;
- “Ağız, dil ve dudak yarılmaları”, “ru‘âf”, “boğaz ağrısı”, kulak ağrısı”, “sagırlık” “hunnâk” ve “dilçik” gibi hastalıkları kulak-burun ve boğaz hastalıkları; “
- Diş ağrısı” diş hastalıkları;
- “Akile”, “nâr-ı fâris”, “çıgıt”, “hanazir”, “demregü”, “siğil”, “dâ’ü’s-sa‘leb”, “konak”, “yanıklar”, “cüzam”, “bahak”, “kurdaşeni”, “hûze” ve “sivilce” gibi hastalıklar cilt hastalıkları;
- “Göğüs ağrısı”, “isitme”, “nıkrîs”, “zıykü’n-nefes”, “zâtü’l-cenb”, “mide ağrısı”, “hazımsızlık”, “kalp ağrısı”, “hafakân”, “yarakân”, “zükâm”, “nâzle”, “talak ağrısı”, “karın ağrısı”, “tâ’un” ve “yanıkara” gibi hastalıkları iç hastalıklar;
- “Mesanede taş olması”, “sidük tutulması”, “sidük durmaması” ve “bevâsir” gibi hastalıkları ürolojik hastalıklar;
- Vücudun çeşitli yerlerinde “süñük kırılması” ve “veca‘-i mefâsil gibi stalığını ortopedi hastalıkları olarak tasnif etmemiz mümkündür.

1.2.4. Teşhis ve Tedavi Yöntemleri

İslam ve Osmanlı tıbbının esasını teşkil eden “ahlat-ı erbaa” düşüncesinde hastalıkları teşhis etmenin ilk adımı vücuttaki hıltların tabii dengesinin nasıl bozulduğunu tespit edebilmekle mümkün olurdu. Osmanlı hekimleri bozulan hılt dengesi düzeltebilmek için nabız, karûre (idrar), gaita (dışkı) ve buhran (nöbet) muayenesi yaparak hastalığı teşhis eder ve buna göre çeşitli tedavi yöntemleri uygulardı.²⁷ İncelediğimiz bu eserde de hastalığın teşhisi ve belirtileri arasında nabız, karûre ve buhranın durumlarına göre hastalığın seyri hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Söz gelimi “*Nabz ki uzun ve tîz ata, bevli kızıl renk ola, gövdesi issi ola, kan galebesine delâlet eder.*” (108b/1-2); “*Nabız ki tolu ola ve tîz ve katı ata ve bevli sarı, tûrunc rengine za‘ferâna mâ’il ola ve*

²⁷ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, 66.

gövdesi yanar, agzını bârid ve ter, başı agrur mecâli olmaz.” (108b/ 3-5); “Her kârûre ki ak veyâ saru veyâ kızıl ola, yaramazdur helâklige delâlet eder. Kârûre ne kadar kim saru veyâ kızıl ola ol kadar harârete delâlet eder.” (109a/5-7).

İslam ve Osmanlı tıbbında hastalıkların tedavisinde; hastalığa sebep olan hılt dengesini tabii durumuna getirmeye yönelik bir çalışma söz konusuydu. Bu amaç doğrultusunda, tabi hılt dengesinin bozulmasıyla ortaya çıkan semptomlardan hareketle, tedavi için bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli “müfred devalar” ve bunların karışımından elde edilen “mürekkep devâlar” kullanılırdı. Müfred devalar diğer bir ifadeyle basit devalar, herhangi bir işlem görmeyen yahut işlem görse dahi devanın tabiatını değiştirmeyen maddelere verilen isimdir.²⁸ Söz gelimi “*Eger biberi agrıyan dişe vursalar, eyü ede.*” (14a/11); “*Eger ayu kanın dîvâneye içürseler eyü ola.*” (10b/17-18); “*Eger buçuk direm lâcverd içseler mâlihulyâya müfîddür*” (9a/16-17).²⁹

“Mürekkep devalar” diğer bir ifadeyle bileşik devalar ise, müfred devaların birleşiminden oluşan çeşitli terkiplerden oluşmaktadır. Söz konusu devalar hazırlanışına ve uygulanış şekline göre şuruplar, çeşitli türden tiryaklar, macunlar ve yağlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi “*Eger mersin şarâbın öksürüğü olan içse, eyüdür.*” (34a/19-20); “*Bunuñ dahı ilâcı fâlic ‘ilâcı gibidür mahallinde görile, bir direm tiryâk-ı fârûk verürlerse eyüdür.*” (86b/11-12); “*Dîger ma‘cûn-ı eftimûn galîz balgamları giderür, pâk eder.*” (95b/21); “*Eger tatlu badem yağın başa sürse, agrısın gidere.*” (8a/21).

Hastalıkların tedavisinde müfred ve mürekkep devaların çeşitli yöntemlerde uygulandığı göze çarpmaktadır. Fıtil, merhem, gargara, dağlama ve yakı vurma gibi yöntemler hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Söz gelimi “*Eger eski penbeyi fetîl edüp ucunu yakup sigili daglasalar, gidere.*” (65b/20-21); “*Eger çam sakızın eridüp üzerine bezîr katup merhem edeler, cerâhate katı nâfi‘dür, yeñisin bitürür, eskisin oñarur ve kurıdur.*” (72b/15-16); “*Eger bir kimsenüñ bogazında şiş olsa ekşi tûd şarâbın gargara ede, müfîddür.*” (17b/19-20); “*Eger koz pâresin bir çubuga berkidüp ol kor için*

²⁸ Müfred devâlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, 299-315.

²⁹ Sakızlı İsa Efendi, *Nizamü'l-Edviye*, hzl. M.B. Aydın - S.Murad, 25.

kızdurup ağrıyan dişi daglayup fâ'idesin müşâhede ede, ammâ bir kaç kerre ede.” (14b/8-10); *“Eger zûfânı bişmiş encîr ile hunnâka yaku etseler, eyüdü.”* (18a/3-4).

Tedavi yöntemlerinde ayrıca çeşitli sebeplerden bozulan yahut artan hıltı boşaltmak için lavman, perhiz, çeşitli cerrahi işlemler, kan alma, hacamat, sülük vurma, şişe çekme ve folklorik yöntemlerle tedavi gibi farklı usüllerinin de uygunlandığı görülmektedir. *“Bu maraza becid hukne eylemeden artuk ‘ilâcı yokdur.”* (40a/19); *“Eger müşhil içmek murâd ise gerekdür ki bir niçe gün perhîz eyleye, südde varsa süddesin aç ve hâm hıltları bişüre ve tab‘îatı yumşada.* (42b/12-14); *“Eger sovk vuran ‘uzvuñ rengi bir dürlü dahı olursa hacâmat edeler, issi su içine koyalar tâ kan aka gide ve eger çürimege başladıysa hiç ‘ilâc fâ'ide etmez, hemân cerrâh ol çürüklerin ayırtlayup merhem birle oñulda.”* (14a/6-8). *“‘Îlâc-ı evvel kafadan kan alalar yâ eñseden hacâmat edeler.”* (20b/9-10); *“Eger sülügi bevâsırına yapışdursa gâyetle müfiddür. Sülük vurduktan soñra beş on dâne şişe çeke, ol gün sovk sudan hazer ede, ılıcak suyla bal şerberti içe mücerrebdür.”* (52a/8-10); *“Eger sûre-i Fâtiha'yı bir sırça çanaga şeker yazup ve gül suyıyla ezüp içse nisyânı gidere.”* (12a/17-18); *“Eger sûre-i Fâtiha'yı bir pâk kâseye yazup gül yağıyla yusalar, ağrıyan kulaga tamzursalar, bi-izni'llâh veca'n sâkin ede.”* (27b/9-10).

1.2.5. Sosyal Hayata Dair Veriler

Mîr Salih, eserde hastalıklar ve tedavi yöntemlerinin yanı sıra yaşadığı dönemin inanışlarını yansıtan ifadelerle birlikte pratik ve faydalı bilgilere de yer vermiştir. Kültür tarihimiz için önemli olan bu bilgilere zaman zaman çeşitli yazmaların satır aralarında rastlanmaktadır. Doğrudan tıpla ilgili olmayan ancak dönemin sosyal yaşantısını yansıtan bu bilgilerden bazıları şunlardır:

- *“Eger bir pâre bezi sarp sirkeyle ısladup evde asa kosalar, siñekler ol eve girmeye.”* (89b/14-15).
- *“Eger bir kimesne deve kanın eline, ayagına sürse, yaz günü kokmaya.”* (90b/1-2).
- *“Eger pelîni esbâb arasına ve sandıklar içine kosalar, güveleri kıra.”* (90b/5-6).
- *“Eger yagmur yagarken suyun alasin ammâ, be-şart-ı ân olukdan akarken ve yerde seyl olup akarken olmaya ol sudan bir tâvenüñ içine koyup kaynadup*

ba‘dehu yere komadın boş yumurta içine koyup bir yere gömseler, bi-emri’llâh yagmur diñe.” (90b/15-18).

- “*Her kim deve kanın eline ve ayagina sürse kışın üşümeye ve yazın ayagi kokmaya.” (17a/15-16).*
- “*Eger gelincik çiçeğinden bir rıtl ve bir rıtl dahı yaş koz kabından bir sırça kaba koyup zibl içine göme, iki hafta dura andan çıkarup agaran saça süre, gâyetle kara eyleye.” (82a/5-8).*
- “*Eger kim güneyik çiçeğin vaktiyle devşirüp ve kaynadup suyuyla yıkatsalar veyâ el yüz yusalar renk â‘lâ ve mücellâ ve sâf olduğundan mâ‘adâ hükkâm ve sâîr enâm‘aynına şîrîn görine.” (16b/2-4).*
- “*Eger fîncân pâresin muhkem döğüp dişe sürse, agarda ve kirin alup cilâ vere.” (15b/15-16).*

Verilen örneklerin dışında “kaftandan leke çıkarma, mekan, mesken, şehir ve libaslar” hakkında bilgi verileceğini fihristten öğrenebiliyoruz. Ancak bu konulardan söz edilen sayfalar eksik olduğundan dolayı bu bilgilere erişilememektedir.

1.2.6. Eserin Kaynakları

Eserde birçok hekimin ismi zikredilerek kaynak gösterilmiştir. Bu kaynaklardan bazılarında *Câlînûs*, *Bukrât*, *İbn-i Sina* gibi yalnızca müellif isimleri verilmiş olup bazılarında da *kavl-i essah* ve *kavl-i hükemâ* gibi müellif adı verilmemiştir. Hacı Paşa’ya ait olan *Teshîl* kitabının ismi dışında herhangi bir kitap ismi verilmemiş, “*ammâ kim bir kitâbda böyle yazar ki..*” (61a/14); “*bir kitâbda dahı beyân eder ki..*” (71b/15); “*bir kitâbda..*”, “*Tıb kitâbında hükemâ böyle tahrîr etmişlerdür...*” (25b/11) gibi ifadelerle yer verilmiştir.

Eserde daha çok *Câlînûs* ve *Bukrât* ‘ın isimleri ziredilmiş olup nadiren de olsa *İbn-i Sina*, *Behmen*, *Hekîm Ya‘kûb*, *Eflâtûn*, *Sokrât*, *Aristatâlîs*, *İshak*, *Âdem* peygamber gibi isimlerle birlikte “*Tıbb-ı Nebî*” de kaynak olarak gösterilmiştir.

BÖLÜM 2: ÇEVİRİMETİN

2.1. Metin

[2b]

(1) Bi'smi'llâhi'r-râhmani'r-rahîm

(2) El-hamdü'lillâhi Rabbi'l-'âlemîn ve salavât ve's-selâmü 'alâ nebiyyihi Muhammedin ve (3) âlihi ve sahbihi ecma'în. Zû'l-efhâm-ı huzûrına hafî ve pûşîde buyurulmaya (4) ki hadd-i zâtında 'ilm-i tıb bilinmesi lâzım şerîf ve latîf 'ilimdür. Tekmîli külliyyetle mümkün (5) olmazsa bârî cüz'iyetle herkes be-kadri'l-imbân kendüye kifâyet mikdârı ele (6) getürmesine gûşîş eylemek ehemmi mühimmiâtındandır, zîrâ beden tendürüslüğü ni'met-i'uzmâdur. (7) Her bâr ki beden dürüst olmayup mukîm olmasa lezzet-i dünyâdan (8) behre ve 'ömr-i nâzenîninden zerre safâ ahz edemeyüp, cümle evkâtı âh (9) vâhıla geçüp rûzgârı berbâd olmasına iştibâh yokdur. Binâen'alâ-hazâ (10) kütüb-i mu'teberden her kimse ifâde edecek deñli 'ameli âsân, müfid ü muhtasar (11) 'ilâclar intihâb olunup 'âmm ü hâss sûd-mend olmak için lisân-ı Türkî (12) üzere tertîb olındı. Egerçi Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmun havâss-ı eşyâya (13) iltifâtı olmadugundan bir hikâye bast olunup derc olındı. (14) Ümîddür ki mü'ellifini ve muhariri Mîr Sâlih bin Havâbîn'i hayır du'âdan ferâmûş (15) kılmayalar. Haberde gelmişdür kim Mûsâ peygamber 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazreti (16) tendürüst gezerken kazâen bir gün hasta oldu, cümle ehlibâsı eyitdiler kim [3a] (1) size mu'âlece gerekdür. Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm eyitdi, hâşâ ve kellâ baña bu hastalığı (2) Hak subhâne ve te'âlâ celle celâlehu verdi, yine şifâsın ol verür dedi. (3) Musirr oldu, ol esnâda peyk-i Rabb-ı Celîl ya'nî Hazret-i Cebrâ'il vahiy getürdi. (4) Eyitdi yâ Kelîm Hakk te'âlâ saña selâm edüp buyurdu ebtîlû hikmeti bitevvekkûlike **أَبْطَلْ حِكْمَتِي بِنُوحِكَ عَلَى مَنْ أَوْدَعَ الْمُنَافِقِينَ الْخَفَائِرَ** (5), demek olur kim yâ Mûsâ benim (6) hikmetlerimi bâtlı mı etmek istersin? Baña tevekkül eylemekle pes imdi bu 'akâkirlere (7) menfa'atlar kim vermişimdür, deyü hitâb eyledi. Sen hemân mu'âlece birle mukayyed ol (8) tâ şifâ bulasın, bura tevekkül yeri degildür, hikmet bâtlı olmak iktizâ eder zîrâ, (9) 'ilm-i tıb beyhûde olmamışdur, nitekim fahr-ı 'âlem sallâllahu te'âlâ 'aleyhi ve sellem (10) buyurur, el-'ilmü 'ilmân 'ilmü'l-ebdan sümme 'ilmü'l-edyân. Şöyle ma'lûm ola ki 'ilm-i tıbb (11) haylî şerîf 'ilimdür. Hakkâ ki beden dürüst olmayıcak safâ ile ne tâ'at (12) ve ne zinde-kânide halâvet müyesserdür ve yine Hazret-i

تداووفان الذى أنزل الداء أنزل الدواء فى رواية (13) ve 's-selâm buyurmuşdur (14) olan (15) olan (16) Hakk aña devâ' vermemiş ola, illâ mevte 'ilâc yok. Etibbânun lâzimesidür ki bir (17) marîz üzerine vardukda hande-rû göstere, her çend ölümlü dahı olursa (18) yüzün gözin devirmeye, hâtırun hoş tut[a], öyle bir havf edecek hâlin (19) yokdur, deyü tesellî eyleye ve her ne makûle 'ilâc etmelü ise ta'rîf edüp hemân (20) bunu isti'mâl etdüğün gibi şifâ müyesserdür deyü mizâcına hoş gelür cevâblar veresin, (21) yas gelür hareket etmeyesin. Hazret-i Resûl 'aleyhi's-selâm hasta sormada 'azîm [3b] (1) sevâblar buyurmuşdur. Bir kimse hasta sormaga varsa şeytân 'aleyhi'l-la'ne (2) mahzûn ve gam-nâk olur. A'vân ve ensârı neñdür dedükde ümmet-i Muhammedin (3) biri hasta sormaga vardı. Allah te'âlâ'nun ona verdüğü sevâb hasenâta (4) erişmekden melûlüm deyü cevâb verür. Ve kâ'ide budur ki hasta yanına vardukda (5) dizi berâberinde otura, yüzine çok bakmaya, gâhîce güler yüzle baka, yüzün ekşitmeye (6) ve dört yanına nazar etmeye ve ne yeñi ton giye ve ne kirlü tonla vara, hastanuñ (7) hazzı olacak söz söyleye ve çok oturmaya. Ve hasta yanında olanlara (8) lâzımdur ki murâdınca hareket edeler, incitmeyeler, hoş tutalar ve dönende rıfkla ve merhametle tutalar, ve's-selâm.

Tablo 1: [2b]

Bâb 1 Baş ağrısına müte'allik ve başda bit ve sirke def'in bildürür. 1	Bâb 2 Mâlîhûlyâ 'ilâcın bildürür. 2	Bâb 3 Sudâ'a müte'allik 'ilâcları bildürür. 4
Bâb 4 Dîvânelere münâsib 'ilâcı bildürür. 4	Bâb 5 Serâsime ve sevdâya müte'allik 'ilâcları bildürür. 4	Bâb 6 Nisyânun 'ilâcın bildürür. 6
Bâb 7 Başda olan buhârı ve çıbanı bildürür. 6	Bâb 8 Ru'âf kim burun kanamasına derler, anuñ 'ilâcın bildürür. 6	Bâb 9 Burun içinde olan zahmetleri bildürür. 7
Bâb 10 Diş ağrısı 'ilâcın bildürür. 8	Bâb 11 Diş eti muhkem olması devâsın bildürür. 9	Bâb 12 Diş ağrısının mâddesin bildürür. 9

Tablo 2: [4a]

Bâb 13 Yüzde olan ıgıduñ def' olıcak 'ilâcın bildürür. 9	Bâb 14 Âdamuñ yüzi müvecceh olup mücellâ ve musaffâ olmasın bildürür. 10	Bâb 15 Yüzine güneş zarar etmesinüñ devâsın bildürür. 10
Bâb 16 Sovuk vurmış a'zânuñ ve yayak yürimeden yorılmanuñ ve gemide yüregi bulananuñ ahvâlin bildürür. 10	Bâb 17 Ağız ve dil ve tudak zahmetin ve ağızdan kan ve salyar gelmesin bildürür. 11	Bâb 18 Dil zahmetlerinüñ ve dahı ağız kokusunuñ devâsın bildürür. 11
Bâb 19 Hunnâka ve sâ'ir bogaz agrısına ve diş oyulması ve çeñenüñ kasılması devâsın bildürür ve yüzinci Bâbda dahı zikr olunur. 11	Bâb 20 Bogazda sülük ölmüş ve şakâk 'ilâcın ve yılan ve ıyan girse anuñ her vecihle müdâvâsın bildürür. 13	Bâb 21 Eñse sinirleri agrısın ve süstlük devâsın bildürür. 14
Bâb 22 Hanâzır ıbanları ki boyında olur, anlaruñ 'ilâcın bildürür. 14	Bâb 23 Gögüs agrısının aksâmıyla mu'âlecesin bildürür. 15	Bâb 24 Inkırık ve kurlugan devâsın bildürür. 15
Bâb 25 Zıykü'n-nefes 'ilâcın bildürür. 15	Bâb 26 Öyken ve ciger ve süddenüñ ahvâlin bildürür. 16	Bâb 27 Âvâz açılmasın bildürür. 16
Bâb 28 Mi'de agrısın ve kuvvet za'fin bildürür. 17	Bâb 29 Ta'âm hazm olmasın ve olmamasın beyân eder. 18	Bâb 30 Kusmagı ve kusmamagı künhile bildürür. 18

Tablo 3: [4b]

Bâb 31 Göz agrılarının ve sâ'ir ahvâlâtın beyân eder. 19	Bâb 32 Uyumak ve uyumamak 'ilâcın beyân eder. 22]	Bâb 33 Kulak agrısına ve sağırılığa münâsib 'ilâcın bildürür. 22
Bâb 34 Yürek agrısının 'ilâcın bildürür. 24	Bâb 35 Hafakân ki yürek oynamakdur devâsın bildürür. 25	Bâb 36 Yürece kuvvet vere ve za'if hastalaruñ 'ilâcın bildürür. 26
Bâb 37 Yürece ferah veren devâyı bildürür. 27	Bâb 38 Gıll u gış zâ'il olıcak 'ilâcı bildürür. 27	Bâb 39 'Akıl ziyâde olmasını bildürür. 27
Bâb 40 Zâtü'l-cenb ve sâ'ir muhâlif sancuları bildürür. 28	Bâb 41 Yarakân kim sarulukdur anı bildürür. 29	Bâb 42 Öksürüğü tafsiliyle bildürür. 30
Bâb 43 Zükâmı aslıyla bildürür. 32	Bâb 44 Nâzleyi künhile bildürür. 32	Bâb 45 İstiskâyı envâ'ıyla bildürür. 33
Bâb 46 Talagı külliyyetle bildürür. 34	Bâb 47 Kulıncı a'lâ bildürür. 35	Bâb 48 Müşhil şerbetleri bildürür. 36

Tablo 4: [5a]

Bâb 49 Kabzuñ 'ilâcın bildürür. 39	Bâb 50 Karında olan kurdlar devâsın bildürür. 39	Bâb 51 Karında olan sogulcanı bildürür. 39
Bâb 52 Tatar kurdınuñ mu'âlecesin bildürür. 40	Bâb 53 Göbege müte'allik agrıları ve suları bildürür. 40	Bâb 54 İç agrısın ve karın agrısınuñ devâsın bildürür. 40
Bâb 55 Kavukda olan taşı bildürür. 42	Bâb 56 Sidük tutılmasın ve sidük durmamasın ve bel sovuğun bildürür. 43	Bâb 57 Zekerde olan emrâzı bildürür. 45
Bâb 58 Bevâsir ve mi'de renclerin bildürür. 42	Bâb 59 Hâmile 'avratlara müte'allik ve togurmak ve kısır olmak ve südleri beyân eder. 46	Bâb 60 Süst endâm olan kimesnelerüñ mu'âlecelerin bildürür. 49
Bâb 61 Gussa zâ'il olmanuñ devâsın bildürür. 50	Bâb 62 Bel agrısınuñ devâsın bildürür. 50	Bâb 63 'Irku'n-nisâya ve nıkrîse müte'allik 'ilâcları bildürür. 51
Bâb 64 Kötürüm olanlara 'ilâcın bildürür. 52	Bâb 65 Nikrîsüñ ve ayak ve sâ'ir veca'laruñ devâsın bildürür. 53	Bâb 66 Veca'-i mefâsili ve yelleri ve sızılarıñ devâsın bildürür. 54

Tablo 5: [5b]

Bâb 67 Tırnak kim olmak ve kurlugan ve dahı piyâde yürüyüp yorılmak 'ilâcın bildürür. 55	Bâb 68 Semirmenüñ ve arıklamanuñ mu'âlecesin bildürür. 56	Bâb 69 İsitmelerüñ envâ'ın bildürür. 56
Bâb 70 Cüzâm marazınuñ 'ilâcın bildürür. 59	Bâb 71 Bahakı ve kurdaşeni ve baras devâların bildürür. 59	Bâb 72 Sigilin aksâmıyla olan devâların bildürür. 60
Bâb 73 Giciyik ve çiçek ve kızamık 'ilâcların bildürür. 61	Bâb 74 Uyuz ve kelbaş ve frenk zahmetin bildürür. 63	Bâb 75 Demregü 'ilâcların bildürür. 64
Bâb 76 Hûze ki yenür çıbandur anı bildürür. 65	Bâb 77 Cerâhata müte'allik devâları bildürür, eski ve yeni. 68	Bâb 78 Gövdeye batan demreni ve dikenini bildürür. 68
Bâb 79 Def'-i safrâyı bildürür. 69	Bâb 80 Def'-i sevdâyı bildürür. 69	Bâb 81 Balgam 'ilâcların bildürür. 70
Bâb 82 Et kesilmesinüñ ve berelenmesinüñ devâsın bildürür. 71	Bâb 83 Od yanığınuñ devâsın bildürür. 71	Bâb 84 Kıtâl-ı edviye ve efyûn ve sıçan otı yiyenlerüñ devâsın bildürür. 71
Bâb 85 Kuduz talamanuñ 'ilâcın bildürür. 72	Bâb 86 Yılan ve 'akreb ve aru sokdugınuñ 'ilâcıdır. 73	Bâb 87 Saç ve sakal dökilmesin aña dâ'û's-sa'leb derler ve konagı ve kıl bitmesini bildürür. 74

Tablo 6: [6a]

Bâb 88 Saç ve sakal boyamasının aksâmıyla 'ilâcın bildirür. 75	Bâb 89 Kan tükürmegi ve kan kusmagı bildirür. 75	Bâb 90 İç harâretinün devâsın bildirür. 76
Bâb 91 Tâ'un ve kara devâsın bildirür. 76	Bâb 92 Ümmü's-sıbyân uçukdur ki anuñ devâsın bildirür. 78	Bâb 93 Oglancıkların taşra çıkdugın ve nazar degdüğün bildirür.
Bâb 94 aksâmın ve sâ'ir şişlerin devâsın bildirür. 79	Bâb 95 Fâlic ve sekte devâsın bildirür. 79	Bâb 96 Lakve ve ra'şe 'ilâcın bildirür. 80
Bâb 97 Teşennüce ki siñir çekilmekdür, anuñ 'ilâcın bildirür. 80	Bâb 98 Yağlar çıkarmasının san'atın bildirür. 80	Bâb 99 Isırgu ki ilâcın bildirür. 81
Bâb 100 Dilcik ve çiban ve bogaz düşmesin bildirür ki tokuzıncı bâbda zıkr olunmışdur. 81	Bâb 101 'Avratlar hâmile olup olmamasının 'ilâcın bildirür. 82	Bâb 102 Siñek ve karınca ve çekirge ve pire ve bit ve sıçan ve yağmur def'olmasın bildirür. 83
Bâb 103 Süçiden kesilmesinin devâsın bildirür. 84	Bâb 104 Yüksek yerden veyâ atdan düşmek 'ilâcın bildirür. 84	Bâb 105 Baglu olanları ve mukavviyâtı bildirür. 85
Bâb 106 Terlemek def'in ve ota girmek devâsın bildirür. 86	Bâb 107 Ba'zı müferrih ma'cûnları beyân eder. 87	Bâb 108 Kaftandan leke çıkmasın ve sakal boyamasın bildirür. 93

Tablo 7: [6b]

Bâb 109 Kâ'ide-i ihtikânı bildirür. 93	Bâb 110 Kâ'ide-i şâfi bildirür. 93	Bâb 111 Veremi ve zahmetleri bildirür ve murdar oluşmagı.
Bâb 112 Sıracanın devâsın bildirür. 95	Bâb 113 Sovuk geçmenin 'ilâcın bildirür. 96	Bâb 114 Mekân ve mesken ve şehirler ve sular ve libâslar ve cimâ'ı bildirür. 96
Bâb 115 Ba'zı müfid eşribeleri bildirür. 98	Bâb 116 Müfredât-ı edviyeler bildirür. 101	Bâb 117 Hastalık ne sebebdendir anı beyân eder. 102
Bâb 118 Bahârın ve yayın ve güzün ne	Bâb 119 Mu'âlece tedbîrin bildirür. 102	Bâb 120 Kan almak ahvâllerin bildirür.

isti‘ mâl etmek gerek. 102			107
Bâb 121 Buhrân tedbîrin bildürür. 108		Bâb 122 Nabız ve kârûre ve hastanun eyü ve yavuzın bildürür. 108	Bâb 123 Eşribeler bişürmegi bildürür. 109
Bâb 124 Edviyelerden yag ne vecihle çıkdugın bildürür. 110		Bâb 125 Kâbûs ağır basmaga derler, anı bildürür. 111	Bâb 126 Koca kişiler ne vechile ‘amel etmesin beyân eder. 111
Bâb 127 Merhem düzmek san‘atın bildürür. 112	Bâb128 İhtilâcnâme ki siñirnâmedür anı beyân eder. 112	Bâb129 Câme-şûy ‘amelin bildürür. 116	Bâb130 Muhtasar baytarnâmedür. 117

[7a] **Bâbı evvel:** ⁽¹⁾ Baş ağrısının ve dimâğ ve şakîka ağrısının ‘ilâcın bildürür. ⁽²⁾ Eger mersîn yaprağın şarâbla kaynadup katı agrı[yan]n başa ursalar, gidere. Eger ⁽³⁾ gül suyun baş ağrısına sürseler gidere ve harâretin kat‘ ede. Eger kabak yağın ⁽⁴⁾ ve zambak yağın başa sürseler, def‘ ede. Eger buhârdan olan baş ağrısına deñiz ⁽⁵⁾ suyuyla gül suyun sürseler, nâfi‘dür. Eger yasemin yağını safrâdan ve sevdâdan ⁽⁶⁾ olan baş ağrısına sürseler gidere ve kokusu dahı kezâlik hûbdur, ammâ mahrûrû’l- mizâc ⁽⁷⁾ kimesnelerün başın agrıdur. Eger na‘nâ suyun başa sürse, müfiddür. Eger ⁽⁸⁾ benefşe yağın safrâdan olan baş ağrısına sürse, müfiddür. Eger koruk ⁽⁹⁾ suyun issiden olan baş ağrısına sürse, hûbdur. Eger mârûl suyun sirkeyle ⁽¹⁰⁾ karışdurup sürse, safrâdan olan veca‘ı giderür. Eger anîsûnı burnuna ⁽¹¹⁾ tütüzdüre, baş ağrısına nâfi‘dür. Eger baş ağrısı alnından cânibe olsa ⁽¹²⁾ kan çoklugındandır, ‘ilâcı kan almakdur yâ hacâmat etmekdür, fi‘l-hâl sâkin olur ⁽¹³⁾ ve efyûn-ı mısırî kokulaya. Eger dâ‘im başı agrıyan kimesne bir avuç çörek otın ⁽¹⁴⁾ döğüp çig balıla yogurup andan hammâma varup bir issi yerde oturup ⁽¹⁵⁾ bir dest-mâlile başını şakaklarından muhkem baglaya, ba‘dehu bu meshûk çörek ⁽¹⁶⁾ otın depesine süre, tamâm terleyince otura, ammâ evvel pâk tırâş ola andan ⁽¹⁷⁾ sürine bi‘avnilâh ne deñlü eskiden baş ağrısı olsa gide. Eger gelincik ⁽¹⁸⁾ çiçeğünün dibin her kim çeynese ne deñlü nâzlesi varsa çeküp indüre ve meşâyihden ⁽¹⁹⁾ menkûldür, kaçan başınız agrısa veyâ bir üşimek dimağınıza ‘ârız olsa, hammâma ⁽²⁰⁾ varup iki ayaklarınızı kûrna içine issi su koyup baturasız ve uvasız ⁽²¹⁾ topukdan aşagasın ve yukarusın başda ne deñlü zahmet olursa aşaga [7b] ⁽¹⁾ indürüp tahlîl eder. Eger gelincik çiçeğünün suyun burnuna tamzursa dimâğında ⁽²⁾ olan balgamı indürüp ve hem çirkli cerâhatleri pâk edüp tâze duta, âmmâ bir ⁽³⁾ tamlâ kâfidür. Eger bir kimesnenün başında

balgam çok olsa ‘âkırkarhâyı sakız ⁽⁴⁾ veyâ zift ile çeynese balgamı indüre ve geñizi ve dimâğı pâk ede. Ve şeker ile ⁽⁵⁾ badem yemek dimâğa gâyet kuvvet verüp baş ağrısın gidere. Eger baş ağrısı ⁽⁶⁾ safrâdan agrısa baş pek issi ola, ‘ilâcı budur ki ketân bezin gül yağıyla ⁽⁷⁾ ısladup agrıyan yerine ura veyâhûd tabanına benefşe yağıla tuz süre veyâ ⁽⁸⁾ nîlûfer kokulayalar ve safrâ def‘ edici nesneler yiyeler. Eger kafadan yaña başı ⁽⁹⁾ agrursa balgamdandır, terengübîn turb suyla içüp kay’ etmek gerekdür ve soñra ⁽¹⁰⁾ torak otı suyn içe tâ ki bakıyyesin kusa, ammâ cehd edüp issi su ⁽¹¹⁾ içinde oturup kusa ve eger eyâric-i faykarâ ile gargara etse derhâl baş ⁽¹²⁾ ağrısı sâkin ola. Eger başuñ tolunları agrısa geyik veyâ at derisin tütüze, ⁽¹³⁾ tütünine dura veca‘ sâkin ola. Eger gelincik çiçeğin havânda döğüp zeyt yağına ⁽¹⁴⁾ kata, üç gün dura, andan soñra depesine ura, ayrık baş ağrısı görmeye. ⁽¹⁵⁾ Her kim gelincik çiçeğünüñ suyn alup sirkeye katsa, sürse baş ve şakîka ⁽¹⁶⁾ ağrısın gidere. Câlînûs’dan eyle nakl olınur ki baş ağrısı issi veyâ ⁽¹⁷⁾ sovuksan hâsıl olur, ammâ kandan olanuñ ‘alâyimi oldur ki başı ve şakîkaları ⁽¹⁸⁾ agrur ve issi olur, gözlerin açamaz ve kol tamarı tîz atar. Kafadan kan ve eñsesinden ⁽¹⁹⁾ hacâmat edeler. Şarâb-ı nîlûfer yâ temr-i hindi yâ şarâb-ı benfeşe yâ şarâb-ı ⁽²⁰⁾ ‘unnâb yâ erik şarâbı içeler veyâ on beş direm saru helîleyi havânda muhkem ⁽²¹⁾ döğeler, yüz kırk direm erik suyuyla şol-kadar uvalar tâ kuvveti ol suya çıka. **[8a]** ⁽¹⁾ Andan süzüp on beş direm terengübîn ezüp içeler. Andan sığır yogurdın ⁽²⁾ bir bezden süzüp alına bağıyalar ve safrâdan olanuñ dahı ‘ilâcı budur, ammâ ⁽³⁾ sovuksan olanuñ ‘alâyimi budur ki başı katı agrur ve gözleri yaşarur ve zükâm olur. ⁽⁴⁾ Evvel emirde kafadan kan alalar, ammâ habb-ı bisyâr ile veyâ habb-ı kûkiyâ ile dimâğı ⁽⁵⁾ arıdalar veyâ kenevirden beş direm ve acı badem içi on direm, çekirdegi çıkmış kızıl ⁽⁶⁾ üzüm bunları yigirmi direm suyla kaydada, tâ ki bir bahşı kala, andan süzeler, içeler ⁽⁷⁾ ve dahı pâpâdyâ yağın başına sürine, def‘ ola. Eger buhârdan olan baş ağrısına ⁽⁸⁾ devâ-ı evvel hammâma gire, ılıcak su dökine, hâmmamdan çıkıcak gül yağın ve badem yağın sürine, ⁽⁹⁾ ammâ evlâsı oldur ki iki rafadan yumurta içe ve iki kadeh sulıca şarâb içe, ⁽¹⁰⁾ ta‘dîl-i mizâc ede. Ve dahı döğün urmağı bildürür. Şöyle ma‘lûm ola ki ‘aşk ⁽¹¹⁾ baş ağrısına dag vurıcak depesine vuralar ve mafsalda olan darblara ‘ilâc ⁽¹²⁾ fa’ide etmeye, dag yakalar. Eger efyûnı sahk edüp gül yağıyla karışdurup ⁽¹³⁾ başına sürse, ağrısın sâkin ede. Her kim gül suyından bir eyi yudum yuda, ⁽¹⁴⁾ andan başına sürine, ağrısı gide. Eger çörek otın sarp sirkede bir gece yaturup ⁽¹⁵⁾ sabâh oldukda sahk edüp burnına tamlada, eski baş ağrıların ve lakvesin ⁽¹⁶⁾ gidere ammâ kış olmaya, şerbet muhallilerinde ola ki nef‘i tîz ere. Eger

mârsama yapragın ⁽¹⁷⁾ uvuşdurup tolinına ve alnına yapışdursa, agrısı gide. Eger sandalı ısıckdan ⁽¹⁸⁾ zuhûr eden baş agrısına sürse eyüdü ve eger taş üzere gülâbla ezüp ⁽¹⁹⁾ süreler, mücerrebdür. Eger tag üzümün ki mevîzec derler, anı dögüp zeyt yagına katup ⁽²⁰⁾ başa sürseler, veca'ın sâkin ede. Eger saçlu olan başa sürse 'ömren bit ⁽²¹⁾ ve sirke komayup kıra. Eger tatlu badem yagın başa sürse, agrısın gidere. **[8b]** ⁽¹⁾ Eger hekîm sabr issidur ve kurudur, ammâ sirkeyle ve gül yagıyla ezüp başa sürseler ⁽²⁾ derdin gidere. Eger baş ardından agrısa gâyet gussadan yâhûd çok yürimeden ⁽³⁾ olur. 'Îlâcı oldur ki sabâh ve ahşâm ustuhudûs ma'cûnın yiye, agrısın ⁽⁴⁾ gidere, mücerrebdür. Eger baş agrısına bir dâne yumurdanun sarusın giderüp agını ⁽⁵⁾ bir pâre bez üzerine döküp birez dögilmiş günlük yumurda agının üzerine eküp ⁽⁶⁾ alnına yapışdura, agrısın gidere, gâyet mücerrebdür. Eger bir kimesnenün başı üşügen ⁽⁷⁾ olsa ısınmasa bir mikdâr şalgam alup kabını soyup birez suyla vâfir kaynadup ⁽⁸⁾ müherrâ bişdükdên soñra muhkem ezeler melhem gibi ola, evde başına süre, üzerine ⁽⁹⁾ üstübi yapışdura ve bir gün bir gece tura, andan hammâma varup yıkana, mücerrebdür. ⁽¹⁰⁾

İkinci Bâb: Mâlîhûlyâya mûte'allık olan mu'âleceleri bildürür. Eger bir kimesne sevdâsı ⁽¹¹⁾ olsa bir iki def'a tavuk yagın ısıdup başına sürse gâyet müfîddür, bir kaç ⁽¹²⁾ def'a ede. Eger kabak yagın burnuna sürse veyâ tamzursa mâlîhulyâsın gidere ⁽¹³⁾ ve hem cüz'î şarâb sirkeye katup sürseler def'-i maraz ola. Eger gül yagın bir kimesne ⁽¹⁴⁾ başına sürse ısıckla, 'aklı ve fehmi ziyâde ola ve sersâm ve sevdâya nef' ⁽¹⁵⁾ ede. Eger mâlîhulyâdan eger kan galebe edüp kanı kara olursa, baş tamarından ⁽¹⁶⁾ kan alalar ve her gün şahterec veyâ şarâb-ı leymûn ile içeler ve gıdâsına may-hoş enâr ⁽¹⁷⁾ suyu veyâ bir ekşice nesne idhâl edüp yedürelere ve muhâlif galîz veyâ kurı ⁽¹⁸⁾ veyâ tuzlu nesne yemeye yaramazdur, perhîz ede ve tîzce tîzce geyire kim dimâğı ter ⁽¹⁹⁾ ola ve müferrihâtla göñlini tefrîh ede. Ammâ halt-ı kelâm etdükde matbûh eftîmûn içürmek ⁽²⁰⁾ gerekdür. Eger kabak yagın burnına veyâ kulakları içine tamzursa dimâğ yâbisliğin ⁽²¹⁾ gidere, hoş ede, buña tenkiye-i dimâğ derler. Ammâ buhâr def'i için ba'de't-ta'âm **[9a]** ⁽¹⁾ emrûd yemek gâyet eyüdü, zirâ buhârı başa çıkmaga komaz. Mâlîhulyâ dedükleri ⁽²⁾ bir buhârdur kim bulut güneşi nece kablarsa bu dahı şöyle kablar, 'aklı perâkende eyler ⁽³⁾ ve olmaz fikirlere düşürüp ne gerekse söyler. İbtidâ zuhûr etdükde kafa tamarından kan ⁽⁴⁾ alalar ve eyâric-i faykarâ ile dimâğı tenkiye edeler veyâ matbûh eftîmûn vereler, gâyetde ⁽⁵⁾ müfîddür. Ve hammâmda başın dikine tirâş edüp kabak yagına kaz südin karışduralar, ⁽⁶⁾ bolca sürteler yâ bal pâlûdesin yedürelere, oğlak etiyle müzeddere

yedüreler. ⁽⁷⁾ Bir hâlî evde koyalar, bir kimse yanına girmeye ve söyletmeyeler ve badem yağıyla şeker pâlûdesin ⁽⁸⁾ yedüreler. Karşu çubugıyla korkudalar ve lâtif âvâz ile yanında okuyalar ve saz ⁽⁹⁾ çalalar. Eger harbak-ı esved kim karaca otdur, mercimekle bişürüp çorbasın içüreler. ⁽¹⁰⁾ Sudâ‘a ve mâlîhulyâyâ ve fâlîce ve lakveye ve mecnûnlara ve mafsallar agrısına müfiddür. ⁽¹¹⁾ Eger kurı kişnici dögüp ta‘âm üzerine eküp yeseler, buhârî def‘ ola. Eger ⁽¹²⁾ kırk sekiz direm baş kişnic suyn içeler ne‘üzübillâh âdem helâk eder. Eger ta‘âm ⁽¹³⁾ yedükden soñra üzerine emrûd yeseler buhârî def‘ eder ve ishâlî kat‘ edüp kalbi ⁽¹⁴⁾ kavî eder ve ferah getürür. Ve katı issi su içmek vasat³⁰lur, kulıncı halleder ve yelleri ⁽¹⁵⁾ tagıdur ve dahı uçuk dutana ve mâlîhulyâyâ müfiddür. Ve fikir etmegi def‘ etdürmek ⁽¹⁶⁾ gerekdür ve müsâhabete meşgûl kılmak gerekdür. Eger buçuk direm lâcverd içseler mâlîhulyâyâ ⁽¹⁷⁾ müfiddür. Eger yedi gün olınc/evvelinc³¹her kim iki direm besîmâyic bir üsküre hıyârşenbe ⁽¹⁸⁾ suıyla içseler mâlîhulyâyâ ve mizâc zahmetine be-gâyet müfid ola ve sevdâyî teşvîşleri ⁽¹⁹⁾ redd ede, yedi vezin eftîmûn ola. Eger süglin etin biryân eyleseler, üç gün ‘ale’t-tevâlî ⁽²⁰⁾ issi issi yeseler, vesveseyi ve hayâlleri gidere. Cümle kuşlar etinden bu ⁽²¹⁾ efdâldür, zîrâ ‘aklı ve fehmi ziyâde eder. Eger fehim etdürsek şöyle bilesin kim **[9b]** ⁽¹⁾ siracü’l-kutrub ya‘nî yerbû‘ü’s-sanemdür bu ki süleymân peygamber agacı derler, zîrâ ⁽²⁾ Süleyman nebî ‘aleyhi’s-selâmun kendü yedügi kaplar bu agaçdan idi, anuñ-çün inse ⁽³⁾ ve cinne hüküm etdürdi ve Sikender-i Zû’l-karneyn maşrıka ve magribe hüküm etdügi üzerinde ⁽⁴⁾ getürdügi cihetinden derler. Bu bir kökdür, yeraltında âdem sûretinde biter, cemî‘i endâmı ⁽⁵⁾ âdem endâmı üzeredür, erkekli ve dişili olur, ayagı üzere biter, yapragı yer üzerinde ⁽⁶⁾ olur, hemân it burnı yapragına benzer ve kızılca yemişi olur. Râyıhası bal ⁽⁷⁾ râyıhasına benzer, baglarda ve taglarda biter. Çıkarmasınun vakti şol vaktidür kim ⁽⁸⁾ Mirrîh Hamel burcında yâhûd Cedî burcınun yigirmi dördünci derecesinde ⁽⁹⁾ ola ve dahı Ay Mirrîh’e mukârin ola ya ikisi bir burcda ola. Tarîki budur ki dû-şenbe ⁽¹⁰⁾ gün togarken ol köki kazalar, dört yanın mu‘allak koyalar. Birkaç gün acıkmış it ⁽¹¹⁾ getüreler. Bir ipüñ ucını ol köke ve bir ucını kelb boynına bağlayalar. Uzak yere ⁽¹²⁾ varup ol kelbi çağırılar, çekinüp ol otı kopara. Ol esnâda bir ‘azîm sayha ⁽¹³⁾ ede, ol kelb helâk ola. Bu kökün hadden ziyâde hâssiyyeti vardur. Cümleden ⁽¹⁴⁾ mâlîhulyaya ve

³⁰ وثت

³¹ اولنجه

sar'a ve aksâm-ı safrâvî fikirlere ve kulinca ve lakveye ve cüzâm rencine ⁽¹⁵⁾ ve 'akıl perîşânlığına ve nisyâna müfiddür. Eger ol kökden birez tütüzdürseler ⁽¹⁶⁾ cinden ve şeytândan eser kalmaya, perişan ola. Eger 'aklı perîşân olup ⁽¹⁷⁾ herze ve hedeyân söyleyene ve fâsid efkâra mübtelâ olan kimesnelere tütüzdürseler, ⁽¹⁸⁾ ol zahmetlerden halâs ola. Eger bunun bir 'uzvın yâ küllîsin âdem dersine kaplayup ⁽¹⁹⁾ ya boynında veyâ bâzûsında götürseler suya gark olmaya ve evde yanmaya ve yıldırım ⁽²⁰⁾ urmaya ve ok kâr etmeye ve kılıç kesmeye ve uğrıdan ve harâmîden emîn ola. ⁽²¹⁾ Egerçi hâssasına nihâyet yoktur, lâkin ihtisâr olındı. Hekîm eydür bunun 'alâmeti **[10a]** ⁽¹⁾ oldur ki gece oldukda ağacının kabuğu od gibi işler, eger kurusa işlemez. ⁽²⁾ Eger ısladup bir beze sara kosalar yine işleye. Hekîm eydür gece ile ol bir bucagina ⁽³⁾ kosalar ol karañulukda ateş gibi şu'le vere. Eger tûrunc ağacı kabın balla murabba' ⁽⁴⁾ edüp issi mizâclu kimseler yese kalbine ferah verdüğinden mâ'adâ hafakâna ve safrâdan ⁽⁵⁾ hâsıl olan teşvîşlere nâf'idür, ammâ kâ'ide oldur ki üstine ve altına yemek ⁽⁶⁾ yemeyeler, kemdür.

Üçüncü Bâb: Sar'a müte'allik 'ilâcları bildürür. Eger tavşan mâyesin ⁽⁷⁾ sirkeyle üç gün içse, sar'dan mâ'adâ çok nesneye müfiddür. Ayu kanın dahı ⁽⁸⁾ yalasa tamâm nef'i vardır. Eger kurd gözi götürseler bu marazdan emîn olalar. Eger ⁽⁹⁾ legleg ziblin uçuk dutan kimesne içse, uçugı zâ'il ola ve sinâ'-i mekkî içmek dahı ⁽¹⁰⁾ eyüdür. Eger hınzır ödin içse, def'-i maraz ede. Eger gerek büyük ve gerek küçük adam ⁽¹¹⁾ olsun sar'ı dutduğu vakit bir yaldızsız ıgneyi başı ucına sancular yere gire, ⁽¹²⁾ belürsüz ola ve bir eyle ıgneyi de ayağı ucına sancular yere gire, belürsüz ola, andan ⁽¹³⁾ ol masrû' olan kişünün üzerine yaturken bir eşek pâlânın uzunluğuna koyalar. ⁽¹⁴⁾ Üzerinden üç kerre bu yañadan o yañaya adlayup geçeler kim altı kerre olur. Andan soñra ⁽¹⁵⁾ ol adlayan kişi üzerine çıka, üç kerre böyle çağıra ve eyide kim beni yılan sokdı, ⁽¹⁶⁾ dermânın buldum ve tîmâr eyledüm, kefaretin verdüm diye işidenler, mübârek ola kefaretün, ⁽¹⁷⁾ diyeler. Mukaddemâ birkaç kimselere ta'lîm etmek gerekdür kim böyle cevâb vereler. Eger sar'a ⁽¹⁸⁾ mübtelâ olan kimesneler birez 'âkırkarhâ ve birez efyûn ve birez ustuhudûs ve birez sefâyic ⁽¹⁹⁾ döğüp eleyeler ve birez mevîz-i tâ'îfle yoguralar, tutmazdan evvel bir koz kurdı yiyeler, ⁽²⁰⁾ ol haftada emîn ola. Eger sıçanı masrû'un boynına taksalar sar'ı gide. Eger uçuk ⁽²¹⁾ tutan kimseye iblîs tırnağın yakup tütsisine tursa müfiddür. Eger bir kimesneyi **[10b]** ⁽¹⁾ uçuk dutsa, yigirmi yıl mürûr etse, 'ilâc kabul etmez ammâ şu kadar vardır kim terakkî ⁽²⁾ etmez, birez noksân bulur 'ilâc sebebiyle. Ammâ bu 'illet balgamdan kopar ve ol sâkin ⁽³⁾ olduğu eve kerefis komayalar, zîrâ kerefis sar'ı

depredicidür ve bu 'illet ekser ⁽⁴⁾ sevdâyâ hilt karışmakdan olur ve buña dâ'im gâv-zebân suyun ve müferrih şeyler ve devâü'l- misk ⁽⁵⁾ vereler ve masrû' dimâgına yaramaz kokular zarardur. Masrû'uñ 'alâyimi oldur ki ⁽⁶⁾ dili saru ola ve dili altındaki olan tamarlar yaşıl ola ve mâlihulyâ 'alâmetlerinden ⁽⁷⁾ hâlî olmaya. Evvelâ masrû'a gerekdür issiden ve sovuktan kendüyi hıfz eyleye, su kenârında ⁽⁸⁾ yele karşı oturmaya ve yüksek yerden bakmaya ve dahı hammâmnda çok oturmaya ve at ⁽⁹⁾ segretmeye ve galîz ta'âm yemeye ve tatlu nesneler çok yemeye ve fülful ve hardel bunuñ ⁽¹⁰⁾ gibi şeyden zarardur ve her ikin üç günde bir buçuk miskâl eyâric-i faykarâ vereler. ⁽¹¹⁾ Matbûh eftîmûn ve tiryâk-ı erba'a ve misrititûs ve tiryâk-ı ekber vereler. Eger ⁽¹²⁾ kırlanguc yavrusın alup kursağın yaralar, içinde iki taşcugız çıkar, birisi ⁽¹³⁾ saru alaca ve biri tûrunc renk. Alacası çok olanı alalar ammâ yere komayalar, ⁽¹⁴⁾ bir pâre buzagı derisine kaplayup ol uçugı olan kişinuñ boynına veyâ kulagina ⁽¹⁵⁾ bağlaya, bi-izni'llâh şifâ müyesser ola. Eger eşegüñ sag ayagı tırnagın yüzük ⁽¹⁶⁾ düzdürüp masrû' olan barmagina geçürse, ol 'illet andan zâ'il ola. ⁽¹⁷⁾

Dördünci bâb: Dîvânelere müte'allik 'ilâcî bildürür. Eger ayu kanın dîvâneye içürseler ⁽¹⁸⁾ eyü ola. Eger 'ûdu's-salîbi yumşak döğüp tütisi etseler, halâs bula. Hüdhüd ⁽¹⁹⁾ ibigin tütisi kılsalar, şifâ ola. Eger bir kimsenüñ ay evvelinde yâ âhirinde dîvâneligi ⁽²⁰⁾ ziyâde olup 'aklın aldursa kızıl sarmısaguñ kabuğın tütisi etseler, ⁽²¹⁾ ol 'illet zâ'il ola.

Beşinci bâb: Sersemliği ve sevdâyî olanlara **[11a]** ⁽¹⁾ münâsib mu'âleceleri bildürür. Eger kabak yağın başa sürse sersemliği giderür ve baş ⁽²⁾ ağrısın def' eder. Eger sevdâyî olsa, 'alâyimi oldur ki muttasıl fikirde ve gussada ⁽³⁾ ola ve beñzi tonuk ola ve revnakı olmaya ve karalığa mâ'il ola. O makûle kimseye ⁽⁴⁾ 'ilâc ehemmi-i mühimmâtandur ve şol alâmetler ki bildirdük, kaçan bir kimsede zâhir olsa ⁽⁵⁾ veyâ yüzi ve gözi egilse veyâ bir 'uzvı ziyâde segirse, korkudur ki teşennüc ola ⁽⁶⁾ ve hem yüzi ve gözi kızıl ola. Eger gözden yaş çok aka ve aydınlıktan incine, yahtemil ki ⁽⁷⁾ sersâm ola ve muttasıl baş çevzinmek ve tîz tîz ağırlık basmak ve gussalanmak ve dûr u dirâz ⁽⁸⁾ fikirler etmek 'alâmet-i mâlihulyâdur ve gözine ba'zı hayâlet görünmek sevdâyâ ⁽⁹⁾ işâretdür ve göze su inmek havf vardur ammâ, kim alnı gecicek buhâr-ı mi'de olmuş olur, ⁽¹⁰⁾ su inmek korkusu gider. Eger beden süst ve havâss künd olup cemî' endâmlar ⁽¹¹⁾ segirse, sekte mukaddemesi ola ve sevdâdan olan sar'ıñ 'alâyimi yüzünüñ ⁽¹²⁾ rengi saruya mâ'il kara ola ve gözleri içeri batmış ola. 'ilâc kara helîle ve eftîmûn ⁽¹³⁾ ve gârîkûn ve ustuhudûs ile şerbet verüp badem yağın ısıdub başına ⁽¹⁴⁾ süreler ve hem dimâgını habb-ı eyâricle

ve habb-ı sabr ile ter edeler ki başı mâdde-i sevdâdan ⁽¹⁵⁾ arıda, ziyânsızdur. Terkîb budur, eftîmûn direm 2, gârikûn direm 2 ⁽¹⁶⁾ besfâyic direm 1, kızmış şarâb direm 1, ustuhudûs direm 1 bu mecmû'ın dögüp ⁽¹⁷⁾ elekden geçürüp râziyâne suyuyla yogurup hablar ederler ve yudalar, bu cümle ⁽¹⁸⁾ bir şerbetdür. Eger sersâmın dâ'im tabî'atı şafla ve hukne-i mutavassıta ile ⁽¹⁹⁾ telyîn eyleyüp kabz olmaga komayalar. Ellerin ve ayakların tuzla ve kepekle, ayak ⁽²⁰⁾ taşıyla sürüp ovalar ve issi suya koyalar ammâ agâh ol kim sevdâya gâyetle ⁽²¹⁾ nâf'idür. Bir akçalık eftîmûn ki iki avuç tolusu olur, bir akçalık badem yağıyla **[11b]** ⁽⁴⁾ muhkem ovalar kuruluğı gide. Andan bir çanak süd ocakda kaynadalar ve bir iki tamla ⁽²⁾ sirke sepeler ol süd kesile, ol kesilen südi alup bir çölmege koyup sabâhdan ⁽³⁾ ikindüye dek ıslada. Andan muhkem kaynadup ba'dehu bir astârdan bu eftîmûnı sıkalar tura. ⁽⁴⁾ Sabâh aç karnına birez ol sudan ki südden kesilmişdür, bir ayrı kaba idhâl ⁽⁵⁾ edüp ısıcakla vâfir içe tâ tamâm olunca bu üslûb üzere içe sevdâsı gide, ⁽⁶⁾ ehyânen bu minvâl üzere etmek câ'izdür, ziyâde nef'i vardır. Bir kimsenüñ sevdâsı ⁽⁷⁾ olsa evvel birkaç gün bu ma'nâyı içüreler, anîsûn, râziyâne, kuru üzüm, encîr ⁽⁸⁾ ve tatlu biyam köki bu cümleyi katı kaynadalar ve süzeler. On beş gün sabâh erteden ⁽⁹⁾ ol muglâbun suyundan içe ve huşk nesnelerden perhîz ede. Peynir gibi ve keçi eti ⁽¹⁰⁾ ve yogurd ve ekşi nesneler yemeyeler, ba'dehu müşhil vereler, meselâ bir direm pâk sahk olmuş ⁽¹¹⁾ lâcverd ve bir direm mahmûde, iki direm mastakî bu cümlesin havânda sahk edüp ılıcak ⁽¹²⁾ suyla bir def'ada içeler. Eger az 'amel ederse peynîr suyına şeker katup ardınca içeler, ⁽¹³⁾ bir nice kerre böyle edeler. Eger mizâcî berk ise ve murâd üzere 'amel etmediyse bir direm ⁽¹⁴⁾ mahmûde ziyâde ede andan içe. Eger mizacında kan galebe kalsa gözi tamarları ⁽¹⁵⁾ kızıl olup marazı müşted olsa, baş tamarından kan alalar. Ve eger safrâ ve sevdâ ⁽¹⁶⁾ gâlib olsa bu ikisin def' etmege müşhil içe, mahmûde bir denk, türbüd bir direm, ⁽¹⁷⁾ mastakî buçuk direm, lâcverd bir direm cümlesi şerbetdür. Eger safrâ ve sevdâ ve balgamı ⁽¹⁸⁾ gidermek murâd ederse bir direm mahmûde, iki direm kök şahm-ı hanzal, dört direm mastakî ⁽¹⁹⁾ sahk edüp cümlesin suyla hamîr edüp nohûd deñlü hablar edüp tamâm birden yuda. ⁽²⁰⁾ Ve anlardan âsân bir şerbet dahı budur, bir direm türbüd, üç direm mahmûde, buçuk miskâl ⁽²¹⁾ lâcverd sahk edüp cümlesin suyla içeler. Eger pek kavî isterlerse mahmûdesin **[12a]** ⁽⁴⁾ ziyâde ede, ammâ şerbetden mukaddem birkaç gün hammâma varup andan içe, zîrâ halt eder, ⁽²⁾ yumşar, çıkması âsân olur. Bil ki sersâm bir 'illetdür kim dimâgun perdesinde olur. 'Alâyimi ⁽³⁾ oldur kim halt-ı kelâm eder ve bu 'illete ibtidâ kafa tamarından kan alalalar.

Ve eger ‘illet ⁽⁴⁾ müştedd olursa kan almayalar, meger alnuñ tamarından kan alalar ve başın tirâş ⁽⁵⁾ edüp gül yağın sirkeyle çalkayalar tâ kim âmihte ola, andan başına sürterler ve kabak ⁽⁶⁾ yağı ve benefşe yağı sürterler ve sabâhın şarâb-ı nîlûfer veyâ şarâb-ı benefşe içüreler. ⁽⁷⁾ Ammâ kepek ve tuz ve hatmî kaynadup her vakitte ayakların yuyalar andan badem yağın sürterler, ⁽⁸⁾ müfîd ola. Ammâ safrâdan ise latîf gıdâlar yiyüp galîz ta’âmdan perhîz ⁽⁹⁾ edeler ve karañu evde koyalar, kimse anuñla söyleşmeye ve söyleyicek ağaçla korkudalar ⁽¹⁰⁾ tâ kim mükâleme eylemeye ve yanında hûb nefesle sâz çalalar. Ammâ may-hoş enâr suyuyla acı ⁽¹¹⁾ badem yağın vereler. Ammâ safrâdan olanuñ ‘alâmeti budur kim beñzi sararur ve dilinüñ ⁽¹²⁾ üsti bârid ve ter ve uykusuz olur ve gözlerine yaş gelür ve başını aşaga tutar ⁽¹³⁾ dürtmeyince başın kaldurmaz. ‘Îlâcî evvel dedigimüzdür ammâ, hoşliga döndükde ısfanâh ⁽¹⁴⁾ müzevveresin koruk suyuyla veyâ ekşi enâr suyuyla vereler.

Altıncı Bâb:⁽¹⁵⁾ Nisyânun mu‘âlecelerin bildürür. Eger keramid yağın eñsesine sürse nisyânı gidere ⁽¹⁶⁾ ve zeyrek ola. Eger hüdhüd gözin nisyânı olan üzerinde götürse zekâsı ziyâde ⁽¹⁷⁾ ola. Eger sûre-i Fâtiha’yı bir sırça çanaga şeker yazup ve gül suyuyla ezüp içse ⁽¹⁸⁾ nisyânı gidere. Eger bir miskâl kemmûnı suda ısladup her gün içeler balgamı gidere ⁽¹⁹⁾ ve hıfzı ziyâde ede ve zihni pâk ede ve nisyânı gidere. Ve ta’âm hazm edüp içseler ⁽²⁰⁾ tahallîle vere ve isitmeye müfîd ola ammâ, miskâlden ziyâde etseler baş agrıdur. Eger ⁽²¹⁾ dahı ziyâde isti’mâl etseler cüzâm ve bahak ve baras getürür, gaflet olınmaya.

Yedinci [12b] ⁽¹⁾ bâb: Başda olan çıbanları ve buhârı bildürür. Eger mersîn yağın başda olan ⁽²⁾ çibana vursa müfiddür. Eger böğürtlen yapragın döğüp başda olan çibana ⁽³⁾ sürseler gidere. Eger başda olan buhârı def‘ etmek içün bir bahş gül ve bir ⁽⁴⁾ bahş benefşe ve bir bahş nîlûfer ve hatmî tohmı ve birez arpa unı ve bir mikdâr gül yağı ⁽⁵⁾ bu cümlesin cem‘ edüp andan döğüp elekden geçirüp gülâbla yogurup başına yaku ⁽⁶⁾ edüp ol mikdârı koyalar kim yaku üstinden kopa, onı tekrâr gül suyuyla yogurup ⁽⁷⁾ başına yakalar, eyü ola. Eger başda ve boyında sivilcükler bildürür. Ekser ol oglancıklarda ⁽⁸⁾ çok olur, ammâ büyük adamdeki ola kafa tamarından kan alalar ve rafadan yumurda ⁽⁹⁾ yiye, galîz ta’âmdan ictinâb ede. Eger başda buhâr olsa tabî‘atı telyîn ⁽¹⁰⁾ üzere tutmak gerek tâ buhârı başa çıkmakdan men‘ ede. Ve şekerle kişnic ve birez ⁽¹¹⁾ katûnâ yemek gerek ve ta’âm üstine bir dâne alma veyâ ayva veyâ emrûd yiye ve her ne ⁽¹²⁾ ta’âm yerse birez kişnic katup yiye. Elin ayagın ovalar ve ayakların tuzla ve kepek ile ⁽¹³⁾ issi

suyla yuyalar ve ayak taşıyla süreler, bir iki sâ'at issi su içinde ⁽¹⁴⁾ tutalar. Gece gece ıtrıfıl-i sagîr yiyeler ve hem gögercin yavrisın çok yemeyeler ⁽¹⁵⁾ ve kebâbın yemeyeler, zîrâ kanı ihrâk eder, cüzâma ulaştırur. Eger dimâğı kurı olan ⁽¹⁶⁾ kimesne başın muhkem kazıdup güneşe karşı ve oda karşı başına badem yağın ⁽¹⁷⁾ eliyle süre ve vafır ova, oda karşı badem yağın sürmede ihmâl etmeyeler, ziyâde ⁽¹⁸⁾ nafi'dür. Eger 'avrat ise burnuna tamzuralar. Eger mâlîhulyâsı olan ba'de't-tırâş ⁽¹⁹⁾ tavuk yağın üç dört kerre başına sürse gâyet müfîd ola, mücerrebdür.

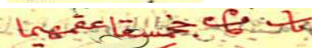
⁽²⁰⁾ **Sekizinci bâb:** Ru'âf kim burun kanıdur, anuñ mu'âlecelerin beyân eder. ⁽²¹⁾ Eger gögercin kanın burnuna tamzursa kanın sâkin ede. Eger bag çubugın yakup **[13a]** ⁽¹⁾ külini bir kamışla burnuna püfküre, sâkin ola ve dahı sarp sirkeyi bir çanaga koyup ⁽²⁾ zekerin ol sirke içine koyup birez tuta, sâkin ola. Eger mâzû yumşak döğüp ⁽³⁾ burnuna püfküreler, kanı sâkin ola. Eger at başınuñ kemüğün buhûr ede, def' ola. Eger ⁽⁴⁾ kız oğlanın kasugından kıl alup buhûr ede, sâkin ola 'ömren burnı dahı kanamaya. ⁽⁵⁾ Eger gelincik çiçeğin döğüp suyn alup alınına sürse kanı def' ola. Eger ⁽⁶⁾ bir kimsenüñ burnınuñ kanı diñmese, ol akan kanı alup kurudalar ve oda yakalar. ⁽⁷⁾ Şöyle-kim kabakda ola yumşadup uñlı masra içine gerü ol kanı durmayan burnı ⁽⁸⁾ içine püfküreler, kanı dura. Veyâ penbenden fetîl edüp sarp sirkeyle ısladup ⁽⁹⁾ evvel gelen kana bulaya veyâ elenmiş çirişe bulayup yine ol sarp sirkeye baturup ⁽¹⁰⁾ burnına soka, ol kan tura. Eger encîr agacı tozın kazıyup burnuna ⁽¹¹⁾ üfürseler, dura. Eger kayın agacınıñ kabın soksalar, akan kan dura. Eger bugdayı ⁽¹²⁾ döğüp sarp sirkeyle veyâ tepesine yaku etseler, kanın sâkin ede. Eger kemmûnı yumşak ⁽¹³⁾ döğüp masraya koyup burnı içine üfürseler, kanı sakîn ola. Eger kan gelen ⁽¹⁴⁾ delükden akan kanı alup bir yere kakılmış kazugı yerinden çıkaralar, ol kanı ol ⁽¹⁵⁾ kazıguñ yer içindeki ucına sürseler, yerden taşra turan ucın gerü ol ⁽¹⁶⁾ delüğe soksalar, ol kanlu ucu taşra kala, ammâ ol akan kan durmasına ⁽¹⁷⁾ niyyet eyleyeler, sâkin ola. Eger bu resimle durmazsa ol kazuguñ yerden yukaru ⁽¹⁸⁾ olan yanına ol kanı süreler, ol kanlu yanını turgumak niyyetiyle ol çıkardukları ⁽¹⁹⁾ delik içine koyalar, kanı dura. Eger hınzîr depeledükleri vaktin kanından üstübiyle ⁽²⁰⁾ yâ penbe ile alup saklasalar, burnı kanı diñmeyen ol penbeyi buhûr etse veyâ ⁽²¹⁾ ol penbe ile burnını tıkasa, elbetde ol kan tura, 'acâyib mücerrebdür. Eger **[13b]** ⁽¹⁾ at mîhini burnı kanayan kimsenüñ niyyetine burnından gelen kana mîhün ucunu bulaşdura, ⁽²⁾ kapu eşiginüñ iç yanına kaksalar, ol kan dura. Eger bir

kimse bu isimleri bir kâğıda ⁽³⁾ yazup alnınuñ üzerine asalar, fi'l-hâl sâkin ola ³². Eger bir ⁽⁴⁾ kimsenüñ burnınuñ kanı diñmese, kâfûr kokulasa, fi'l-hâl sâkin ola. Eger marsama ⁽⁵⁾ yapragın burnı deligine soksalar veyâ döğüp burnı deligine ve üzerine sürseler, ⁽⁶⁾ kanı dine. Eger at fişkısın sirkeyle ısladup alnına baglasalar, eyü ola. Eger keskin ⁽⁷⁾ esrârı yogurup alnına baglasalar ve hem buhûr etseler, def' ola ve gâyet nâzik edüp ⁽⁸⁾ burnınuñ delüğine soksalar, eyü ola. Eger her kim bu eşkâli bir çöple burnından ⁽⁹⁾ akan kanıyla alnına yaza, bi-emri'llâh dura. ³³

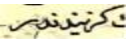
Tokuzuncı ⁽¹⁰⁾ bâb: Burun içinde olan zahmetlerin 'ilâcın bildürür. Eger benefşe yağın burnı ⁽¹¹⁾ içi kurıyan kimsenüñ burnuna sürse, müfid ola. Eger gelincik çiçeginüñ suyun ⁽¹²⁾ burnuna sürseler, burun içinde olan 'illetleri giderür. Eger çörek otın suyla ⁽¹³⁾ döğse bir beze koyup kokulasa, burnından soğuk yaş gelen kimsenüñ yaşın kese. ⁽¹⁴⁾ Eger ekşi enârün çekirdeğin yalıyla bişürüp burnında olan çıbanlara sürse, hûb ⁽¹⁵⁾ ola. Eger keramid yağın geñzi dutılana tamzursalar, açıla. Eger başdan burna 'illet ⁽¹⁶⁾ gelse burnı şiş ve kızıl olur ve issi olur. Anuñ evvel burnından kan alalar, ⁽¹⁷⁾ şarâb-ı nîlûfer veyâ şarâb-ı 'unnâb içüreler, et vermeyeler, rafadan yumurda içe. Andan ⁽¹⁸⁾ burnı ucında üzüm dânesi gibi yumrılana, eger dışladıysa, el erişürse ⁽¹⁹⁾ çekeler, at kılıyla yâ ibrişimle berk yugalar, kendü kendüye düşe. Eger burun içinde ⁽²⁰⁾ sigil olsa aña bevâsır-ı enf derler, bir 'illetdür ki dimâğından iner, muhal olur ki ziyâde ⁽²¹⁾ agrur. 'Îlâc oldur ki evvel tenkiye-i dimâğ edeler eyâric ile habb-ı bisyâr ile **[14a]** ⁽¹⁾ andan perhîz edeler. Tuzlu habb-ı bisyâr ve kurı ta'âmlardan ve tiryâk ezüp bir fetîle sürüp ⁽²⁾ burnuna sokalar ve bağlayalar, bir gün dura andan fetîli çıkaralar, üç dört def'a ⁽³⁾ böyle edeler. Dişle yerine jengâr merhemiyile isfenger vurular ve dahı isfengeri ⁽⁴⁾ yakup şeker ile merhem edeler, günde iki kerre deñişüreler. Eger gün görür yerde ise ⁽⁵⁾ biz ile deleler, yerine bir nâzik fetîl sokalar, zeyt ve merhem-i mukl uralar. Eger oñulmazsa ⁽⁶⁾ çengel ile çeküp sinduyla dibinden kesüp yerine zâc ekeler, cerahât bağladukda ⁽⁷⁾ anı merhemle bitüreler.

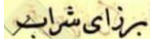
Onuncı bâb: Diş agrısınıñ devâsın bildürür. Eger hardel-i ebyazı ⁽⁸⁾ balla döğüp yogurup gâyet katı ede, andan nohûd deñlûsin alup agrıyan ⁽⁹⁾ dişle vura, devâ ola. Eger çenâr yagragın sirkeyle bişürüp ol sirkeyi ağızda dutsa, ⁽¹⁰⁾ nef' ede. Eger 'âkırkarhâyı

32

33

dögüp sirkeyle karışdırup diş etine mazmaza ede, ⁽¹¹⁾ eyü ola. Eger biberi agrıyan diş vursalar, eyü ede. Eger kim siñirlü yagraguñ dibin ⁽¹²⁾ çeyneseler, fâ'ide ede. Eger agrıyan diş taglasalar, sıhhat bula. Eger na'nâ çeyneseler, ⁽¹³⁾ diş agrısın gidere. Eger yâkût degürseler, eyü ola. Eger veca' olan diş elmâs ⁽¹⁴⁾ degürseler yâ sagıldur veyâ çıkarur. Eger findık agacını yakup suyn penbeye alalar, ⁽¹⁵⁾ ısıcakla agrıyan diş sürse, tamâm dogrıya çıka, ammâ ictinâb edüp gayr diş ⁽¹⁶⁾ dokındurmaya kim zarar eder. Eger diş sızlasa berg-i mürt direm 10, 'âkırkarhâ direm 5, ⁽¹⁷⁾ yanmış şebb direm 5, cülnâr direm 3 bunları dögüp sabâh ve ahşâm süreler, ⁽¹⁸⁾ eyü ola. Eger bir kimsenüñ diş agrısa, 'ilâc aña budur ki bir kiçirek çölmege ⁽¹⁹⁾ vâfir yağluca çöregi pâreleyup nısfına degin doldura, ammâ çöregi ufak ⁽²⁰⁾ dograya ve çöregüñ üzerine sarp sirkeyle koya, çölmeği doldura. Andan ⁽²¹⁾ agzını berkidüp kenârın hamîrleye, andan ocaga koyup kaydada tâ sirkenüñ nısfı **[14b]** ⁽¹⁾ kalınca dahı gece ile ayaza koya. Üzerine kara saplu bıçak koya, birkaç gün her sabâh ⁽²⁾ agzına alup duta, soñra yabana döke, mücerrebdür. Ammâ, ba'zı diş agrısı sovuksan ve ba'zısı ⁽³⁾ issiden hazz eder, tecrübe ede göre aña göre 'amel ede ve hem diş bergişdüre, ⁽⁴⁾ zîrâ fâ'ideden hâlî degildür. Ammâ diş agrıları hakkında kitâblarda yazarlar kim cemî' ⁽⁵⁾ mu'âlecelerden daglamak yekdür. Hükemâ hükmederler kim anuñ mâddesi dişüñ ³⁴ ⁽⁶⁾ evvelâ çuvâldûzı kızdırup dişin etrâfin hamîr ile berkide. Şöyle ki çuvâlduzun ⁽⁷⁾ harâreti gayrı diş te'sir etmeye, andan ol çuvâldûzı bir kamış içine geçürüp ol ⁽⁸⁾ agrıyan dişüñ delüğine soksa bir iki def'a ede, sâkin ola. Eger koz pâresin ⁽⁹⁾ bir çubuga berkidüp ol kor için kızdırup agrıyan diş daglayup fâ'idetin ⁽¹⁰⁾ müşâhede ede, ammâ bir kaç kerre ede. Eger kendir tohmın dögüp katrânla halt ⁽¹¹⁾ edüp kurdı olân diş buhûr ede, kurdın döke. Eger bir pâre beze katrân ⁽¹²⁾ sürüp dişine yapışdursa, agrısın gidere. Eger bir kimesnenüñ diş agrısa, ⁽¹³⁾ et yemeye, yaramazdur ve diş çıkarmak murâd edinse, 'akırkarhâ birez ³⁵ şarâb ⁽¹⁴⁾ sirkesinde ısladasın tâ hamîr gibi ola, zahmetlü diş üzerine koyalar, fi'l-hâl ⁽¹⁵⁾ çıkara. Eger 'akîk göyindürüp agrıyan diş dibine kosalar, veca'ın ve sızıldusun ⁽¹⁶⁾ giderüp mûhkem ede. Eger sarmısagı bişürüp agrıyan diş sürseler, eyü ola. Eger ⁽¹⁶⁾ kim mi'de-nüvâz yapragın dögüp agrıyan diş sürseler, gidere. Eger bir pâre efyûnı ⁽¹⁷⁾ agrıyan diş üzerine kosalar, veca'ın sâkin ede. Eger hatmî yapragı kökin alup ⁽¹⁸⁾

34

35

agrıyan dişe sürse, kurdı varsa kırup agrısının gidere. Eger iki direm ⁽¹⁹⁾ zencebîl ve iki direm eflâk tuzın muhkem sahk edüp elekden geçirüp andan hammâma ⁽²¹⁾ varup başın muhkem tırâş ede ve dikine bir ³⁶ ede ve bezle başınun çevresin **[15a]** ⁽¹⁾ bağlaya. Bir issi halvet yere varup zikr olan eczâları başına eke, tahammül edecek deñlü ⁽²⁾ otura andan yıkayup çıka. Beş altı ay diş agrısının görmeye, her altı ayda bir kerre ⁽³⁾ böyle ede, mücerrebdür. Eger bir kimsenün dişı agrısına zeytûn[ı] tuz ile su içinde ⁽⁴⁾ vâfirce kaydada andan ısıcakla mazmaza ede, agrısı sâkin ola mücerrebdür. Eger ⁽⁵⁾ boga dikenin kaynadup suyuyla mazmaza etse, diş agrısının gidere. Eger ⁽⁶⁾ tût ağacı yapragın ve kayın suyla kaynadup mazmaza etseler, agrısının sâkin ede. Eger ⁽⁷⁾ nohûdı ısladup suyun ağızda tutsalar, diş agrısının gidere. Eger dâr-ı fülfuli ⁽⁸⁾ sirkeyle ısladup süzüp agzında dutsa, agrısının gidere. Eger zurunbâtı da'im ⁽⁹⁾ agzında dutsa, diş agrısının gidere. Eger çörek otın sirkeyle bişürüp mazmaza ⁽¹⁰⁾ etseler, agrıyan dişe müfiddür ve dahı diplerin berk eder, mücerrebdür. Eger bal mûmına ⁽¹¹⁾ bir pâre vâfirce tuz katup eliyle yogura, tekrâr tekrâr tuz katup yine yogura, ⁽¹²⁾ andan yassılayup ol agrıyan dişlerün üzerine yapışdura tâ agrısı geçince dura, ⁽¹³⁾ mücerrebdür. Eger bir bütün karanfil başını sehl çeyneyüp ol agrıyan dişe soksalar, ⁽¹⁴⁾ agrısı dura. Eger dişe kurd düşe ol kurd gâyetle ince olur, birez niceyle ⁽¹⁵⁾ mûmı yogurular. Bir fetîl düzeler ve bir çanaga su koyalar, andan ol fetîli yakalar ⁽¹⁶⁾ ol çanagun üzerine egile, agzın açâ tütünü dişün kurdını ayıra ol kurd ⁽¹⁷⁾ dökile. Eger böğürtlen dikenin suyla kaynadup dişı agrıyan mazmaza etse, kanamasın ⁽¹⁸⁾ gidere ve etini muhkem ede. Eger bir kimsenün dişı agrısına bu şekli yazup bir kullanmamış ⁽¹⁹⁾ at mîhıyla karşısına bir direge veyâ tahtaya kaka evvel mîhine kaka, sâkin olmazsa ⁽²⁰⁾ 'aynına kaka, elbette sâkin olur şekl budur yâ şemâ'ilün.

On birinci bâb: ⁽²¹⁾ Diş eti muhkem olmasın bildürür. Eger tuz ile sirkeyi idhâl edüp eti yayılan dişe **[15b]** ⁽¹⁾ gâh gâh sürseler, eyü ola. Eger bir kimsenün dişı eti yiyilse, 'ilâc kan aldura veyâhûd ⁽²⁾ müşhil içüreler veyâ hacâmat ede ve tatlu yemekden perhîz ede. Eger tarhûnı agzında ⁽³⁾ dutsa, diş dibinden akan kanı gidere. Eger diş dipleri kanasa ve sancısı kafadan ⁽⁴⁾ kan ala veyâ hacâmat ede veyâ safrâyı ishâl eyleye ve cülnâr ve mersîn yemişin sirkede ve ⁽⁵⁾ yâ suda kaynadup mazmaza etmekdür ve dişe gül yağın sürmekdür. 'Îlâc balgam gâlib ise ⁽⁶⁾ müşhil vere, tuzlu zeytûnı kaynadup mazmaza ede ve diş dibine tiryâk-ı fârûk süre ⁽⁷⁾ ve issi ekmek ve issi yumurta sarısı yemekdür. Eger

bir kiřinüñ diş şürimiş olsa ⁽⁸⁾ ve agzı koksa mürd yapragın veyâ encîr yapragın birkaç def'a çeynese sabâh vaktinde ve hem ⁽⁹⁾ bir mikdârı agzında dutsa ba'dehu tükürse râyihası ve şürimesi hoş ola. Eger ⁽¹⁰⁾ peygamber çiçeğin koparup kökini yumşak dögeler, agzı veyâ etleri şürimiş beş on ⁽¹¹⁾ güne dek yatdugi vaktin agzına eke, eyü ola. Eger diş etleri çürise ve kanasa ve koksa ⁽¹²⁾ sebebi nâzledendür, ammâ kokmanuñ sebebi içeri sag olmamanuñ 'alâyimidür. Eger mastakî ⁽¹³⁾ dögüp diş etlerine yapışdura, yatdugi vakit eyü ola.

On ikinci bâb: Diş ⁽¹⁴⁾ agartmasın bildürür. Eger sırçayı dögüp dişe sürse, kirin alup pâk ede. Eger deñiz ⁽¹⁵⁾ köpüğün dişe sürse, cilâ vere. Eger fincân pâresin muhkem dögüp dişe sürse, ⁽¹⁶⁾ agarda ve kirin alup cilâ vere. Eger kurbaganuñ iç yağını dişe degürseler fi'l-hâl çıkara ⁽¹⁷⁾ ammâ, yaban kurbagası gerekdür. Eger bir kimse diş çıkarmak dilese gerekdür ki ol gün ol ⁽¹⁸⁾ dişe su dokındurmaya, gâyet hazer ede. Eger takâzâ ederse kalemle içe veyâ arkası ⁽¹⁹⁾ üzerine yata agzına lüleyle dökeler. Eger enâr kabın ve deñiz köpüğün ve çörek otın muhkem ⁽²⁰⁾ kaynadup suyla dişlerine sürte, agardup vere.

On üçüncü bâb: Yüzde ⁽²¹⁾ çıkan çibanlaruñ ve bâdişnâmun 'ilâcın bildürür. Eger yüzde çıkan sivilcüklere adem **[16a]** ⁽¹⁾ şehvetin sürseler, gide. Eger yüzde bâdişnâm zuhûr etse sebebi kan fesâdındandır, yüzüñ ⁽²⁾ nisfin yâ tamâmın kaplar kırmızı olur, giderek cüzâma döndürür. 'Îlâcı evvel burnından üç ⁽³⁾ yerden kan alalar ve hacâmat edeler, çok kan akıdalar ve zırnîh ve hardel ve şeytarac ve kızıl ⁽⁴⁾ buna veznde berâber ola, bunları dögeler, arınmamış acı yağıla karışduralar. Evvel ⁽⁵⁾ yüzün ılıcak tuzlu suyla yuya ve sile andan bu merhemi kına gibi sürte, ammâ gözüñ ⁽⁶⁾ çevresine sürmeyeler ki zarar eder, gece yatdukda koparalar andan merhem-i kâfûrı sürteler ⁽⁷⁾ veyâ sirke merhemi süreler. Eger gitmez ise dört dâne sülük yapışdura kanın çeker ⁽⁸⁾ ve bakla unı ve nohûd ve benefşe ve kızıl gül ve nîlûfer ve arpa unı ve yař tûrunc kabı ⁽⁹⁾ bunları dögeler ve koruk suyuyla ve sirkeyle karışduralar, gece oldukda sürteler. ⁽¹⁰⁾ Saç ve sakalın kepek suyuyla yuyalar ve gecelerde ıtrifil veyâ eyaric yiyeler, ⁽¹¹⁾ dimâğı tenkiye edeler, birkaç gün řifâ bula. Eger yüzde ve gözde nâsur olsa ⁽¹²⁾ bir 'illetdür kim başdan iner, nişanı oldur ki yüzü sancur ve kızıl olur ve issi olur. 'Îlâcı ⁽¹³⁾ evvel kafadan fasd-ı hacâmat edeler, yüzine su degürmeyeler, deve beyniyle ve ařu ve kil-i ermeniýi ⁽¹⁴⁾ südle ezüp süreler, deve yüñin saralar. Eger gitmez ise havelân-ı hindiýi ⁽¹⁵⁾ ezeler. Eger

bulunmazsa bedeli sabr-ı uskutrf ezüp südle sürteler çok olur kim ⁽¹⁶⁾ bir yere cem‘ olur baş verür deşilür, nef‘ andadur bogaza inüp zahmet vermez.

⁽¹⁷⁾ **On dördüncü bâb:** Ademüñ yüzi güzel olmak ve sâf ve mücellâ olmasın bildürür.

⁽¹⁸⁾ Eger zerâvend-i tavîlden buçuk direm şerbetle içeler, yüzi gökçek eyler. Tûruncı şekerle ⁽¹⁹⁾ yeseler hûbdur, beñzi kızıl eder. Biber yemek beñze humret verür, za‘ferân yemek reñgi ⁽²⁰⁾ sâf ve mücellâ eder, ammâ bir miskâlden ziyâde içmeyeler, gâyet müferrihdür. Semiz tavuk ⁽²¹⁾ eti ve çorbası beñze humret verdüğinden mâ‘adâ gıdâ-yı lâtifdür. Bedene nef‘-i tâmı **[16b]** ⁽¹⁾ vardır ve dârçîn yemek yüzüñ sarulugın ve çirkin giderüp humret ve letâfet verür. ⁽²⁾ Eger kim güneyik çiçegin vaktiyle devşirüp ve kaynadup suyuyla yıkatsalar veyâ el ⁽³⁾ yüz yusalar renk â‘lâ ve mücellâ ve sâf olduğundan mâ‘adâ hükkâm ve sâir enâm⁽⁴⁾ ‘aynına şîrîn görine. Eger keşür yapragın kaynadup suyun gövdesine sürse, ⁽⁵⁾ huşûnetin giderüp germ ve nerm ede. Eger bâdrençbûye ki ogul otudur, ammâ bir kısmı ⁽⁶⁾ tûrunc gibi kokar, anuñ kökinden ve yapragından veyâ tohmından kurıdup bir beze baglasalar ⁽⁷⁾ üzerine ebrişîm sarsalar andan cebinde götürseler, halk içinde gâyet mahbûb görine, ⁽⁸⁾ ferahlığı gitmeye mâdâm-ki bile belesince ola. Eger dâr-ı fülful isti‘mâl edeler, yüzi ⁽⁹⁾ nûrlandurup hûb eder ve kâbilî dâ‘im yese beñze humret verür, rengin hûb ede ve gec ⁽¹⁰⁾ kocalda ve kavî beden olâ ve hıfz-ı ziyâde ola. Eger hüsn-i yûsuf döğüp gülâbla ⁽¹¹⁾ yüze süreler, be-gâyet humret verüp mücellâ ede.

On beşinci bâb: ⁽¹²⁾ Ademüñ yüzine güneş zarar etmemesin bildürür. Eger yola giden adem yüzine yumurta agı sürse, ⁽¹³⁾ kurıyınca yüzinde dursa, ne kadar yol yürise güneş te’sîr etmeye veyâhûd bezr-i katûnâ ⁽¹⁴⁾ lu‘âbın süre, ‘ömren güneş zarar vermeye. Eger bir kişi pîr olup melûl ⁽¹⁵⁾ olsa, güneyik çiçegin devşirüp bir şişeye koya, agzın muhkem perkide, andan ⁽¹⁶⁾ karınca ini üzerinde olan toprak içine göme, ammâ karıncası çok ola, bir iki ⁽¹⁷⁾ ay dura çıkaralar ol çiçek su ola ol suyu göze çekeler, şol oğlanlıkda ⁽¹⁸⁾ nice görürse öyle göre.

On altıncı bâb: ⁽¹⁾ Sovuk vurmış a‘zânüñ ve yayan yürimeden yorılmanuñ ve gemide göñli bulananuñ devâsın bildürür. Eger şalgamı bişürüp ⁽²⁰⁾ sovak vurmış yere ısıcakla vursalar, sagılda. Bir kimesne yolda sovuga ugrayup ⁽²¹⁾ menzile vardukda tîz kendüsin issiya vermeye ve issi yere girmeye ve od kenârına varmaya **[17a]** ⁽¹⁾ ve eger varursa tîzcek sovuga çıkmaya ve ata bincek vakitde od kenârına varmaya. Eger bir ⁽²⁾ kişinüñ

ayagı üşise şalgamı suyla kaynadup ayagını içine koya bir zamân dura ⁽³⁾ eyü ola, eger samanla bile kaynadalar ‘acâyib müfid ola. Eger şalgam ele girmezse saman kifâyet ⁽⁴⁾ eder. Bu bâbda şalgamla samandan yekrek nesne yokdur ve soğuk almış ayagı kar üzere ⁽⁵⁾ yürüderler, katı müfiddür ve buzlu su içine komak üşümesin ve zararın giderür, zinhâr ⁽⁶⁾ âteş kenârına varmaya. Eger soğuk vuran ‘uzvuñ rengi bir dürlü dahı olursa hacâmat ⁽⁷⁾ edeler, issi su içine koyalar tâ kan aka gide ve eger çürimege başladıysa hiç ‘ilâc fâ’ide ⁽⁸⁾ etmez, hemân cerrâh ol çürüklerin ayırtlayup merhem birle oñulda. Eger yayak yürüyen ⁽⁹⁾ kişinüñ budları veyâ oturak yerleri yürümekden zahmet etse, soğuk su vuralar ve ⁽¹⁰⁾ açık koyalar tâ havânun soğuklığı ol yere dege ve her sâ’at bir pâre bezi gülâbla ısladalar ⁽¹¹⁾ üzerine koyalar, mücerrebdür. Eger gemide olan kimsenüñ kusmağı vâkı‘ olsa men’ etmeye ⁽¹²⁾ tâ kendü döñünce kusa ve eger hadden ziyâde olursa ayva şarâbın veyâ enâr şarâbın ⁽¹³⁾ içe. Eger bu zıkr olınan eşribe ele girmezse koruk suyıyla mercimek bişürüp yiye ⁽¹⁴⁾ kim mi’de agzını berk ede ve gülbeşeker dahı eyüdü. Ve her kim iki direm kâbilî ve iki direm ⁽¹⁵⁾ kişnic yese üşümeyi gidere ve her kim deve kanın eline ve ayagina sürse kışın ⁽¹⁶⁾ üşümeye ve yazın ayagı kokmaya. Eger ‘udü’l-kahrı yumşak döğüp andan zeyt yağı ⁽¹⁷⁾ katup soğuk vurmış ‘azâya issi hâmmamda süre ve terlede katı nâfi’dür.

On yedinci ⁽¹⁸⁾ bâb: Agız ve dil ve tudak agrısınıñ devâsın bildürür. Eger her kim demürdikenini sahk ⁽¹⁹⁾ edüp balıla karışdurup agzı agrıyan kimesne agzında dutsa, zâ’il ola. Eger ⁽²⁰⁾ yetmiş adem kılın balıla yogurup agzında dutsa zâ’il ola, nef’ ede. Eger böğürtlen ⁽²¹⁾ yapragın çeyneseler agız kokusın gidere, nâfi’dür. Eger gece turb yiyüp yatsa agız kokusın **[17b]** ⁽¹⁾ eyü ede ve mi’deyi kavî ede ve balgamı def’ ede. Eger mastakî çeyneyüp agzında tutsa, ⁽²⁾ agzınıñ râyihâsın hûb ede. Eger dil yarılma dimâga yubûset olmakdan dilde kuruluk ⁽³⁾ hâsıl olur andan yarılır, yemekden men’ eder ve ekşi ve tuzlu nesne yemekden perhîz ede. ⁽⁴⁾ ‘İlâc budur ki bezr-i katûnâyı döğüp agzında tuta cevâb içe ve dilini hıyâr suyıyla ⁽⁵⁾ ovalar ol hıyâr suyıyla kim kaçan hıyâr keseler üzerine su gelür anuñla ovalar, andan benefşe ⁽⁶⁾ yağın süreler müfiddür. Eger dilçik olmanuñ sebebini murâd edersen başınıñ inen âhlâtdandır. ⁽⁷⁾ ‘Alâyimi dil kızıl olup dişlerüñ tâkatı olmamakdur ve issi katı hoş gelmekdür. Evvel bedeni ⁽⁸⁾ tenkıye edeler müşhil ile ve issi suyla mazmaza eylemekdür, andan süd ile birez şekerle ⁽⁹⁾ ve sirkeyle ve gül yağıyla dili hûb ovalar sarı helîle ile. Dil altında bir yumrı ⁽¹⁰⁾ katı nesne zuhûr etse badem gibi, kâ’ide budur evvel kan ala ve müşhil içe. Za’ter ⁽¹¹⁾ ve kışr-ı enâr

ve katun tuzluğu ya'nî zirişk bunları sahk edüp üzerine basılır ve issi ⁽¹²⁾ otlar vermektür, nûşâdur ve zâc gibi. Eger bu otlar gidermez ise andan yaralar, irinin ⁽¹³⁾ çıkaralar ve eger mizâcî issi olursa bu şerbeti içüreler ve husyetü's-sa'leb suyu ⁽¹⁴⁾ ve ekşi enâr suyu ve summâk suyu ve kızıl gül ve nâr kabı ve mersîn ve gezmâzû ve harnûb ⁽¹⁵⁾ bunları kaynadup suyuyla mazmaza edeler ve kâsnî suyun içeler ve gülnârı yumşak ⁽¹⁶⁾ dögeler ekeler. Bir nev' 'ilâc dahî budur ki gülnârı sekiz direm, şeb-i yemenî dört direm, ⁽¹⁷⁾ za'ferân iki direm, kâfûr bir direm, nûşdârû bir direm dögeler eleyeler üzerine ⁽¹⁸⁾ ekeler, def' ola.

On tokuzuncı bâb: Hunnâka vesâ'ir bogaz agrısına ve diş oyılması ⁽¹⁹⁾ ve çeñe kasılması devâsın bildürür. Eger bir kimsenüñ bogazında şiş olsa ekşi tûd ⁽²⁰⁾ şarâbın gargara ede, müfiddür. Siñirlüce otın suyun gargara etseler, süddeden olan ⁽²¹⁾ bogaz agrısına ve şişe nâfi'dür. Eger tatlu badem yağın bogazı agrıyan kişiye **[18a]** ⁽⁴⁾ ta'âm ile yedürseler veyâ içürseler, eyüdü. Eger bogazda kurd olsa ısırğan dikenî yapragın ⁽²⁾ dögüp suyun ısıcakla gargara etseler, gidere. Eger kâsnîyi balla karışdurup dimâğına sürseler, ⁽³⁾ şişin gidere. Eger hunnâk olan kimse zihfti balla yalasa, eyüdü. Eger zûfânı bişmiş encîr ⁽⁴⁾ ile hunnâka yaku etseler, eyüdü. Eger bir pâre tuz ve bir pâre şeb dögüp dimâğ şişine ⁽⁵⁾ ursalar, müfid ola. Eger balı bogaza gargara kılsalar, sovuksan olan hunnâka eyüdü. Eger ⁽⁶⁾ biberi dögüp balıla dimâğa sürseler, hûb ede. Eger bir kimesne hunnâk olsa ⁽⁷⁾ göreler eger kan gâlib ise dil altındaki tamardan kan alalar ve baldırdan hacâmat ⁽⁸⁾ edeler ve lu'ûk zamânıyla gargara edeler. Eger bogaz rîş olsa ekşi enâr kabın bir mikdâr ⁽⁹⁾ alalar, havânda sahk edeler ve elekden geçirüp bir mikdâr sarp sirke alup ocakda kaynadup ⁽¹⁰⁾ andan enâr kabın karışduralar ve bir ceviz dahî dögüp idhâl edeler. Başınıñ ibigine ve andan ⁽¹¹⁾ ayaklarına vuralar bir sâ'at dura halâs ola, mücerrebdür. Ammâ balgamdan olursa 'alâmeti ⁽¹²⁾ agzında tuzlu veyâ tatsız olur ve az susamak ve az agrımadur. 'Îlâc oldur ki evvel ⁽¹³⁾ belüricek tîzcek baş tamarından kan alalar. Mercimek kaynadup tût şarâbıyla gülâb ⁽¹⁴⁾ idhâl edüp evvel günden ikinci güne varınca gargara ede, iki üç gün gıdâ vermeyeler. ⁽¹⁵⁾ Şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı icâs ve şarâb-ı tût ve nîlûfer vereler veyâhûd nîlûfer şarâbın ⁽¹⁶⁾ ayva lu'âbıyla ve arpa cülâbıyla ve benefşe şarâbı ve tatlu badem yağın içüreler ve susayıcak ⁽¹⁷⁾ şeker şerbeti veyâ lisânü's-sevr suyun içeler ve kangı hilt gâlib ise ishâl edeler. ⁽¹⁸⁾ Ekşilerden perhîz edeler, üç günden soñra kepek harîresin badem yağıyla ve şekerle ⁽¹⁹⁾ içüreler. Birkaç günden soñra ki ta'âm yutmak âsân ola, ısfanâh veyâ rişte ⁽²⁰⁾ müzedderesin yâ nîm-pereşt

yumurta vereler yiye. Eger eñsesinden çizmeden kırı (21) hacâmat şîşe ile çekerlerse yarmak âsân olur. Eger şiş içerüsinden [18b] (4) deşilürse cülâbla ve gül yağıyla gargara eyleye ve hunnâkda tabî'atı kabz üzere olmaga (2) komayalar. Bil ki şafla ve hukne-i leyyine ile yâ mutavassıt ile dâ'im telyîn üzere olmak (3) gerekdür. Ayakların tuz birle yuyup taşla ovmak gerekdür. Her ne kim içerse gargara (4) eyleye, ammâ ılıcak ola ve bogazda rîş olsa anuñda 'ilâcı böyledür. Ve dahı eger (5) bogaz ağrısına 'ilâc birez tût şarâbın it necisiyle gargara ede veyâ agzında (6) duta ezildükce suyn yuda, mücerrebdür. Eger bogaz düşse veyâ dilçik olsa (7) bir mikdârı nişasta sirkeyle karışdurup bişürüp ısıcakla bir bez üzere yayup (8) bogazına baglaya, mücerrebdür gide. Ve bir nev'î dahı bu dur ki nişastayı sirke ile bişürüp (9) üstübi üzerine yaya ve bir döğilmiş cevizi üzerine eke, ısıcakla alnından tâ perçemine (10) varınca depesine yapışdura, bir iki üç def'a ede ol maraz zâ'il ola. Eger (11) çeñe kasılsa bir mikdâr yalınca hurma alup çekirdegin çıkarup ve bir mikdâr mersîn (12) yapragın kırup döğüp elekden geçirüp bir kaşık kuyruk yağı alup hurmâyı havânda (13) döğüp mersîn ve kuyruk yağın bile karışdurup andan bir pâre üstübi üzerine (14) yayalar, çeñesine ve eñsesine muhkem saralar, ahşâma degin dura ahşâm birin (15) dahı edeler, mücerrebdür. Ammâ ekşiler ve muhâlif ta'âmlar yemeye ve sovuksan sakına ve hammâma (16) girüp sovuğa çıkarsa helâk olur. Pâpâdyâ yağı eyüdü, ısıcakla gâh gâh eñsesine (17) ve çeñesine ve başına süre ve bir bez ile deve yüñin baglaya, muhassal her neyse (18) ısıcak duta ve katı terleyüp sovuğa çıkmakdan hazer ede ve pek issiden dahı sakına, (19) kavlı-i esahh budur. Eger bir kimsenüñ bogazına şiş inse hatmî ağacın alup ufak (20) tograyalar bir çölmege koyalar, bir cüz'î mercimek bile koyalar kaynadup andan çıkarup süzeler. (21) Birer kaşık ol sudan üç kez bogazına gargara ede, hûb ola. Eger çene kasılsa [19a] (1) veyâ topuğı çıksa sebebi gâyet katı isitmeden vâkı' olur, zîrâ ciger aşaga düşer (2) yumulmaz agrur. 'İlâcı oldur ki iki barmakla çeñesin düz duta ve barmaklarıyla (3) dürüst kaldura yerine vara, bir bez ile baglaya. Ve eger topuk çıksa yağla sıgayalar (4) yeri kim çukurdur, tabânı ol çukura itivere, bir kişi ayagına berk yapışup (5) duta, ökçesin aşaga basa, hurd edüp yerine vara. Eger bir kimsenüñ hunnâkı (6) olsa ya'nî bogazı ağrısa mercimek bişürüp ısıcakla suyn tekrâr tekrâr gargara (7) etse, hunnâka eyüdü. Eger bogaza şiş inse, üç dâne ekşi enâr göbegin (8) beş dâne mazûyla bir ceviz, bir pâre eflâk tuzu başka başka döğeler ve kozca (9) üstübiyi birez yağ içinde kaynadalar. Andan ol üstübinüñ yağın sıkalar ve bu edviyeleri (10) üzerine ekeler dahı üstine ol cevizi eke, ba'dehu ısıcakla başına kaplayalar

(11) bir gün bir gece dura, mücerrebdür. Eger bogaz düşse bir dâne ceviz döğüp yumurta (12) sarusuyla karışdurup ısıcak edüp tepesine yaku edeler, gide. ‘Îlâc-ı dîğir (13) bir cevz-i bevâ kadar lâdin sahk edüp bir kaşık zeyt yağının içine koyasın ocakda (14) eriye, ısıcakla başına yaku edeler, bogazı düşene eyüdür.

Yigirminci bâb: Bogazda (15) sülük olması ve şakâk ‘ilâcın ve yılan ve çıyan girse anuñ her vecihle müdâvâsın (16) bildürür. Eger bogazda sülük olsa katrânı ba‘de’t-tırâş tepesine sürseler (17) fi’l-hâl düşe, mücerrebdür. Meger kim mi‘deye inmiş ola ve eger mi‘deye inmiş olsa sogılcan (18) düşürür otlar isti‘mâl edeler, düşe. Eger kim bogaza sülük yapışsa bir diş (19) sarmusagı döğüp sirkeyle karışdurup bogaza gargara etse veyâhûd içse, (20) halâs bula. Eger burunda veyâ tutagında şakâk olsa sebebi dimâg yubûsetindendür, (21) nişânı oldur kim tutdakların ve burnuñ kenârı yarılr ve kat olur ki kanar. ‘Îlâc [19b] (1) burundan kan alalar ve hacamât edeler ve eger kan kara ise çok akıdalar. Beş direm jiveyi (2) tükürükle oldularalar ve tereyağın ve kaz yağın ve tavuk yağın ak mûmla eridüphavâna (3) koyalar, ol olmuş jiveyi dâhil edüp muhkem sahk edüp birbirine karışduralar. Ilıcak (4) kepek suyuyla eger burundan ve eger tutakdan yuyalar, ol yağlu otları ısıcakla bir nice (5) kerre sürteler hoş ola. Ve eger anuñla gitmez ise böğürtlenüñ yaprağın döğeler ve (6) asma yaprağın çubugıyla bile yakup külin alalar ve ol ikisin birbiriyle karışduralar, (7) merhem gibi ola ve gece vura, sabâha dek dura. Eger yarıkları büyük olursa (8) kurs-ı bezr-i benc süreler, karşı sirkeyle yuyalar, pâk olunca andan merhem-i kâfûri yâ merhem-i mukl (9) veyâ sirke merhemi süre hergünde iki kerre, hoş ola. Eger bogaza sülük (10) yapışsa yâ yılan yâ kertenkele girse sebebi su içerken olur yâhûd uyurken olur (11) mi‘deyi rencide eder. ‘Îlâc oldur ki hardeli döğeler sirkeyle ılışduralar, gargara (12) edeler. Eger görünürse çekeler çıkaralar ve eger mi‘deye yeterse bir denk habb-ı nîl, ayva, anîsûn (13) döğeler süd ile içeler. Eger yılan girse ol kişiyi başı aşaga asalar, kazanıla süd (14) kaynadalar başının altına koyalar tâ kim bugı agzına ve burnuna gire, ol bugla gele çıka, (15) ammâ agzını açık duta ve dahı sarı şarâb ve çörek ala yedüre ve karnını berk (16) bağlayalar. Birez yer yürideler, gerek gerekmez kUSDuralar, gıdâyla gelüp çıkmak vardur (17) ve eger çıkmaz ise turb tohmin, torak otı, biyan köki bunları kaynadalar ve süzeler, (18) tuz ve bal katalar hammâma varup ılıcak suyla yuyalar. Süst olıcaga yakın bunları (19) içe andan çalkayalar ve kUSDuralar, yılan gele çıka. Ve karnında yılan olan kimesneye (20) iki yüz direm bezr içüreler ve çalkayalar gele çıka. Eger sarmısak yese, sülüğü düşürür. (21) Her kaçan bogazda sülük

dursa ‘alâyimi oldur ki tükürügi kanla karışık ola. ‘Îlâc [20a] ⁽¹⁾ oldur ki baklanuñ içindeki kurdı yumşak döge ve eleye ve sarp sirkeyle hal eyleye ⁽²⁾ ve anuñla ede, fi’l-hâl sülük çıka. Eger bir kimsenüñ agzına yılan girse sığır ödin ⁽³⁾ sogan suyuyla içüreler, pâre pâre olup çıka.

Yigirmi birinci bâb: Eñse ⁽⁴⁾ siñiri ve süstlük devâsın bildürür. Eger siñirler agrısa torak otı eyüdü ve dahı ak ⁽⁵⁾ sûsen yagrağı eyüdü ve бага yağı eyüdü ve hem yılan yağı siñirler süstliğine eyüdü ve bu ⁽⁶⁾ marazda ot içmekden sakına, katı yaramazdur. Eger hatmîyi ördek yağıyla veyâ ⁽⁷⁾ kaz yağıyla siñir agrısına sürseler hoş ola ve belesân yağı siñirler agrısına sürseler ⁽⁸⁾ gâyet müfıddür, ammâ ekşilerden perhîz edeler gâyet kemdür ve yogurd ve peynîr, kuru et ⁽⁹⁾ keزالık ve pâpâdya yağı siñirleri yumşak eder ve nîlûfer ve benefşe yağı hûbdur. Eger ⁽¹⁰⁾ mıkânâtîsi elde tutsalar, siñirleri bozulmasına nâfi’dür, badem yağı da eyüdü. Eger ⁽¹¹⁾ eñsede veyâ gayrı yerde ur olsa, eger yumşak etlü yerde ise bir ince kinnâbla ⁽¹²⁾ dibinden berk baglayalar, andan dört şak edeler derisin soyalar, ammâ eger başı ⁽¹³⁾ ak olursa anı yarmayalar bütün çıkaralar yerine sag tuz koyalar. Kan çok gelürse ⁽¹⁴⁾ hûn-bend koyalar ve eski penbe dolduralar tâ kan sâkin olinca andan açup merhem-i mısırî ⁽¹⁵⁾ yâ merhem-i rusul ile bitüreler. Bir dürlü ‘ilâc dahı budur, üç yerde biz ile ⁽¹⁶⁾ deleler, tîz fetîl sokalar. Üzerine pîl kemügi iligin vuralar ki beyne’n-nâs murdâr ⁽¹⁷⁾ ilik demekle ma’rûfdur, ol ilik ol şâflarun dibin açar ammâ delikler birbirine ⁽¹⁸⁾ yakın gerek ve her kaçan ki açılır, çengel ile ol deri içindeki özi çıkaralar. ⁽¹⁹⁾ Eger içinde pâre kalursa isfengerden fetîl edüp üzerine zencâr merhemi sürüp ⁽²⁰⁾ koyalar, yuyup pâk ede. Ve eger şiryân tamarı kurbında şâyed taşak dibine yakın tamara ⁽²¹⁾ hatâ eder. Bedel tiryâkıla çıkaralar, ammâ ekser bendükçeler üzerinde olur üstâda [20b] ⁽¹⁾ nesne hâ’il olmaz. Eger eñse siñiri agrısa, defne agacı yaprağın zeyt yağıyla ⁽²⁾ kaynadup siñirlere sürtüp hûb ovalar, müfıddür.

Yirmi ikinci bâb: Hanâzîr ⁽³⁾ çıbanları ki boyunda ve eñsede olur anlaruñ devâsın bildürür. Eger hatmî tohmın döğüp ⁽⁴⁾ hanâzîrler üzerine sürseler, oñulda ve hem kûndüs döğüp kaz veyâ ördek yağına ⁽⁵⁾ katup hanâzîre sürseler, müfıddür. Eger kızıl inek südin ala, beş altı batman ola ⁽⁶⁾ kaydada tâ kim bir batman kala, ol hanâzîr ki aña toñuz başı derler anuñ üzerine vuralar, ⁽⁷⁾ derhâl gide, ammâ ol kızıl inekde beñ olmaya. Eger siñirlüce yaprağın tuzla ⁽⁸⁾ hanâzîr çıbanına vursalar, nâfi’ ola. Eger başda ve eñsede baş berd olsa ⁽⁹⁾ mâddesi göyinmiş hıltur, nişânı oldur ki gece sulanur, gündüz kuru olur. ‘Îlâc-ı evvel ⁽¹⁰⁾ kafadan kan alalar yâ eñseden hacâmat edeler ve kil-i ermenî ve saru ⁽¹¹⁾

sabr ve kına ve kükürd her birinden üçer direm alup sahk edeler, gül yağıyla ve mülûhiya ⁽¹²⁾ yaprağıyla dögeler merhem gibi ola birbirine katarlar ol baş yerlerin bellût küli suyuyla ⁽¹³⁾ yuyalar andan sürteler bir gece dura, bir niçe def'a böle edeler, eyü ola. Eger ⁽¹⁴⁾ bogazda dögilür ceviz ve fındık deñlü olur vakit olur kozlar. ⁽³⁷⁾ İlâc bir pâre bezi ⁽¹⁵⁾ üç kat edüp deleler, ol hanâzîr üzerine koyalar yâ hamîr ile veyâ çirişle dört ⁽¹⁶⁾ yanın yapışdura ve tiryâk tolduralar bir gün tura, andan bezi gidere, dögün ⁽¹⁷⁾ gibi kapkara olur ve ol hanâzîrün üzerine murdâr iligi ekşi hamîrle alışdurup ⁽¹⁸⁾ üzerine vuralar tâ kim kopa ve kurs-ı zırnîh ekeler, yedi günde açılır ve çevre yanına ⁽¹⁹⁾ eski penbe dolduralar, yumurta gibi çıkar hemân merhem vurup bitüreler. Eger bir ⁽²⁰⁾ kimsede bâdişnâm olsa 'azîm 'illetdür, başdan yüze iner çıkın çıkın olur ⁽²¹⁾ ve kızıl olur, yüzün rengini bozar. 'Îlâcî kan alalar ve eyâric-i faykarâ ile tenkiye edeler, [21a] ⁽¹⁾ gâlîz ta'âmlar yemeye ve îsfîdâc ve bûre ve çenârek bunları iç yağıyla sahk edüp ⁽²⁾ gece sürteler ve arpayı kaynadup süzeler, ılıcak arpa suyuyla yüzün yuya, haylî nâfi'dür. ⁽³⁾ Eger bir kişide beyzâ vâkî' olsa anı bildürelüm, beyzâ bir marazdur kim dimâgdan iner ⁽⁴⁾ kulak ardına dökülür, yumurta gibi olur, sancur ve isitmesi olur, teni renginde ⁽⁵⁾ olur, gövdesi yanar. Evvel kafa tamarından kan alalar, ba'dehû muhallil yakular vuralar, ⁽⁶⁾ şişe çekeler, birkaç kerre ve hem açmasında ta'cîl etmeyeler tâ kim mâdde feth ola ⁽⁷⁾ andan soñra alnından ⁽³⁸⁾ bir neşter ile açalar çokda akıtmayalar, merhem-i sîlîkûn ⁽⁸⁾ birle fetîl vuralar. Dâ'imâ gıdâsı rafadan yumurta veyâ yağlı birinc şôrbâsı ⁽⁹⁾ ola ve eger bogazuñ taşra yüzüne mâdde dökilse anuñ dahı 'ilâcî böyledür. ⁽¹⁰⁾ Yakularla talup deşile lakin oglancıklara çok ola ammâ, anasından tuta gelür ⁽¹¹⁾ yakuverüp açmasına uyumayalar şâyed içi dolu kan ola âmma, ba'zı çıban için ⁽¹²⁾ bir bütün delinmedük mâzûyî tonı içinde saklasa, ayrık çıban çıkarmaya.

Yirmi ⁽¹³⁾ **üçüncü bâb:** Göğüs ağrısının 'ilâcın bildürür. Eger bir kimsenün gögsi ağrısı ⁽¹⁴⁾ mersîn şarâbın içe, gide ve fındık yağı göğüs ağrısına eyidür ve kızıl üzüm yemek ⁽¹⁵⁾ ve zûfâ ve ısfanâh ve 'unnâb şarâbı eyüdür. Eger yüzerlik tohmından bir buçuk miskâl ⁽¹⁶⁾ bütün agzında tutsa, bir mikdâr andan yudsa, göğüsde olan mâddeyi ve irini ⁽¹⁷⁾ giderür ve bal şerbeti dahı eyüdür, içe. Eger göğüsde balgam olsa dârçîn yemek ⁽¹⁸⁾ giderür ve sinâ'-i mekkî göğüs hastalığına ve huşûnetine eyüdür ve encîr yemek ⁽¹⁹⁾

³⁷ Bu cümle bir anlam ihtiva etmemektedir. Muhtemelen atlanmış bazı kelimeler bulunmaktadır.

³⁸ صوتریه

hûbdur. Bukrât hekîm eydür çügündüri bişürüp yese gögsin yumşak duta, ⁽²⁰⁾ içerde olan safrâ ve balgamı gidere ammâ, çok yemeye ki kûlunc tevellûd eder. ⁽²¹⁾ Tatlu badem mu‘tedildür, gögsi yumşadur ve öksürügi giderür, ademi semirdür. Torak **[21b]** ⁽¹⁾ otı issidur ve kurudur, dört direm andan ve iki direm anîsûn isti‘mâl ede, göğüs ⁽²⁾ agrısına nâfi‘dür, anuñ suyu kay’etdürür. Şeker issidür ve terdür, gögsi yumşadur, ⁽³⁾ eyüdü ve şalgam gögsi mülâyim eder, kabak kezalik. Eger bir kimse kuru kuru öksürse ⁽⁴⁾ ve gögsi agrısı deve örgüci yağın kurudup dögüp birkaç gün yiye, eyü ola ⁽⁵⁾ ve dahı zebîb ya‘nî kuru üzüm göğüs agrısına eyüdü ve pâlûde haylî muvâfıkdur.

Yirmi ⁽⁶⁾ **dördüncü bâb:** Inckırık ‘ilâcın ve kurlugan devâsın bildürür. Eger bir kimsede ⁽⁷⁾ inckırık olsa, râvend eyüdü ve zerâvend-i tavîl suyla içse nâfi‘dür ve şarâb-ı nîlûfer de ⁽⁸⁾ hûbdur. Eger sezâb tohmin dögüp her gün bir direm veyâ iki direm balıla yâ sikencübîn ⁽⁹⁾ ile içse, inckırığı gide. Eger bir kimesnede kurlugan olsa, ‘alâyimi oldur ki ⁽¹⁰⁾ tırnaklar içinde olur, katı agrur ve ziyâde sancur, kâh olur ki bedenın kızdırur, soñra ⁽¹¹⁾ tırnağı çıkarur. ‘Îlâcı kan almak ve müşhil içmek gerek ve evvel belüricek bezr-i katûnâ ⁽¹²⁾ lu‘abın sirkeyle yâ yaş mazûyla sirke vuralar veyâ barmagı kan içine veyâ sovu su ⁽¹³⁾ içine sokalar, anuñla gitmez ise minfah nesneler vuralar, irinlenüp deşile. Eger bir kimse ⁽¹⁴⁾ kavak olsa ya‘nî inckırık olsa sebebi aç veyâ çok yemekden veyâ istifâğdan ⁽¹⁵⁾ veyâ sovu sudan olur. Nâ‘na ma‘cûnın yemek gerekdür ve badem yağıyla şeker içmek ⁽¹⁶⁾ gerekdür ve anîsûn suyuyla gülengübîn ezüp içe ammâ, latîf gıdâlar yiye. Eger hastalık ⁽¹⁷⁾ ahirinde olsa muhâtaradur ve rûhun bedenden müfârıkına işâretdür. Eger torak ⁽¹⁸⁾ otın bişürüp suyun içseler inckırığı gidere, sâkin ede ammâ, müdâvemet etmeye ⁽¹⁹⁾ göze ve hem menîye zararı var, na‘nayı mastakî birle içseler, ‘alâdur.

Yirmi ⁽²⁰⁾ **beşinci bâb** Zıykü’n-nefes ‘ilâcın bildürür. Eger çaylak kanın birez misk ve birez ⁽²¹⁾ gülâbla içsele[r], zıykü’n-nefese ‘ilâcdur. Eger sezâbı kırı torak otıyla **[22a]** ⁽¹⁾ bişürüp içseler, nâfi‘dür ve her gün on direm şeker ve ılıcak suyla karışdurup içseler, ⁽²⁾ eyüdü. Eger eşek südin sabâh sabâh içse, zıykü’n-nefese eyüdü. Egerçi ⁽³⁾ zıykü’n-nefes hatmî ve kuru üzüm ve encîr ve bersiyâvşân ve iksîr ve kök sûsen ⁽⁴⁾ dibi ve benefşe ve râziyâne ve biyan köki her gün kaynadup ve süzüp şekerle veyâ balıla ⁽⁵⁾ memzûc edüp bu eczâlar ki sahk olup bir yere karışmışdur, her sabâh birer mikdâr ⁽⁶⁾ dâhil edüp içe ve andan müşhil ile balgamı gidere ve her gün benefşe ile ⁽⁷⁾ şarâb-ı zûfâ içmek gerek ve susayıcak su yerine bal suyun yâ cûlâb suyun ⁽⁸⁾ ve kabı soyılmış

kaynamış hatmî suyun içmek. Eger yubûsetden veyâ sevdâdan olursa ⁽⁹⁾ şekerle cevâb ve şarâb-ı rummân, hulv ve lisânü's-sevr suyu ve şarâb-ı nîlûfer içeler ⁽¹⁰⁾ ve sevdâyı ishâl edeler ve eger şiş de olursa şişi gidermege 'ilâc ⁽¹¹⁾ olma ve bu marazlu kimesne ekşilerden ve tuzlu nesnelerden perhîz eyleye. Şöyle ⁽¹²⁾ ma'lûm ola bu zıykü'n-nefes dedükleri bir galîz balgamdur, katı yürüyende soluklar, ⁽¹³⁾ nefes almaz olur ammâ, öksürüğü varsa 'ilâc kâbil olur, şarâb-ı zûfâ ve şarâb-ı benefşe ⁽¹⁴⁾ içmek gerekdür. Arpa otın badem südiyle, haşhaş ile, şeker ile yiye ⁽¹⁵⁾ üç günde bir hammâmma gire, boynına badem yağın sürterler ve kızıl inek südin ⁽¹⁶⁾ sagduğı gibi yere komayup içe. Eger za'îf degil ise heft meyve vereler ⁽¹⁷⁾ tâ icâbet ede, halâs ola. Eger bâlig olmaduk oğlan sidüğün zıykü'n-nefes ⁽¹⁸⁾ olana içürseler, müfid ola. Eger otuz güne dek her gün on iki direm nebât ⁽¹⁹⁾ şekerin döğüp ılıcak suyla içse zahmetine fâ'ide ede, mücerrebdür. Eger kemmûnı döğüp ⁽²⁰⁾ sirkeyle ve suyla karışdura sabâhla içseler, küllî fâ'ide ede. Eger yılan yadugı ⁽²¹⁾ kökini kaynadup ma'cûn edeler bir badem deñlü aç karnına yese, zıykü'n-nefese [22b] ⁽¹⁾ ve öksürüğü olana şifâdur. Eger sirkeyi ısıcakla içseler, müfiddür. Eger her sabâh ⁽²⁾ iki direm burçak tohmin agızda dutup ısladup yudsa ammâ, çeynese yudsa ⁽³⁾ nef'i ziyâdedür. Eger boga dikeninüñ özeğın döğüp suyun çıkarup gül suyuyla ⁽⁴⁾ içseler mücerrebdür, gaflet olunmaya.

Yigirmi altıncı bâb: Öyken ve ciger ve süddenüñ ⁽⁵⁾ ahvâlin bildürür. Eger mersîn şarâbın içse, öyken agrısına ve öksürüğe eyüdü. Eger ⁽⁶⁾ iki direm gârîkûnı döğüp suyla öyken agrısına fâ'ide-i tamımı vardur ve lisânü's-sevr ⁽⁷⁾ öyken agrısın giderür. Eger bal şerbetiyle içeler, sirkeyle murabba' olmuş kebere ⁽⁸⁾ yemişi cigerüñ süddesın giderür ve süddeyi açar ve dârçîn dahı cigerüñ süddesın ⁽⁹⁾ açar ve râziyâne ve sikencübîn ve zencebîl bunlaruñ her biri südde fethine eyüdü ve fındık ⁽¹⁰⁾ yemek ve badem yemek eyüdü. Eger mersîn suyuyla ıslatsalar üç gün tura andan ol ⁽¹¹⁾ suyu içe, süddeyi men' ede ve başda çıban varsa gidere ve gözüñ suyun gidere, ⁽¹²⁾ nûrın ziyâde ede ve mi'deyi ve cigeri kavî eder ve uzak isitmeye fâ'ide ede ve kara ⁽¹³⁾ nohûd suyu süddeye eyüdü, içeler. Eger tâze kerefisi bişürüp yeseler ve böyle dahı yeseler, ⁽¹⁴⁾ südde içün eyüdü.

Yigirmi yedinci bâb: Âvâz açılmasın ve bogaz tutılmasın ⁽¹⁵⁾ ve gökcek olmasın bildürür. Eger kelem tohmin bir mikdâr alup çeynese ve suyun yudsa ⁽¹⁶⁾ bogılmış âvâzı aç ve pişmiş soganı nişasta ile yese, avâzı aç ve öksürüğü ⁽¹⁷⁾ gidere. Ve eger avâzı harâretten veyâ yubûsetden tutılursa arpa suyu ve benefşe ve ⁽¹⁸⁾ şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı hulv ve 'ırk-ı sûsen suyuyla ve bezr-i katûnâ ve ayva çekirdegi lu'âbın ⁽¹⁹⁾ içürel.

Gıdâsı nîm-birişt yumurta ve ısfânâh ve rişte ve semiz et ve tavuk çorbası ⁽²⁰⁾ tatlu badem yağıyla ve kereyağı şekerle yiye ve eger burûdetden olursa veyâ balgamdan ⁽²¹⁾ olursa şarâb-ı zûfâ, bal suyu vereler ve balgamı olan zıykü'n-nefese dedüğümüz 'ilâc [23a] ⁽¹⁾ buña dahı eyüdü, içüreler ve kurı üzüm ve bal ve köknâr içi yiyeler ve balgamı ishâl ⁽²⁾ edeler ve haykırmadan ve dahı tuzdan ve tütünden sakınalar. Ve bogaz bogılmak 'ilâc ⁽³⁾ harâretten ve yubûsetden olan 'ilâcdur ve âvâzı dutılan kimesne ekşi ve tuzlu ⁽⁴⁾ nesnelerden ve tuzdan ve tütünden ve haykırmakdan ihtirâz edeler. Eger kerefis suyun ⁽⁵⁾ nişâdurla ³⁹ edüp gargara ede, avâzı açıla. Eger âvâz açılmak için birez ⁽⁶⁾ kettân tohmın döğilmiş ola, birez çekirdegi çıkmış kızıl üzüm ve birez köknâr içi kim ⁽⁷⁾ kavrılmış ola, balla ma'cûn edeler, aç karnına bir kaşık yiyeler, bogılmış âvâz açıla. Eger ⁽⁸⁾ aç karnına bişmiş keşür yese, avâzı sâf ede. Eger bir kimsenüñ avâzı dutılmış ⁽⁹⁾ olsa açmak için beş direm havlincân, beş direm dârçîn, on direm anîsûn cümlesin ⁽¹⁰⁾ muhkem döğüp suyla kaydada andan soñra kefi alınmış balla karışdura, bir niçe gün ⁽¹¹⁾ sabâh aç karnına içe, mücerrebdür.

Yirmi sekizinci bâb: Mi'de agrısın ve kuvvet ⁽¹²⁾ za'f 'ilâcın bildürür. Eger nâ'nay sirkeyle döğüp mi'de üzere vursalar, agrısın ⁽¹³⁾ gidere ve dahı dârçîn yemek eyüdü. Eger ogul otunuñ yaş yapragın döğüp za'f-ı mi'deye ⁽¹⁴⁾ vursalar, kavî ede. Şarâb-ı leymûn mi'deye kuvvet verür, gül suyu gerek içsün ⁽¹⁵⁾ gerek yalasun mi'deye kuvvet verür ammâ, içmesi evlâdur. Eger ıslâh-ı mi'deye murâd ⁽¹⁶⁾ olunursa sebeb yâ kesret-i harâret veyâ galebe-i burûdetdür. 'Alâyimi kusmak ve ⁽¹⁷⁾ mi'dede ta'âm gezinmek ve mi'de issi olmak. 'Îlâcı koruk şarâbı ve şarâb-ı tuffâh ⁽¹⁸⁾ ve şarâb-ı hindibâ ve şarâb-ı leymûn ve şarâb-ı verd-i tarsî gül suyuyla eze, içe. ⁽¹⁹⁾ Gıdâlarda koruk aşısı ve nârdin aşısı ve summâk ve zîrbâc ve emleh ve emrûd ve ayva ⁽²⁰⁾ ve kâsnîyi gülâbla döğüp sirke katup vurmak gerek veyâ burûdet gâlib ola. 'Alâmeti ⁽²¹⁾ çok germekdür ve ta'âm geç hazm olmakdur ve az su içmekdür ve ta'âm mi'dede [23b] ⁽¹⁾ ekşimekdür ve eger yel varsa mi'de kurıldamakdur ve agrı bir yere dürilmeyüp hareket ⁽²⁾ eylemekdür ve ıncırmakdur. Devâsı issi ma'cûnlar ve sakız ve 'ûd ve anîsûn ve râzîyâne ⁽³⁾ ile gülbeşeker veyâ gülengübîn yiye yâ şarâb-ı 'usûl yâ tûrunc kabı şarâbın içmekdür. ⁽⁴⁾ Gıdâsı yâ feraric veyâ tavuk yâ serçe yâ gügercîn yavrısın veyâ oğlak etin biryân ⁽⁵⁾ edüp kavursa eyüdü ve sakız ve fülful ve zencebîl ve karanfil birle yemekdür. ⁽⁶⁾ Ve

mi‘de üzerine birez anîsûn ve kurı gül ve ‘ûd döğüp zeyt yağıyla karışdurup ⁽⁷⁾ ısıcakla vereler, sovk sudan sakınalar ve râziyâneyi kaynadup su yerine içmekdür ⁽⁸⁾ ve sovk nesnelerden perhîz etmekdür yâ safrâ gâlib olmakdandır. ‘Alâmeti dili ⁽⁹⁾ yarılup ve agzı acı olmakdur ve göñli dönmekdür ve kusmak safrâdandır veyâ sevdâ ⁽¹⁰⁾ galebe olmakdandır. ‘Alâmeti hazm zebûn olmak ve iştiâ kavî olmak ve kusmakdur. ‘Îlâcî ⁽¹¹⁾ safrâyı ve sevdâyı müşhil birle gidermekdür ve harâretten olan veca‘a dedüğümüz tedbiri ⁽¹²⁾ etmekdür yâ balgımı gâlib olmakdur ve ‘alâmeti iştiâ za‘if olmakdur ve göñül dönmekdür ⁽¹³⁾ ve ekşi ekşi kekirmekdür ve kusicak balgam kusmakdur ve beñzi aklıga mâ‘il olmakdur. ⁽¹⁴⁾ ‘Îlâcî burûdetden olan ağrıya dedüğümüz nesneleri eylemekdür ve râziyâne ve kerefis ⁽¹⁵⁾ tohmin ve tûrunc kabı ve kurı gül ve fûlful ve sakız ve ‘ûd ve zencebîl şarâbı bunları ⁽¹⁶⁾ terkîb edüp issi suyla içmek yâ gece yemekdür. Cümle sovkluğdan ve balgamdan ve yelden ⁽¹⁷⁾ olan marazlara ve sanculara bu ‘ilâcî etmek gerekdür. Ve eger mi‘de ağrısı mi‘dede ⁽¹⁸⁾ fâsid ta‘âm kalmakdan olursa issi suyla tizcek kusmak gerekdür soñra ⁽¹⁹⁾ mizâca tedbîr eylemekdür. Her kim turb tohmı yese mi‘desi kavî ola ve dahı muhtelif ⁽²⁰⁾ yelleri mi‘desinden sürüp gidere ve hem hakîm Bukrât eydür, her kim sarmısagı çok ⁽²¹⁾ yese mi‘desin pâk edüp kavî eyleye ve el ayak ditremesin gidere ve fâlice **[24a]** ⁽¹⁾ ve süst endâma menfa‘at ede. Eger mi‘de za‘fına zencebîl perverdesin yese ⁽²⁾ tamâm mertebe kuvvet bula ve ma‘cûn-ı nigûn dahı müfiddür ammâ, evlâ budur ki mi‘deyi ⁽³⁾ istifrâgla pâk edeler ve dahı bu marazda ekşi veyâ galîz ta‘âmlar yemeyeler, ⁽⁴⁾ latîf gıdâlar yiyeler, üzerine bir iki kadeh şarâb-ı reyhân içeler. Eger ⁽⁵⁾ bir kimesne za‘f-ı mi‘de hâsıl eyleyüp yedügi ta‘âm hazm etmeyüp gerü kusa, ⁽⁶⁾ gerekdür ki kurı döğilmiş na‘nâ ve döğilmiş karanfil bu ikisin şôrbaya katup birkaç ⁽⁷⁾ gün bu tarz üzere isti‘mâl edeler, mücerrebür. Na‘nâ yemek za‘f-ı mi‘deyi giderür ve eger ⁽⁸⁾ yemege saçup yese hazmı kavî eder, ekşi kekirmegi giderür. Eger mi‘deye kusmakdan ⁽⁹⁾ za‘f târî olursa bir pâre bezi gül suyına ısladup mi‘de üzere komak ⁽¹⁰⁾ gerek ve ayva şarabı kusmagı men‘ eder ve susuzluğu giderür, mi‘deye kuvvet verür ve göñül ⁽¹¹⁾ bulanmasın zâ‘il eder, mi‘de fâsid olmaz, summâk mi‘deye tabâgat verür, iştiâ getirür ⁽¹²⁾ ve ol bulanmak kim safrâdandır, anı sâkin eder.

Yirmi tokuzuncı bâb: Ta‘âm hazm ⁽¹³⁾ olup olmamasın beyân eder. Eger ogul otınuñ yaş yaprağın çeynese ta‘âm ⁽¹⁴⁾ hazm etdürür ve dârçîn hazm-ı ta‘âm edicidür ve sakız çeynemek ve na‘nâ çeynemek ⁽¹⁵⁾ ta‘âma iştiâ getirür ve hazm etdürür. Tarhun çeynemek ve ağızda dutmak iştiâyâ ⁽¹⁶⁾ bâ‘isdür. Şöyle bil ki tuhme aña derler kim

mi‘de fâsid ola ta‘âmdan, eger kusmak ve ⁽¹⁷⁾ ishâl ve ‘ataş dahı galebe ederse, issi suyla kay’etmek gerekdür ve ol gün yememek ⁽¹⁸⁾ gerekdür ve gece şarâb-ı verd-i taberi ve şarâb-ı rummânın içeler ve ekşi kâbız yemişler yedürmek ⁽¹⁹⁾ gerek ve karnına bâbûnec yağın süreler ve na‘nâ ve kerefis ve tarhun yedüreler ve hazma ⁽²⁰⁾ uykudan eyü nesne yokdur. Bukrât hekim eydür her kim tuzı aç karnına yese mi‘desini ⁽²¹⁾ kavî eyleye ve balgamı gidere, imtilâ olup ta‘âmı segirmesine ‘azîm menfa‘at ede **[24b]** ⁽¹⁾ ve âvâzını dahı aç. Eger dâr-ı fûlfûli döğüp ta‘âma saçup yeseler mi‘deyi dahı açup ⁽²⁾ yese zararın def‘ ede, gidere ve hem serî‘ü’l-hazm ola hasâyisine nihâyet yokdur. ⁽³⁾ Eger na‘nâyı ta‘âma saçup yeseler mideyi dahı açup hazmı ziyâde eder. Eger ⁽⁴⁾ afsentîni ki aña pelîn derler, kaynadup üç sabâh içseler iştihâyı kavî eder ve yarakâna ⁽⁵⁾ ve mi‘de agrısına fâ‘ide eder. Eger dâr-ı fûlfûli yemege saçup yese, tîz hazm eder ve gögsi ⁽⁶⁾ hıltan pâk eder ve levni taze ve ter eder ve sevdâyı asânlığla çıkara ve göz kararmasın ⁽⁷⁾ gidere. Eger hâvlincânı yemege saçup yese, sovk mi‘deye ve cigere eyüdür ve mi‘deyi ve cigeri ⁽⁸⁾ kavî eder ve kalbi kavî edüp efkâr-ı fâsideyi gidere ve çok işemege fa‘ide, aña bedel ⁽⁹⁾ dârçîndur. Eger za‘ferânı yemege saçup yeseler rûha ferah ve kalbi kavî ve hazm serî‘ ⁽¹⁰⁾ ede ve göz perdesin gidere ve basara kuvvet ve cilâ vere ve süddeyi aç ammâ, çokda müdâvemet ⁽¹¹⁾ etmeyeler. Eger heyza ve ishâl eylemek murâd ise bilki çok yemekden olur, zîrâ mi‘denün ⁽¹²⁾ kuvveti eksilür, ta‘âm ekser ishâl olur ve yüregi geçer. Gıdâsı budur ki feraric söğülme ⁽¹³⁾ eyleye nîm-puht olduğu gibi tekrâr ısıcak suyla kaynadalar, mersin tohmın ve dogranmış ⁽¹⁴⁾ ayva ve yumurta katup gâyet bişdükde birinci karup içine bıragalar, mastakî ve dârçîn ⁽¹⁵⁾ katar andan yiyeler ammâ, içdüğü şarâb-ı na‘nâ, şarâb-ı ayva ve şarâb-ı mersîn ola ve ba‘zılar ⁽¹⁶⁾ eydür, bir miskâl kurs-ı kehribâreyi döğüp rafadan yumurta ile sabâh içe, ishâlin ⁽¹⁷⁾ kat‘ ede.

Otuzuncı Bâb: Kusmağı ve kusmamagı bildürür. Eger bir kimsenün gaseyânı ⁽¹⁸⁾ olsa ya‘nî göñli bulanup kusal olsa bakla yemek na‘fidür, gaseyânı def‘ eder. Eger ⁽¹⁹⁾ ekşi almayı ve tatlu almayı döğüp suyn içseler gaseyânı giderür, balgamı ekşi ⁽²⁰⁾ ve tatlu alma ve safrâyı ekşi alma yiye. Eger bir kişi dâ‘im kusal olsa mi‘desinde ⁽²¹⁾ ta‘âm durmaya aña hükemâ setr-i mi‘de derler, ‘ilâcı summâkı kemmûnla yumşak döğüp sovk **[25a]** ⁽¹⁾ su ile içe kusmağın gidere. Ve eger kusmak murâd edinse, turb tohmın döğüp ⁽²⁾ suyla içe veyâ bal şerbetiyle veyâhûd sūd ile içe, ne deñlü mi‘desi berk ise ⁽³⁾ kusdura ve kay’etmek isteyen balla turb yese üzerine ılıcak su içse, kay‘ede. ⁽⁴⁾ Eger kusmak murâd edinse bir mikdâr südi ocakda bişüre ve bir kaşık muhkem döğilmiş ⁽⁵⁾

çörek otın katup cümlesin içe sabâhın aç karnına, bir zamân eglenüp gönli ⁽⁶⁾ bulanup pâre pâre balgamlar kusa, ‘azîm fâ’ide bula ammâ, südi ılıcak içe. Eger turb ⁽⁷⁾ tohmin südle veyâ sirkeyle vâfir içe ve birez dura fi’l-hâl kay’ede ammâ, aç karnına içe ⁽⁸⁾ hammâmnda içmek efdaldür. Eger torak otın kara üzümle kaynadup suyun hammâmnda vâfir ⁽⁹⁾ içse kay’ede, haylî fâ’ide ede ammâ, on yıllık bahaka nef’ ede. Eger bir kimse ⁽¹⁰⁾ istifrâğdan soñra birez sovk suya sirke katup anuñla agzın, yüzün ve burnın ⁽¹¹⁾ yuya ki buhârî başa çıkmaga komaya. Ve eger katı kusmak dilese gözleri üzerine gülâbla ⁽¹²⁾ ter olmuş panbuk yağıyla ve kolın baglaya ve istifrâğdan soñra alma şarâbı veyâ ⁽¹³⁾ gül şarâbı gülâbla içmek eyüdü ve baz’ılar kusduktan soñra gülbeşekeri vâfir mastakî ⁽¹⁴⁾ birle karışdurup yiye, çok menfa’at müşâhede ede. Eger balgamî mizâclı, bârid ⁽¹⁵⁾ mizâclı kimseler riyâzatdan ve ta’âmdan evvel kay’edeler ve issi mizâclı ta’âmdan ⁽¹⁶⁾ ve şarâbdan soñra kay’ede. Eger turbı havânda döğüp suyun hammâmnda ol turb ⁽¹⁷⁾ suyından bir kadeh içe, kay’ede, ağızdan gelen suyu ve balgamı kat’ ede. Eger yemek ⁽¹⁸⁾ yiyüp kay’ murâd edinürse tuzsuz erişte gibi ve sirkesiz baş yiyüp ılıcak su ⁽¹⁹⁾ içüp kay’ ede ve eger turbı ta’âmdan soñra yeseler ta’âmı hazm ede ve eger evvel ⁽²⁰⁾ yeseler ta’âmı yakar, yelmeşik edüp kay’etmek getirür. Eger istifrâğdan soñra eyü ⁽²¹⁾ latîf gıdâlar yiye, bir iki gün ferrûc-ı kebîr yiye, ekşilerden ve bârid şeylerden ictinâb gerekdür. [25b] ⁽¹⁾ Her kim kay’etmek murâd ederse istifrâğ etdürücü şeylerle ve tuzsuz erişteyle ⁽²⁾ vâfir gıdâlanup ve vâfir ılıcak su içüp kay’edüp safâ ede.

Otuzbirinci bâb: ⁽³⁾ Göz ağrısınıñ aksâmına ‘ilâcî bildürür. Eger summâkı gül suyuyla ezüp göze çekseler, ⁽⁴⁾ göz ağrısın gidere. Eger kızıl ağaç yapragın yaş iken bir niçe kez gözine sürse, eyü ola. ⁽⁵⁾ Eger kerefisle benefşeyi döğüp gözi ağrıyan kişi üzerine vursa, şifâ bula. Eger baklayı ⁽⁶⁾ yumşak döğüp harîrden geçürüp göze çekse, su inmek mâddesin def’ ede. Eger ⁽⁷⁾ sûretü’l-münâfikûn ağrıyan göz üzerine kırâ’at etse, şifâ bula. Eger kasnıyı balıla ⁽⁸⁾ karışdurup göze çekse, göze inen suyu men’ ede. Eger hardeli balıla ve suyla ⁽⁹⁾ memzûc edüp göze çekseler, ağrı gidere. Eger kişnic suyun gül suyına katup göze çekseler ⁽¹⁰⁾ gözde olan veca’ın gidere. Eger kendene yapragın ve çiçeğin döğüp şişmiş göze sürseler, ⁽¹¹⁾ şişmesin gidere. Eger kırlanguc beynisin alup balla göze çekseler, aklığın gidere. Eger ⁽¹²⁾ summâkı birez suyla kaynadsalar tâ kuvveti suya çıka, andan ol sudan gözinde kan ⁽¹³⁾ olan tamzursa, kanın gidere. Eger sûsen döğüp suyun bir bezden sıkup berâberi ⁽¹⁴⁾ gül suyu idhâl edüp ak gelmiş göze sıkalar def’ ola, mücerrebdür. Eger ferâsiyyûn ⁽¹⁵⁾ suyun göze çekseler, akın gidere gerek eski

gerek yeñi. Eger keklik ödin berâber ⁽¹⁶⁾ miskle deliksiz inci döğüp göze çekeler, gözde olan ağı gidere. Eger sığıruñ ⁽¹⁷⁾ boynuzın yüzük edüp takına, göze ak düşdiyse gidere. Eger buhûr-ı meryemi göze ⁽¹⁸⁾ çekseler, za'îf olmuş gözin nûrın ziyâde eyleye. Eger yüzerligi balla yâ şarâbla ⁽¹⁹⁾ veyâ tavuk ödiyle sahk edüp göze çekeler, nûrın ziyâde ede, açâ basarın kavi ⁽²⁰⁾ ede. Eger keklik ödin südle kaynadup sag göze çeke, geceyi gündüz gibi ⁽²¹⁾ göre. Eger ebemgümeceñüñ budakların çeyneseler azacuk suyla göze tamzursalar **[26a]** ⁽¹⁾ gözünñ nâsır etin gidere, eger göz yumrulanup taşra gelse, anı zâ'il ede. Eger nergis ⁽²⁾ suyn gözde karañusu olan göze çekse, eyüdü. Eger zifti göyindürüp gözin ⁽³⁾ tütünine tutsa, gözden gelen yaşı keser ve nişasta gözden gelen yaşı keser. Eger yarasa ⁽⁴⁾ kanın göze çekseler veyâ sürseler, yaşarmasın gidere. Eger göz ağrısı güneşde yürümekden ⁽⁵⁾ olduysa efyûn-ı mısırî koklaya ve sahk edüp gözinüñ devrine süre ve eger güneşde ⁽⁶⁾ oturmadan ağrıdıysa 'ilâcî şalgamlu yiyecek yemekdür. Eger göze ak düşse veyâ kara ⁽⁷⁾ su inse yâ tınık olsa gerekdür kim çaylak beynini penbeye alup saklaya, vakt-i hacetde ⁽⁸⁾ bir kaşık içinde ezüp suyn ol göze tamzurular bir niçe kez eyleye, şifâ bula. Eger ⁽⁹⁾ ayunuñ kanın göze çekseler kapakda kıl varsa gidere. Eger tavşan kanın göze çekseler ⁽¹⁰⁾ kıl bitürmeye ve râziyâne suyn kaynadalar bal gibi ola andan göze çekeler, görmezsin ziyâde ⁽¹¹⁾ ede ve râziyâne yemek ve suyn göze çekmek gözi göregen edüp sâf ede. Eger ⁽¹²⁾ hâm balı göze çekeler, nûrın artura. Eger zencebîl göze çekse, basarın ziyâde eder ⁽¹³⁾ ammâ, müdâvemet etmeyeler zarardur. Eger dârçîni döğüp ve âla elekden geçirüp göze ⁽¹⁴⁾ çekse, zulmetin gidere. Eger şekeri göze çekeler zulmetin gidere, cilâ vere. Eger hayy-ı 'âlem ⁽¹⁵⁾ yapragın döğüp gözde olan çibana vursalar, gidere. Eger it üzümü yapragın ⁽¹⁶⁾ bişürüp gözde olan it dirsegine vursalar, tamâm nef' ola. Eger göz ağrısıy-çün ⁽¹⁷⁾ muhkem döğüp ve âla elekden geçirüp gülâbla karışdurasın melhem gibi ola, ⁽¹⁸⁾ yeñi panbugla üzerine yayasın hoş ola, mücerrebdür. Eger bir kimsenüñ gözi evvel ⁽¹⁹⁾ ağrıyanda kavl-i hükemâ budur ki, yumurtayı kız oğlan südiyle karışdurup üzerine ⁽²⁰⁾ penbe ile uralar, sâkin ola ve gözi ağrıduğı gibi ılıcak suyla yumak gerekdür ki ⁽²¹⁾ dimağı tamâm arına ve göz ağrısı hoş olmayınca hammâma girmeye, eger er eger 'avrat **[26b]** ⁽¹⁾ cimâ'dan perhîz edeler, gâyet muzırdur ve gözi yuyacak gül suyuyla yuya demişlerdür. ⁽²⁾ Göz ağrımakdan göze ak düşdiyse dimağı kan almagla ve müşhil ile tenkiye etmek ⁽³⁾ gerekdür tâ olan devâlar te'sîr ede. Eger göze düşen ak yufka ise bu 'ilâclar ⁽⁴⁾ câ'izdür. Eger kan olursa zahmet çekilmeye ammâ, kanlu göz ağrısına 'ilâcdur, Kırım ⁽⁵⁾ diyârında bir 'âlim kişi gözsüz oldum deyü

aglardı, bu 'ilâcî etdi ertesi sag oldu, ⁽⁶⁾ mücerrebdür. Terkîb budur, üç direm eyü kızıl nohûdî azacık ocakda kızduralar, kavuralar ⁽⁷⁾ ba' dehu ince elekden eleyeler ve üç direm kâmil olmuş yüzerlik tohmin azacık kavuralar ⁽⁸⁾ ve döğüp ve âla elekden geçirüp ikisin birbirine dâhil edüp gül suyuyla ⁽⁹⁾ muhkem yoguralar. İki pâre penbe üzerine sürüp ve gözün yumup kapagı üzerine ⁽¹⁰⁾ yapışdura, bir bez ile baglaya geceyle yatup sabâhla gidere. Eger bir kerre etmekle ⁽¹¹⁾ olmaz ise bir niçe def'a ede, mücerrebdür. Tıb kitâbında hükemâ böyle tahrîr etmişlerdür ⁽¹²⁾ kim göz ağrısının sebebi kan galebesindendür, 'alâmet göz kararmak ve şişmek ve tamarlar ⁽¹³⁾ tolu olmak ve hem çıban çok olmak ve kapaklar birbirine yapışmak ve sancumakdur. ⁽¹⁴⁾ 'Îlâcî kafadan kan almak ve eñsesinden ve baldırından hacâmat etmektür. Sag ⁽¹⁵⁾ gözi agrursa, sag taraftan kolından ve sol gözi agrursa sol tarafından ⁽¹⁶⁾ kan alalar veyâ safrâ gâlib olursa 'alâmeti göz kızıl olmakdur, sarulığa ⁽¹⁷⁾ mâ'il ola ve issi olup sınca ve kapaklar birbirine yapışa, aña 'ilâc safrâyı ⁽¹⁸⁾ is hâl etmektür veyâ balgam gâlib olmakdur. 'Alâmeti gözüñ rengi ak olup ⁽¹⁹⁾ kapaklar birbirine yapışmakdur ve ağrı az ola, bunuñ 'ilâcî balgam ishâl etmektür ⁽²⁰⁾ ve gözi agrıyan kimesne tütünden ve yelden ve aydınlıktan ve ak nesneye bakmakdan ⁽²¹⁾ ve issi yemekden ve ta'âmı çok yemekden ve ta'âm yeyüp yatmakdan ve galîz gıdâlardan **[27a]** ⁽¹⁾ sogan ve sarmısak ve mercimek ve tuzlu et ve ekşi nesnelerden ve başa yağ ⁽²⁾ sürmekden ve çok uyumakdan ve aglamakdan ve cimâ'dan ve çok kalkmakdan perhîz ⁽³⁾ edeler, zîrâ bunuñ gibiler sağlığında dahı ziyândur ve dâ'im tab'ı şâfla ve hukne ⁽⁴⁾ ile ki leyyine ile telyîn eylemekdür ve kabz olmaga komaya ve göz ağrısına yasdugı ⁽⁵⁾ yüksek edeler ve arkası üzerine yatmaya, agrıyan göze veyâ siyâh veyâ gök dülbend baglaya ⁽⁶⁾ ve karañu yerde otura. Her gece gülbeşeker ma'cûnı yiye, benefşe katup yemek evlâdur ⁽⁷⁾ ve şarâb-ı nîlûfer ve şarab-ı benefşec içmek gerek. Gıdâsı kabak ve rişte yiye ve et yemeye. ⁽⁸⁾ Meger genc şey' eti ola anı da kuvvet ve kuvvet olmak için yiye veyâ ferâric çorbası yiye ⁽⁹⁾ ve nîm-birişt yumurta yiye, câ'izdür. Eger gözde it dirsegi olsa it üzüm ⁽¹⁰⁾ yapragın bişürüp vura, çok fa'îde ede ve sogan suyun gözine çeke, şeb körlüğün ⁽¹¹⁾ gidere. Reyhânı çok kokulasa, nûrı rûşen eyleye. Eger inek beynisin balıla ⁽¹²⁾ karışdurup za'îf göze çekseler kuvvetli ola, nûrlana. Ve istihâze 'avratuñ kanın ⁽¹³⁾ göze çekseler, agını gidere. Gözde kıl bitse hüdhüd kanın gözine çekse, ayrık kıl ⁽¹⁴⁾ bitmeye. Eger ba'zı göz ağrısı kim issiden ola, bir niçe def'a tâze tâze sığır etin ⁽¹⁵⁾ vursalar, harâretin ve kanın ve ağrısın giderüp eyü ola. Sovukdan veyâ yelden agrımış ⁽¹⁶⁾ göze

bal koysalar, kanın ve şişin ve ağrısın gidere. Eger tâze toğan oğlanuñ ⁽¹⁷⁾ murdârlığın kurudup dögüp elekden geçirüp göze sürme çeker gibi çeke, gözde ⁽¹⁸⁾ ağrıyı gidere, sıhhat bula. Eger göze darb dokınsa, kan tolsa evvel kafadan ⁽¹⁹⁾ kan alalar. Mûmı bezr ile alışdırup göz mikdârı yassı edeler, ısıcak edüp ⁽²⁰⁾ bir niçe def'a göze uralar, eyüdü ve nebât şekerin dögüp göze ekeler birkaç ⁽²¹⁾ def'a tâ kim kanın arıda. Bil ki remed göz ağrısıdır, bu bir 'illetdür ki başdan iner, **[27b]** ⁽¹⁾ gözi kaplar ve sancur ve kapagı şişer, yukarı kaldurmagı sevmez yâ fevh tamarından ⁽²⁾ kan alalar yâ mâkü'l-'ayndan yâ kafadan ve üç günden soñra bu devâyı edeler, ⁽³⁾ yüzerlik tohmın 'unnâb ile dögeler ve şîrec yağıyla dögüp birbirine katarlar andan ⁽⁴⁾ penbeye sürüp ısıdup gece vuralar, sabâha dek dura. Şarab-ı nîlûfer ⁽⁵⁾ yâ şarâb-ı 'unnâb veyâ şarâb-ı benefşe içüreler. Et yemekden ve kurı et yemekden ⁽⁶⁾ ve süciden ve yogurddan perhîz edeler, gözine mülûkiyye veyâ tûtiyâ koyalar, birkaç gün şifâ ⁽⁷⁾ ola. Eger nâgâh göz açık iken çöp düşse yâ ağaç veyâ barmak veyâ taş ⁽⁸⁾ dokınsa aña tırfe derler kim gözi fi'l-hâl kan tolar, ol sâ'at bir horûsı bogazlayup ⁽⁹⁾ kanını ısıcakla göze tamzuralar, andan bu zikr olan edviyeler ki yüzerlik tohmı ve ⁽¹⁰⁾ nohûd unı, 'unnâb, nîlûfer, benefşe bunları dögüp efyûn ve kâsnîyi suyuyla ezeler ⁽¹¹⁾ cümlesin biryere karışdırup yumurta sarusuyla ılıcak edüp penbe üzerine yayup ⁽¹²⁾ göze vuralar ammâ, gül yağında memzûc edeler. Şöyle-kim kan çok olursa baş tamarından ⁽¹³⁾ kan alalar, şifâ ola. Eger göze kan düşdüğinden sû'âl olunursa sebebi kandan ⁽¹⁴⁾ ve sancudan ve katı baş ağrısından ve 'îrkü'-ş-şakîka ağrısından olur, tîz timâr ⁽¹⁵⁾ olmazsa yaramazdur, evvel emirde şakâkların daglayalar andan timâr edeler soñra ⁽¹⁶⁾ ılıcak razîyâne suyuyla yuyalar ve eliyle sürerlerse câ'izdür. Ve eger yufka olursa ⁽¹⁷⁾ yarasa kanın tamzura veyâhûd 'anzerût ve deñiz köpüğü ve nebât şekerî sahk ⁽¹⁸⁾ edüp ahyânen gözine ekeler. Ammâ kıl biten gözüñ sebebin bildürür, sebebi dimâgdan ⁽¹⁹⁾ galîz dem kapaga dökilmeden olur, evvel mertebe habb-ı kûkiyâyla tenkıyye-i dimâg ⁽²⁰⁾ etmek gerekdür, andan kapagın cınbıstıra ile ol kılları çeker. Bu terkîb ⁽²¹⁾ edeler, sabr-ı uskutûrî ve keçi ödin ve göğercin kanın sürteler, olmaz ise **[28a]** ⁽¹⁾ çuvâlduz ile kıl yerini taglayalar. Eger bir gözde kıl bitse kılın yolup 'avratlar kullandığı ⁽²⁾ saru topuzun yumrusıyla kılın kopduğu yeri basalar dahı çıkmaya. Eger göze kara ⁽³⁾ su inse, hiç dermân olmasa bu eczâları sahk edüp ve âla elekden geçirüp ⁽⁴⁾ yigirmi gün mikdârı göze ekeler, gâyet mücerrebdür. Şeker-i nebât bir direm, mürvârîd-i nâsefte ⁽⁵⁾ bir direm, tûtiyâ-i hindi bir direm, deñiz köpüğü bir direm, sümüklü böcek kabı bir direm, ⁽⁶⁾ hınzîr dişi bir direm

gözde perde vakı‘ olsa anı gidermek için bâlâda zikr ⁽⁷⁾ olunan ezcâlardan ikişer direm sahik edüp tamâm elekden geçirüp sürme gibi ⁽⁸⁾ edüp gözine çeke, yigirmi yıllık perde olsa giderür, mücerrebdür.

Otuz ikinci bâb: ⁽⁹⁾ Uyumak ve uyumamak ahvâlin bildürür. Eger benefşe yağın sürinse, uyku getirür ve gül ⁽¹⁰⁾ yağı ve suyu uyku getirür. Her kim niyyet edüp ‘Amme sûresin okusa, uykusu gele. ⁽¹¹⁾ Eger haşhâş kabın döğüp suyla yogurup toluñlarına sürse, eyüdü. Eger ⁽¹²⁾ toyuñ yüregın bir beze bağlayup gâyet uykusu olan ademüñ boyunına bağlasalar, ⁽¹³⁾ uyumaz ola. Eger ilengec gözin adem görse, uykusu gide. Eger kurduñ sag gözini ⁽¹⁴⁾ belesince saklasa, uykusu gelmeye, eger sol gözini götürse uykusu gele. Eger ⁽¹⁵⁾ dilkü yağın alnına sürse, uykusu sâkin ola. Eger bülbülün tüyin veyâ başın ⁽¹⁶⁾ üzerinde götürse, uykusu gide. Eger aygır artuğı suyn içseler uykusu gide, dahı ⁽¹⁷⁾ baykuş öliceğ bir gözi açık kalur ve bir gözi kapanık kalur kim suya bıragıcak bir gözi ⁽¹⁸⁾ batır bir gözi batmaz, ol batmayanı adem götürse her kez uyumaya ve ol batanı getirse ⁽¹⁹⁾ gâyet uyugan ola. Eger köpek başın horlayan adem başı altına kosalar, horlamaya. Eger ⁽²⁰⁾ mârûlı hastanun yasdugı altına kosalar ve andan mârûl suyuyla hastanun ⁽²¹⁾ yüzın yusa, râhat olup uyuya. Ve her kim sığıruñ kavuğın koynına kosa, hiç uyımaya.

[28b] ⁽¹⁾ Otuz üçüncü bâb: Kulak agrısına ve sagırlığa münâsib devâlar bildürür. Eger ⁽²⁾ bâbûnec yağın kulak agrısına tamzursalar, eyüdü. Eger gül yağın ılıcak edüp kulagına ⁽³⁾ tamzursa, ıssdan olan agrıya müfıddür. Eger tereyağın kulaga tamzursa, ⁽⁴⁾ veca‘ın sâkin ede. Eger torak otını sevdâdan zuhûr eden kulak agrısına ⁽⁵⁾ döğüp sıkalar, müfıddür. Eger örümcegi gül yağıyla bişürüp kulagına tamzursa, ⁽⁶⁾ be-gâyet eyüdü. Eger siñirlüce yapraguñ irilerini döğüp kulaga tamzursa, agrısın ⁽⁷⁾ gidere. Eger kabak suyn issiden olan kulak agrısına tamzursa, gide. Eger ⁽⁸⁾ keçi südin soğuk suyla kulak agrısına tamzursalar, gide. Eger köhne zeyt yağın ⁽⁹⁾ agrıyan kulaga tamzursa, gide. Eger sûre-i Fâtiha’yı bir pâk kâseye yazup gül ⁽¹⁰⁾ yağıyla yusalar, agrıyan kulaga tamzursalar, bi-izni’llâh veca’n sâkin ede. Eger ⁽¹¹⁾ encîri hardel ile ısıcak südle karışdurup kulaga tamzursa, gürüldüsın ⁽¹²⁾ gidere. Eger sirke buhârını kulagın tutsa, çıñıldusın gidere. Eger kulak ⁽¹³⁾ gürüldüsine ve hem çıñıldusına acıbadem yağın tamzursalar, eyü ede. Eger efyûmı ⁽¹⁴⁾ südle ezüp kulak gürüldüsine bir niçe tamla tamzursa, sâkin ola. Eger ⁽¹⁵⁾ turb suyn keçi ödiyle karışdurup soğukdan tutılan kulaga tamzursalar, eyü ola. ⁽¹⁶⁾ Eger gelincik çiçeğın dibin kaynadup suyn alalar, kulaga

tamzurular, gâyet müfid olup ⁽¹⁷⁾ kulagın açâ. Eger bir kulak güç işitse, sirke buhârına tutalar eyü ola. Eger ferâsiyyûn ⁽¹⁸⁾ yapragın dögüp suyn alup kulagina tamzursa, açıla. Eger şâhin ödin ⁽¹⁹⁾ turb suyuyla kulaga tamzursa, sagırlığın def' ede. Eger kurduñ yağın ⁽²⁰⁾ eridüp sagır kulaga tamzursalar, eyü ola. Eger koçuñ ödini ısıdub sagır ⁽²¹⁾ kulaga tamzursa, eyü ola. Eger sarmısagı dögüp suyn koyun ödiyle **[29a]** ⁽¹⁾ kaynadub andan kulaga tamzursa, açıla. Eger gelincik çiçegin suyn alup ak günlügi ⁽²⁾ dögüp katalar merhem gibi ola, kulag üstine koyalar içinden irini cezb edüp ⁽³⁾ veca'n def' ede. Eger sirkeyi ısıcak edüp kulaga tamzursa, eyü ola. Eger ⁽⁴⁾ ekşi enâr çekirdegin balla bişürüp kulakdaki çibana vursalar, müfiddür. Eger it ⁽⁵⁾ üzümü yapragını tuzla dögüp kulak dibinde çıkan çibana sürseler, eyü ⁽⁶⁾ ola. Eger hatmîyi kulak ardında olan çibana vursalar, eyü ola. Eger kulakdan ⁽⁷⁾ kan akar olsa ve sagır olsa, koruk suyn ak balla karışdurup kulaga vursalar, ⁽⁸⁾ şifâ ola. Eger kulak tutılsa tavşan yağın bir penbe ile fetil edüp ucın ⁽⁹⁾ yandurub dibin kulaga sokalar, bir sâ'at tura ziyâde turmaya andan ak ⁽¹⁰⁾ sogan suyn tamzurmak eyüdür. Eger sovuksan kulak agrısa yâ çıñlasa veyâ gürlidese ⁽¹¹⁾ şarâb-ı leymûn ve şarab-ı ustuhudûs ve şarâb-ı benefşe yâ gülbeşeker yâhûd ⁽¹²⁾ ıtrfil-i sagır yedüreler, perhîz edüp et yemeye. Eger kulaga acı badem yağın ⁽¹³⁾ ısıckla tamzursalar eyüdür ammâ, tabî'atı dâ'im telyîn eyleyeler, bunuñla olmazsa ⁽¹⁴⁾ ishâlle balgamdan tenkiye edeler. Eger kulakdan irin akar olsa üç direm cülâb, ⁽¹⁵⁾ bir direm tatlu badem yağı birbirine katub eski penbe ile tamzursalar ve yine ol ⁽¹⁶⁾ penbeyi kulagı üzerine koyalar, eyü ola. Eger kulak içinde yaş olup irin geldiyse ⁽¹⁷⁾ kâfûr merhemi vuralar, eyü ola. Eger kulak tutılsa ve dahı sâncısa ve agrısa ⁽¹⁸⁾ deñiz suyn kaydada andan tutılma duk bardak içine koya kulagını ol bardak agzına ⁽¹⁹⁾ bugı içeri gide, eyü ola. Eger atın tersini tâze iken ya'nî bırakduğı gibi alup ⁽²⁰⁾ sagır kulaga soka, bir niçe def'a ede, sagırlığın gidere. Turb suyn koyun ⁽²¹⁾ ödiyle karışdurub kulaga tamzursa, eyü ede ve eger su da girmiş ise cezb **[29b]** ⁽¹⁾ edüp çıkara. Eger kulak agrısı-çün saksagan beynin balla karışdurub işitmez ⁽²⁾ kulaga koysalar, işidür ola. Eger kulak sancısı buzagu sidügin tamzursalar, eyü ⁽³⁾ ola. Eger kulak agrısı 'illetin sorarsañ bek sovuksan veyâ yelden olur, evvel eyâric-i faykarâyla ⁽⁴⁾ tenkiye-i dimâg edeler ammâ, şöyle kim issiden veyâ yelden ola başı agrılanır ⁽⁵⁾ ve kulagı gürlüder aña 'ilâc bir denk fırfıyûn ve buçuk direm cündibîdeste ve sabr-ı sukûtrî ⁽⁶⁾ bir direm ve mastakî bir direm bunları dögüp sığır ödiyle sahk edeler ⁽⁷⁾ ve acı badem yağın katub kulaga tamzurular, eyü ola. Ammâ başı agrıyub sancısı ⁽⁸⁾ içinde irin ve kanlu su akar olsa ve

çirkin kokar olsa, ‘îlâcî yedi direm sirke ⁽⁹⁾ ve sekiz direm bal ve iki direm jengâr. Evvel sirkeyle balı kaynadalar, bu jengârı üzerine ⁽¹⁰⁾ koyalar yap yap karışduralar tâ kim kızıl ola, andan fetîli eski penbe ile edüp ⁽¹¹⁾ üzerine sürteler kulagina sokalar, günde iki kerre deñişüreler tâ kim ol su ⁽¹²⁾ ve irin gide, eyü ola. Eger kulakda kurd olsa şeftâlû yapragın dögeler, suyn ⁽¹³⁾ alalar. Sabr-ı uskûtrî, mahmûde ve sirke idhâl edeler, birez sahk edeler andan ⁽¹⁴⁾ kulagina tamzuralar, ol kurd helâk ola. Eger kulak sudan veyâ yelden agrı ⁽¹⁵⁾ olsa sebebi hammâmnda su gitmekden veyâ suda oynamakdan olur veyâ terlemek ⁽¹⁶⁾ sovukında yel almakdan olur. Nişânı oldur ki agrur ve sancur ve içi gürüldür. ‘Îlâcî ⁽¹⁷⁾ evvel kafa tamarından kan almakdur ve ⁴⁰bardagın ocaga koya, agzın berkide ammâ ⁽¹⁸⁾ odı mülâyim ola, tamâm ısıtdukdan soñra kulagı tahammül edecek deñlü ⁽¹⁹⁾ olıcak agzın açup kulagın üzerine tutup dura, tâ ki bugı kulagina ⁽²⁰⁾ gire, andan başın örtüp terleye eyü ola ammâ sovukdan hazer ede, ve eger katı ⁽²¹⁾ zahmet edüp agrursa şeftâlû çekirdegi içi ve acı badem dögeler, zeyt yağıyla **[30a]** ⁽¹⁾ kaynadup süzeler, kulaga tamzuralar eyü ola. Eger kulak tutulup işitmez olsa, ⁽²⁾ sarı su gelse sebebi sovukdan veyâ yelden olur. ‘Îlâcî koyun ödin turb ⁽³⁾ suyn birbirine idhâl edüp kulaga tamzura, aç veyâhûd reyhân tohmın ⁽⁴⁾ dögüp badem yağıyla kulagina tamzursalar, eyü ola. Eger tâze işitmez kulak olsa ⁽⁵⁾ iki direm çogan yese nâfi‘ ola. Eger çokdan tutulmuş olsa ki bir yıl geçmiş ⁽⁶⁾ ola, torak otın râziyâne ile bir agzı tar kaba koysalar, süciyle veyâ zeyt ⁽⁷⁾ yağıyla veyâ su ile ol kabı toldura ve hamîrle berkide şöyle kim bugı çıkmaya ⁽⁸⁾ ve ocakda kaynadalar tâ ol koyılan suyuñ yarusı kala andan oddan indüre ⁽⁹⁾ ol hamîrûñ orta yerinde bir delik deleler igne ile şöyle kim bugı çıka, hemân ⁽¹⁰⁾ kulagın ol ısıcak bug üzerine tuta tâ kim ol bug kulagı içine vara andan ⁽¹¹⁾ kulagın büriyüp bir zamân yata, ne deñlü işitmez ise açıla. Eger bir kerre olmaz ise ⁽¹²⁾ iki üç def‘a edeler, inşâ‘llâhu te‘âlâ açıla. Eger kulagina kurd veyâ kulaga ⁽¹³⁾ kirin girse zahmet verse şeftâlû yapragın dögüp suyn kulaga tamzursalar, ⁽¹⁴⁾ ol canavarı öldüre, eger kulak agzına karîb yere gelürse ve görünüse çifte ⁽¹⁵⁾ ile veyâ çengel ile çeküp alalar. Eger kulaga kirin görünürse üşenmeyüp kulagın ⁽¹⁶⁾ yagla tolduralar ve ol bir yanından kakalar gelür, kulak agzına iner kulagın çekeler ⁽¹⁷⁾ görünürse çengel ile veyâ çifte ile çeküp çıkaralar, halâs ola. Eger kulak ⁽¹⁸⁾ agrısına evüñ hasırın kaldurup evi süpüre andan ol süpründiyi elekden geçirüp ⁽¹⁹⁾ andan bir çanaga koyup üzerine muhkem issi su

koya ve kulagın ol issi suyuñ ⁽²⁰⁾ bugına tuta, eyüdü. Eger katrânı kulagina tütsi eylese içindeki kurdı ⁽²¹⁾ çıkara. Eger turna telini işitmez kulaga soksa, sağırılığın gidere. Eger kulak **[30b]** ⁽¹⁾ rencine ve işitmedüğine ak soganı bişürüp içinde olan sivrice yüregın alup bezr ⁽²⁾ yagina yaturup kulagina soka ammâ, katı issi olmaya müfiddür. Her bâr ki kulaga ‘ilâc ⁽³⁾ ahirinde ısıcak dutmak gerekdür ve bir kaç gün bir nesne ile sarup baglaya, zîrâ ⁽⁴⁾ ki ‘ilâcdan soñra açık dutmak gâyet yaramazdur, bâ-hûsûs sovk gün ola. Eger ⁽⁵⁾ kulak sağırılığına soganuñ dördünci katınuñ içine bir mikdâr zeyt yağı koyup ⁽⁶⁾ ocakda külli kor üzerine koya, bu zeyt yağı yap yap kaydada. Sogan bişince ⁽⁷⁾ andan çıkarup birezcik ılıcak ola, andan bir bıçağı kulagın delüğine dutup demüri ⁽⁸⁾ ucından yana tökeler, tâ kim beş altı tamla kulagınuñ delüğine tamlada andan baglayup ⁽⁹⁾ sarup yata, şifâ bula.

Otuz dördünci bâb: Yürek agrısına münâsib ⁽¹⁰⁾ marazlarıñ ‘ilâcın bildürür. Eger bir kimsenüñ yüregi agrısa, bir nohûd deñlü berş yiye. ⁽¹¹⁾ Eger mıkânâtisi hem yiye ve hem yüregi agrısa üzerine yaku eyleye, agrısı zâ’il ola ⁽¹²⁾ ve tiryâkiye müfid degildür. Zîrâ kim tabî’at olmışdur ve hem eger mu’tâd degilse bir nohûd ⁽¹³⁾ deñlü berş yese küllî nef’ eder ammâ, sovkdan perhîz edeler, egir yemek ve badem yemek eyüdü. ⁽¹⁴⁾ Eger yürek agrısı kim ısıckdan olmaya, fındık yemek eyüdü, giderür. Eger göbek burusu ⁽¹⁵⁾ zuhûr ederse sebebi bagırsak içre yel eglenmekden olur. Nişânı oldur ki kur kur ⁽¹⁶⁾ eder ve sancur, rahatlık vermez. ‘Îlâcı evvel hukne edeler, sovk gıdâ vermeyeler, ⁽¹⁷⁾ hazer edeler. Nîm-birişt yumurta ve kâlye ve keşür ve şalgam şorbâsın issi edviyeler ⁽¹⁸⁾ birle yiyeler ve su yerine şarâb-ı benefşe içe. Kerefis ve râziyâne tohmı ve anîsûn ve ⁽¹⁹⁾ egir, mastakî ve günlük ve dârçîn ve cevz-i bevvâ döğüp gülbeşekerle veyâ gülengübîn birle ⁽²⁰⁾ karışdurup yiye. Eger safrâ dökölürse ve katı sancursa ve suyu çokluk içerse, ⁽²¹⁾ sovk gıdâlar vereler. Bezr-i katûnâ, reyhan tohmı ve lisânü’s-sevr tohmı bu zıkr olınan **[31a]** ⁽¹⁾ eczâları suyla ısladup andan süzeler, şekerle su yerine içeler, fi’l-cümle şarâb-ı nîlûfer ⁽²⁾ dahı ‘ilâcdur ve kurs-ı tabâşîr idhâl etseler müfiddür. Eger bir kimsenüñ içi ⁽³⁾ agrısa ve beñzi ve gözi saru olsa böğürtlen dibin suyla kaydada içe, bir niçe ⁽⁴⁾ kerre ede, şifâ bula. Her kim turp tohmın yese karın agrısın gidere. Her kim ⁽⁵⁾ torak otı yese veyâhûd suyn içse karın agrısın gidere ve gülengübini râziyâne ⁽⁶⁾ ile vâfir kaydalar ısıckla içeler, nafi’ ola. Eger gülengübini yese yürege kuvvet vere ⁽⁷⁾ ve içi sâf eyleye. Ağac kavunuñ ekşisi sovkdur, yürek titremesine eyüdü ve yürek ⁽⁸⁾ yeline bir mikdâr râziyâne ve anîsûn döğüp suyla kaydalar ve sovdup birez şeker ⁽⁹⁾ katar, sabâh

sabâh birkaç kerre içseler, hayli fâ'ide ede. Eger râziyâne ve zencebîl ⁽¹⁰⁾ ve egir vezinde berâber ola, dögüp balla ma'cûn edüp yese yürek agrısına ve sancuya ⁽¹¹⁾ erişinceür, mücerrebdür.

Otuz beşinci bâb: Hafakân kim yürek oynamasıdır anuñ ⁽¹²⁾ devâsın bildürür. Eger ogul otinuñ yapragın yaş iken yemek ve kokulamak ve suyn ⁽¹³⁾ içmek, yürek oynamasın giderür ve zurunbât sevdâdan olan hafakâna müfiddür. ⁽¹⁴⁾ İki direm burçak tohmın alup sabâh sabâh agzında dutsa ve suyn içse ⁽¹⁵⁾ dökindükde ahirinde yudsa, hafakânı gidere ve gül suyn içse, hafakânı giderür. ⁽¹⁶⁾ Eger 'asfûr tohmın yumşak dögüp balla aç karnına yalasa, hafâkâna eyüdü ve kemmûn ⁽¹⁷⁾ issi ve kurıdır, hafakânı zâ'il eder ve hafakânun mâddesi yürek za'findandır. ⁽¹⁸⁾ 'Alâmeti susamak ve kabz ve göğüs issi olmak ve gussalanmak ve sovk hevâ hoş gelmekdür, ⁽¹⁹⁾ nefes sık sık almakdur. 'Îlâcî şarâb-ı hummâs ve şarâb-ı tüffâh ve şarâb-ı nîlûfer ⁽²⁰⁾ ve şarâb-ı verd-i tarî ve şarâb-ı rummân ve gül suyu ve tohmekân içmekdür ve kök benefşe ⁽²¹⁾ ve söğüt yapragı ve hıyâr ve mersin ve gülâb ve kâfûr ve emrûd kokulamak eyüdü. **[31b]** ⁽¹⁾ Gıdâlardan enâr ve koruk ve elma aş ve ayva ve emrûd yeseler ve gögsine gülâbla bezri kâtûnâ ⁽²⁾ lu'âbın vuralar ve akarsular kenârında otura tâ ki kalb ferah bula, gussa zâ'il ola. Eger ⁽³⁾ kan gâlib olursa çıkaralar, sür'atle içüreler ve eger bürûdet gâlib olmakdan ⁽⁴⁾ olursa 'alâmeti issi nesnelerden hoş olmakdur ve beñzi harâb olmakdur. 'Îlâcî ⁽⁵⁾ misklü şarâb-ı tüffâh ve harîre ve şarâb-ı 'ûd ve lisânü's-sevr suyuyla reyhan ⁽⁶⁾ tohmın ve karanfil suyuyla birez za'ferân ezüp içüreler ve tiryâk-ı fârûkdan ⁽⁷⁾ bir direm yedüreler, misk ve 'ûd ve 'anber ve tûrunc yapragın ve nergis kokulamak eyüdü ⁽⁸⁾ ve gıdâlardan tavuk kavurması ve dârçîn ve karanfil ve za'ferân ve fıstık ve bal ⁽⁹⁾ yedüreler ve gök sûsen yagı ve yâsemin yagını miskle ve za'ferân birle süreler. ⁽¹⁰⁾ Ve eger balgam gâlib olursa ma'cûn-ı misk vereler ve hukne eyleyeler ammâ, katı ishâl ⁽¹¹⁾ yaramazdur hemân tabî'atı telyîn üzere tutmak gerekdür. Behmen suyn yürek oynar ⁽¹²⁾ kimseye içürseler, yürek oynamasın gidere. Gerek issiden ve gerek sovkdan olsun ⁽¹³⁾ behmen suyla kaynadup ol kızıl suyu açla ve tokla beş güne dek susadukça ⁽¹⁴⁾ içse, yürek oynamasın ve agrısı kim kanlu ola giderür, eyü eder ve böyle nakil ederler ⁽¹⁵⁾ kim yürek oynaması gâyet harâretten veyâ pek korkmakdan yâ gussalanmak olur. ⁽¹⁶⁾ Evvel bâsîlık tamarından kan alalar. Bir direm râvend-i çînî ve buçuk direm herze dögeler ⁽¹⁷⁾ uñ gibi ola ve bir üsküre zerdâlû suyla ezeler, şeker katarlar sabâh içüreler ⁽¹⁸⁾ öyleye dek ta'âm yemeye. Gıdâsı mercimek ve gâh gâh ferâric kâlyesi koruk suyuyla ⁽¹⁹⁾ ekşi enâ[r]

suyı birle vereler ve içmege sandal şarâbı yâ alma şarâbı yâ reyhân ⁽²⁰⁾ şarâbı vereler ve kızıl gül beş direm, ak sandal on direm ve bir mikdâr kil-i ermenî ⁽²¹⁾ bu cümleyi dögeler ve bezr-i katûnâyı gül suyuyla çalkayalar, bunları idhâl edeler [32a] ⁽¹⁾ bir beze süreler yüregi üzere vuralar derdine devâ ola ve devâ-i misk dahı müfiddür. ⁽²⁾ Ve ekşi enârla tatlu enârı karışdurup yemek hafâkana eyüdür.

Otuz altıncı ⁽³⁾ **bâb:** Yürece kuvvet verenleri ve za'îf hastaların 'ilâcın bildürür. Eger yüregi ⁽⁴⁾ kuvvet bulmak murâd ise benefşe perverdesi yiye, müfiddür ve tatlu almanuñ kabın ⁽⁵⁾ soyalar dört pâre edeler ve içinüñ eşkin pâk edeler andan suya koyalar andan şekeri ⁽⁶⁾ şerbet edüp anuñla kaynadalar tâ kıvâma gelince andan misk katar isti'mâl ⁽⁷⁾ edeler, tamâm meretebe yürece kuvvet vere. Güleñübîn de yürece kuvvet verür, ayva şarâbı ve ⁽⁸⁾ 'ûd ve 'anber kokulamak eyüdür. Hekîm eydür her kim sûre- i Fâtiha'yı bir pâk zarfa yazup ⁽⁹⁾ ve pâk suyla ezüp içse, müfid ola ve eger kalbinde inkılâbı veyâ bir derdi ⁽¹⁰⁾ olsa cümleye kâfidür. Eger bir hasta gâyetle za'îf olsa agzından bir ⁽¹¹⁾ nesne yemege kudreti olmasa bir semüz tavuğı bişürüp bir mikdâr aşagıdan hukne ⁽¹²⁾ edesin ammâ, çok koymayasın ve ba'zılar içine hamîre-i benefşe dâhil edesin ⁽¹³⁾ demişler. Bil kim misk nâfi' ve mübârek nesnedür, hayli fâ'idesi vardır ve hem kalbi ⁽¹⁴⁾ kavî eder ve bahâdır eder ve havfı zâ'il eder. Eger ma'cûna katup yeseler bu zikr olınan ⁽¹⁵⁾ menâfi'i müşâhede etmek mukarrerdür ve ogunmagı ve havfı sâkıt olmagı giderür. Eger ⁽¹⁶⁾ hasta gâyet za'îf olsa ferâric çorbası ve etüñ karacasın, nohûd ⁽¹⁷⁾ deñlü hurde tograyalar ve birez sakız ve 'ûd ve sandal dögüp dâhil edeler ammâ, ⁽¹⁸⁾ bir yeñi çölmege koyup agzın arpa hamîriyle sıvayup andan od üzerine koya ve ⁽¹⁹⁾ karşı çalkayalar, tamâm et kokusu çıkup bişince andan çıkarup muhkem sıkup ⁽²⁰⁾ suyu alalar ol hastaya içüreler ve mizâcına münâsib râyihalar koklaya. Her ⁽²¹⁾ kaçan kim sayrunuñ yüzine sovak su sepmek gerekdür ve hoş râyihalar [32b] ⁽¹⁾ kokuladalar ve şarâb-ı verd-i tarî ve şarâb-ı tuffâh ve gâv-zebân suyu içüreler ⁽²⁾ ve ferâric çorbasın ve gül suyun içüreler, bu mâtdeyi kaçan ki tabi'at def' eylemek ⁽³⁾ dilese men' eylemek gerekdür. Meger ki hadden geçe, tamâm za'îf eyleye ve eger ishâli ⁽⁴⁾ çok olursa şarâb-ı tuffah ve şarâb-ı sefercel ve şarâb-ı ribâs ve gülbeşeker ⁽⁵⁾ vereler ve karnına gül ve mersin ve cülnâr ve ayva ezüp vereler etrâfın ve bâzûların ⁽⁶⁾ ovalar ve nârdenk ve summâk aşın yedüreler. Eger müşhil ile kan giderse şarâb-ı sandal ⁽⁷⁾ ve şarâbü'l-hummâs ve şarâb-ı lisânü'l-hamel katar. Eger kim çok derlese ⁽⁸⁾ mizâcın sovak dutalar. Gövdesine mersin yaprağın yâ dögilmiş gül goncasın ⁽⁹⁾ azacık şöyle saçalar ve câmelerin kâfûr ve gül

suyıyla buhûrlayalar ve eger çok ⁽¹⁰⁾ kay' ederse şarâb-ı hısrım ki na'nâ ile bişmiş ola ve mâ'ü'l- rummânın vereler ⁽¹¹⁾ ve бага kökin çeyneye, suyn yuda. Yâ mastakî yâ fıstık kabuğın çeynese ve etrâfin ⁽¹²⁾ bağlayalar issi suya koyalar kabzı varisa temürhindi suyn vereler. Eger kan ⁽¹³⁾ kusarsa şarâblardan kil-i ermenî bir direm ve döğilmiş cûlnâr bir direm katup vereler. ⁽¹⁴⁾ Eger burnı kanasa yüzün ve elin ve ayagın sovkuk suyla yuyalar ve gül suyuyla kâfûr ⁽¹⁵⁾ kokuladalar ve burnına eşek tezegi koyalar, alnına nîlûfer yaprağın veyâ taze çınâr ⁽¹⁶⁾ kabın veyâ kapuz kabın vereler ve gül suyuyla sandal vereler etrâfını bağlayalar ⁽¹⁷⁾ hayâsın çekeler, burnına döğilmiş mâzû vuralar, yagı alınmış ayran içüreler, karpuz ⁽¹⁸⁾ ve hıyar çok yedüreler, kızıl nesneye bakdurmayalar. Ve eger sayrunuñ uykusu gelmese ⁽¹⁹⁾ burnına benefşe yagın sürterler ve yap yap ovalar, yanında pek söylemeyeler. Meger ki ⁽²⁰⁾ akarsu âvâzı ola gerekdür ki cümle sayruları açlıktan ve susuzluktan veyâ yalnızlıktan ⁽²¹⁾ ve uyanıklıktan ve gussadan saklayalar ve meşrebince hareket edeler, enfa' ise [33a] ⁽⁴⁾ ve muzır olanı etmeyeler zıkr ve tilâvet isterse hâzır edeler ve eger sâz murâd edinürse ⁽²⁾ muhâlefet etmeyeler ve eger kesret ve eger tenhâlık isterse keزالık.

Otuz yedinci bâb: ⁽³⁾ Yürege ferah verenleri bildürür. Eger yürege ferah verelenler neydüğün bilmek murâd ise bunlardur ⁽⁴⁾ ki zıkr olunur, tûrunc ve zurunbâd ve lisânü's-sevr suyu ve sandal bu cümle kalbe ferah ⁽⁵⁾ verür ve havfı giderür. Eger pûzînenün kurusun döğüp şekerle yese, kaygusın ve ⁽⁶⁾ gönül tarlığın giderüp şâdlık getüre. Bâdrenbû iki dürlüdür, birisi ogul otıdur ⁽⁷⁾ ve birinüñ râyihası tûrunc râyihasına beñzer. Eger andan aç karnına yeseler, mi'de sovkılgına ⁽⁸⁾ ve yürek za'fına ve agrısına müfıddür ve galız ta'âmları hazm etdürür ve bel agrılarının ⁽⁹⁾ ve yellerin dagıdur dahı bagırsaklardaki zahmetleri giderüp fa'ide eder ve sevdâvî ⁽¹⁰⁾ teşvîşleri giderür ve balgamdan olan hafakâna nâfi'dür ve dimâğı kavî eder ve ağır ⁽¹¹⁾ basdugına dahı eyüdüdür ve tohmından buçuk miskâl yeseler küllî ferah vere ve ferahda bedeli ⁽¹²⁾ ebrûşımdür. Ammâ za'ferân kalbe ferah verür bir direm dek, eger üç direm yeseler helâk ⁽¹³⁾ eder ve eger yemege saçup yeseler, kalb kavî ede ve rûha ferah vere ve ta'âmı hazm ⁽¹⁴⁾ ede ve göze cilâ vere. Eger çok yeseler gözi kurıdur ve çok ziyân eder. Eger ⁽¹⁵⁾ bildırcın etin yemek kalbün kasâvetin giderür ve çok yiyecek teşennüc eder, yaramazdur ve ba'zılar ⁽¹⁶⁾ derler kim etin yemek, gussayı def' eder. Eger kişnic suyuyla bişürseler, zararın gidere. ⁽¹⁷⁾ Eger ta'âma na'nâ eküp yeseler ferah getürür ve gagırmegi def' eder, hâzımdur. Ammâ ⁽¹⁸⁾ yâkût beş kısım olur. Kızıl ve gök ve sarı ve beyâz ve

kühlî her kangısı olursa ⁽¹⁹⁾ olsun hâssası birdür yüzük kaşında götürseler kalbi kavî ve rûhî tâze edüp ⁽²⁰⁾ ferah bağışlar ve tâ'ûna nef'i vardır. Eger lisânü's-sevri şarâbla bişürseler ve içseler ⁽²¹⁾ rûha ferah ve kalbe kuvvet verüp safâ bağışlar, balgamî ve sevdâvî zahmetleri [33b] ⁽¹⁾ dâfi'dür ve hem sevdâdan olan zahmetlere ve uyuza eyüdür ve dimâgun süddelerin ⁽²⁾ açar ve inçkıruga ve ogunmaga müfiddür.

Otuz sekizinci bâb: ⁽³⁾ Gışşı ya'ni 'aklı zâ'il olmasın bildürür. Eger koyun kığın sirkeyle yaku eylese, ⁽⁴⁾ 'aklı zâ'il olana eyüdür. Eger yarpuz suyun sirkeyle karışdurup 'aklı zâ'il olmuşken ⁽⁵⁾ burnına tamzursalar, 'aklı gele. Eger nârenc koklasalar kalbi kavî ede ve kabugında ⁽⁶⁾ dahı bu hâssa mukarrerdür ve ogunmagı dahı giderür. Eger gül suyından birez içseler, ⁽⁷⁾ issiden olan ogunmagı ve yürek oynamagı zâ'il ede.

Otuz tokuzuncu bâb: ⁽⁸⁾ 'Akıl ziyâde olmasın bildürür. Eger dârçîne müdâvemet etseler 'aklı ziyâde ede, ⁽⁹⁾ eger helîle katup yeseler ziyâde müfiddür. Tavuk beynisi ve eti 'aklı ziyâde eder, bâ-husûs ⁽¹⁰⁾ kim yumurtlamış ola. İbn Sînâ eydür, gül yağı 'aklı ve fehmi ziyâde eder, ⁽¹¹⁾ eger ılıcakla başa sürseler eyüdür. Zencebîl ve günlük yemek âdemün ezberin arturur ⁽¹²⁾ ve müdâvemet etse zihnın açar ve hardel dahı eyüdür. Nergisi çok kokulasa 'aklın ve fehmin ⁽¹³⁾ kavî ede. Her kim hüdhüdün beynin ve burnın ve tırnagın başında götürse, 'aklın ve fehmin ⁽¹⁴⁾ ve ussın ziyâde eder ve kâmil ola. Eger ak turp tohmın alup bala katup kaynadsa, ⁽¹⁵⁾ köpügi çıkınca andan yine kaydada andan ayaza koya bir niçe def'a içe, zihnın ziyâde ⁽¹⁶⁾ ve kavî ve pâk eyleye. Eger bir kimesne benefşe yese, beynin kavî eyleye. Eger emlec mürebbâsı ⁽¹⁷⁾ yese, zihni ziyâde ede ve belâdur zihnün fesâdın giderür, zeyrek eyler. Eger buçuk ⁽¹⁸⁾ direm belâdur içseler, begâyet hıfzı ziyâde eder. Eger zerdevâ etin biryân edüp ⁽¹⁹⁾ üç gün issi issi yeseler, 'aklı ve fehmi ziyâde ede ve hem vesvâsı ve hayâlâtı ⁽²⁰⁾ gidere ve cümle tuyûr etinden hûbrekdür. Eger su'd kim topalakdur, yumşak döğüp ⁽²¹⁾ gâh gâh ta'âma eküp yeseler yâ ma'cûn içre katup yeseler, 'aklı ziyâde eder. [34a] ⁽¹⁾ Egerçi havâs çokdur ammâ, ziyâde dahı yemeye kim kanı söyindürüp cüzâm rencine mübtelâ ⁽²⁾ etmeye. Eger günlükden bir miskâl alup suda ısladup her gün içe balgamı giderür, ⁽³⁾ zihni arturup pâk ede, hafâkana fâ'ide ede ve mi'deyi kavî ede ve ta'âm hazm ede, ⁽⁴⁾ yelleri tagıda, isitmeye fâ'ide ede amma, bir miskâlden ziyâde yese baş agrıdur ve zararı ⁽⁵⁾ vardır. Ve eger günlüğü çok yeseler baras ve bahak ve yarakân ve cüzâm tevellüd eder. Eger ⁽⁶⁾ hüdhüdün gözin nisyânı olan boynına taka, nisyânı gide. Genc tavuguñ eti ⁽⁷⁾ zihni ve 'aklı ziyâde eder, âvâzı açar ve hıffet 'aklı olana müfiddür. Eger râvend-i çînî ⁽⁸⁾

kâbiliyle isti'mâl etse dimâğı be-gâyet arıda, zihni ziyâde ede ve balgamdan ve sovuğdan ⁽⁹⁾ olan baş ağrısına eyüdü ve uyuşmuş kişilere ve fâlice dahı eyüdü ve balgamdan belde olan ⁽¹⁰⁾ kulınca ve dimâgun sovuğ zahmetlerine ve eski isitmeye be-gâyet müfiddür. Ammâ isitmenüñ ⁽¹¹⁾ evvelinde isti'mâl etmeyeler ve hâye yarılmasına ve talak şişine ve baş ağrısına eyüdü ⁽¹²⁾ ammâ, tıbb-ı nebîde buyurur, dört nesne fehme ve zihne zarar eder; birisi gussalanmak ⁽¹³⁾ ikincisi eñsesi üzere yatmak, üçüncü ekşi yemek, dördüncü çok yemek. Bir kimesne yanı üzerine yaturken cimâ' etse gâyetle çirkindür, zîrâ muhâlif marazlar tevellüd eder. ⁽¹⁴⁾ Egerçi tîzye görünmezse elbetde pîrlikde görünür, gaflet olunmaya.

Kırkinci bâb: ⁽¹⁵⁾ Sancu ve zâtü'l-cenb devâların bildürür. Eger mersîn yaprağın halka eyleyüp serçe ⁽¹⁶⁾ barmagina geçürse, zâtü'l-cenb gide. Eger bakla unın badem yağıyla harre ede içe, ⁽¹⁷⁾ zâtü'l-cenb gide. Eger tereyagın bala katup yese, zâtü'l-cenb gide. Eger bekmezi ⁽¹⁸⁾ tâveye koyup kaydada, bir niçe yurmurtayı soyup andan kaşıyla çalkaya ve bekmezüñ ⁽¹⁹⁾ içine dökse, kaygana gibi bişe andan çıkarup üstübi üzerine bitevi koyup ⁽²¹⁾ ısıcakla ol sancu olan yerüñ üzerine kayganası aşaga, üstübi yukaru **[34b]** ⁽¹⁾ kaplayup muhkem baglaya bir gün bir gece tura, eger def' olduysa hoş ve eger gitmediyse ⁽²⁾ tekrâr ede ve eger sancu ol yerden gayrı yere vardıysa zikr olındığı gibi ol kayganayı ⁽³⁾ bişürüp yine üzerine kaplaya bir niçe kerre böyle ede, halâs bula. Ve ayu ödi ⁽⁴⁾ zâtü'l-cenbe eyüdü ve tiryâk-ı fârûk yemek müfiddür. Eger sancu için bir ekmegi ⁽⁵⁾ bıçagla iki pâre edüp ocakda kızdura andan bir kızmış ekmegüñ yarusın ⁽⁶⁾ şarâba bırığa dura andan ısıcakla ol sancunun üzerine koyup baglaya, bir ⁽⁷⁾ zamândan soñra öbür nısfın keزالik böyle ede, şifâ ola. **Bil ki** zâtü'l-cenb ⁽⁸⁾ issi veremdür ki göğüs içinde ve göğüse yakın eyegü altında olur ve sebebi safrâ ⁽⁹⁾ ve kandan olur ve balgamdan ve sevdâdan az olur. Ve 'alâmeti gövde pek kızmak ve nefes ⁽¹⁰⁾ tarlamak ve sancırak⁴¹ gelmek ve kabza salup muhtelif olmak ve evvel kurı öksürmek ⁽¹¹⁾ soñra kanla ve irinle öksürmekdür. Ammâ zâtü'r-riyye derler issi veremdür ki öykende ⁽¹²⁾ olur, sebebi kan veyâ tuzlu balgamdur. 'Alâmeti gövde katı kızmak ve göğüs ağrımak ⁽¹³⁾ ve ağrı göğüsden dönüp arkaya çıkmakdur ve yatamamakdur. Bu iki marazlarıñ 'ilâcın ⁽¹⁴⁾ müsehhel dutmak olmaz, müşkül marazlardur. 'Îlâcı ağrıyan taraftan kifâl

tamarından kan ⁽¹⁵⁾ almakdur ve hukne ile teleyyün eylemekdür ve gögsi badem yağıyla mûm-ı rugan edüp dâ'im ⁽¹⁶⁾ sürmekdür. Şarâblardan benefşe şarâbı ve nîlûfer şarâbı ve 'unnâb şarâbı, rummân-ı hulv ⁽¹⁷⁾ ve hatmî ve buyan dibi ve ayva çekirdegi ve lisânü's-sevr suyu içinde buyan dibi ⁽¹⁸⁾ ıslanmış ola, lu'âbın çıkarup nebât şekeriyle içüreler ve bu marazlardan katı ishal ⁽¹⁹⁾ olmak yaramazdur. Şarâb-ı haşhâş ve şarâb-ı aş ve şarâb-ı sandal birle ishâl ⁽²⁰⁾ tutmak gerekdür. Ve gıdâlardan evvel bir niçe gün şekerle, arpa suyuyla, badem ⁴² ⁽²¹⁾ ve ısfanâh müzevveresin vermek gerek, gıdâsına ve şerbetine dâ'im badem yağı kata. **[35a]** ⁽¹⁾ Yedi günden soñra kuvveti eksik olursa ferâric çorbasın vereler, harâreti ⁽²⁾ tamâm gidince ve nîm-puht yumurta ve ferâric vereler ve tatlu sulu hammâma koyalar ammâ ⁴³ ⁽³⁾ mu'tedil ola ve sovuksan gâyetle sakınalar. Amma bil ki sancu bir 'illetdür kim rutûbetden olur ⁽⁴⁾ sag yañadan tevellüd eder, her kangısında olursa ol mertebe bâsîlikden kan alalar ⁽⁵⁾ ve berş yiyeler ve yumşak hukne edeler. Gıdâsı kepek ⁴⁴ badem yağıyla yiye ve ısıcak ⁽⁶⁾ şarâb-ı benefşe içe. Eger sancu içün kemmûnı suyla kaynadalar, ayaza koyalar gâhî ⁽⁷⁾ kaşugla içe, sancusı sâkin ola. Eger sancu içün kemmûn ve ak günlük ve dârçîni ⁽⁸⁾ döğüp andan suyuyla kaynadup içeler ve tavşan etini ve yağını kavurma edüp yiyeler ⁽⁹⁾ yâ şôrbâsın içeler, zâtü'l-cenbe ve zâtü'r-riyeye müfiddür. Amma tavşan yiyecek ⁽¹⁰⁾ bogazlayup iki üç gün asa koya andan yiye, zîrâ kim mi'deye gâyet müfiddür, ⁽¹¹⁾ tîz hazm olur.

Kırk birinci bâb: Yarakân ki sarulukdur, anuñ devâların bildürür. ⁽¹²⁾ Eger buhûr-ı meryem suyun içse nâfi'dür amma, üç miskâlden ziyâde içmeyeler, bal ⁽¹³⁾ şerbetiyle içeler ve içdikden soñra örtüp basduralar tâ kim derleye. Eger ⁽¹⁴⁾ kâsnîyi kuru encîr ile yeseler, yarakânı gidere. Hıyârşenbeyi bişmiş kızıl üzüm ⁽¹⁵⁾ suyuyla içeler, yarakânı gidere. Eger yedi dâne çörek otın alup bir sâ'at 'avrat ⁽¹⁶⁾ südinde ıslada ve andan süzüp burnına tamzursalar gâyet eyüdü. Eger it ⁽¹⁷⁾ üzümün boynına taksa, nâfi'dür ve hem götüren kimseye it urmaya, keklik beynisin ⁽¹⁸⁾ sarı şarâbla içe, zâ'il ola. Eger bâlig olmaduk oğlan sidüğün içürseler, eyüdü ⁽¹⁹⁾ veyâhûd kendü sidüğün içe. Eger bir almanuñ içini oyalar, günlük birle tolduralar ⁽²⁰⁾ ve ıslanmış üstübi ile almayı saralar ocaga gömüp bişüreler, yarakânı olan ⁽²¹⁾ kimesneye hammâma vârup derleye, çıkdugı gibi fi'l-hâl ol almayı yiye, döşegine **[35b]** ⁽¹⁾ girüp vâfir örtinüp yata, şifâ ola ve yatacak

42 حرج بسین

43 هندور

44 حرج سی

vaktin ayagını pâk veyâhud tabanına katrân ⁽²⁾ ve başına katrân sürüp duyabildiği deñlü ocaga karşı kızdurular, bu marazı giderür ⁽³⁾ ve bu maraz sâhibi sovuksan gâyet sakınmak gerekdir, esbâb ziyâde giye kendini ısıcak ⁽⁴⁾ tuta ve suyına altun koyup içe ve her dem nohûd suyun içe. Eger bir pâk yeşil ⁽⁵⁾ çanaga kırk dâne nohûd koyup ıslada ammâ, hep büyük ak nohûd ola ve içine bir niçe ⁽⁶⁾ 45 koya ve dahı labada kökinden bir serçe barmak deñli kesüp ufak tograya ammâ, ⁽⁷⁾ yere koymaya üzerine yine bir kara saplı bıçak koya, sabâhla yere komadın ⁽⁸⁾ içe şifâ ola, mücerrebdür. Eger sarulık için kaz ödin tamâm yudsa şifâ ⁽⁹⁾ ola ve bir niçe diri balığı suya koyup vâfir bakasın ol mertebe ki balıklar ⁽¹⁰⁾ sapsarı ola ve helâk olalar, andan ol balıkları bir büyük suya bıragasın ⁽¹¹⁾ şifâ ola. Bil ki yarakân-ı asfer ve yarakân-ı esved safrâ ve sevdâ çoklugından olur ⁽¹²⁾ veyâ tabî'atı buhrân eylemekdür, aña 'ilâc asl-ı kışr, asl-ı hindibâ ve sikencübîn-i sükker ⁽¹³⁾ ve sikencübîn-i buzûrî ve mâ'ü'r-ummânın ve mâ'ü's- şırâ⁴⁶ içürmek gerekdir ve eger tabî'atı ⁽¹⁴⁾ kabz olursa şarâb içseñ ve şarâb-ı benefşec ve şarâb-ı kâsnî tohmıyla içüreler ⁽¹⁵⁾ ve hukne-i leyyine edeler ve safrâyı ve sevdâyı ishâl edeler ve dahı hammâmda terlemek ⁽¹⁶⁾ ve saru libâs giymek ve kolına kehribâr asmak ve hammâmdan çıkacak gözün gül suyuyla ⁽¹⁷⁾ yuya. Gıdâlardan bir niçe kez koruk ve kabak ve leymûn ve mârûl ve habbû'l-ummân veresin ⁽¹⁸⁾ yiye ve şekerle cûlâb vereler andan zîrbâc müzevveresin ferâricle bişürüp vereler. ⁽¹⁹⁾ Yemişlerden ekşi enâr ve şeftâlû ve hıyâr ve mârûl ve kâsnî yedüreler. İssi fâsid ⁽²⁰⁾ nesneler yogurd ve kavun ve etmek yemeye. Eger yarakân için çaydan dutılmış üç dâne ⁽²¹⁾ diri balığı aç karnına bişürüp yeseler, sarulığı def' ola. Eger sarulık için **[36a]** ⁽¹⁾ çaydan üç dâne hurde yudması mümkün balık getirüp yarakânı olan yudsa bi-emri'llâh ⁽²⁾ halâs bula. Eger sarulık için zerdâlû suyına âdem tersini katar ol ⁽³⁾ kişi bilmeden içüreler, elbetde yarakânı gide. Eger sarulık galebe-i safrâdan ise ⁽⁴⁾ ve kuvvetlü ise ol mertebe bâsîlik tamarından kan alalar. Eger kan kara ise akıdalar ⁽⁵⁾ ve eger kızıl ise sedd edeler üç günde bir hammâma gire, ılıcak su dökine ve gövdesine ⁽⁶⁾ tîzcek badem yağı süre müfid ola. Hükemâ böyle yazmışlardır kim sarulıguñ 'ilâcî ⁽⁷⁾ evvel basîlikdan kan alalar, şarâb-ı râvend içüreler. Eger bogazı kurusa kişreyi ⁽⁸⁾ bezr-i katûnâ ile ayva

45 قلوبی

46 ماء الشعير

çekirdegiyle, gülâbla çalkayalar andan süzeler ve şeker katup ⁽⁹⁾ su yerine içe. Gıdâsı ⁴⁷ ile nârendenk aşın vereler yâ demûrhindiyle erik ⁽¹⁰⁾ ve zerdâlû suyıda eyüdü, içürelər yâhûd süd çürügiyle bir direm râvend ve iki direm ⁽¹¹⁾ zerdeçûb döğüp sabâh aç karnına içürelər, birkaç ayak icâbet eyleye. ⁽¹²⁾ Gâh gâh sirkengübîn içe, küllisini sirkeyle içe ve becid hammâma gide ılıcak su dökinüp ⁽¹³⁾ kirü çıka, gül yağın sürine. Eger sarulık için bir direm za‘ferân bir niçe kaşık ⁽¹⁴⁾ yogurd koyalar andan iki üç gece ayaza karşı koyup üç sabâh aç karnına ⁽¹⁵⁾ ol yogurddan yogurtdan yiye, şifâ bula. Eger yarakân zahmetine nohûd suyu içeler, yarakânı ⁽¹⁶⁾ giderür. Eger za‘tere ki ⁴⁸ otıdur anı kaynadup suyun hammâmnda sürine, eyüdü. ⁽¹⁷⁾

Kırk ikinci bâb: Öksürügi bildürür. Eger öksürük için her sabâh ⁽¹⁸⁾ üçer dâne encîr yarup içine çâm sakızı doldurup od üzerine koyup ⁽¹⁹⁾ bişürdükden soñra yiye, şifâ ola. Eger mersin şarâbın öksürügi olan içse, ⁽²⁰⁾ eyüdü. Eger ebemgümececin yağla bişürüp yese, kurı öksürügi giderür ve dârçîn ⁽²¹⁾ ve şeker peyniri yese ve balın köpüğün alup içe ve yiye bunların her biri iki öksürüğe **[36b]** ⁽⁴⁾ ‘ilâcdur ve turb yese kezâlik. Eger yaş öksürük olsa benefşe şarâbı ⁽²⁾ eyüdü ve mürebbâsı dahı hûbdur ve sığır dilin bal şerbetiyle içeler, eyüdü ve bakla ⁽³⁾ ve rafadan yumurta eyüdü. Eger kan balgam gelür öksürük ise râvend-i çînî ⁽⁴⁾ eyüdü içeler ve ısfanâh eyüdü bi-cümle ekşiler yemek ziyân eder. Eger öksürügi ⁽⁵⁾ olan âdem bir mikdâr şeb döğüp issi suyla içse gider, mücerrebdür. Meger ziyâde ⁽⁶⁾ ‘atfî ola ve ola öksürügi olan bir mikdâr zift yudsa, müfiddür. Eger bir niçe gün ⁽⁷⁾ sovk su içmeyüp issi su içe, eyüdü. Tûruncun kurı kabuğı ki yıllamış ola havânda ⁽⁸⁾ muhkem döğüp çig balla karışdurup her sabâh ve ahşâm bir niçe gün fındık ⁽⁹⁾ kadarı yâ ziyâde yiye ve üzerine tîz yemek yemeye ve su içmeye öksürüğün def‘ ⁽¹⁰⁾ eder, mücerrebdür. Eger kettân tohmın döğüp balla karışdurup ahşâm ve sabâh bir niçe ⁽¹¹⁾ gün yese, öksürügi gide. Eger öksürük sovkdan ve balgamdan olur, eger balgamdan ⁽¹²⁾ olduysa zıykü’n-nefes dedüğümüz ‘ilâcları edeler ve eger harâretten ve yubûsetden ⁽¹³⁾ ise şarâb-ı benefşe ve ma‘cûn-ı benefşe ve şarâb-ı nîlûfer içeler, kaçan öksürük ⁽¹⁴⁾ vasat olsa şarâb-ı rummân ve şarâb-ı haşhâşdan yekrek yokdur. Ve Eger nâzleden ⁽¹⁵⁾ olursa ‘ilâc nâzle ‘ilâcdur, öksürük için tatlu badem yağın sarı ⁽¹⁶⁾ mûmla rujan edüp gögsine ve iki yağrı arasına ısıcakla süre,

47 بلواج

48 كوكبو

mücerrebdür. ⁽¹⁷⁾ Ve gıdâlardan badem yağıyla veyâ şeker veyâ balla erişte kurusun yâ ısfanâh veyâ ⁽¹⁸⁾ kabak kurusun yâ badem harîresin ve nîm-birişt yumurta ve bâde ve encîr ⁽¹⁹⁾ ve köknar içi, kuru üzüm ve paça yiye ve tuzlu ve ekşi ve tîz nesnelerden ⁽²⁰⁾ perhîz ede, agzında nebât şekerin duta. Eger bir öksürük kim balgam veyâ irin ⁽²¹⁾ gelse, eski öksürük ola bersiyavşân ki baldırıkaradurlar, bir iki **[37a]** ⁽¹⁾ çölmege birez su katup agzın kapayup kaynadalar tâ ki hallola andan üç ⁽²⁾ sabâh içe, şifâ ola. Eger su ‘âl için ak mûmı benefşe yağıyla ⁽³⁾ oglancıkların gögsine sürseler, eyü ola. Ve öksürük için on direm badem, ⁽⁴⁾ yedi direm haşhâş tohmı, beş direm şeker peynir birez tâze kaymak andan her birin ⁽⁵⁾ döğüp ma‘cûn edüp fındık mikdârı dili altında duta. Ve öksürüğü olanın ⁽⁶⁾ gögsine bunları süreler tavuk yağın on direm, rugan badem on direm, şem‘ ⁽⁷⁾ kâfûrî üç direm, kaymak dört direm bu cümleyi melhem edüp gögsine süreler ⁽⁸⁾ öksürüğü gide. Eger öksürüğü olan labada tohmın yuda, eyü ola. Eger soganı ⁽⁹⁾ ocaga gömüp ısıcakla yese, nâfi‘ ola ve bişmiş şalgamı aç karnına yese ⁽¹⁰⁾ gâyet eyüdü. Eger kettân tohmın kavurup muhkem sahk edüp elekden geçirüp kefi alınmış ⁽¹¹⁾ balla yogurup her gece bir ceviz kadarı yese, üzerine ılıcak su içüp yatsa ⁽¹²⁾ ve başın issi dutsa şifâ ola, mücerrebdür. Eger karanfil ve ceviz ve zencebîl her birinden ⁽¹³⁾ berâber alup sahk edüp bir çanak bekmezle vâfir kaydada andan yatacak vaktinde ısıcak ⁽¹⁴⁾ vâfirce içe, ziyâde örtinüp yata mücerrebdür. Eger öksürüğü olan dâ‘im başını ⁽¹⁵⁾ issi duta ve gece yatdukda başını berk örtine tâ ki devâ fâ‘ide ede. Eger su ‘âl ⁽¹⁶⁾ için vâfir biber döğüp bekmezle kaynadup sıcak içüp ziyâde örtinüp derleye, ⁽¹⁷⁾ şifâ bula. Ammâ öksürüğü olan içerdüden ‘ilâc etdükden sonra kaz yağı ⁽¹⁸⁾ ve tavuk yağı ve badem yağı ve mastakî, ak mûm erideler andan gâhîce gögsine ⁽¹⁹⁾ sürteler eyü ola ve habb-ı su‘âl agzında duta ezildüğü vakit yuda. Eger katı ⁽²⁰⁾ öksürük olursa eşek südin vereler ve bir dürlü öksürük olur ki ⁽²¹⁾ aña kuru öksürük derler ve isitmesi ve sancısı olur, sol memesi üstinde **[37b]** ⁽¹⁾ evvel bâsîlık tamarından kan alalar, şarâb-ı zûfâ ve şarâb-ı ‘unnâb ve şarâb-ı benefşe ⁽²⁾ içe. Gıdâsı arpa cülâbı ve badem döğüp südle içe, eyüdü ve ılıcak tâze ⁽³⁾ sagılmış gece südi içe, hûb nâfi‘dür. Ammâ zâtü’l-cenb bir veremdür ki bagırda ⁽⁴⁾ olur, öksürdür, sancur ve isimesi olur, ıztırâbı olduğu tarafa yatamaz. Evvel ⁽⁵⁾ sag elinün serçe barmagının üstinden useylem tamarından olalar, ılıcak ⁽⁶⁾ su içinde ve teleyyün hukne eyleye içini boşaldalar. Arpa cülâbı badem südiyle haşhâş ⁽⁷⁾ ile yedüreler ve içdüğü şarâb-ı ‘unnâb yâ şarâb-ı benefşe içe, deşilürse sultân ⁽⁸⁾ otını südle kaynadalar helîmesinden bir üsküre sabâh ve bir ahşâm içe ⁽⁹⁾ nâfi‘ola. Eger öksürük

içün encîri suyla kaynadup her gün içe ve yiye ⁽¹⁰⁾ def[°] ede ve özi açıla ve bögregin kavî ede. Eger iki direm şekeri ısıcak suyla ⁽¹¹⁾ bir niçe gün içseler, eyüdü. Eger bir niçe baş sarmısagı ocaga gömüp mührâ ⁽¹²⁾ bişüre ammâ yanmaya, ocakdan çıkarup ısıcakla yiye, öksürüğe mücerrebdür. Eger ⁽¹³⁾ bir miskâl zamk döğüp nîm-puhte yumurta ile tuz yerine eküp yiye, su‘âlin ⁽¹⁴⁾ gidere. Eger lahana tûrşîsinün suyundan bir üsküre mikdârı içse, öksürüğü ⁽¹⁵⁾ gidere. Ve dahı öksürük sevdâdan ve veyâ yubûsetden olursa şekerle cevâb ve şarâb-ı rummân-ı hulv ⁽¹⁶⁾ ve mâ’-ı lisânü’s-sevr ve şarâb-ı nîlûfer içeler nâfi‘dür ammâ, sevdâyı ishâl ⁽¹⁷⁾ edeler bu şerbet ile terkîb budur ki zikr olunur ak türbüd ve eftîmûn ve nemek-i hindi ⁽¹⁸⁾ her birinden bir direm döğüp eleyeler ve mâ’ü’l cûbn ile sabâh içeler, sevdâyı def[°] ede. ⁽¹⁹⁾

Kırk üçünci bâb: Zükâm ki dimâgîdür, devâsın bildürür. Eger çörek otın ⁽²⁰⁾ issi eyleyüp bir gök beze baglaya vâfir koklaya, zükâmı gide ve gül suyu ve yağı ⁽²¹⁾ eyüdü, burnına süre. Eger za‘ferânı şekerle burnına tütüze eyüdü, zükâmı giderür. **[38a]** ⁽¹⁾ Eger tırâş olup katı issi suyu duyabildüğü kadar başına desti ile koyalar tâ kim ⁽²⁾ issisi dimâgına geçe, eyü ola. Eger bir pâre kettân bezin muhkem ısıdup depesine ⁽³⁾ vuralar issisi dimâgına geçe, eyü ola. Eger şekerle günlük tütüzdürseler eyüdü. ⁽⁴⁾ Eger balık otunuñ yaprağın beze sarup koklaya, eyü ola. Bil kim zükâm yâ sovudan yâ ⁽⁵⁾ issiden olur, issiden olan baş agrıdur, yüzüñ rengi kızıl olur ve burnından ⁽⁶⁾ gelen galîz gelür. Evvel mertebe kîfâl tamarından kan almak gerek. Ertesi hammâma ⁽⁷⁾ vara, başın tırâş edüp badem yağı yâ beneşe yağı sürte yâ şarâb-ı nîlûfer ⁽⁸⁾ yâ şarâb-ı benefşe içe. Eger sovukdan ve rutûbetden olursa hammâma varup issi ⁽⁹⁾ su dökine. Taru, kepek ve tuz bunları kavuralar, bir beze koyup başına vuralar ⁽¹⁰⁾ ve gök bezi yakup burnına vâfir tütüsi vuralar ve sarmısagı kara üzüm birle ⁽¹¹⁾ döğüp yedüreler, şifâ ola. Eger zükâm olan def‘i içün şekeri tütüsi ⁽¹²⁾ etse, def[°] ede. Eger zükâm ve nâzle ve her hılt ki dimâgdan iner, eger burın ⁽¹³⁾ delüklerinden inerse zükâmdur, eger bogaza ve yüze inerse nâzledür. Eger inen ⁽¹⁴⁾ issi hılt olursa göz kızıl olup göyündüre göyündire inerse, ‘ilâcî kân almak ⁽¹⁵⁾ ve hacâmat eylemek ve şarâb-ı haşhâş ve şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı leymûn içmek ve mu‘tedil ⁽¹⁶⁾ hammâma girmek ve erişte ve kabak ve ısfanâh ve semiz ot müzevveresin yâ badem ⁽¹⁷⁾ yağıyla cûlâb içmek gerek ve eger inen sovuk hılt olursa, ‘ilâc şarâb-ı

ustuhudûs ⁽¹⁸⁾ ve şarâb-ı leymûn ve şarâb-ı benefşe ile muglâb minfah⁴⁹ içe ve balgamı ishâl ⁽¹⁹⁾ etmekdür ve başı issi dutmakdur ve şekerle veyâ balla rişte müzevveresin yemekdür ve gece ⁽²⁰⁾ gece ma'cûn-ı benefşe, gülbeşeker yâ gülengübîn yemekdür ve misk ve 'anber ve lâdin koklamakdur. ⁽²¹⁾ Evvelinde hammâm kemdür ahirinde eyüdü, sovak su içmekden hazer gerekdür fi'l-cümle [38b] ⁽¹⁾ zükâmuñ ve nâzlenüñ iki kısmında dahı çok yemek ve çok uyumak ve cerb ta'âmlar ⁽²⁾ yemek ve katı issi ve ziyâde sovak havâda oturmak yaramazdur ve yatduğı vakit yasaduğın ⁽³⁾ alçak eylemek gerekdür. Eger zükâm içün kara çörek otın sahk edüp bir gök beze bağlayup ⁽⁴⁾ koklasa, eyüdü. Eger zükâma devâ murâd ise hammâma varup başına issi su dökse ⁽⁵⁾ tâ kim issisi dimâga geçe, şifâ ola.

Kırk dördünci bâb: Nâzle 'ilâcın bildürür.⁽⁶⁾ Eger siñirlüce yaprağı döğüp nâzleye vursalar, nâfi'dür ve zûfâ şarâbı eyüdü. Eger ⁽⁷⁾ kim böğürtlen yaprağın ala, kökin çölmekde kaynadup bir lahza döşegi bugına tuta, agzından ⁽⁸⁾ balgamı dökse ammâ, yazın gerekdür müşhil eyyâmlarında. Eger bir mikdâr kara çörek otın ⁽⁹⁾ bir beze bağlayup bir gece gül suyu içinde tamâm ıslana, sabâh bir tamlasın ⁽¹⁰⁾ burnına tamzura göre kim burnından ne balgamlar dökülür, halâs olur ammâ bu da ⁽¹¹⁾ şerbet eyyâmlarında gerekdür, kışın yaramazdur. Eger bir kişinüñ gözine nâzle çok inse ⁽¹²⁾ kavunı tılâ ede, ayırık görmeye. Her vakit ki nâzle ve zükâm dimâgdan ine burun ⁽¹³⁾ delüklerine, zükâmdur ve bogaza ve yüze inerse, nâzledür. Göz kızıl olursa 'ilâc ⁽¹⁴⁾ kan almak ve hacâmat etmek, şarâb-ı haşhâş ve şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı leymûn içe ⁽¹⁵⁾ ve mu'tedil hammâma gire ve rişte ve kabak ve isfanâh yiye ve semiz ot badem yağıyla ⁽¹⁶⁾ yemekdür. Eger baş agrısı-çün ve diş agrısı ve nâzle içün bir koz kadar ⁵⁰ ⁽¹⁷⁾ alsın bir kaşık zeyt yağınun içine koyasın eriyse, andan ısıcakla depesine ⁽¹⁸⁾ vurasın yatup uyuya, be-gâyet mücerrebdür. Eger nâzle içün ve diş içün başını ⁽¹⁹⁾ tırâş ede ve safî sirkeyle başın ovdura andan gâyet yumşak tuzla başın ⁽²⁰⁾ ovdura, tekrâr acı tere yağıyla yağıyla andan bürinüp yata, şifâ ola. Eger ⁽²¹⁾ nâzlesi olan pâpâdyayı tütse etse, nef' ede. Eger nâzle içün hınnâyı deve [39a] ⁽¹⁾ sidügiyle yogurup başın dikine tırâş edüp başına sürse, nef' ede ammâ gözine ⁽²⁾ girmeden be-gâyet hazer ede, hınnâ sürmezden mukaddem bir bezle elini muhkem sara ⁽³⁾ tâ kim gözine inmeye, tecrübe olunmışdur. Eger nâzlesi olan

49 منفع

50 ایولغند

kimesne hammâma girüp dikine ⁽⁴⁾ tırâş olduktan soñra üç dâne yumurta sarusın çalkayup başına süre ⁽⁵⁾ ve üç direm sahk olmuş za‘ferân eke ve üzerine üstübi yapışdura hemân ⁽⁶⁾ hammâmdan çıka, üç gün başında tura andan hammâma varup yuya, mücerredür. ⁽⁷⁾ Her hareket etdükce böyle ede, mücerredür.

Kırk beşinci bâb: İstiskâ ‘ilâcın ⁽⁸⁾ bildürür. Eger kırlangıc başın bir bakır kapda zanbak yağıyla muhkem kaynadalar kim bişe ⁽⁹⁾ ve ol yağ eksildükce yağ koyalar baş bişüp eriyen, andan süzüp ol yağı ⁽¹⁰⁾ alup istiskâyâ sürterler, nâfi‘ ola. Eger deñiz suyunuñ buhârına tursa, eyüdü. ⁽¹¹⁾ Ve eger deñiz suyun kaynadup içine girüp otursa dahı ziyâde müfid ola. Tarı ⁽¹²⁾ etmegi sovuğdur ve kurıdır, istiskâ rencine eyüdü. ‘Ûd ıssıdır ve kurıdır, buçuk direm ⁽¹³⁾ gülâbla ezüp içeler, müfid ola. Eger katrânı bir niçe kez yaku ederlerse, eyüdü. Eger kızıl behmeni kaynadup su yerine içerlerse eyüdü, istiskâ şişin ⁽¹⁴⁾ gidere ammâ etmek yerine encîr yiye. Eger sirkeyi kaynadup buhârına otursa eyüdü ⁽¹⁵⁾ ammâ, bir niçe def‘a etmek gerekdir. Rivâyet ederler kim kızıl behmen kaynadup suyun ⁽¹⁶⁾ içdükde hâr mizâc olan şekerle içe, bârid tabî‘atlu balla içe şişlerin ⁽¹⁷⁾ def‘ede, etmek yerine encîr yiye. Behmen suyu istiskâyâ kerrâtile tecrübe ⁽¹⁸⁾ olınmışdur, meger kim karnında sarı suyu ola ki te’sîr etmeye veyâ meger bağırında ⁽¹⁹⁾ baş ola. Eger istiskâ-ı lahmi neydüğün bilmek dilerseñ lahmi aña derler kim basıcak ⁽²¹⁾ çukur olur bir hayli öyle çukur kalur, bunuñ gibi istiskâyâ bir niçe def‘a **[39b]** ⁽¹⁾ dârçîn içüreler müfiddür ammâ, gâyet eyüsi ola, ba‘zılar her cins istiskâyâ eyüdü ⁽²⁾ demişler. Bil ki karanfil de istiskâyâ müfiddür. Elli direm ‘usfûr tohmin kaynadup on ⁽³⁾ direm şeker katup içeler, nâfi‘dür. Nohûd suyu istiskâyâ münâsibdür. Yüz direm nohûdı ⁽⁴⁾ yedi yüz direm suyuñ içinde kaynadup muhkem bişüre, zarûret olup susadukca ⁽⁵⁾ içe, zarûret olmayıcak lazım degil müsteskî olan sudan perhîz ede. Eger çügündür ⁽⁶⁾ yapragın kaynadup istiskânun şişi üzerine vursalar, gidere. Reyhânı döğüp ⁽⁷⁾ istiskâdan şişmiş kimsenüñ şişine sürseler, gidere. Eger kişnic döğüp şiş ⁽⁸⁾ üzerine sürseler, gidere. Tavuğı yarup katı şişe vursalar, eyü eder. Eger ⁽⁸⁾ pâpâdyayı döğüp şişlere yaku etseler yumşada, benefşeyi yaku etseler gidere, bu zikr ⁽⁹⁾ olanlar istiskâ şişine eyüdü. Eger ak zâcî sirkeyle karışdurup katı şişlere ⁽¹⁰⁾ vursalar gidere, husûsan sevdâdan olan şişlere eyüdü. Eger istiskâ ⁽¹¹⁾ talak büyümeğdür ve mi‘de şişdüğinden soñra ciger za‘îf olur. ‘İlâc asl-ı ⁽¹²⁾ hindibâ kışrınıñ şerbetin içüreler, su içürmeyeler, etmek yediremeyeler. Su yerine kâsnî ⁽¹³⁾ suyun içüreler ve eger suya meyil etmezse bürûdetdendür. Şarâb-ı kışr-ı hindibâ ve şarâb-ı ‘usûl ⁽¹⁴⁾ yâ sikencübîn büzûrı üzere şarâb-ı ‘usûl katup vereler.

Tabî‘at katı kabz ⁽¹⁵⁾ olursa bir direm râvend-i çînî şarâbına katup vereler. Gıdâlardan ferâric yahnî ⁽¹⁶⁾ edüp yiye. Ayakların suyla ve tuzlu kepek ile yuya, hammâma varmaya şiş ⁽¹⁷⁾ getirür, meger ciger tamâm kuvvet bula şiş ancak dizinde veyâ ayaklarından kala. Eger hammâma ⁽¹⁸⁾ girse suyu az koyup derleye ve yerden çıkan issi sulara girse eyüdü. Eger ⁽¹⁹⁾ şiş çok ise ve zahmet verürse ümîdi kesmek gerekdür. Her kim becid ⁽²⁰⁾ sarmısak yese, istiskâsın giderür. Bil ki istiskâ üç nev‘dür, biri tablî **[40a]** ⁽¹⁾ ve biri lahmî ve biri zıkkîdür. Ol şişe kim bassuk barmaguñ kaldurdugın gibi yeri ⁽²⁾ tolsa aña tablî derler, ekser karında ve elde ve ayakda olur ve aña kim barmaguñ bassuk ⁽³⁾ yeri çukur kalursa aña lahmî derler, şişi elde ve ayakta olur ve bir nev‘ dahı ⁽⁴⁾ zıkkîdür ki aña Türkçe ince ağrı derler. Dahı tabliye ‘ilâc habb-ı azeryûn vereler ⁽⁵⁾ eger za‘îf ise sabâhın şarâb-ı ‘usûl vereler mütevâtir ammâ, gıdâsı genc şişek ⁽⁶⁾ etin kalye edeler, içine râziyâne katup bile kaynadalar yiye ammâ etmegi az yiye, hiç ⁽⁷⁾ yemese dahı ra‘nâ. Ammâ istiskâ-ı zıkkînüñ ‘ilâcî gayr-ı mümkündür, zîrâ ki ishâli küllî ⁽⁸⁾ olur ne derlerse yiye, perhîz olmaz ve istiskâ-ı tablî ‘ilâc penîrdür. Eger mercimek ⁽⁹⁾ bişürüp balla karışdurup yese yâhûd çorbasın içse, müfiddür ve eger tuzı zeyt ⁽¹⁰⁾ yağıyla karışdurup gövdelerine sürseler istiskâyâ ve şişe müfiddür. Teshîl‘de ⁽¹¹⁾ beyân eder ve su‘ül-kıyye ⁵¹ bir marazdur ki beñzi saru ve yüz ve göz ve kapaklar ve ayaklar ⁽¹²⁾ şişer ve ciger şişüp kanı kapadur istiskâyâ döner, ba‘zı mahâlde gövde bir yerden ⁽¹³⁾ şişer. ‘Îlâcî budur ki eger harâretten olursa ‘alâmeti susamak ve iştihâ az olmak ⁽¹⁴⁾ ve kârûre sarı olmakdur ve eger bir bürûdetden olursa ‘alâyimi tudak ve dil ve kârûre ⁽¹⁵⁾ ak olmak ve az susamak ve beñzi harâb olmakdur. ‘Îlâcî budur ki şarâb-ı kışr-ı asl-ı hindibâ ⁽¹⁶⁾ içüreler hiç su içmeye, bu mukâbilede olan ‘ilâcları edeler. Ve dahı her kim ⁽¹⁷⁾ tâze sığır tezeğin eski şişe vursalar, gidere. Yabân mârûlı ya‘ni kâsnî eger anuñ suyun ⁽¹⁸⁾ gül suyu gibi çıkarup ol sudan bir üsküresine şeker idhâl edüp ⁽¹⁹⁾ şişin âdeme içürseler, ‘azîm fâ‘ide ede ammâ üç güne dek içüreçeler. Ammâ gövdede ⁽²⁰⁾ olan şişe râvend-i çînî döğüp suyla karışdurup sürmek nâfi‘dür. ⁽²¹⁾ Eger şişmiş âdeme kabagı döğüp şişlerine yaku ede, müfiddür.

Kırk altıncı ⁽¹⁾ bâb: [40b] Talak ‘ilâcların bildürür. Eger deñiz köpüğün gül yağıyla ve mûmıla karışdurup ⁽²⁾ talaka vurular, ağrısın sâkin edüp talakın gidere. Eger söğüt yaprağın döğüp talak ⁽³⁾ üzerine sürse veyâ ol yapraguñ suyından bir direm içse, talak

agrisına ⁽⁴⁾ müfiddür ve talak sancusına da eyüdü. Eger acı badem yağını talakı şişmiş kimesne ⁽⁵⁾ içse, şişin gidere. Ak sogan yağı talak şişine bî-nazîrdür. Eger turp tohmın ⁽⁶⁾ sirkeyle bişürüp talak şişine yaku eyleyeler, hallede. Çigdem issidür, kurudur, sirkeyle ⁽⁷⁾ döğüp talak üzerine vursalar, şişin gidere. Eger buhûr-ı meryemi döğüp balıla ⁽⁸⁾ karışdurup talakı büyük olan âdemün talakı üzerine vursalar, müfid ola. Eger ⁽⁹⁾ tavşan bagırsagın bişürüp sirkeyle, yese talagı mahvola. Eger kara nohûdun suyn ⁽¹⁰⁾ içse, şifâ ola. Eger zerâvend-i tavîli sirkeyle yogurup talak üzerine vursalar, ⁽¹¹⁾ müfiddür. Sûd ve hurmâ yemek talaka yaramazdur. Eger hardeli döğüp balla talaka ⁽¹²⁾ yaku etseler, gidere. Eger biberi döğüp sirkeyle bişürüp ve karışdurup talaga ⁽¹³⁾ vursalar yâhûd içseler, talakuñ veremin gidere. Eger böğürtlen kökini havânda döğüp ⁽¹⁴⁾ bir dutılmaduk kapda kaynadup üç sabâh aç karnına içe, talakdan halâs ⁽¹⁵⁾ ola. Eger dilgünüñ talagını talak üzerine vursalar gidere. Eger kurşun veyâ ⁽¹⁶⁾ dımışkî kırınduların alup çig balla karışdurup sabâh sabâh isti‘mâl ⁽¹⁷⁾ etse talakı gide, ba‘zılar bir ay yerler talagı gidince. **Her kim** sarmısagı döğüp ⁽¹⁸⁾ tuz katsa andan bir niçe kerre talak üzerine vursalar, talagın gidere. Talak ⁽¹⁹⁾ içün sülûk tamarından kan alalar sabâh sabâh şarâb-ı ‘usûlle ve sikencübîn ⁽²⁰⁾ büzûri içüreler. Gıdâsı koyun eti koruk suyuyla ve ekşi enâr suyuyla yeseler ⁽²¹⁾ ammâ etmegi az yiye. Ammâ bu yakı gâyet mücerrebdür, encîri sirkeyle ısladalar andan dögeler, **[41a]** ⁽¹⁾ merhem gibi ola. Arpa unın sirkeyle kaynadalar, kebere dibi ve ayıd tohmı ve gögercin tersi ⁽²⁾ bunları birbirine katarlar birez kaydada galîz ola, andan bir beze sürüp talak üzerine ⁽³⁾ vuralar, def‘ ola. Eger talak içün yakı murâd ise yigirmi direm vaşak alup ⁽⁴⁾ sarp sirkeyle ısladup andan onı od üzerine koyalar ve beş direm kebere ve za‘ferân ⁽⁵⁾ iki direm, mürr-i sâfi dört direm ve üç direm bir yufka meşine sürüp talak üzerine ⁽⁶⁾ uralar, bir hafta koyalar tura andan kaldura müfiddür ve tiryâk-ı erba‘a da eyüdü. ⁽⁷⁾ Ve eger bu yakuyı talak şişine vursalar, eyüdü ve şâfi sarp sirkeyle ısladup ⁽⁸⁾ kaynadalar galîz olunca bir direm za‘ferân, iki direm bûre ile karışdurup talak ⁽⁹⁾ şişine vursalar, şifâ bula. Eger söğüt kökini kuruda, döge ve kelbün kafasında ⁽¹⁰⁾ döğüp ikisini bile uñ gibi ede ve bir mikdâr keskin esrârla bu mecmû‘ın yumurta ⁽¹¹⁾ ağıyla karışdurup bir bez üzerine yaku edeler ve bal sürüp talak üzerine ⁽¹²⁾ yapışdura, yedi gün dura ‘acâib göre. Eger talak sebebin derseñ mâddesi ⁽¹³⁾ katı sayrulukdan ve issi isitmeden ve galîz ta‘âmlardan olur, zîrâ talak yellenür de ⁽¹⁴⁾ şişerse yüriyicek solur ve çok su içmekden olur ve iştiâsı olmaz ve suyu çok ⁽¹⁵⁾ içer gelür mi‘deyi örter. ‘Îlâc mertebe-i evvelde sol kolı üstinden üseylem

tamarından ⁽¹⁶⁾ ılıcak su içinde kan alalar, sabâh şarâb-ı ‘usûl ve gülengübîn büzüri vereler açıla, ⁽¹⁷⁾ mi‘desi sâf ola. Gıdâsın koyun etiyle kalye edeler yâ kuruca koruk suyuyla yâ ⁽¹⁸⁾ ekşi enâr suyuyla ola. Etmegi az yiye, su içmeye ve şâfi sirkeyle kaynadalar tâ galîz ⁽¹⁹⁾ olunca ve gögercin tersin döğüp uñ gibi edüp buna katarlar ve bir meşine süreler ve ⁽²⁰⁾ talakı üzerine vuralar, müfiddür. Eger talak şişüp ve büyüyüp dahi kurıldayup ⁽²¹⁾ sâkin olursa, bâddandır ve eger basıcak agrursa demdendir ol takdırce [41b] ⁽¹⁾ sebebi sevdâdur. ‘Îlâcî istiskâ ‘ilâcîdur, suyu az içe ve gıdâyı az yiye ve sevdâ ⁽²⁾ arturur nesnelerden perhîz ede ve mercimek ve kuru et ve bâzincân ve sığır eti ⁽³⁾ ve tuzlu nesneler yemeye ve sirkede ıslanmış encîr yiye ve kebere turşîsi eyüdü. Ve eger ⁽⁴⁾ bâddan olursa ebemgümeci kökin çıkarup gün dokındurmaya, yuyup kuruda ⁽⁵⁾ andan döğüp balla karışdura, üç sabâh aç karnına yiye talakı arıda, mücerrebdür. ⁽⁶⁾ Bil ki talakı olan veyâ isitmesi olan ve başı agrıyan süd yemeden hazer eyleye. ⁽⁷⁾ Pelîni sirkeyle bişürüp talaka yaku ede, gidere. Eger talak için kebere dibin ay eskisinde ⁽⁸⁾ kazup kaynadalar ve şeker katarlar ayaza koyalar, üç sabâh birer kaşık içe, ⁽⁹⁾ bi‘avni’llâhi te‘âlâ def‘ola. Eger sarmısaguñ tâze yapragın sirkeyle kaynadup etmek ⁽¹⁰⁾ üzerine koyup talakı üzerine vura, gide. Eger labadayı sirkeyle kaynadup talak üzerine ⁽¹¹⁾ vursalar, gide. Eger talak agrısına iki direm râvend-i çînî içse, def‘ola ammâ yazın ⁽¹²⁾ gerekdür ve üzerine nesne yemeye. Eger cevizüñ yapragın kaynadup talak üzerine vursalar, ⁽¹³⁾ gidere. Tûruncı döğüp nadâsî toprakla karışdurup talaka vursalar, gide.

Kırk yedinci ⁽¹⁴⁾ bâb: Kûlinc ‘ilâcın bildürür. Eger kurduñ tersin içse yâ balla yese, kulıncı gidere. ⁽¹⁵⁾ Eger sezâbdan günde bir direm yese, kûlinc zahmetine eyüdü. Hühüd etin yemek ve çorbasın ⁽¹⁶⁾ içmek bu maraza nâfi‘dür. Eger torak otunuñ dibin kûlinc ziyâde sancılanan ⁽¹⁷⁾ kimse suyun içse, müfiddür ve kulıncı olan emrûd ve bakla ve çügündür yemeye, ⁽¹⁸⁾ yaramazdur. Eger ebû cehil karpuzu için fetîl edüp götürse, derhâl ⁽¹⁹⁾ kulıncı gide. Eger kuru söğüdi bir tas içinde yakup külini bir kap içinde ⁽²⁰⁾ karışdurup içe, def‘ola. Eger havuc tohmin kaynadup suyun içse, kulınca ⁽²¹⁾ eyüdü. Eger kûlinc için bir niçe yumurtanuñ agını alup elenmiş una karışdurup [42a] ⁽¹⁾ andan arkasına süre kûlinc üzerin kaplaya, andan bir mikdâr un üzerine eküp ⁽²⁾ üstübi yapışdura sabâh ılıcak suyla yuya, göre kim baş verüp deşilmiş ⁽³⁾ birinci gün akup sagala. Ve her kim sığır ödin hurmayla döğüp kûlinc üzerine vursa ⁽⁴⁾ agrısın gidere. Eger mâdde-i kûlinc nedür derseñ bil ki kûlinc galîz yelden ve balgamdan olur, ⁽⁵⁾ bagırsaguñ içinde kabz olur, bir ucı böğüre muttasıl olur aña devâ budur ki zikr ⁽⁶⁾

olinur, on beş direm hıyârşenbe alup suyla ezeler ve bir direm eyâric-i faykarâ ⁽⁷⁾ ve yigirmi direm nebât katup içüreler, eger gitmez ise ertesi bir miskâl berş ve tiryâk-ı erba'a ⁽⁸⁾ yâ filûnyâ içüreler ammâ, gıdâsı müherrâ etle bişmiş nohûd-âb ola ve hem kuvvetlü ⁽⁹⁾ ihtikân edeler ve ba'zılarda eyüdü evvel emirde ihtikân-ı leyyine gerekdür ve ekşi ⁽¹⁰⁾ ta'âmlar ve yemişler yiye. Semiz tavuk çorbası badem yağıyla yiye ve ısfanâh ⁽¹¹⁾ yiye ve gece ile iki direm kâsnî yudalar ve kasugına ve karnına mastakî yağın ⁽¹²⁾ veyâ bâbûnec yağın sürterler. Beş direm besfâyic, yedi direm çekirdegi çıkmış üzüm, ⁽¹³⁾ beş dâne encîr üç gün bu tarz üzere yiye ve üç direm râziyâne ve kerefis ve anîsûn ⁽¹⁴⁾ ve kemmûn her birinden üçer direm kaynadup ve şeker katup su yerine içe, telyîn ede. Kûlinc ⁽¹⁵⁾ 'alâmeti yel ve nefes az çıkmak ve göñül dönmekdür ve ta'âm hazm olmayup iştiâhı ⁽¹⁶⁾ az olmakdur ve göbek burmak ve yel ve baldır agrımak ve katı susamak ve su içicek ⁽¹⁷⁾ hıffet bulmakdur. Ve safrâvîden gayrınıñ 'ilâcî hukne-i mutavassıt eylemekdür, soñra ⁽¹⁸⁾ hukne-i hârre eylemekdür, çok olur ki ol hukne eylemek de agrıyı arturur, korkmayup ⁽¹⁹⁾ yine tîz hukne etmek gerekdür. Bu maraza becid hukne eylemeden artuk 'ilâcî yokdur. ⁽²⁰⁾ Birkaç gün hukneden soñra beş direm sinâ'-i mekkî ve beş direm besfâyic ve yedi direm ⁽²¹⁾ çekirdegi çıkmış kızıl üzüm, beş dâne encîr ve bir kabza baldırıkara ve üç direm **[42b]** ⁽¹⁾ râziyâne, anîsûn, kemmûn kaynadalar ve üzerine birez günlük veyâ sakız saçup içeler ⁽²⁾ ve issi ma'cûnlar yiyeler. Tiryâk-ı fârûk ve tiryâk-ı erba'a ve ma'cûn-ı misk-i kebîr yiyeler, ⁽³⁾ bunuñla dâhı olmazsa üç çekirdek kasnı yatacak vaktinde yudalar gerekdür kim ⁽⁴⁾ tamâm kûlinc çözüldükden soñra bir gün ve bir gece geçmeyince ta'âm ve şarâb vermeyeler ⁽⁵⁾ ammâ, gıdâ yedüğü vakit kuzı ve hurûs veyâ tavuk veyâ semiz şişek eti çorbasın ⁽⁶⁾ bişüreler ammâ, torak otı ve kara nohûd ve sakız ve dârçîn ve zencebîlle bişmiş ⁽⁷⁾ ola, yedüreler. İштиâ kavî olup agrı hafif olursa ferâricün cerbinden ⁽⁸⁾ yedüreler. Yemişlerden encîr ve kızıl üzüm ve köknâr içi yedüreler ve alma ve emrûd ⁽⁹⁾ ve ayva ve hıyâr ve kavun ve üzüm ve kulkâs ve tarhâne ve pirinc ve katı bişmiş yumurta. ⁽¹⁰⁾ Ve eger tabî'atı süst olsa çok yemek istese vermeyeler ve ta'âm yiyüp cimâ' ⁽¹¹⁾ etmekden be-gâyet hazer edeler ammâ, safrâdan ve hem yubûsetden olanuñ 'ilâcî hukne-i leyyine ⁽¹²⁾ etmek gerekdür ve şarâb-ı benefşe ve ayva çekirdegi lu'âbın ve kettân tohmı içürmek ⁽¹³⁾ gerekdür, penîr çok yemeyeler kulinca zarar verür. Eger bir kimse kulinca mübtelâ olsa ⁽¹⁴⁾ hurûs etin tuzlu suyla muhkem kaynadalar müherrâ bişe andan yiye, müfiddür. Eger ⁽¹⁵⁾ kûlinc için üç direm hatmî yese eyüdü ve germ ve terdür. Mastakî döğüp ⁽¹⁶⁾ iki ol

mikdârı şeker katup yese, ol renciden halâs ola. Eger iki kaşık ⁽¹⁷⁾ hinnâyı suyla yogurup ba‘dehu bir kaşık ak neft yağını hinnâyâ karışdurup ⁽¹⁸⁾ kûlinc olduğu yere süre, bir yumurda bişiminden ziyâdece dursun tâ kim ⁽¹⁹⁾ yangunı sâkin olup uyuşur gibi ola, mücerrebdür.

Kırk sekizinci bâb ⁽²⁰⁾ Âsânlıgla olmağı bildürür. Eger kim asân ishâl murâd ise hadîs-i resûldür, ⁽²¹⁾ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm beş direm sinâ’-i mekkî ve beş direm ak şeker ve bir direm râziyâne **[43a]** ⁽¹⁾ bu cümleyi döğüp büyük hablar ede, her sabâh bir miskâl isti‘mâl ede çok derde ⁽²⁾ devâdur ve asân ishâl ede ammâ sinâ’-i mekkî yaprağı gerekdür, çöpi olmaya gayet ⁽³⁾ eyüsi ola. Nev‘-i dîger gâfîkûn ki katrân köpüğü derler, bunuñ gayet eyüsi beyâz ⁽⁴⁾ olur, iki direm döğüp birez leymûn suyuyla yudsa on meclise degin ‘amel ⁽⁵⁾ ede, sevdâyı ve balgamı ve safrâyı süre, bunu yalnız içmek korkusuzdur ve bel ⁽⁶⁾ ağrısına ve diz ağrısına ve aksâm-ı veca‘a müfiddür. Eger müşhil içenlerün göñli ⁽⁷⁾ dönerse müşhil ta‘mindan burnı delüklerin panbugla tarhun yaprağın çeyneyup ⁽⁸⁾ suyun yuda, bunuñla olmazsa şâf götürine, mülâyim hukne ile ve fasd ede. ⁽⁹⁾ Sıfat-ı müşhil hafîf sinâ’-i mekkî on sekiz direm, ak şeker on altı direm, dâne- i mastakî ⁽¹⁰⁾ sekiz direm bu cümlesin döğüp altı bahş edeler, üç gün sabâh ⁽¹¹⁾ bir bahş ve ahşâm bir bahş isti‘mâl edeler nâfi‘dür. Eger safrâyı katı ishâl ⁽¹²⁾ ede, bir kişi ki kabz ola müşhil vermeyeler ki bagırsagın çatladup helâk eder. ⁽¹³⁾ ‘Îlâcı budur ki evvel bu şâfı edeler, bûre ve deñiz tuzu ve kemmûn ve ‘arakî sâbûn ⁽¹⁴⁾ her birinden berâber alup döğüp ak helvâyla karışdurup ısıcakla götürine, kaddi ⁽¹⁵⁾ barmak deñli ola ve katı issi fasılda ve sovak fasılda müşhil içmeyeler. Şi‘râ-yı yemânî ⁽¹⁶⁾ derler issi fasılda olu, yigirmi gün dogmazdan öñden ve yigirmi gün ⁽¹⁷⁾ dogduktan soñra hiç müşhil etmeyeler ve kan ve hacamât aldirmayalar. Meger ki katı ⁽¹⁸⁾ zarûret ola, kan alduralar ve ol vakitlerde cimâ‘ etmeyeler husûsan bâhûr ⁽¹⁹⁾ günlerinde ve şol kimsenün ki büyük gussası olsa veyâ büyük şâdlığı ⁽²⁰⁾ olsa veyâ ‘azîm mühimmi ve endîşesi olsa, müşhil içüreler. ‘Amel eylese ⁽²¹⁾ za‘f getirse bâzûların ve baldırların ve budların yağlayalar ve kemmûn bağlayup **[43b]** ⁽¹⁾ ve kemmûn bağlamamadan hazer ede ve şarâb-ı sandal ve şarâb-ı tuffâh ve şarâb-ı sefercel, kavrılmış ⁽²⁾ bezr-i katûna ile ve reyhân tohmı ile içeler. Ba‘zı kimsenün tabî‘atı kuvvetlü olur yaramaz ⁽³⁾ yemekler yer ammâ, tîz hazm eder aña i‘timâd etmemek gerekdür, zîrâ rûzgâr ile yaramaz hıtlar ⁽⁴⁾ mütevellid olur soñra katı ziyân eyler ve neçe mazarratlu ta‘âmlar var. Ba‘zılar dâ‘im ol ⁽⁵⁾ yemekleri yemege mu‘tâd olmuşlardır. Her zamanda gıdâsı oldur ki ziyân eylemez ammâ ⁽⁶⁾ zararsız

hoşgüvâr ta'âmdan yese ki añâ mu'tâd olmaya, elbette de zarar ede. Zîrâ ⁽⁷⁾ muzır olanlarla tabî'atı mu'tâd olmuştur, bunuñla olmamıştır zîrâ görmez misin ⁽⁸⁾ zehir mühlik iken cûzvî cûzvî yemekle giderek tabî'atla matbû' olup helâk ⁽⁹⁾ etmeden kalur. Meselâ efyûn gibi mu'tâd olana nûşdur, olmayana nîşdür. Eger bir ⁽¹⁰⁾ kişinüñ kim mi'desi katı issi ola, sabâh kalkduğı gibi bir iki lokma etmegi ekşi ⁽¹¹⁾ şerbetlerden biriyle ısladup yiye ve enâr şarâbı gibi ve koruk şarâbı ve leymûn şarâbı ⁽¹²⁾ ki içe ve hammâma girüp kendüyi ovdura. Eger müşhil içmek murâd ise gerekdür ki ⁽¹³⁾ bir niçe gün perhîz eyleye, südde varsa süddesin aça ve hâm hıltları bişüre ⁽¹⁴⁾ ve tab'îatı yumşada. Ve müşhil içdükde cümle kuyûddan müberrâ ola, zîrâ şerbet içene ⁽¹⁴⁾ iş güc ziyân eyler ve kakımdan hazer ede ve şâdlıktan ve gussadan ve uykusuzluktan ⁽¹⁵⁾ ve cimâ'dan soñra müşhil içmeyeler ve şol kimseler ot içmege ⁽¹⁶⁾ mu'tad değıldür vermeyeler ve şerbet içmek isteyenler dört beş gün muğlâb içmek ⁽¹⁷⁾ gerekdür andan müşhil içe ve ba'zılar eyüdü muğlâb yerine inek südin içeler, ⁽¹⁸⁾ etmek ve et yemeyeler, hemân süd içe has muğlâbdur, andan şerbet içe. Eger ⁽¹⁹⁾ bir mikdâr Amâsiyye erüğü ve bir mikdâr sina'-i mekki alup vâfir suyla kaynadalar ⁽²⁰⁾ andan çıkarup bir pâre dürdükden soñra bir seyrek astârdan sıkup geçe. **[44a]** ⁽¹⁾ Bir mikdâr hâs râvend-i çînîyi döğüp bir beze bağlayup bir küçük üsküre içinde ⁽²⁾ ısladup muhkem sıkup suyun alup bu sina'-i mekkî suyna karışdurup içeler a'lâ ishâl ⁽³⁾ eder, çok derde kefâretdür. Eger dört veyâ yedi dirhemin suyla ısladup andan ⁽⁴⁾ ocakda kaynadup sabâhla içseler, safrâyı ve balgamı ve sevdâyî olan fikirleri ⁽⁵⁾ sürer, giderür ve şişe vesâ'ir marazlara çok nef'i vardır ve yüregi kavî eyler, ⁽⁶⁾ eger yalnız üç diremin döğüp içseler yine bu fâ'ideleri ede, lakin ağacın gidere yaprağın ⁽⁷⁾ döge. Eger şerbet murâd ise altmış yetmiş Amâsiyye erüğü suyla kaydada andan ⁽⁸⁾ dört direm sina'-i mekkî bir beze bağlayup ol erik suyna bıraga, bezle bir mikdâr ⁽⁹⁾ kaynaya kuvveti ol suya çıka, sabâh içe murâd üzere 'amel ede. Eger müşhil içen ⁽¹⁰⁾ kimsenüñ gönli dönerse soğan koklaya, def' ede. Eger benefşenüñ yaşı ele ⁽¹¹⁾ girmezse kurusun bir gece ısladup suyla kaynadup suyun şeker birle içseler, mi'dede ⁽¹²⁾ ve bağırsakda olan safrâyı ishâl eder. Eger erikle ve demirhindi ile şâhtere ⁽¹³⁾ ile bişürüp içseler, murâd üzere ishâl eyleye ve şerbetüñ mikdârı üç diremden ⁽¹⁴⁾ yedi direme dekdir, berâber şekerle ve ılıcak suyla içe. Eger dört direm çiçekden yumşak ⁽¹⁵⁾ döğüp iki üç gün içseler yelmeşik balgamı ishâl ede. Eger safrâyı ishâl ⁽¹⁶⁾ etmek murâd ise buçuk direm mahmûde, bir direm mastakî havânda muhkem dögeler, ağızda ⁽¹⁷⁾ tutalar ve birezcik suyla yudalar, vâfir ishâl ede

‘azîm nef’ müşâhede ede. Eger ⁽¹⁸⁾ balgamı gidermek murâd ise bir buçuk direm türbûd ve buçuk direm zencebîl veyâ fûlful ⁽¹⁹⁾ ile bir şerbet edüp suyla yudalar. Eger mizâcî kavî âdem ise bir katre mahmûde ⁽²⁰⁾ ağacı südün tamzuralar vâfir ishâl eyleye, çok fâ’ide göre. Bil kim su’d ⁽²¹⁾ ve türbûd bir direm, mahmûde üç miskâl, lâciverd yarım miskâl cümlesin dögüp **[44b]** ⁽¹⁾ birez suyla içe, safrâ ve sevdâ ve balgam reddede, ba’dehu müşhilden soñra gâyet latîf ⁽²⁾ olmak gerekdür. Ferûrec ve ra’nâ şişek eti yiyüp üç dört gün ekşilerden ihtirâz ⁽³⁾ etmek gerekdür ve müşhil ertesi hammâma girmek eyüdü. Eger bir mikdâr zerdâlûyî suyla ⁽⁴⁾ ocakda kaynadalar andan çıkarup sovudalar ve el urup ezeler, çekirdegin giderüp ⁽⁵⁾ içseler, ishâl ede. Eger şâhtereyi dögüp sıkup suyından üç kaşık alup ⁽⁶⁾ bir üsküre süt çürüğüne katup sabâhla içseler, safrâyı ishâl ede ve sidüğü ⁽⁷⁾ yürüde ve ciger za’fîn giderüp mi’deyi kavî eyleye. Eger şâhtereyi yaş iken dögüp suyun ⁽⁸⁾ alsalar ve süzüp içseler göyünmiş ahlâtı çıkarup kurdları döküp yaramaz kanları ⁽⁹⁾ pâk ede, uyuza ve giciyige fâ’ide ede ve yaramaz balgamı ve sevdâyı çıkara sovuğ günlerde ⁽¹⁰⁾ içmeye. Eger tatlu erüğü bişürseler ve suyun süzüp şekerle yâ bal ile karışduralar, ⁽¹¹⁾ safrâyı be-gâyet ishâl ede ve hem giciyigi ve harâreti gidere ve kurusun bişürüp azacık ⁽¹²⁾ şeker katup içseler, safrâdan olan isitmeyi gidere. Kavl-ı hükemâ böyledür ki şerbet içmek ⁽¹³⁾ isteyen üç gün perhîz eyleye, latîf gıdâlar yiye, etmek yemeye, üç sabâh muglâb ⁽¹⁴⁾ içe andan şerbet içe, öyleye dek elin yüzün yumaya, sabrede ve hareket az ede, ⁽¹⁵⁾ çok oturmaya gâh gâh bir mikdâr hareket ede, yürüye eger icâbet etmezse hukne ⁽¹⁶⁾ edeler. Eger müşhil içdükden soñra göbegi burısı birezcık ısıcak su içüp bir ⁽¹⁷⁾ kaç adım yürüye. Eger bir kişi müşhil habbı yudsa, üzerine birezcık ısıcak su ⁽¹⁸⁾ içmek gerekdür ki habblar ezile. Eger hafîf şerbet murâd ise on sekiz direm sinâ’-i mekkî, ⁽¹⁹⁾ on altı direm ak şeker, on direm mastakî bu cümleyi dögüp birbirine katup ⁽²⁰⁾ altı bahş edüp üç güne dek birin sabâh ve birin ahşâm isti’mâl edeler. ⁽²¹⁾ Eger mürver ağacının kenâr köklerinden bir iki kök kesüp yukarudan aşagısına kabın **[45a]** ⁽¹⁾ soyup ol kapları birez suyla kaydada andan ol sudan bir kaşık yâ ziyâdece içe, ⁽²⁾ vâfir balgam ve safrâ ‘amel akdura, çok nef’i vardır ammâ ol köki soyduğu vaktin ⁽³⁾ aşagıdan yukarı soymaya ki ishâl etmez, kusdurur. Eger bu müşhili kabz ⁽⁴⁾ olana da verseler fetheder, bir direm hâs râvend-i çînî ve bir direm hâs sinâ’-i mekkî ⁽⁵⁾ yaprağın ve bir direm mastakî bu cümleyi muhkem sahk ede, başka başka andan gül şarâbıyla ⁽⁶⁾ ma’cûn edüp sabâhda cümlesin yiye, eyü ‘amel ede müfiddür. Eger sinâ’-i mekkî ⁽⁷⁾ yaprağın ve şeker her birinden yigirmi beş direm ala ve altı

direm mastakî ve beş direm ⁽⁸⁾ kabuğı çıkmış badem, herbirin havânda döğüp birbirine karışdura ve birez ‘asel ⁽⁹⁾ ocakda eridüp bunları ‘asel ile karışdurup ma‘cûn ede, ahşâm yatduğı ⁽¹⁰⁾ vakitte üç direm ve sabâh beş direm yiye, eger on gün isti‘mâl ede, kat‘â ⁽¹¹⁾ balgam kalmaya mücerrebdür.

Kırk tokuzuncı bâb: Katı ishâl olananuñ dutmasın ⁽¹²⁾ bildürür. Eger koyun ciger bendini her kim biryân eyleyüp yese, ishâlin giderür. Summâk ⁽¹³⁾ ve tavuk kebâbı mücerrebdür yâ kavurması yâ gögercin eti veyâ katı bişmiş yumurta summâk ⁽¹⁴⁾ ile bişürüp yiye, eyüdür ve soğuk su ve soğuk yemiş ziyân eyler, kâbız şerbetler ⁽¹⁵⁾ içe. Meselâ şarâb-ı sefercel-i hâm ve şarâb-ı tüffâh ve şarâb-ı sandal ve lisânü’l-hamel ⁽¹⁶⁾ ve şarâb-ı verd-i tarî ve şarâb-ı ‘ûd ve şarâb-ı âs ve şarâb-ı hummâsdur. Bunlardan ⁽¹⁷⁾ isti‘mâl eyleyeler, ishâli dura. Kaçan bir kişi müshil içse, çok ‘amel eylese ⁽¹⁸⁾ bâzûların ve baldırların ve budların bağlayalar ve bu zikr olınan kâbız şerbetlerden ⁽¹⁹⁾ içüreler. Bir kimesne katı ishâl olsa encîr yaprağın bir kazanda kaynadalar ve issi ⁽²⁰⁾ iken ayakların topuğuna dek ol suya koya tâ susayınca dura, ishâli diñe, ⁽²¹⁾ eger dizine dek soksa otuz kırk gün kabz ola. Eger bir kimesne katı ishâl **[45b]** ⁽⁴⁾ olsa eger gezer sancısı yogısa ayran içe ve eger sancısı var ise ayranı ⁽²⁾ kızmış demürle dalgaya andan çalkayalar tâ kim karışa içe karnın bağlar, kanın keser ⁽³⁾ ve el ve ayak ovmak karnı bağlar. Eger ishâli bağlamak dilerseñ kınâ ve çiriş her birinden yigirmi ⁽⁴⁾ direm yumurtanuñ ağı ve sarusuyla bunları hamîr edecek deñlü katup yaku ⁽⁵⁾ edüp karnı üzerine vura, ishâl diñe ve birinci summâkla bişürüp yese, yüregın ⁽⁶⁾ kabz ede.

Ellinci bâb: Âdemüñ yüreginde kurd ve yılan olduğunun ‘ilâcın bildürür. ⁽⁷⁾ Eger zûfâyı balla bile yeseler, karnındağı kurdı düşüre. Eger zeytûnı toksan ⁽⁸⁾ direm şarâbla bişürüp içse, karnında olan kurdı kıra. Eger çörek otın yeseler ⁽⁹⁾ yâ karnına yaku etseler, kurdı düşüre. Eger sarmısagı bişürüp yese, karnında kurdu ⁽¹⁰⁾ kıra ve na‘nâ da yese, kurdı kıra. Eger şeftâlû yaprağın döğüp göbegine yaksa ⁽¹¹⁾ içinde kurdı kıra. Eger şeftâlû çiçeğın döğüp sıkup suyn içseler, namazbur ⁽¹²⁾ kurdın kıra ve eger içinde yılan varsa çıkara.

Elli birinci bâb Âdemün ⁽¹³⁾ içinde olan sogulcanı ve ‘ilâcı bildürür. Eger şeftâlû yaprağın döğüp göbegine ⁽¹⁴⁾ vursalar, sogulcanın kıra. Eger yaprağın ve çiçeğın döğüp sıkup suyından on direm ⁽¹⁵⁾ içe, üzerine ısıcak su içse, sogulcanı düşüre. Eger bag çubugını yakup ⁽¹⁶⁾ külini suyla ezüp koya, turıldukdan soñra aç karnına iki kaşık içse,

sogulcanı ⁽¹⁷⁾ kıra ammâ, bir niçe def‘a ede. Eger âdemün içinde sogulcan ve kurd neden olur ⁽¹⁷⁾ denürse müte‘affin balgamdan olur. ‘Alâmeti oldur ki agzınıñ salyarı akmak ⁽¹⁸⁾ ve yüregi kazınmak ve gece tudakları yaş olup gündüz kurı olmak ve göñli tarlıganmak ⁽¹⁹⁾ ve uykudan beliñlemek ve yemek yedükde göñli dönme ve uvak kurd çıkmak ve mak‘ad ⁽²⁰⁾ çıkmak andandır. ‘Îlâcı balgam istifrâg etmek ve balgam arturur ve cereb nesnelerden **[46a]** ⁽¹⁾ perhîz etmeğdür. Anîsûn ve karanfil ve hindistan cevizi veyâ küflenmiş koz yemek ve hal-i ‘unsul ⁽²⁾ içmeğdür ammâ, çürük koz yemeye zîrâ helâk olur. Eger oglancıklarda sogulcan ⁽³⁾ olsa sogulcan otın balla yedürseler nef‘ ede, eger büyük kişide olsa ustuhudûs ⁽⁴⁾ urun yavşanı ve ayvatana ve horasânî sirkeyle ezüp kaydada andan süzeler sabâh ⁽⁵⁾ içeler ammâ, içmenün şartı oldur ki suluca kebâb pâresi çeyneye kim sogulcanlar ⁽⁶⁾ anuñ râyihasıyla mi‘de agzına gele ol çeynedügi lokmayı tüküre ve ol şerbeti ⁽⁷⁾ içe, hareket ede ol sogulcanlar anı kebâb mülâhaza edüp tenâvül etdükleri ⁽⁸⁾ gibi kırılıp gide. Eger karnından sogulcan gidermek dilersen yigirmi direm çörek ⁽⁹⁾ otı, yedi direm sabr ayru ayru sahk edüp elekden geçürüp bir sığır ödiyle ⁽¹⁰⁾ bunları yogurup göbegine yaku ede, sogulcanı kıra döke.

Elli ikinci bâb: ⁽¹¹⁾ Tatar kurdınıñ ‘ilâcın bildürür. Eger ayu ödinüñ eyüsin ezüp içürseler, müfiddür. ⁽¹²⁾ Eger eflâk tuzın bir diş sarmısagla ılıcak suyla içürseler ol renci görmeye, ⁽¹³⁾ mercimek kadar efyûn yiye nafi‘dür. Ammâ süd ve ekşi yemeye, muhalıfğdür. Eger furundan çıkmış ⁽¹⁴⁾ ısıcak etmegi sirkeyle bişürüp ısıcakla üzerine vuralar gide, bir iki kerre edeler. ⁽¹⁵⁾

Elli Üçünci bâb: Göbek suyn dahı göbek düşmesin ve burmasın ⁽¹⁶⁾ bildürür. Eger on direm şekeri yigirmi direm say saygıyla ezüp içeler, göbegi düşene ⁽¹⁷⁾ müfiddür. Eger tomalanı kurudup yumşak dögeler, bal mûmıyla karışdurup ⁽¹⁸⁾ göbek çıkdugına ve beline ve gayrıya yaku edeler, müfiddür. Eger göbek suyn için ⁽¹⁹⁾ uşak çadırından fındık mikdârı üç sabâh aç karnına yiye, halâs ola. Eger ⁽²⁰⁾ göbek suyn almak için anîsûn yumşak dögüp sirkeyle kaynadup göyinmiş ⁽²¹⁾ şeb birle yogurup göbegine yaku etseler, suyn çeker alır.

Elli dördünci bâb:[46b] ⁽¹⁾ İç agrısın ve karın agrısınıñ ‘ilâcın bildürür. Eger sarmısagı dögüp bezr yağı içine ⁽²⁾ koyalar, üzerine üç yumurta çalkayalar, kaygana ola yiyeler, zûr için mücerrebdür. Eger ⁽³⁾ kızıl behmeni dögüp sabâh sabâh rafadan yumurta üzerine vâfir eküp ve ⁽⁴⁾ karışdurup içeler, iç agrısına mücerrebdür ammâ, bir niçe gün et

yemeyeler, perhîz edeler. ⁽⁵⁾ Eger keçi boynuzı kurusu içi agrıyan kimseye nâfi'dür. Eger dest-i meryem ile ⁽⁶⁾ iki karındaş kanın döküp rafadan yumurta ile sabâh sabâh içse, ishâlin ⁽⁷⁾ def' ede, mücerrebdür. Eger karın agrısı kim içinden zorla kan gide, siñirlüce otın ⁽⁸⁾ kökin ve yapragın dögüp suyun sıkı ve her sabâh üçer kaşık içse, gâyet ⁽⁹⁾ mücerrebdür. Eger kim kât-ı hindiden birez kazıyup ve bir kaşık mikdârı ısıcak suyla ⁽¹⁰⁾ üç sabâh içe, karın agrısına ve göbek agrısına ve kan gidene mücerrebdür. Eger ⁽¹¹⁾ bir mikdâr egir dögüp gümec balıla karışdurup bir beze yaku edüp üzerine ⁽¹²⁾ ol dögilmiş egirden eküp andan yapışduralar mücerrebdür. Eger kâsnîyi dögüp ⁽¹³⁾ tavuk içine koyup andan biryân edüp bir niçe sabâh yiye, iç agrısına ⁽¹⁴⁾ nâfi'dür. Eger iç agrısına bir kaşık katrânı sehilce kaynadup bir meşin üzerine ⁽¹⁵⁾ süre andan soñra üzerine bir mikdâr esrâr ki göbeline yapışdura, üç gün ⁽¹⁶⁾ tura soñra gidere, mücerrebdür. Eger bir kimsenün içi çıksa durmasa çam ⁽¹⁷⁾ sakızın dögüp sığır yağıyla kaynadup sabâhdan içse, halâs ola. ⁽¹⁸⁾ Bu husûsa kiremidî kızdurup ol kızmış kiremidün üzerine döge, bugına ⁽¹⁹⁾ otura müfiddür. Eger mersin tohmın ishâl olana yedürseler, kabz ede. Eger ⁽²⁰⁾ baklayı su ve sirke içinde bişürseler, kabıyla yedürseler, kabz ede. Ve demürçiler ⁽²¹⁾ demür suvarduğı sudan içse, ishâl diñe. Eger encîr yapragın bir kazanda **[47a]** ⁽¹⁾ suyla kaynadup issiyken ayakların soka şöyle ki duyabildüğü kadar duta, tamâm ⁽²⁾ su sovuyınca ammâ topugına degin soka, ishâli kat'ola. Eger dizine dek koyarsa otuz ⁽³⁾ gün kabz ola. Eger zûr için keçi boynuzı dögüp ve ak günlük dögüp ve dögilmiş ⁽⁴⁾ summâkla ısıcak suyla içeler zorunı kese, nâfi'dür. Eger siñirlüce yapragın tohmın ⁽⁵⁾ yeseler ishâli giderür, gâyet müfiddür. Gecede ve gündüzde kırk elli def'a ⁽⁶⁾ taşra çıkardum, bir sabâh rafadan yumurta ile bir siñirlü yapragın tohmın içdüm, ⁽⁷⁾ ikinci sabâh rafadan yumurda içecek bi'l- külliye halâs oldum. Eger bir ⁽⁸⁾ kimsenün karnı agrısı torak otın yiye yâ suyun içe, agrısı sâkin ola. Her ⁽⁹⁾ kim turb tohmın balla kaynadup yese göbегinde ve kursağında nekim renci varsa gide. ⁽¹⁰⁾ Eger pelîni ıslanmış üstübüye sarup ısıcak külde bişüreler zûr olan kimesne ⁽¹¹⁾ her taşraya çıkup geldükce ısıcak ısıcak üstüne otura ol rencden kurtula. ⁽¹²⁾ Eger iç agrısına birinci yumadın summâkla tuzsuz bişürüp yese, agrısını gidere. ⁽¹³⁾ Eger zehîr zahmeti ki aña zûr derler, nedür bilmek isterseñ göbek yanındaki bağırsak ⁽¹⁴⁾ içine mâdde deñilür. Nişânı oldur ki öykenden balgamlu kan gelür, kuvvetini keser. 'Îlâcî ⁽¹⁵⁾ kendeneyi tograyup bezrle bişüreler, yumurtayı summâkla yiyeler ve birinci kavuralar, sığıruñ ⁽¹⁶⁾ yüregi yağıyla bişüreler, summâk eküp yiyeler ve dahı paça yemek summâkla eyüdür. ⁽¹⁷⁾ Ve ayvayı söğölme edüp şekerle yiyeler ve

kiremidi kızdurup sirke döküp bugına ⁽¹⁸⁾ otura ve şâf-ı zahîr alup gece ile mak‘adına götürüne yata ve su yerine şarâb-ı âs ⁽¹⁹⁾ içe veyâ ayva şarâbı içe, halâs olmazsa bir iki bûy tohmın yedüreler. Eger ⁽²⁰⁾ gerü bütün çıkarsa müşhil şerbetin verüp içini pâk edeler andan sūfūfla ve ⁽²¹⁾ şerbet ile bağlayalar. Eger ishâl ya‘nî yürek sürmek yâ müşhil nesne **[47b]** ⁽¹⁾ içmekden yâ tuhme olmakdan yâ sovk mi‘deden yâ ciger yâ bagırsaklar za‘îf olmakdan ⁽²⁾ yâ dimagdan mi‘deye nâzle inmekden olur yâ bedende ahlât çok olup tabi‘at ⁽³⁾ def‘ eylemekden olur veyâ buhrân eylemekden yâ bagırsaklarda rutûbet olmakdan olur, ⁽⁴⁾ bir kısım göbek burma ile olur. ‘Îlâc budur ki bedende ahlât çoklugından ve ⁽⁵⁾ yâ buhrândan olursa kat‘ eylemeyeler. Meger ki kuvveti za‘îf ola yâ bagırsakları sahc ⁽⁶⁾ eyleye deyu havf ederlerse ishâl-i safrâvî iki heftede sahc eder. Bu denilen ⁽⁷⁾ ishâlde kâ‘ide budur ki evvel şarâb-ı verd ve tarî içüreler. Hatmî kabıyla ⁽⁸⁾ haşhâş kabın kaynadup ve suynı taglayup içüreler. Eger kan bile giderse şarâb-ı sandal ⁽⁹⁾ ve şarâb-ı lisânü’l-hamel ve şarâbü’l hıyâr katup vereler. Eger bunuñla olmazsa ⁽¹⁰⁾ yukaruda yazılan kâbız nesnelerden vereler ve eger ishâli sahc olursa ekşi ⁽¹¹⁾ ve kâbız vermeyeler. Eger zahîr-i bâtil nedür bilmek murâd ise zahîr-i bâtil oldur ki ⁽¹²⁾ tabi‘at kabz ve bagırsaklarda sıkl münce mid olmakdan olur. Hâcet vakti olıcak ⁽¹³⁾ bagırsaklardan balgam sıyrındısı gibi gelür. ‘Alâmeti oldur ki karın ve arka agrur, göbek ⁽¹⁴⁾ dâ‘im burur, iştihâ az olur ve zûr eyledükce nohûd kadarı yâ dahı büyük sıkl çıka. ⁽¹⁵⁾ ‘Îlâc şarâb-ı benefşe ve gıdâlardan meslûfe ⁵²veyâ ısfanâh aşı vereler. Veyâ ol ⁽¹⁶⁾ zahîrdür ki sebebi bel sovk kapmakdan olur. ‘Îlâc oldur ki mak‘ada pâpâdyâ yağıyla ⁽¹⁷⁾ mûm rugan sürteler ve tuz ve kepek ve tarı karup bir kîseye koyup üstine ⁽¹⁸⁾ oturalar. Yâ kızmış keramidi yâ kızmış keçe veyâ hammâmnda issi mermer üstine otura. ⁽¹⁹⁾ Kemmûn ve bâbunec kaynadalar, suynı bir derin zarfa koyup ısıcakla içine otura. ⁽²⁰⁾ Eger dilerseñ zahîr-i hak mıdur yâ bâtil mıdur mâ‘lûm ola, bir niçe keçi boynuzı ⁽²¹⁾ çekirdegin veyâ bûy tohmın yuddurasın. Eger ishâl birle çıkarsa hakdur, **[48a]** ⁽¹⁾ çıkmaz ise bâtıldur. Eger iç agrısı olup içinden kan gitse issi keramidle sirke ⁽²⁾ bugına otura, nâfi‘dür. Bir kişiden çok kan gitse gerek içinden gerek burnından, ⁽³⁾ et yedürmemek gerek. Katı za‘îf eylemezse ve eger katı za‘îf eylese ta‘âmı sabâh ⁽⁴⁾ yedüreler, gece müzevvere vereler. İshâk eydür kan ki buhrân ola öyken ⁵³tutmayalar, ⁽⁵⁾ zîrâ hadden

52

53

geçse oldur ki kaçan kan hadden tecâvüz etse depesine sovak ⁽⁶⁾ su koyalar yâhûd başını sovak suya sokalar ve karacalarından berk bağlayalar ve becid ⁽⁷⁾ sovak su içürel. Beksimâdı uvak döküp yogurt ayrıyla yeseler, zûr ⁽⁸⁾ olana şifâ ola, mücerrebdür ammâ çok yemeye ve perhîzsiz iç agrısına her ⁽⁹⁾ ne deñli ‘ilâc etsen fâ’ide etmez. Her marazda perhîz lazımdur, mücerred ‘ilâc olmaz ⁽¹⁰⁾ ve su içdükde taglanmış su içe. Ammâ iç agrısına leblebû yemek eyüdü. İç ⁽¹¹⁾ agrısına kat’â su içmeyeler. Meger ki ısıcak su içe ve tuzlu çok yemek yaramazdur ⁽¹²⁾ ve summâklu paça ve summâklu lapa yemek eyüdü. Eger iç agrısına etlü kızıl üzüm ⁽¹³⁾ çekirdegin giderüp zencebille şöyle döğüp sabâhda ve ahşâmda birez koz ⁽¹⁴⁾ kadarı yiye, niçe gün üzerine su içmeye, müfîd ola. Eger iç agrısına sakızı ⁽¹⁵⁾ döğüp vâfir suyla kaynadalar bir niçe gün içe, ishâlin kati’ ede. Eger issilerde ⁽¹⁶⁾ kan gelse tutmayalar çok marazları giderür. Megerki tamâm za’f gele duta ammâ şöyle ki ⁽¹⁷⁾ vakitsiz dutalar , yaramazdur zîrâ ol kan akmagla cümle sevdâyî marâzları ve mâlihulyâyı ⁽¹⁸⁾ ve sar’ı ve bahakı ve cüzzâmı, ve hummaları ve sancuları ve anuñ gibi marazları giderür ve ⁽¹⁹⁾ eger vakitsiz dutarlarsa bu makûle marazları müştedd eder ve bevâsırı ustura ile ⁽²⁰⁾ kesmek yaramazdur, zîrâ soñra kendin dutamaz. Çünkü bevâsırî zahmet vermez anuñ ⁽²¹⁾ durmasında ziyân yoktur. Ammâ iç agrısına dişi zifti almakdur, gül yağıyla esrârla [48b] ⁽¹⁾ ocakda kor üzerinde muhkem yogura hamîr gibi edüp ve yassılayup arkasınuñ iki ⁽²⁾ küreginuñ arasına yapışdura bir nesne ile bağlaya, bir niçe gün dura, mücerrebdür.⁽³⁾

Elli beşinci bâb: Bögrekde ve kavukda olan taşı gidermegi bildürür. ⁽⁴⁾ Eger balıguñ başında olan akça beyni gibi nesne kim taş gibi olur, ezüp içürseler ⁽⁵⁾ bögrekde ve kavukda olan taşı eride, mahv ede. Eger her kimuñ kavugında taş olsa ⁽⁶⁾ ‘avrat südine bal katup içürseler, taşı pâre pâre edüp çıkara. Eger zekerden ⁽⁷⁾ kan gelse kettân tohmin kavırup yese, kan gelmez ola mücerrebdür. Eger sığır kanını içse, ⁽⁸⁾ sidük yolında olan taşı aşaga götürür. Eger kereviz tohmin döğüp balla ma’cûn ⁽⁹⁾ edüp yese, kavugında kum varsa gidere. Eger bir direm gögercin tersin bir direm ⁽¹⁰⁾ şekere katar, südigi yolında taş durmuş âdeme içürel taşı pâre pâre ⁽¹¹⁾ eyleye ammâ, durmadan ziyâde içmeye ve eger oglancık ise buçuk direm içürel. ⁽¹²⁾ Eger taşuñ sebebin bilmek dilerseñ bu bir ‘illetdür kim bögrekden kavuga iner ve harâretten ⁽¹³⁾ yumrulanur vardukça büyür sidügi bağlar, kasuguñ içi agrur, sidük tamla tamla ⁽¹⁴⁾ acıya acıya gelür, soñunda kan gelür tamâm işeyemez gerekdür. Kara çalınuñ tohmin ⁽¹⁵⁾ ve kavun ve karpuz tohmin döğüp suyun bir bezden süzüp çalaya, demür diken ⁽¹⁶⁾ suyna katup bal

katalar, üç gün birer çanak içüreler ammâ, kuşagın berk bağlayalar. ⁽¹⁷⁾ Andan bâbûnec ve torak otı ve kerefis dibi ve bûy tohmı ve benefşe ve hatmî ⁽¹⁸⁾ ve demürdikenî ve berşsiyavşan , tuz ve kepek bunları kaynadalar, üç gün suyına ⁽¹⁹⁾ gire otura, belini kasugını, ovalar ol taş aşaga iner. Andan üstâd yüksek ⁽²⁰⁾ yerde otura anı dizi üzerine ala anuñ dizlerin bağlaya berk otura, üstâd ⁽²¹⁾ sol barmagın safrasına soka sag elinüñ yumruğun kursagina basa taşı uvalaya, **[49a]** ⁽¹⁾ hâyesinün altına meydâna getüre, barmagıyla yine ol yumrulanın yeri zahm-keş ile ⁽²⁾ yara ve çengel soka çıkara, andan bir tavuğı bogazlaya üzerine vuralar yata, ol ⁽³⁾ gün su vermeyeler ertesi gül yağın sürterler, kâfûr-î merhem vuralar. Ammâ bir kitâbda ⁽⁴⁾ dahı yazar ki kavukda taş olsa sebebi galîz mâddeden olur yâ toprâk yemekden ⁽⁵⁾ olur ve sudan dahı olur. Nişânı budur ki işeyemez tamarları acır, ak balgam ⁽⁶⁾ gibi gelür, ekserî oglancıklarda olur. ‘Îlâcî kara çalınuñ tohmı ve demürdikenî ⁽⁷⁾ kaynadalar, üç gün suyun içe ve bâbûnec ve hatmî ve torak otı ve kerefis dibi ⁽⁸⁾ ve bûy tohmı ve benefşe ve berşsiyavşân, bunları kaynadup suyına gire otura ⁽⁹⁾ kim taş aşaga ine. Andan barmak sokup taşı safranuñ başına getüre barmagıyla ⁽¹⁰⁾ berk tuta ve kasugın bir kişi berk basa, sidigi yolundan zahmkeş ile mîl ⁽¹¹⁾ sokalar çıkaralar. Bir tavuğı yarup şekerle ısıcak yerine vuralar, bağlayalar ol ⁽¹²⁾ gün ol gece dura suyu çok vermeyeler mümkün olursa hiç vermeyeler, soñra ⁽¹³⁾ merhem-i mukl vereler bitüre. Ve eger küçük oglancıklarda olursa çükünü gül yağıyla ⁽¹⁴⁾ sıgayalar emeler ve sovuralar tâ kim andan ine, delüğinden çengel ile çıkaralar. ⁽¹⁵⁾ Ve eger taş büyük ise oradan yaralar, balla ‘anzerût vuralar çok olur kim ⁽¹⁶⁾ derisinüñ delügi tar olur anuñ gibiye sünnet edeler. Eger encîre kim ısırgan dikenidür, ⁽¹⁷⁾ bunuñ tohmından günde bir direm yeseler, bögrekde ve kavukda olan taşları eride. ⁽¹⁸⁾ Eger kavun çekirdeğin bir niçe gün yeseler, kavukda olan taşları dagıda. Eger ⁽¹⁹⁾ hacerü’l-yehûd ki benî isrâ’îl zeytûnuna derler, pelîde beñzer, eger nohûd kadarın suyla ezüp ⁽²⁰⁾ üç kaşık ısıcak suyla içüreler, fi’l-hâl sidüğün yürüde ve kavukdaki ve bögrekdeki ⁽²¹⁾ taşı eride be-gâyet, mücerrebdür. Eger topalak içseler kavukda olan taşı eride, **[49b]** ⁽¹⁾ çıkara. Eger bıldırcınuñ dâ’im yüregın yese, bögrekde ve kavukda olan taşı eride, ⁽²⁾ sidügi yürüde ammâ kişnic suyuyla bişüreler, zararın def‘ ede. Eger bir kimsenüñ ⁽³⁾ kavugında taş olsa gerekdür ki turbuñ birez içini oyalar, bezr yağıyla toldurup ⁽⁴⁾ ateş üzerine koyalar birez kaynaya, andan sovudalar şöyle kim âdem ısıcagına tahammül ede, ⁽⁵⁾ andan ol kimesne zekerin oyaguñ içine koya bir zamân dura, bir niçe def‘a böyle ⁽⁶⁾ ede, halâs bula ve ol taş ufanup çıkagele. Eger gögercin yavrusın

bir ⁽⁷⁾ çölmege koyup şırlagan yağıyla tuzsuz bişürüp yeseler, kavukda ve bögrekde olan ⁽⁸⁾ taşı gidere mücerrebdür ammâ, gögercin yavrusın çok yemek zarardur, kanı ihrâk eder, ⁽⁹⁾ cüzâma ulaştırur, kavukdaki süddeyi bulandırur, taş eyler ve süddeler eyler. Anuñ üzerine ⁽¹⁰⁾ gerekdür ki yağlu nesneler ve helvâlar yiyeler. Pâpâdyayı kaynatsalar suyından içseler ve içine ⁽¹¹⁾ girüp otursalar kavukda olan taşları ve yeli tagıda. Eger baldırıkarayı kaynadup ⁽¹²⁾ suyn içseler, kavukda olan taşları tagıda. Ve eger kavun tohmın yese, kavukda ⁽¹³⁾ olan taşları telyîn eyleyüp mahvede. Eger dühnü'l-butm ki benefşe yağıdır ⁽¹⁴⁾ içseler kavukdaki taşı gidere ve hem kulinca ve lakveye ve arka ve yañ başı agrılarına ⁽¹⁵⁾ ve 'azânun savmasına küllî fâ'ide ede. Hammâmnda veyâ güneşde sürünseler yekdür, ⁽¹⁶⁾ süddeyi süddeleri açar, içseler ve sürinseler becid menfa'at eder. Eger asârûndan ⁽¹⁷⁾ günde bir direm ve şeker iki direm isti'mâl etse, mi'de sovuğluğuna ve ciger bürûdetin ⁽¹⁸⁾ gidere ve tabî'atı yumşadur ve bögrekdeki taşı giderür ve agrıları sâkin eder ⁽¹⁹⁾ ve mesmûmât içene ve yılan sokana fâ'ide ede.

Elli altıncı bâb: ⁽²⁰⁾ Sidügi dutulanuñ ve durmayanun ve kan gelenün ve bel sovuğluğun 'ilâcın bildürür. ⁽²¹⁾ Eger kebûter tersin suyla kaynadup sidügi dutulan kimesne içine girse otursa, **[50a]** ⁽¹⁾ sidügi açıla. Eger hatmînün tohmın şarâbla kaynadup aç karnına içseler, sidügi ⁽²⁾ açıla ve dârçîn sidügi yüridür. Eger acıbadem yağına bal katup ve gül yağı katup ⁽³⁾ sürse, açıla. Eger söğüt kömürinden çıkan korı iki pâre edüp birin suyla ⁽⁴⁾ ezüp içe kefaretdür, tecrübe olunmışdur, eger tamâm içerse üç gün sidügi durmaya. ⁽⁵⁾ Eger bir miskâl za'ferân içse, sidügi yüride. Eger karpuz sovuğdur, yaşıdur şekerle ⁽⁶⁾ suyn yeseler, su yolın işlede. Eger sıçan bokını za'ferânla ezüp delüğine koya, ⁽⁷⁾ sidügi açıla. Eger kızıl boyayı muhkem döğüp yogura andan zekerinün delüğine veyâhûd ⁽⁸⁾ zekerin ol yogurduğu şeyin içine soka, birez dura derhâl açıla. Eger ⁽⁹⁾ kaplubaga etin sirkeyle yeseler, sidügi açıla. Eger bir kişinün sidügi dâ'im durmasa ⁽¹⁰⁾ selesü'l-bevl olsa ve hem döşegine işese, ekser mâdde bürûdetdür. 'Îlâc ⁽¹¹⁾ dârû-yı germ ma'cûnlar yiye yâ gülbeşeker veyâ itrîfîl-i sagir yemekdür, gıdâsı summâklı ⁽¹²⁾ ve koruklı aş içmekdür. Ve eger kesret-i harâretten olursa şarâb-ı verd-i tarî ve ekşi ⁽¹³⁾ ve süzilmiş yogurt ve koruk ve summâk aşın yiye ve bundan mâ'adâ dükeli ekşilerden ⁽¹⁴⁾ ve tuzlu nesnelerden ve sudan perhîz gerekdür. Eger horûsun kursağı bir oglana ⁽¹⁵⁾ yedürseler, döşegine işemeye ammâ horûs ak olsa yekdür. Eger reyhân suyn ⁽¹⁶⁾ mâzûyla üç gece içse, her kez döşegine işemeye. Eger benî isrâ'il zeytûnı kim pelîde beñzer, ⁽¹⁷⁾ nohûd mikdârı alup suda ıslatsa, üç kaşık ısıcak suyla içse, ⁽¹⁸⁾ fi'l-hâl sidügi açıla ve bögrekde

ve kavukda olan taşı eride. Eger sığır kanını ⁽¹⁹⁾ içseler, sidük yolında olan taşı eride, aşaga götüre. Eger bir kimsenün zekerinden ⁽²⁰⁾ kan gelse kettân tohmın kurıdup yese, kan gelmez ola mücerrebdür. Eger bir oğlan kim döşegine ⁽²¹⁾ işese, bir miskâl torak otı suyun ol oğlanuñ ta'âmına katup yedüreler [50b] ⁽¹⁾ ayırık işemez ola. Eger sidügi dutılan kimesnenün zekerinün içine bit koya, fi'l-hâl ⁽²⁾ sidügi açıla. Eger sidük tutılmasın derseñ ekser burûdetden ve yubûsetden olur, ⁽³⁾ kim bevli az gelür oda zahmetle gelür. Gıdâsı nohûd ve şalgam ve sogan bişüreler, ⁽⁴⁾ içine badem südin katalar, şeker veyâ bal katalar, yiyeler. Su yerine şarâb-ı 'usûl içe ⁽⁵⁾ ammâ anîsûn, râziyâne, kemmûn, kerefis tohmın, helyûn tohmı, demür dikenî ve karaçalı tohmı ⁽⁶⁾ bu cümleyi kaynadalar, süzeler. Ben-î isrâ'il zeytûnı ezüp içine karışduralar vefâ edecek ⁽⁷⁾ deñlü şeker katup içeler. Eger sidügi dutulan mi'denûsı bişürüp ısıcak kasığına ⁽⁸⁾ vursa, mücerrebdür. Eger demür dikenini vâfir kaynadup vezn ede kim suyuñ sülûsi kala, ⁽⁹⁾ andan ol suya sünger baturup ısıcak ısıcak kasığına ve beline vura, sidügi açıla. ⁽¹⁰⁾ Eger sidügi dutulanuñ zekerine bit kosalar, açıla. Eger çekirgeyi sidügi dutılan 'avrata ⁽¹¹⁾ tütse etseler, açıla. Eger sidügi dutılan kimesneye taksagan beynini bir arpa ⁽¹²⁾ mikdârı içürseler, feth ola mücerrebdür. Eger bir kimesne tîz tîz işese, üç arpa ⁽¹³⁾ agrı mûmiyâ ezüp içürseler, müfid ola. Eger tesbîh kurdı kim yapışıcak kendüyi ⁽¹⁴⁾ düşürür, küçük kurddur, eger bunu şarâbla içürseler, sidügi dutılana müfiddür. ⁽¹⁵⁾ Sidügi dutılan kişiye râziyâne kaynadup ve birez benefşe suyun şekerle yâ ⁽¹⁶⁾ balla kıvâma getüre ba'dehu hıyâr çekirdegin ve kavun çekirdegin döğeler, südin alalar ⁽¹⁷⁾ ve ol şarâbla ısıcakla katalar içüre ammâ, öyken/ikin issi olmaya, zîrâ katı issi olmasa ⁽¹⁸⁾ südi keser. Eger bel sovuklugına zencebîl isti'mâl edüp ahşâm ve sabâh ⁽¹⁹⁾ yiye, müfid ola. Eger sidügi dutılmış adem bir direm yumurta ve bir direm şeker ⁽²⁰⁾ döğüp katup ılıcak suyla ezüp içeler, feth ola mücerrebdür. Eger sidügi yolında ⁽²¹⁾ kum olsa bevli acı acı gelse ve bir bir tamlasa turbı südle bişüreler [51a] ⁽¹⁾ üç kerre yedüreler, bevli yolu açıla. Eger sidügi turmayup dâ'im tamlasa, üç ⁽²⁾ gün üç gece bir bugday bir mikdâr suyla ısladup andan kavurdup vakit vakit ⁽³⁾ ol bugdaydan yese, şifâ ola. Eger bu şekli yazup üzerinde getürse, feth ola. ⁽⁴⁾ 54

Elli yedinci bâb: ⁽⁵⁾ Hayâda ve zekerde olan şişleri devâsıyla beyân eder. Eger na'nâyı döğüp ⁽⁶⁾ kızıl üzüm ile birbirine katup merhem edeler, andan hayâda kızıl renk var ise

(7) gövde tamarından kan alalar ve hayâda olan şişe tılâ' etseler, eyü ola. Eger şâh-ı sipirgam (8) döğüp yumurta sarusuyla karışdurup hayâsına tılâ' eyleyse, şişin (9) gidere ve derdin sâkin eyleye. Eger (10) zeker şişe ve issi olsa bâsîlikden kan (10) almakdur ve sirkede ıslanmış keşîr yiye. Yumurta agın gül yağıyla nişasta katalar, havânda (11) sahk edüp merhem gibi edeler, bir bez üzere sürterler ve kasugına bağlayalar, müfid ola. (12) Eger hâye şişe galîz mâtde inmekdendür, evvel bâsîlik tamarından kan almak (13) gerek andan nişasta bişüre vere ve sabâh sabâh benefşe şarâbı içe gıdâsı (14) birinc herîsesi badem yağıyla veyâ badem südiyle rafadan yumurta yiye ve etlü (15) çorbada sakınalar, mercimek ile erişte yiyeler. Eger hâye şişi ağır yükden ve sıçramakdan (16) veyâ çağırmakdan olsa veyâ katı kabız olmakdan olsa nişânı kasıktan (17) hâyeye yumurta gibi iner sancur ba'zısı iner ve yatacak gider. 'Îlâc oldur ki berrî (18) kaplubaganuñ kanın içeler ve yahûd yumurtasın yiyeler, bi-emri'llâh te'âlî (19) şifâ ola. Eger hâyaya saru su inerse sebebi istiskâdan olur. Nişânı (20) sogan kabı gibi yıldırar gıdâsı badem südiyle erişte vereler, etlü ta'âm (21) vermeyeler. Su yerine şarâb-ı 'usûl vereler ısıcak suyla azeryûn yağın [51b] (4) sürterler. Eger sâkin olmazsa beş on dâne yumurta hacâmat edeler, sıgayalar (2) ol saru su aka, üzerine tâhin sürterler. Isıcakla ve kemmûn ve günlük ve mastâki (3) ve za'ferân ve yumurta sarusu ile gül yağın karışdurup bir beze süreler ve üzerine (4) vuralar ve kemmûn ve topalak dögeler ve arpa unı dâhil edüp balla karışduralar (5) bir beze süreler, bir niçe kerre vuralar açıla işleye, andan merhem-ı kâfûri yâ merhem-ı mısırî (6) ile bitüreler. Eger bir kimsenüñ zekerine murdârlık oluşsa sebebi 'avratdan (7) yâ murdârlıktan olur. Nişânı çok kabarcık gibi çıkar. Egerçi hürde olur, giderek (8) açılır, evvel 'ilâc oldur ki ibtidâ çıkdıkdâ kendü sidügiyle yuya, üzerine sirke (9) merhemi vuralar, açılır baş olursa râstık dögeler, sarp sirkeyle kaynadalar (10) tâ kim sirke gide. Yâre taşın dögeler un gibi edüp ekeler murdârın ve çirkinin yuya, (11) sudan sakınalar. Eger çokdan olduysa (12) ye döner birez zırnîh ekeler murdârın ve (12) çirkinin ve nâsırın yuya andan balla 'anzerût ekler tâ kim arına, andan merhem-i silikûn (13) yâ merhem-i mısırî vuralar ve ol murdârlık bulaşan 'avratun tonı kanından alup (14) süreler. Üzerine penbe yapışduralar ve bu maraza merhem-i kâfûri vurmak hûbdur, (15) kurıdur. Eger hurmâ çekirdegin ve hatmî tohmın berâber alup tamâm döğüp andan (16) sirkeyle karışdurup yaku etseler, zekerde olan şişlere ki 'ilâcdan kalmış (17) ola, sürseler

şifâ ola. Eger hâye şişine mübtelâ olsa vâfir su teresin ⁽¹⁸⁾ düşürüp bir büyük kazan içine koyup suyla vâfir kaynadup içine girüp ⁽¹⁹⁾ ısıcak otursa, beline dek veyâ bogazına dek sovuyınca otursa, şişleri ⁽²⁰⁾ gide ve zeyt yağıyla salâtasın edüp yiye, nâfi'dür gâyetle mücerrebdür. Ammâ ⁽²¹⁾ bir büyük fûçîya girse evlâdr, zirâ bogazına gelince içinde otura ve bu [52a] ⁽¹⁾ otdan çıkduktan soñra soğuk su içmeden hazer ede.

Elli sekizinci bâb: ⁽²⁾ Bevâsır ve mak'ad renclerinün devâsın bildürür. Eger koyun bogazlanduğı gibi ısıcakla ⁽³⁾ öykeninden bir barmak gibi kesüp mak'adına götürünse, şifâ ola ve bir pâresin dahı ⁽⁴⁾ mak'adınun taşrasına vura. Biri sovuyınca bir ısıcak dahı vura niçe kerre bu resme ⁽⁵⁾ etseler bevâsıruñ yaramaz suların çeküp ala ve eger ol öyken pâresin kelbe verseler ⁽⁶⁾ yemeye agulu olduğı ecilden. Eger beş direm agu agacı yapragın döge andan tencereye ⁽⁷⁾ koyup üzerine otuz direm zeyt yağı koya kaynaya, andan süzüp bir fetîl ⁽⁸⁾ edüp ol yaga baturup şaf edine ve eger bevâsır mak'aduñ taşrasında olsa ⁽⁹⁾ tekrâr ede mücerrebdür gayri 'ilâca ihtiyâc kalmaz. Eger bir direm kebere kökin döğüp ⁽¹⁰⁾ çig balla karışdurup yiye, nâfi'dür. Eger devenin öğücü ⁵⁶ yağından alup ⁽¹¹⁾ zerdâlû çekirdeğin ve kendeneyi berâber alup döge, karışdura mak'adına bir niçe kerre ⁽¹²⁾ sürine, mücerebdür. Eger bevâsıra mübtelâ olan bu zikr olan yağı issi iken sürinse, fâ'ide ⁽¹³⁾ ede demişlerdür. Eger buhûr-ı meryem suyun mak'adı çıkan kimesne sirkeyle karışdurup ⁽¹⁴⁾ mak'adına sürse, yerine vara. Eger kelbün kurı kafasın yakup sahk edüp ⁽¹⁵⁾ hammâm çirkâbında bir mikdâr oturup ol meshûkı mak'adı üzerine eküp yüzi ⁽¹⁶⁾ koy yatup yerine iteler bi-inâyeti'llah def'ola ammâ, bir niçe kerre ede mücerrebdür. Şöyle ⁽¹⁷⁾ ma'lûm ola kim şifâ kitâbında böyle tahrîr etmişler ki kebere otınuñ havâssı beciddür, ⁽¹⁸⁾ cümleden biri budur ki bevâsırı olan kimesne yatsu namâzı vaktinde kebere otı ⁽¹⁹⁾ biten yere vara. Atası, anası adın ve kendü adın diye kim meselâsın yâ kebere Ya'kûb ⁽²⁰⁾ Beg'üñ ve hâtûnı Zühre Hâtûn'un oğlu Muhammed Çelebî'nün bevâsırısın diye ⁽²¹⁾ gide ve yine seher vaktinde gele eyide kimsin yâ kebere Ya'kub Beg'üñ ve hâtûnı Zühre [52b] ⁽¹⁾ Hâtûn'un oğlu Muhammed Çelebî'nün bevâsırısın deyüp kopara yâ yana ata ammâ, eliyle koparup ⁽²⁾ ata. Demür alet-ile koparmaya yalıñ eliyle de koparmaya, bir gayrı nesne ile kopara ⁽³⁾ yerinden ayıra, ol âdemüñ bevâsırı mahv ola. Bu havâssa inkâr câ'iz degildür, zîrâ ⁽⁴⁾ havâssa hakdur. Eger enâr kabın bişürüp oglancıklar kim mak'adı çıkar ol suyuñ ⁽⁵⁾ içine otursa,

şifâ ola. Eger mâzûyî yalnız bişürseler ısıcakla cemî' mak'adı ⁽⁶⁾ çıkana vuralar, müfiddür. Eger mersin yağın bevâsıra sürseler, eyüdür. Eger zırnîh gül yağıyla ⁽⁷⁾ karışdurup bevâsıra sürseler, nâfi'dür ammâ yiyeni öldürür. Eger torak otı tohmin ⁽⁸⁾ yakup döğeler, çig balla bevâsıra yaku edeler, düşüre. Eger kurduñ ödin alup ⁽⁹⁾ vakt-i hâcetde ısladup sürünse, şifâ bula. Eger hınzîr ödin alup kurıdup ⁽¹⁰⁾ vakt-i hâcetde tükürükle ısladup penbe üzerine alup andan mak'adına, rahmine vuralar, ⁽¹¹⁾ def' eyleye. Eger çadır çiçeği dânesinden iki direm alup bir kaşıkda suyun ezüp ⁽¹²⁾ içseler üç dört kerre, 'ömrinde ayırık ol marazı götürmeye, şifâ bula ammâ ⁽¹³⁾ ma'cûn kim bevâsıra gâyet nâfi'dür. Helîle-i kâbilî ve belîle ve emleh her birinden onar ⁽¹⁴⁾ direm mukl-ı ezrâk otuz direm cümlesin döğüp kefi alınmış balla ma'cûn edüp ⁽¹⁵⁾ isti'mâl edeler, şifâ ola ve bevâsırı olan ekşilerden ve hamîrsiz etmekden ve karpuzdan ⁽¹⁶⁾ ve buzlu sudan gâyet hazer edeler ve tahâreti ısıcak suyla eyleye. Eger kenger ⁽¹⁷⁾ tohmin kim kılğın derler, anuñ tohmin döğüp çig balla karışdurup aç karnına ⁽¹⁸⁾ sabâh sabâh bir iki ay mikdârı yiye, muhassal bevâsırı gidince yiye. Eger ⁽¹⁹⁾ peygamber çiçeğünñ kökin çıkarup güneşde kurudup sabâh sabâh ikişer ⁽²⁰⁾ direm yese şifâ bula, mücerrebdür. Eger sûrincân içseler bevâsıra nâfi'dür, gidere ve eger ⁽²¹⁾ buçuk diremin sade yağıyla karışdurup penbeye sarup gece ile mak'adına **[53a]** ⁽¹⁾ götürinse, iki üç gece böyle etse fi'l-hâl bevâsırı gide. Eger yılgun kökini üç ⁽²⁾ kez bevâsıra tütüzdürseler, eyü ola. Eger kara agacun kökini hoşâbda ısladup ol ⁽³⁾ hoşâbdan yigirmi direm deñlü içse, mak'adında olan yelleri ve bevâsırı gidere. ⁽⁴⁾ Eger misk içseler bagırsagındaki yelleri gidere ve bevâsırı mak'adından gidere ⁽⁵⁾ ve nedeñlü 'illeti varsa giderür. Eger sarmısağı biryân edüp gâh gâh yese ⁽⁶⁾ bevâsıra ve göbek ağrısına ve kasık ağrısına, sızısına müfiddür. Eger çekirgeyi ⁽⁷⁾ altına tütüzdürseler, bevâsıra şifâ ola. Eger eski efyûnı nohûd deñli mak'adında ⁽⁸⁾ götürse, bevâsırı gide. Eger sülûgi bevâsırına yapışdursa gâyetle müfiddür. Sülûk ⁽⁹⁾ vurduktan soñra beş on dâne şîşe çeke, ol gün sovak sudan hazer ede, ⁽¹⁰⁾ ılıcak suyla bal şerberti içe mücerrebdür. Eger koyun pıtragın kökiyle koparup andan ⁽¹¹⁾ döğüp suyun içebildüğü kadar içe, şifâ ola mücerrebdür. Eger bevâsırdan ⁽¹²⁾ su gelse ebemgümeceñün yapragın vâfir suyla bişürüp duyabildüğü kadar bugına ⁽¹³⁾ otura, bir kap içinde niçe kerre etse, şifâ bula. Eger siñirlü yapragun suyun ⁽¹⁴⁾ bir iki kaşık niçe gün içe, eger acılığınan kaçarsa bir mikdâr şeker katup içe ⁽¹⁵⁾ ve dahı bevâsır def'ine bir mikdâr kekik otın döğüp elekden geçüre, bir ⁽¹⁶⁾ pare ekşi şarâbla mak'adın yuya ve dahı mak'adına bir pâre çig bal sürine ⁽¹⁷⁾ ve bu döğilmiş kekik otın

üzerine yapışdura, bir niçe kerre böyle ede, ⁽¹⁸⁾ def^c ola mücerrebdür. Eger bevâsır için ak soganuñ içini oyup birez tolduralar, ⁽¹⁹⁾ ocaga koyalar kaynaya andan çıkarup döğüp merhem gibi edüp bez üzerine ⁽²⁰⁾ yaka, gece yatdukda mak^c adına yapışdura yata, eyü ola. Eger bevâsır için 'ilâc ⁽²¹⁾ murâd ise bir denk nişâdur bir çölmek içine ateş üzerine koyup mak^c adından **[53b]** ⁽¹⁾ gayrı yerin setr edüp hemân mak^c adına tütüzdüre, sâkin ola. Eger böğürtlen yapragın ⁽²⁾ yumşak edüp zahmetlü mâdde inen mak^c ada vursalar, müfid ola. Eger kedi etin yese ⁽³⁾ bevâsırın ve bel ağrısın gidere. Ve her kim nâr dânelerin şekerle üç gün yese, bevâsırı ⁽⁴⁾ aslıyla gidere ve kan gelürse gelmez ola ve her kim nâr yese göğsin yumşada ve zihni ⁽⁵⁾ artura ve beynine kuvvet vere. Eger koyun pıtrığı kim hürde olur, kökiyle yapragıyla ⁽⁶⁾ döğüp suyn alalar bevâsırı olan kimesnelere bir niçe gün içüreler halâs ola, ⁽⁷⁾ mücerrebdür. Eger bâzıncânı çigle döğüp suyn sıkı ol sudan bir üsküre aç ⁽⁸⁾ karnına içeler ishâl edüp bevâsırı aşaga indüre, andan ol sudan bir ⁽⁹⁾ mikdâr alı koyalar, ol suyla mak^c adın yuya ve ova ve birez penbeyi ısladup mak^c adına ⁽¹⁰⁾ yapışdura, bir haylî zamân dura andan ol penbeyi kopara bevâsırı kopa, ba^c dehu ⁽¹¹⁾ merhem koya, mücerrebdür. Eger şol bevâsır kim üzüm dânesi gibi ola, sarkar kanlı gelür. 'Îlâc ⁽¹²⁾ oldur ki iki çekirdek âzeryûn döge, çig suda katup şekerle karışdura üç ⁽¹³⁾ sabâh aç karnına içe ne varısa safraya indüre şişe vuralar ve penbeye ⁽¹⁴⁾ birez sürteler üzerine vuralar safra içeri gidecek penbeye bile sokalar, bir zamân ⁽¹⁵⁾ dura kurudup düşüre ve bu dahı olur kim fetîl ile tiryâk sokalar bu dahı ⁽¹⁶⁾ düşürür. Ertesi gül yağıyla yumurta ağın çalkayalar, sürteler tamâm düşecek ⁽¹⁷⁾ merhem-i kâfûri vuralar günde iki kerre ammâ, gıdâsı ferâricle birinc helîmesi ⁽¹⁸⁾ ola. Ammâ şol bevâsır kim safranuñ taşrasında olur, kelebek kanadına beñzer, sulanur ⁽¹⁹⁾ kanar, igneyle delüp ebrişim geçüreler bağlayalar kökiyle dibinden keseler. 'Îlâc summâk, ⁽²⁰⁾ sag tuz, eritmedik yağla dögeler merhem gibi ola penbe ile üzerine vuralar, bir gün ⁽²¹⁾ dura soñra merhem-i kâfûri vuralar. Bevâsır bir delikdür, safranuñ üstinde olur, **[54a]** ⁽¹⁾ dâ'im iriñ ve su eksik olmaz. Devâsı tîz fetîl sokalar dura ammâ, 'ilâc buni edeler ⁽²⁾ murdâr ilik, ekşi hamîr, za'ferân dögeler bezîr katar. Beş altı gün günde iki kerre ⁽³⁾ vuralar ol nâsır eti gele çıka, fetîl edende eski penbe edeler, bir iki gün ⁽⁴⁾ tamâm içi arına, merhem-i havâriyyûnla isti'mâl ede. Eger keşür ile üzüm kaynadalar ⁽⁵⁾ dahı suyn sâfi eyleyeler içeler, müfid ola. Eger âdem kılın yakup taşra çıkan ⁽⁶⁾ mak^c ada ekseler, içeri vara. Eger çamsakızın ateşde eridüp bir kalın beze ⁽⁷⁾ sürüp mak^c adına yaku ede, tabîbler 'âciz olduğı sigillere vursalar gide. Eger ⁽⁸⁾ arslan derisi üzerine

otursa bevâsırı gide, mücerrebdür. Eger safra içinde ⁽⁹⁾ kurdlagızlar olsa koyun öykeni yaralar, ısıcakla öyken üzerine vuralar, gelür ⁽¹⁰⁾ dögilür. Eger bakıyye kalursa şeftâlû yapragın dögeler, sabır katalar hukne gibi safra ⁽¹¹⁾ içüne dökeler ol kurdları kıra, gidere. Bevâsır renci mak'adda olur yâ içerüde ⁽¹²⁾ yâ taşrada, sebeb-i aslî göbekde olur, sevdâdan peyda olur. Nişânı taşrası ⁽¹³⁾ mercimek gibi olur içerüsi üzüm dânesi gibi olur, kan akar. Eger taşrada olursa ⁽¹⁴⁾ 'ilâcı ıgneyle delüp ibrişim geçürmekdür ve kökiyle kese. Yerine sarmısak ⁽¹⁵⁾ sag tuz soganla dögeler eski penbe üzerine koyup vuralar ol gece dura sabâh ⁽¹⁶⁾ merhem-i kâfûri birle baturalar veyâ ibrişimle berk bağlayalar veyâ at kılıyla ⁽¹⁷⁾ bağlayalar, düşe gide ammâ içerüde zahmeti çok olur, kuvveti keser, beñzi sarardur ⁽¹⁸⁾ hârab eder. İki denk âzeryûn dögeler südle ezeler, sabâhdan içüreler ⁽¹⁹⁾ cemî' bevâsırı mak'ada indüre, andan şişe vuralar mak'addan çıka gerü ⁽²⁰⁾ âzeryûn dögüp un gibi ola bezrle kaynadalar, merhem ola. Fetîl soka ⁽²¹⁾ taşrasına gele, gül yağı dürteler ve yılan bıçağı vura ve deve örgüci birle dögüp [54b] ⁽¹⁾ merhem gibi ede, karşı süreler, hoş ola bevâsır zahmetine gâyet mücerrebdür, birkaç gün ⁽²⁾ isti'mâl edeler tâ gidinceye dek, koz kadarı sabâh ve ahşâm yiye. Pırâsa ⁽³⁾ tohmı yigirmi direm, deve dikenı tohmı yigirmi direm bunları muhkem dögüp 'aselün kefin ⁽⁴⁾ alduktan soñra birezcik savurup ısıcakla bu eczâları karışdurup bir sırçalı ⁽⁵⁾ kaba koyalar andan isti'mâl edeler ammâ, 'asel üç eczâ deñlü ola. Eger bevâsıruñ ⁽⁶⁾ aşaga sarkınca sini kim meme gibi olur, ustura ile muhkem hacâmat edüp uzun ⁽⁷⁾ şişe ile kanın çekeler, mücerrebdür, bundan müfîd yokdur. Eger bevâsıra yûnus ⁽⁸⁾ balığından üç sabâh bir pâre bişürüp yiye, mücerrebdür. Eger bevâsırdan bir kimsenüñ ⁽⁹⁾ dübüri taşra çıksa istiridye kabların muhkem yakup andan havânda dögüp elekden ⁽¹⁰⁾ geçirüp bir kimesne avucın doldurup anuñ mak'adına vura, bir zamândan soñra halâs ⁽¹¹⁾ola. Eger marsîmayı dögüp suyından üç gün birer kaşık içse, halâs ola ⁽¹²⁾ mücerrebdür.

Elli tokuzuncı bâb: Hâmile 'avratlar ne isti'mâl ede ve ⁽¹³⁾ hem togurduğı hâlleri ve südleri ve hayızları ahvâlin bildürür. Eger çakmak ⁽¹⁴⁾ taşın 'avrat uylugına baglasa, fi'l-hâl togıra. Eger iki direm za'ferân yiye, ⁽¹⁵⁾ fi'l-hâl togura. Eger yaş kişnici 'avratın uylugına asa kosalar, tîz togura. Eger ⁽¹⁶⁾ yılan kabın tütsi verseler, oğlan yatağın düşüre ve karnında olan oğlanı düşüre ⁽¹⁷⁾ ve eger diri oğlan bulursa öldüre, ziyâde sakınalar. Eger ⁵⁷ tütsi etseler, ⁽¹⁸⁾ oğlan soñın düşüre. Eger 'avratun saçın ve eri saçın karışdurup

(19) tütüze, tîz togura ammâ vakti yetmedin tütüzdürseler, oğlanı düşüre. Eger at (20) ziblin tütüze, asânlığla togura. Eger oğlan içerde ölmüş ise çıkması (21) asân ola. Eger hâmile ‘avrat koruk şarâbın içse eyüdü, mi‘desin [55a] (1) kavî eder, oğlanı muhkem dutar, düşürmez. Bedeli ekşi alma suyudur. Eger ‘avratun hayız (2) kanı durmasa birinci biryân edüp döğüp ekşi ayranla içse, hayız kanı (3) dine. Eger ‘avratın hayız kanı baglansa sarmısak sabın götürsün açıla. Eger (4) hâmile ‘avrat cimâ‘a meyil eylese kız nişânıdır. Eger üç ayda deprense erkek (5) nişânıdır, dört ayda deprense kız nişânıdır. Eger kırlangıc kanın kişiye bilmeden (6) içürseler, cimâ‘a heves kalmaya. Eger ‘avratın südi eksile ayvayı balla bişürüp (7) memesine vursa, südi gele. Eger yüklü ‘avrat kaçan kim hayız görmez ola, gönli (8) dönmege başlaya, mi‘desi ağrıya, iştihâsı az ola şarâb-ı tüffâh vereler ki (9) anda ‘ûd ve misk ve cevz-i bevvâ ola ve sakız çeynese ve hış kokular koklaya ve şarâb-ı sefercel (10) ve şarâb-ı ‘ûd vereler. Gıdâsı ferâric yâ oglak eti veyâ erkek şişek (11) eti enâr suyuyla ve na‘nâ ile bişmiş ola ve tarhun kokulaya. Yemişlerde ayva (12) ve alma ve enâr ve emrûd yiye, gece tatdığı vakit gülbeşeker ve tûrunc kabı ma‘cûnın isti‘mâl (13) eyleye ve gıdâyı çok yemeye, sakîl olmaya ve acı, tatlu ve galîz nesnelerden hazer ede (14) ve kan almaya ve müshil içmeye ve sulu yemişlerden hazer ede ve şorbâlardan ve hammâmdan (15) sakına. Tiryâk-ı fârûk ve ma‘cûn-ı misk ve müferrihât-ı yâkutî gibilerden gâh gâh (16) yiye ve tabî‘atı kabız olmaya komayalar, âheste âheste hareket ede, segirtmekden (17) sakına ve oğlan togdukdan soñra latîf gıdâlar yiye ferâric gibi zinhâr tîz galîz (18) nesneler yemeyeler ki istiskâ olur, cigeri şişer ayrık kurtulmaz. Eger bir ölmüş ‘akrebi (19) bir beze sarup oğlan düşüren ‘avratın boyununa asalar, ayrık düşürmeye. Eger atun (20) tırnagın togurmayan ‘avrat başı altında tütüzdürse, fi‘l-hâl togura. Eger (21) atun tırnagın fercine tütüzdürse, oğlanı düşüre. Eger oğlan ki ‘avrat karnında ola [55b] (1) çıkmaya, keşür tohmın oda bırıga ve tütünine dura, derhâl düşüre. Eger ‘avrat (2) sarplansa mıkânâtis taşını elinde tutsa, derhâl togura. Câlînûs hakîm (3) eydür, eger dirlerseñ yüklü ‘avratun memesinden birez süd saga ve bir çanaga birez (4) su koyup ol südden ol suyuñ üzerine tamzura, eger ol süd ol suyun (5) dibine inerse kızdur ve eger yüzünde kalursa oglandur. Eger gök gözlü oğlanı (6) karayagız ‘avrata emzürseler, gözinüñ göklügi karalığa tebdîl ola. Eger bir ‘avratun (7) memesi ağrısa sebebi muhâlif gıdâ yemekden yâ umsunmadan olur şişer, kızıl (8) olur, sancur. Evvel ekhel yâ bâsîlik tamarından kan alalar. Etlü aş vermeyeler, (9) mercimek yâ erişte tere yağıyla bişmiş ola ve sabâh sabâh şarâb-ı benefşe (10) içe ve

havelân-ı hindi ezüp südle şişine sürterler, eger kâr olmaz ise ⁽¹¹⁾ yumşadıcı yaku uralar. Evvelâ neşter ile altı yanından açalar, fetîl edüp yumurta ⁽¹²⁾ sarusu sokalar. Kelem yapragın gül yağıyla odda kızdurup emcek üzerine vuralar, ⁽¹³⁾ hûşkbend bağlayalar yumuta yağıyla gül yağı müfiddür. Eger ‘avrat dört aylık ⁽¹⁴⁾ hâmile olsa dâ’im ayva yiye ve kokulaya vücuda gelen hoş hulk ve latîf ⁽¹⁵⁾ ola. Eger bir diremden eksücek çörek otın içseler, hayzı yürüde ve içindeki ⁽¹⁶⁾ olan oğlanı çıkara, gerek öli gerek diri olsun ve işin dahı çıkara. ⁽¹⁷⁾

Altmışıncı bâb: Süst endam ‘ilâcın bildürür. Eger merzencûş yağın süst ⁽¹⁸⁾ olmuş bedene sürseler gâyet eyüdü. Eger zanbak yağın tamzursalar, terleyüp bedenüñ ⁽¹⁹⁾ süstligin giderür. Eger kızıl boyayı bal şerbetiyle içseler, beden süstligine ⁽²⁰⁾ nâfi’dür. Eger bir direm za’ferân ve iki direm karanfil ve üç direm fülful ve iki direm ⁽²¹⁾ râziyâne ve iki direm zencebîl ve iki direm mastakî ve bir direm efyûn bunları [56a] ⁽⁴⁾ sahk edüp ince elekden geçirüp üç eczâ kadar ‘asel kaynadup kefin alup kıvâma ⁽²⁾ getirüp ma’cûn edüp ahyânen nohûd deñlü yiyeler, beden süstligin gidere. Hakîm Behmen ⁽³⁾ eydür, kitâblarımızda öyle kaydetmişüzdür kim bir sâ’at gussa, bir yıllık kuvveti mahv ⁽⁴⁾ etmek mukarrerdür. Eger turpı döğüp ve sıkup kefi alınmış balla ocakda kıvâm ⁽⁵⁾ bulınca kaynadalar bir zarfa koyup aç karnına yiyeler, tamarların kavî eyler, balgamın keser ⁽⁶⁾ ve tenine kuvvet verür ve beden süstligin gidere ve elin ve gözin kuvvetin ziyâde eder ⁽⁷⁾ ve ta’âm hazm etdürür. Eger sezâb tohmin yağla kavurup ma’cûn etse her ⁽⁸⁾ gün bir miskâl yese, süst endamlığın gidere. Eger zâc döğüp suyla karışdurup ⁽⁹⁾ gusl eyleseler, süst olan a’zâların muhkem ede ammâ gözin yuma yâhûd omuzlardan ⁽¹⁰⁾ aşaga varınca gusl edeler. Eger tuzı zeyt yağıyla karışdurup gövdesine ⁽¹¹⁾ sürse, süstligi gidere. Eger ‘âkırkarhâyı sahk edüp zeytle karışdurup gövdeye ⁽¹²⁾ sürseler, tüyi ürpermegin ve gövde süstligin ve sovuksan olan zahmetlerin gidere. ⁽¹³⁾ Egerçi serçe eti kâbızdur ammâ, fâlice ve lakveye ve istiskâyâ ve süstlige küllî fâ’ide ⁽¹⁴⁾ eder ve cimâğı ziyâde eder ve sığırcık eti de buna karîbdür ammâ, üç gün habsedüp ⁽¹⁵⁾ andan yiyeler. Eger zanbak yağı sürinseler, endamlara ve hem mafsallar agrısına ⁽¹⁶⁾ müfiddür.

Altmış birinci bâb: Gussa zâ’il olmasının ‘ilâcın bildürür. ⁽¹⁷⁾ Eger bednusuñ karnındağı taş kim bakla kadar olur, bir kap içinde yusalar ol ⁽¹⁸⁾ suyu gussalı kimseye içürseler, gussası gide. Eger re’s şarâbın içseler, gam ve ⁽¹⁹⁾ gussayı gidere. Eger pûzînenün kurusun döğüp şekerle yeseler, her nedeñlü gam ve gussa ⁽²⁰⁾ ve gönül tarlığı varsa şâdlığa tebdîl ola. Eger husn-i hat ve cemâl-i hüsne ⁽²¹⁾ ve altuna, cevâhire nazar

etse gam ve gussa def'i mukarrerdir. Hakîm Bukrat eydür [56b] ⁽¹⁾ za'ferâna müferrihü'l- kalb derler, her kim iki diremin içe, 'azîm ferah bula. Eger karanfil ⁽²⁾ çeynese, birkaç taruyla yudsa haylî ferah verür ammâ, ba'zılar buna zâhib ⁽³⁾ olmuşlar kim yarım ceviz bir arpa ile çeyneyüp yudsa, 'azîm ferah verür.

Altmış ⁽⁴⁾ ikinci bâb: Bel ağrılarının devâsın bildürür. Eger yüzerligi bişürüp suyun içseler, ⁽⁵⁾ bel ağrılarına müfiddür. Eger torak otı yağın bel ağrısına sürseler gide. Eger ⁽⁶⁾ baklanın kabuğun çıkarup uñ gibi edüp yumurta sarusuyla karışdurup bulamac ⁽⁷⁾ gibi edüp andan kalın hâm astâr üzerine sürüp andan ısıdıp beline ⁽⁸⁾ baglaya, mücerrebdür ve ısfanâh yemek de eyüdür. Eger eyü hâs gücleyi alup üstünün ⁽⁹⁾ kabın bıcağıla kazıyup dört pare edüp her sabâh bir paresin encîr ⁽¹⁰⁾ pâresine yâ üzüm içine koyup yuda, acılığın def' ede ammâ üzerine yemek yemeye ⁽¹¹⁾ ve su içmeye ve ekşilerden perhîz ede, bel ağrısına ve gayr nesnelere müfiddür. ⁽¹²⁾ Eger bel ağrısı-çün iki direm yüzerlik ve bir direm 'akırkarhâ ve yigirmi dâne çekirdegi ⁽¹³⁾ çıkmış üzüm bunları döğüp şâf edüp geceyle götüreler, her ne deñlü balgam ⁽¹⁴⁾ varısa çeküp gidere. Eger bir akçalık katrânı ve bir akçalık çörek otın ⁽¹⁵⁾ döğüp elekden geçüresin ve katrânı yedi kerre suyla yuyasın acısı gide ⁽¹⁶⁾ sapsaru ola, iki bölük edesin ve çörek otın dahı iki bölük edesin ⁽¹⁷⁾ iki kürek pâresin alup tüylerin kırkasın tüysüz tarafına ol bir bölük ⁽¹⁸⁾ katrânı süresin ol bir bölük çörek otın üzerine sepesin andan ⁽¹⁹⁾ bölüğe yapışdurasın, yakınının iki ucu kasugınının iki yanına gele üç gün ⁽²⁰⁾ tura ne vakit yapışdurduñsa yine ol vakit gideresin ol bir bölük dahı ⁽²¹⁾ böyle edesin ammâ, cimâ' etmeyesin be-gâyet hazer edesin tâ kim bel ağrısından [57a] ⁽¹⁾ emîn olasın mücerrebdür, nakl-i min sultânü't-tıbb. Eger bel ağrısına mübtelâ ⁽²⁾ olsa be-gâyet zahmet verse sebebi budur ki balgam inmekden vâkı' olur. Nişân ⁽³⁾ budur ki egilemez ve togrulmaz. 'Îlacı evvel üseylim tamarından ya'nî kolundan kan ⁽⁴⁾ alalar, andan ihtikân edeler ve hammâmda istifrâg edeler ve ba'zı hâr nesneler ⁽⁵⁾ sürüneler. Eger gitmez ise zencebîl ve ak hardel döğeler, hammâma girüp beline çig ⁽⁶⁾ bal sürine, bunları üzerine eke. Bir zamân ısıcakda tura andan yuyup çıka, ⁽⁷⁾ kendüyi ısıcak tuta ve bel ağrısına şâf getürmek eyüdür ve bu marazda cimâ'dan ⁽⁸⁾ birkaç gün el çekeler. Eger bel ağrısı-çün hammâma girüp terledükden soñra beline ⁽⁹⁾ çig bal süre ve üzerine ra'nâ, sahk olmuş dârçîni eke, bir zemân otura ⁽¹⁰⁾ isterse belin sara baglayup üç günden soñra yıkanup şifâ bula. Eger bel ⁽¹¹⁾ ağrısına mücerreb devâ murâd ise çörek otı yigirmi beş direm karanfil, beş direm ⁽¹²⁾ günlük, iki direm 'asel vukiyye bir. Ammâ tıb kitâblarında söyle mestûrdur ki ⁽¹³⁾ evvel

hukne-i leyyine edeler ba‘dehu mutavassıt edeler ve dahı tenkıye edeler andan ⁽¹⁴⁾ bu terkibi bir kaç gün isti‘mâl edeler ve yaku etseler de olur. Bil ki belesân yağı ⁽¹⁵⁾ safrâyî ve sevdâyî ve balgamî marazları ‘azîm-i dâfi‘dür ve bel ağrısı kim yelden ⁽¹⁶⁾ ola sürer, tahlîl eder, giderür. Eger ‘attârdan bir mikdâr kara ot alup gâyet ⁽¹⁷⁾ muhkem döğüp elekden geçürüp kına yogurur gibi birez ⁵⁸ karışdurup ısıcak ⁽¹⁸⁾ hammâma girüp yüzi kavî yata, andan belinüñ agrıyan yerine sürüp vâfir yata, ⁽¹⁹⁾ terledükde tagılır gider. Yıkanup çıkdıkda sovk su içmeye ve kendüyi ısıcak ⁽²⁰⁾ duta. Eger bel ağrısı sovkdan veyâ yelden ola, eski sarmısagı yigirmi direm kabıyla ⁽²¹⁾ yumşak dögeler ve on direm biber döğilmiş ola ve iki yüz seksan direm ratb eski [57b] ⁽¹⁾ zeyt yağıyla kaynadalar tâ yarım ratl kalınca andan süzeler sâfi yağı kala, yine od ⁽²⁾ üzerine koyup beş direm günlük ve beş direm firfiyûn ki gâyet sahk olmuş ola ⁽³⁾ ve ol yağın içine koyalar karışduralar. Ateşden indürüp bir sırça kaba koyup ⁽⁴⁾ hâcet vaktinde sehl ısıcak edüp zahmeti olduğu yeri ateşe kızdurup ⁽⁵⁾ bu yağla muhkem ovalar, andan sovkdan hazer edüp ısıcak dutalar, şifâ ola ⁽⁶⁾ mücerrebdür.

Altmış üçüncü bâb: ‘Irku’n-nisâ ve nıkrîs ve böğür ağrısınıñ ⁽⁷⁾ ve gayrısınıñ devâların bildürür. Eger buçuk miskâl yüzerlik tohmın döğmedin bütün ⁽⁸⁾ agzına koyup agzı yarıyla çalkayup yudsa, ‘irku’n-nisâya ve veca‘-ı mefâsıla ⁽⁹⁾ müfiddür, on iki güne dek isti‘mâl ede. Eger hardeli döğüp balla yaku eyleyüp ⁽¹⁰⁾ ‘irku’n-nisâya vursalar, sâkin ede. Eger sinâ‘-i mekkîyi ‘irku’n-nisâya isti‘mâl ⁽¹¹⁾ etseler, eyüdü. Eger kurd iligin eridüp ocaga karşı sürteler, ‘irku’n-nisâya ⁽¹²⁾ eyüdü. Eger yumurta yağın tıla edeler, eyüdü. Eger bir kimsenüñ hâyesi şişe ⁽¹³⁾ reyhân suyn sürse, şişi gide. Eger bir kimsenüñ yan başı ağrısı ve sancusa ⁽¹⁴⁾ evvel emirde eyü istifrâg edeler. Beş direm turb tohmı, on direm torak otı ⁽¹⁵⁾ kaynadalar bir üskereye süzeler ve içine birez tuz ve bir kaşık bal katarlar andan ⁽¹⁶⁾ yavan hamîrsiz ve tuzsuz erişte çorbası bişüreler. Sabâh ol aşdan ısıcak ⁽¹⁷⁾ bir üsküre diler dilemez ol çorbadan içürüp üzerine ol şerbetden ısıcakla içe, ⁽¹⁸⁾ andan kendüyi çalkaya istifrâg ede ve birkaç sabâh ma‘cûn-ı sûrincân yiye ve ⁽¹⁹⁾ üzerine od görmedük bal şerbetin içe, gıdâsı kâlye yâ rafadan yumurta ola. ⁽²⁰⁾ Eger za‘f değilse sâyatin tamarından kan alalar, ihtikân müfiddür ve eger sâkin ⁽²¹⁾ olmaz ise döğün vuralar işleye ammâ, ‘irku’n-nisâya başdan dize ve topuga dek [58a] ⁽¹⁾ zahmet ‘azîm olur. Evvel mertebe dizi altından kan alalar ve bu da ‘âmmdur ki togugi ⁽²⁾

üstinden yukarı dört barmak yerde döğün vuralar. Taşra yüzinden işleye ammâ ⁽³⁾ nıkrîs baş barmakda olur, sızlar talak üsti şişer, isitmesi olur. ⁽⁴⁾ Sag yanından ve sol yanından bâsîlik tamarından kan almak gerekdür. Havelân-ı hindi ⁽⁵⁾ ve za'ferân ve efyûn ve badem yağı ve kaz yağı ve mûm ki beyâz ola erideler, ⁽⁶⁾ havânda bunları sahke edeler, sürteler. Eger teni renginde olursa firfiyûn, babûnec ⁽⁷⁾ yağın sürteler, ayagını issi sığır bokuna koyalar. Andan yemişlerden perhîz edeler, tâze ⁽⁸⁾ yağla birinc harîresi ve rişte şôrbâsı badem südiyle yiye, ma'cûn-ı sûrincân ⁽⁹⁾ ve şarâb-ı benefşe dahı müfîddür ve hem hukne edeler. Bil ki devâl bir 'illetdür kim ⁽¹⁰⁾ baldırda olur, gök tamarlar yogun tolaşık olur. 'Îlâcı oldur ki ol ⁽¹¹⁾ tamardan kan alalar. Bir talagla berk bağlayalar dizinden topugına varınca. Eger ⁽¹²⁾ bir kimsede şiş vâkı' olsa cümle 'azâsı şişse istiridye kabın döğüp ⁽¹³⁾ çig balla şiş olan yerlere süre, şifâ ola. Eger bir kişinüñ böğri veyâ ⁽¹⁴⁾ yan başı agrısa birez üstübiyi deyirüp yumşak edüp bir taveden çıkarup ⁽¹⁵⁾ vâfirce döğilmiş günlügi oda bıragup ol üstübiyi elinde hûb buhûrlayup ⁽¹⁶⁾ andan ısıcakla ol agrıyan yere yapışdura, andan ısıcakla ol agrıyan yere üzerine biz pâresi veyâ kürek ⁽¹⁷⁾ pâresi koyup bağlaya sovudukda tekrâr tekrâr eride, günlükle tütsi vere yapışdura ⁽¹⁸⁾ mücerrebdür. Eger ba'zılar eydür penbe de eyüdür. Eger 'ırku'n-nisâya sabr-ı sukûtrî ve saru ⁽¹⁹⁾ helîle ve ak sûrincânı döğüp eleye ve hablar ede yuda, beş altı ol icâbet ⁽²⁰⁾ ede ve derhâl hoş ola. Eger ayakda şiş olsa incitse ve agrıtsa ayagınıñ ⁽²¹⁾ tırnakların berk kesüp üç gece bir hukka hınnâ ve iki hukka döğilmiş sinâ'-i mekkî-i [58b] ⁽¹⁾ safrâvîyle ile bu cümleyi karışdurup ayaklarına vura, bir gece dura sabâh yuya üç ⁽²⁾ gece istimrâr ede, şifâ ola. Ammâ ba'zılar eydür ⁵⁹ yogurup ocaga karşı ⁽³⁾ vuralar ve örtüp ısıcak dutalar, halâs ola. Eger birez sinâ'-i mekkîye koz kadar zift ⁽⁴⁾ dâhil edüp bir çölmege koyup suyla mikdârına göre toldura kaydura, ateşden ⁽⁵⁾ indirüp hınnâyyla yogura üç gece 'ale't-tevâlî ayaklarına süre, ammâ tırnagın berk ⁽⁶⁾ kese, sinâ'-i mekkî bir avuç yeter.

Altmış dördünci bâb: Kötürümlerüñ devâsın ⁽⁷⁾ bildürür. Eger bir çukur kazup dibine kum döşeyüp ol kum üstine od yakalar ⁽⁸⁾ tâ kim issi ola andan ol odı gidere, çok ferâsiyûn döşeyeler. Andan ol ⁽⁹⁾ hastayı içine yaturup üzerine vâfir ferâsiyûn örteler tâ uyuya ve andan kebe ⁽¹⁰⁾ ve yorgan örtüp basturalar tâ ol kuyunuñ ıssılığı gidince yata, şifâ bula mücerrebdür. Ve ba'zılar ⁽¹¹⁾ ferâsiyûn yerine eyreli dahı eyüdür derler ve

Türkî dilince ⁽¹²⁾ ferâsiyûn, kokar ot derler. Ve bir kimesne var idi, hiç yürimezdi ve gövdesi ⁽¹³⁾ tamâm şiş idi ve beli dahı pek agrırdı. Bir seyyâh aña eyitmiş var mayıs ⁽¹⁴⁾ ayında veyâ güz ayında vâfir sığır tezeği cem‘ eyle, ammâ tâze ola, bir fuçıya toldura ⁽¹⁵⁾ şöyle ki oturanda bogazına gele, ol fuçının içine mayıs koyup andan deñiz ⁽¹⁶⁾ suyun koyup muhkem karışdırup koyu ayran gibi ola. Andan ol mayısuñ içine ⁽¹⁷⁾ girüp oturasın tahammül etdüğüñ kadar, ziyâde oturmayasın za‘f gelmeye ⁽¹⁸⁾ ve ol kokar ot ki eyreli derler, andan altına döşedüp fuçından çıkdugıñ ⁽¹⁹⁾ gibi üzerinde yatasın ve bir mikdâr üstünü dahı örtesin kebe ile ve gayrı ⁽²⁰⁾ nesne ile örte, murâd üzere derleyesin ve dertden halâs müyesser olduğı ⁽²¹⁾ gibi fi‘l-hâl issi suyla yunup sovuğdan be-gâyet hazer edüp kalın esvâb [59a] ⁽¹⁾ giyüp oturasın, bi-‘avni’llah anadan togmış gibi olasın ve sovuğ sudan ve muhâlif ⁽²⁾ ta‘âmdan sakınasın, ammâ yerden çıkan issi sular nâfi‘dür. Eger havâss-ı hukne ⁽³⁾ derseñ bil ki yerden çıkan issi sulara girmek nâzleyi ve balgam tahlîl eyler ve uyuza ⁽⁴⁾ ve giciyiğe ve kötürümlere ve meflûca küllî menfa‘ati vardur, ammâ ziyâde oturacak baş ⁽⁵⁾ agrıdır. Ve şöyle bil ki bir kimsenün ‘azâsı dutmaya yâ beli agrısa makbere gibi ⁽⁶⁾ bir çukur kazup içine vâfir kurı sığır tezeği yakup soñra üzerine birez ⁽⁷⁾ su koyalar, ol buguñ üzerine kebe örteler, duyabildüğü kadar vâfir derleye, teri ⁽⁸⁾ sovuğdan soñra kalka, ammâ sovuğdan ve sovuğ sudan sakına, içmeye. Meger ılıcak ⁽⁹⁾ suyla benefşe şarâb yâ tatlu erik suyu içe, ammâ içmese dahı yekrekdür ve tavuk ⁽¹⁰⁾ çorbası hâzır gerekdür ısıcakla yiye, mücerrebdür. Ve ba‘zılar eydür fuçı içinde mayıs ⁽¹¹⁾ ayında ota girmek bu maraza katı nâfi‘dür ve zeylinde yüz altıncı bâbda yazılmışdur, ⁽¹²⁾ görile.

Altmış beşinci bâb: Nıkrîs ‘alâmetlerin ve sâ‘ir ayak zahmetlerin ⁽¹³⁾ bildürür. Eger eski peynir ki tîz ola ya‘nî kokmuş ola ve kurdlu ola, ufak tograyalar ⁽¹⁴⁾ andan taş havân içinde dögeler, ısıcak edeler ve hınzîrin enigin arıda, bişürüp ⁽¹⁵⁾ suyun süzeler, ol sudan az az ol peynîre katarlar, ısıcak edeler tâ kim merhem gibi ⁽¹⁶⁾ ola, nıkrîs olan yere vuralar, halâs ola. Eger hayy-ı ‘âlem yaprağın dögüp nıkrîse ⁽¹⁷⁾ vursalar gidere. Eger kızıl üzüm ve bakla unı ve câvşîr ve kemmûn birbirine katup ⁽¹⁸⁾ muhkem dögüp nıkrîse yaku etseler gidere. Eger zerâvend-i tavîli nıkrîsi olan kimesneye ⁽¹⁹⁾ içürseler müfid ola. Eger şalgamı bişürüp suyun nıkrîs üzerine vursalar ⁽²⁰⁾ eyü ola. Eger nıkrîsi olan ayu derisin döşek etse, be-gâyet eyü ola. Eger yarasa ⁽²¹⁾ başını demür veyâ bakır kabda zanbak yağıyla müherrâ bişürseler, andan ol yağı süzüp [59b] ⁽¹⁾ nıkrîse ve eski fâlice ve ra‘şeye ve gövdede olan şişlere sürseler, fâ‘ide ede. ⁽²⁾ Eger sarp sirkeyi kibrîtle

karişdurup ısıcak iken sürseler, nıkrîse müfiddür. Egerçi ⁽³⁾ nıkrîs baş barmakda olur sızlar ve talak üsti şişer, isitmesi olur, sag ve ⁽⁴⁾ sol yanında bâsîlık tamarından kan almak gerekdür. Havelân-ı hindî, za'ferân, efyûn yağı, ⁽⁵⁾ kaz yağı, ak mûm erideler, havânda bunları dögüp süreler. Eger teni renginde olursa ⁽⁶⁾ firfiyûn, babûnec yağı dürteler, ayagını issi sığır bokına koyalar, mücerrebdür. Eger devâ'ü'l- fîl ⁽⁷⁾ kim bir 'illetdür, galîz mâddelerden ayaga dökülür. Tîz timâr olunmazsa ol ⁽⁸⁾ ayak büyük olur, pes evvel emirde sâkîn tamarından kan alalar ve bu yakıları ⁽⁹⁾ düzeler, yaku budur serv kozı ve mâzû ve mürki ve akâkıyâ ve sabr-ı sukûtrî bu cümleyi ⁽¹⁰⁾ dögeler, sirke ve yumuta ağıyla yogurular andan topukdan dizine dek bir beze ⁽¹¹⁾ sürüp muhkem saralar, habb-ı sûrincân ve şarâb-ı benefşe isti'mâli müfiddür ve galîz ⁽¹²⁾ ve ekşi ta'âmlardan sakına, latîf gıdâlar yiye, lakin nâsır olıcak 'alâmeti müşkil ⁽¹³⁾ olur. Eger bir kimsenüñ ayagı ya'nî ökçesi agrısı hammâma varup ayagina ⁽¹⁴⁾ su koymadan ol agrıyan yere çig bal sürüp üzerine kara zırnih eküp ⁽¹⁵⁾ ısıcakda vâfir otura, andan yunup çıka. Eger dögilmiş firfiyûn bir kîrât alup ⁽¹⁶⁾ rafadan yumurta ile yiye, nıkrîsi gide. Nıkrîs olmuş âdem kemügin götürse, ⁽¹⁷⁾ agrısı sâkin ola. Eger tuzı zeyte katup nıkrîse vursalar, küllî nef' ede. Eger ⁽¹⁸⁾ bir kişinüñ a'zâsında nıkrîs zahmeti olsa gâyetde sızlayup zahmet verdükde ⁽¹⁹⁾ kurbaga bokın cem' edüp ısıdup tekrâr tekrâr ol agrıyan yere vursalar, agrısın ⁽²⁰⁾ gidere. Merhûm sultân Mehmedüñ 'ilâcıdur, gâyetle nıkrîse mücerrebdür, ⁽²¹⁾ iki dutam kekik otı ve iki direm kara başlu ve iki dutam yüzerlik ki **[60a]** ⁽¹⁾ tohmıyla ola ve bir sığır ödi bu cümleyi bir yeñi çölmege koyup agzın hamîrle sıvayup ⁽²⁾ cüzî' âteşle sığır eti bişimi mikdârı kaynadalar, andan suyunı muhkem sıkup hınnâyla ⁽³⁾ ayaga vurular dahı yarındası hammâma gire, 'azîm fâ'ide müşâhede ede. Eger bir ⁽⁴⁾ kişinüñ bir yeri sızlasa her neresi olursa olsun mücerrebdür, iki kaşık hınnâyı ⁽⁵⁾ iki kaşık suyla yogurup, andan ak nef yağı bir kaşık ola ol yogrılmış ⁽⁶⁾ hınnâya dâhil edüp ol sızlayan yere vura. Bir yumurta bişiminden ziyâdece ⁽⁷⁾ tura, harâreti gider, uyuşur gibi olur andan birez durdukdan soñra gidere ammâ ⁽⁸⁾ sovuksan ve yelden hazer ede.

Altmış altıncı bâb: Veca'-ı mefâsıl ⁽⁹⁾ 'ilâcların ve bendükçeler agrısın ve bil sızılarının beyân eder. Eger yüzerlik tohmından ⁽¹⁰⁾ bir buçuk miskâl dögmeden bütün agzına koyup suyla çalkayup yudsa, on ⁽¹¹⁾ iki geceye dek bu vecihle isti'mâl etse, cemî' mefâsıla müfiddür. Eger kablu ⁽¹²⁾ baganuñ kabın veca'-ı mefâsıla sürseler gide, beneşfe yağı ve hıyârşenbe de ⁽¹³⁾ müfiddür. Eger çörek otın yumşak dögüp gül yağıyla sürtseler gidere. Eger ⁽¹⁴⁾ benefşe dibin kurudup sahk edüp balla karişdurup mefâsılda olan agrıya

(15) vursalar, müfiddür ve dilgü yağı sâ'ir yağlardan müfiddür ve bendükçeler ağrısına da
(16) eyüdü. Ve dahı böğürtlen yapragın döğüp suyn alup gövdeye sürseler bendükçeler
(17) ağrısın def' ede. Eger bel sızlarıy-çün ayu yağı ve saka kuşu yağı ve porsuk yağı (18)
bu üç yağı vezinde berâber ede, eridükden soñra bir sırça zarfa koyup hıfz (19) ede, kışın
âteşe yazın güneşe karşı süreler, üç kerre böyle ede def' ola (20) mücerrebdür. Eger kara
çörek otın döğüp 'asele karışdurup günde bir direm kadarı (21) yiye, sızılara eyüdü. Eger
sızı için iki bölük râstık taşı ve bir bölük şâh dâne **[60b]** (1) şeb alup muhkem döğüp
ince elekden eleyüp bir toprak çanak içine koyup üzerine (2) sarp sirke koyup karışdura,
bulamaç gibi ola andan bir üstübinüñ üzerine yata (3) ve ol ağrıyan yere sehilce eyü
üstübi döşeye ammâ, yufkacık döşeye şöylekim (4) eti gözüke andan bu yakuyı üstübi
üzerine hûb yapışdura, iki üç gün (5) dura sızıya nâfi'dür ve yerinden oynayup gayri yere
giderse ol yerde bir böyle (6) yaku ede, def' ola mücerrebdür. **Ma'lûm olaki** veca'-ı
mefâsıl ya'ni bendükçeler ağrısı (7) demekdür, cümle bendükçelerde olur ammâ kim
ayaklarda ve barmaklar ucında olsa (8) aña nıkrîs derler ve yan başında olsa dize ve
topuga inerse 'ırku'n-nisâ (9) derler, cümlesi safrâ ve balgamdan mürekkebdür, az olur ki
yalñız sevdâdan ola ve (10) kandan olursa 'alâmeti oldur ki rengi kızıl olmak ve şişmek
ve katı ağrıyup (11) sancumakdur. Devâsı kan almak ve tabî'atı şarâb-ı benefşe ile hukne-
i leyyine ile (12) telyin eylemekdür ve safrâvîde içilen şerbetler içilmek gerekdür ve
ağrıyan yere evvel (13) sandal ve gül ve kişnic ve kâsnî gül suyuyla ve sirkeyle vuralar ve
ağrısı katı olursa (14) birez efyûn katarlar ve ağrısı kesilicek benefşe ve hatmî ve babûnec
vuralar ve eger (15) safrâdan ise rengi saru olmakdur ve katı ağrımakdur ve kızmakdur.
'Îlâcî evvel kan (16) almak andan matbûh fâkihe, sûrincân katup içmekdür. Eger gıdâsı
ve şerbetidür safrâvîde (17) zikr olanlardur ve eger balgamdan olursa rengi ak olmakdur
ve şişi az olmakdur (18) ve issi nesneler hoş gelmekdür ve kış günlerinde ağrısı ziyâde ve
yaz günlerinde noksân (19) olmakdadur. Gıdâlardan evvel birkaç gün şekerle yâ balla
nohûd suyn yâ yalnız bal (20) ve erişte müzevveresin yiyeler. Tamâm balgam feth olunca
sûrincân katılmış habbla ishâl (21) etmek gerek, zarûret olmayınca ki kuvvet za'f ola, et
vermeyeler ve ba'zı aşları/eşribeler **[61a]** (1) vereler. Bir niçe gün geçüp mâdde istifrâğ
oldukdan soñra göğercin eti ve torak (2) otı ve nohûd ve dârçîn birle bişmiş ola yiyeler
veyâ hurûs şôrbâsı yiyeler ve her (3) gece gülengübîn vereler, ma'cûn-ı felâsife ve
tiryâk-ı fârûk ve tiryâk-ı erba'a yiyeler. (4) Hammâmdan çıkıcak bal veyâ kekik yağı
sürteler muhaffef hammâma gire ve suyn (5) issi ola ve çok derleye ve 'anzerût ile yâ tuz

ile agrıyan yeri ovalar. ⁽⁶⁾ Ve eger sevdâdan olursa ‘alâmeti az agrımak ve şişi katı olmakdur. ‘İlâcı ⁽⁷⁾ hummâ-ı sevdâyî ‘ilacıdur ve eger bürûdetden ve yelden olursa ‘ilâcı balgam ‘ilacıdur, ⁽⁸⁾ ve eger harâretten ise safrâvî ilacıdur lakin bu iki ‘ilâcda müşhile ihtiyâc ⁽⁹⁾ olmaz. Ammâ veca‘-ı mefâsılda müşhilden kay’etmek yekrekdür ve hukne ki sûrincân ⁽¹⁰⁾ katılmış ola, eyüdü. Cümle ekşi ve sirkelü nesneler ve sikencübîn ve hamr ziyân eder ⁽¹¹⁾ ve bu marazuñ ‘ilâcındandır. Gıdâ az yemek ve et yememek ve ta‘âm yiyüp tizcek ⁽¹²⁾ hammâma gitmek veyâ su içmek veyâ cimâ‘ etmek veyâ hareket gâyet muzırdur. Eger elde ⁽¹³⁾ ayakda gezer yel olsa, bu eczâyı ma‘cûn edüp evvel gün bir direm yiye, ikinci ⁽¹⁴⁾ gün iki direm, üçüncü gün üç direm muhassal altı güne dek birer direm ziyâde ⁽¹⁵⁾ edüp isti‘mâl ede. Terkıb budur on beş direm sûrincân, on beş direm ⁽¹⁶⁾ şeker, on beş direm ma‘cûn edüp yiye. Eger bir kişinüñ hâyesinde yel olsa ⁽¹⁷⁾ soganı yağla biryân edüp ve şeker katup yiye, hâyesinde yeli süre gide, ⁽¹⁸⁾ her mafsalda ki sızı ola ‘ilâcla olmazsa üzerine döğün vura, eyü ola. ⁽¹⁹⁾ Eger eli ve ayagla dutsa ve agrısa ol ak körelse ve sızlasa ve uyuşsa ‘ilâc ⁽²⁰⁾ birle takayyüd olına, zîrâ ekser bendükçeler içinde olur ve ba‘zı bendükçeler arasında ⁽²¹⁾ ol şişer ol müşhil vereler. Eger belinden aşaga olursa ihtikân edeler **[61b]** ⁽¹⁾ ve issi yağlar süreler ve istifrâğ edeler ve habb-ı sûrincân dahı eyüdü ve anâ mu‘âlece ⁽²⁾ yukarısında yazılmışdur, anı edeler ve eger gitmez ise bendükçelerde kalursa döğün ⁽³⁾ vuralar. Dize mâdde dökilse ve şişe sebebi safrâdan veyâ balgamdan olur. ⁽⁴⁾ Eger safrâdan olursa kızıl olur sancur, eger balgamdan olursa ak olur. ‘İlâcı ⁽⁵⁾ etlü gıdâ vermeyeler, kuyruk yağıyla erişte vereler. Kızıl olursa yumşak ⁽⁶⁾ edici yakular vuralar, ne yerden yumşarsa andan açılır. Büyük fetıl vermeyeler ⁽⁷⁾ zîrâ muhâtaradur ve hem merhemlü fetıl siñire ziyân eyler. Meger fetıl sokalar, agzına merhem-i bâsîlikûn ⁽⁸⁾ vereler, berk bağlayalar ve mülâyim dutalar. Yeninceye dek teni renginde ⁽⁹⁾ olursa efyûn ve mukl ve mürr ve za‘ferân sahk edüp ve kaz yağın eridüp ⁽¹⁰⁾ bunları dâhil edeler ammâ, la‘din dahı katalar ve eger olmazsa evvel dizine bal ⁽¹¹⁾ süreler üzerine kişnic ve kirec döğüp üstübi edüp ekeler, berk bağlayalar. ⁽¹²⁾ Eger yine gitmezse dizin gözine ikişer döğün vuralar. Eger bir buçuk direm pelîn ⁽¹³⁾ ki afsentîndür, balla karışdurup yeseler bendükçeler agrısın gidere ve issi mi‘deyi ⁽¹⁴⁾ kavî ede ve yaramaz hıltları süre çıkara demişler, her kim mercimek deñlü ⁽¹⁵⁾ efyûn yese her agrıları sâkin ede ve eski öksürüğe fâ’ide eder. Eger bir ⁽¹⁶⁾ miskâl ak sûrincânı döğüp berâber şekerle ve sehilce za‘ferân ile içseler ⁽¹⁷⁾ balgamı ve hıltı ishâl edüp gidere ve dahı mafsâl ve nıkrîs agrılarına ⁽¹⁸⁾ vursalar, fi’l-hâl sâkin eyleye.

Altmış yedinci bâb: Tırnağı kim olanuñ ⁽¹⁹⁾ ve kurlugan ve dahı piyâde yürüyüp yorılmak ‘ilâcın bildürür. Eger Şâm’un akaduran ⁽²⁰⁾ sakızın alup tırnağına sürüp kosalar ol yaramaz tırnağı çıkarup yerine ⁽²¹⁾ eyüsi bite. Eger bir kişinüñ yayan yürimekten mefâsılı agrısı ve a‘zâsı işden **[62a]** ⁽¹⁾ kalsa şöylekim ayagı üzerine duramaz olsa ‘ilâcı budur ki elin ayagın ⁽²⁾ tırnakların kangı yağla isterse ter eylesün, derhâl hoş ola. Şöylekim yine ⁽³⁾ ol kadar yol yürüye ve eger yağ bulunmazsa veyâ kış vâkı‘ olsa dizine dek issi ⁽⁴⁾ suya gire ammâ, su ayrık yere dökmeye. Ve eger yazın vâkı‘ olursa girü dizine dek ⁽⁵⁾ soğuk suya gire, şöyleki su ayrık yere dökmeye derhâl diñlene, râhat ola. ⁽⁶⁾ Eger kurduñ dişin at boynına bağlasalar, sâ‘ir atlardan yekrek ola. Eger şakâk ⁽⁷⁾ kim el ayak yarılmakdur, kân yañmakdan ve sevdâdandur. Evvel matbûh eftûmûnla ishâl ⁽⁸⁾ edeler ve andan hatmî yapragın ve şalgam yapragın ve kepek bunları süciyle ⁽⁹⁾ kaynadalar, elini ve ayagını yuyalar kim karara, ba‘dehu merhem-ı kâfûrî süreler. Eger kurlıganı ⁽¹⁰⁾ bilmem derseñ kurlugan bir ‘illetdür kim tırnak dibine dökülür, kızarur, sancur, zahmet ⁽¹¹⁾ verür. Evvel issi suya koyalar, issi yağ yakar içine koyalar sâkin ola. Eger sâkin ⁽¹²⁾ olmazsa bunu edeler, encîr kaynadup südle tâ galîz olunca ve koz ve zift ile ⁽¹³⁾ havânda döğeler, yaku eyleyeler eyü ola ammâ artuk biterse üsfengere vuralar, ⁽¹⁴⁾ jengâr ve merhem-i bâsilîkûn isti‘mâl edeler. Ammâ kim bir kitâbda böyle yazar ki kurlugan ⁽¹⁵⁾ tırnak dibinde çıkar. ‘Îlâc bezr-i katûnayı sirkeyle çalkayalar, mâzû unın katarlar ⁽¹⁶⁾ ovalar ve bununla sâkin olmazsa kar içine sokalar yâhûd kızmış yağ içine ⁽¹⁷⁾ sokalar, bir niçe def‘a edeler, ba‘dehu kına yakalar ve üzerine koyun ödin geçüreler, ⁽¹⁸⁾ sudan sakına eyü ola. Zeytûnı kurlıgana yaku etseler müfîddür. Eger dilgünüñ ⁽¹⁹⁾ iç yağıyla yayan yürüyen kimesne ellerin ve ayakların ve siñirlerin ovsâ yorılmaya, ⁽²⁰⁾ seyâhatde olan ihvâna eyüdür.

Altmış sekizinci bâb: Semirmek ve arıklamak ‘ilâcın bildürür. Eger sığır ödinden çıkan herzeyi iki çekirdek ezüp hammâm içinde **[62b]** ⁽¹⁾ veyâ hammâmdan çıkıcak içseler, üstine semiz tavuk etinüñ çorbasın içseler semirde, ⁽²⁾ ekser Mısır hâtûnları isti‘mâl ederler. Bir rivâyetde mezkûr herzededen ay yeñisinde ⁽³⁾ bir direm içseler, bedeni çok semirdür. Tereyağın bedene sürseler, semirde. Keçi ⁽⁴⁾ ödin sürinse, semirde. Eger bir kimesne kurşundan yüzük edüp takınsa, ⁽⁵⁾ bedeni arık eder. Kediye dâ‘im yanına almak, âdemi arık eder. Bil ki Âdem peygamber ‘aleyhi’s-selâm ⁽⁶⁾ hazretinden menkûldür, kaçan bir âdem bir direm râziyâne ve bir direm şeker bir niçe ⁽⁷⁾ gün müdâvemet edüp yese, hastalık görmeye, bedeni sıhhatde ola. Eger arıklamak ⁽⁸⁾ içün

bir dâne kozuñ içini çıkarup tartalar, anuñ agrınca dögilmiş tuz katalar ⁽⁹⁾ muhkem döğeler, bir koz deñlü sabâhın yiyeler. Eger râziyâne-i kâfûrî bal mûmıyla ⁽¹⁰⁾ karışdurup sabâhla aç karnına fındık deñlü yiye, ‘azîm nef’ler müşâhede ⁽¹¹⁾ ede.

Altmış tokuzuncı bâb: İsitmeleruñ ‘ilâcın bildürür. Eger terengübîn-i sükkerî ⁽¹²⁾ içseler, isitmeye gâyet nâfi’dür. Eger bir kimse isitme için üç ⁽¹³⁾ pare kâgıda bunı yaza ammâ, yazarken söz söylemeye, her dutdukda birin suyla ⁽¹⁴⁾ ezüp içe, mücerrebdür.

60 بِسْمِ اللَّهِ إِنَّا آعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ الرَّحْمَنُ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ Ammâ, benefşe şarâbı ve nîlûfer şarâbı ⁽¹⁶⁾ isitmeye gâyet nâfi’dür. Eger kerefis tohmı kaynadup suyun içse, karındagı şişi ⁽¹⁷⁾ ve kulıncı ve rub’ isitmesin gidere. Eger bir direm mi’denûs tohmın döğüp isitmesi ⁽¹⁸⁾ tutduğı gibi ezüp suyla içeler, mücerrebdür. Eger isitme için sandalı gülâbla ⁽¹⁹⁾ ezüp alnı üzerine kalınca sürseler, eyüdü. Ammâ gârîkûn dükeli isitmeye ⁽²⁰⁾ eyüdü ve kalbe takviyet verüp ferah bağışlar. Ammâ nîlûfer şarâbı issi isitmelere ⁽²¹⁾ nâ’fidür. Ammâ şarâb-ı verd-i mükerrer mi’denüñ harâretin giderür, hûbdur. Ammâ, zerdâlû [63a] ⁽¹⁾ sovuksur harâreti sâkin eder ve susuzluğu keser, muhrîka isitmelere suyun içmek eyüdü, ⁽²⁾ ammâ sovuksur mizâcluya yaramaz. Eger turpı sirke içinde bişürüp yese, istifrâğ ⁽³⁾ etse, balgamı olan isitmeye eyüdü. Eger buçuk direm çörek otı yeseler ve yâhûd ⁽⁴⁾ içseler balgamı olan isitmeye müfiddür ammâ, eger bir direm ziyâde yese, helâk eder. ⁽⁵⁾ Eger mi’denüvâz tohmın bir direm döğüp isitme tutduğı vakit suyla ezüp ⁽⁶⁾ içse gâyet eyüdü, şol isitme ki üşüde, zencebîl nâfi’dür. Eger hasta ki ⁽⁷⁾ derlemeye esbâbıyla issi hammâma girüp otura derleye ammâ su dökinmeye çıka, şifâ ⁽⁸⁾ ola, sovuksur geçen hastaya dahı eyüdü. Eger eski isitmesi olan kurduñ ödinden ⁽⁹⁾ bir denk balla içse, isitmesin gidere. Her kim ayunuñ iki gözün bir beze koyup ⁽¹⁰⁾ rub’ isitmesi olan kişinüñ gözi üzere asa kosalar, nâfi’ ola. Hekîm Ya’kûbdan mervîdür ki rub’ isitmesi tutduğı hinde on bir dâne biber yiye, ⁽¹¹⁾ ikinci tutdukda yigirmi üç dâne biber yiye, üçüncü de yigirmi iki dâne yiye ⁽¹²⁾ nâfi’dür. Eger söğüt yapragın suyla yuyup dahı muhkem döğüp ve sıkup suyun ⁽¹³⁾ alup isitme tutduğı gibi fi’l-hâl bir büyük kaşık bu sudan doldurup içse ⁽¹⁴⁾ halâs bulmazsa bir niçe gün içe, isitmesi gide mücerrebdür. Ammâ humma-i kavî derseñ ⁽¹⁵⁾ sebebi kan çoklugındandır. ‘Alâmeti göz ve beñiz olmakdur, aña devâ kan çok akmak ⁽¹⁶⁾ ve hukne ile telyîn gerekdür ve bir iki gün gıdâ yemeye ve gıdâlardan ekşi müzevvere ⁽¹⁷⁾ yemek ve mercimek ve ekşi enâr ve ekşi erik

⁶⁰ el-Kevser 108/1-3.

aşı yiye ve et yemeye ve şerbetlerden ⁽¹⁸⁾ şarâb-ı rummân ve şarâb-ı icâs ve şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı leymûn içe ve eger bununla ⁽¹⁹⁾ gitmezse nukû'-ı müşil yâ matbûh-ı fâkihe içürel. Yürek üzerine gülâb ve sirkeyle ⁽²⁰⁾ sandal ezüp tîlâ eyleyeler ve şekerle karpuz suyun içürel. Ammâ hummâ-ı safrâvî **[63b]** ⁽¹⁾ 'alâmeti susamak ve baş ağrımak ve uyku gelmemek ve harâreti ziyâde olmak ve agzı ⁽²⁾ acı olmak ve ⁶¹ ve çerâgdan üşenmekdür. Gerçi dili sararur andan ⁽³⁾ kızarur zahmet harâret ve daralmak ve susuzluk ziyâde olur ve dudak yarılr ⁽⁴⁾ ve dili kararur. Ammâ hummâ-ı safrâvîde ekser tabî'at kabz olur. Göñül dönmek ve safrâ ⁽⁵⁾ kusmak çok olur ve nevbetle ılıcak derlemek birle ayılır, kârûre od gibi kızıl ⁽⁶⁾ olur. Meger kim safrâ dimâga çıka, kârûre ak ola. Eger burnı kanamazsa korkudur ⁽⁷⁾ ki silâm ola. 'Îlâc oldur kim bu hummâda hiç kan almayalar, meger ki kan gâlib ⁽⁸⁾ ola pes ikinci gün hukne eyleyüp safrâ birez gitdükden soñra azacık kan ⁽⁹⁾ akıdurlarsa dürüstdür ve safrâyı ishâl eyleyüp şerbetlerden sikencübîn ve ⁽¹⁰⁾ şarâb-ı nîlûfer şekerle ve hem karpuz suyu ki bevl ede susuzluğu giderür ve ⁽¹¹⁾ şarâb-ı benefşe ve şarâb-ı leymûn içürel. Tabî'atı her gün şâfla veyâ hukne-i leyyine ⁽¹²⁾ ile bir iki meclis telyîn eyleyeler ve eger göñül dönmek ve kusmak çok olursa ⁽¹³⁾ 'ûd-ı hindi ısladup on direm şekerle süzüp içeler. Eger tabî'atı çekerse ⁽¹⁴⁾ şarâb-ı hummâs ve şarâb-ı rummânı mâ'ân içeler. Eger ki göñül dönmek ve kusmagı ⁽¹⁵⁾ gitmezse tebâşîr ve summâk ve kuru kişnic berâber döğüp eyleyeler, birez kâfûrla isti'mâl ⁽¹⁶⁾ edeler ve bu marazların gıdaları gerekdür ki bir iki gün tehîr eyleyeler ba'dehu cevâb ⁽¹⁷⁾ vereler. Meger ki kuvveti za'îf ola ki ferûrec şorbâsı vereler. Kaçan hummâ sâkin ⁽¹⁸⁾ olsa ve iştihâ olsa habrûmân müzevveresin yâ erik müzevveresin yâ zîrbâc ⁽¹⁹⁾ yâ kabak yâ erişte müzevveresin badem yağıyla yâ ekşi enâr suyuyla veyâ leymûn ⁽²⁰⁾ şarâbıyla veyâ sirkeyle yedürel. Dükeli nevbetlü hummâlarda kâ'ide budur ki gıdâyı ⁽²¹⁾ nevbet vaktinden altı sâ'atde vereler, tâ ta'âm hazm ola, zîrâ tabî'at **[64a]** ⁽¹⁾ hazm eylemege meşgûl olur, marazı def' edemez ammâ altı sâ'atden soñra vericek ⁽²⁾ sayrunuñ karnı acıgur, nevbet vaktinde kuvveti kalmaz ki marazı def' eyleye. Cümle ⁽³⁾ hummâlarda nevbet vakti yakın gelüp 'alâmetleri belüricek biyan dibin kaynadup şeker ⁽⁴⁾ ve sikencübîn dâhil edüp ılıcak içüp kusmak gerekdür, hummânun nevbetinde hafîf ⁽⁵⁾ eyler. Safrâvî hummâda üçüncü veyâ beşinci veyâ altıncı veyâ yedinci gün müşil vermek ⁽⁶⁾ gerekdür ve hummâ'-ı safrâvîde suda' sâkin

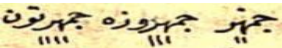
⁶¹ غوغاسومك

eyleyeller ve uykuya tedbîr eyleyeller ve dilde bârid ⁽⁷⁾ olsa ayva çekirdegi lu'âbın veyâ sögüt ağacı çürüğün pâk pâk eyler bârid gerekdür ⁽⁸⁾ ve harâret katı ılıcak yürek üstüne vuralar. Kâsnî ve hıyâr döğüp gülâbla ⁽⁹⁾ katup bir iki katre sirke tamzurup yüregine vuralar ve ayakların issi suyla ⁽¹⁰⁾ ve tuzlu kepek ile yuyalar ve arı suyla sulıyalar mümkün ise akarsu kenârında ⁽¹¹⁾ yaturalar. Alma ve emrûd ve hıyâr ve ayva ve mersin ve nîlûfer ve tâze gül ve benefşec ⁽¹²⁾ ve gülâb ve sirke ve kâfûri kokuldalar ve eger uykusu gelmezse kâfûr ile sirke ⁽¹³⁾ kokulatmayalar. Ammâ hummâ'-ı balgamînün 'alâmeti oldur ki harâret az ola ve çok üşiye. ⁽¹⁴⁾ Karûrenün sarulığı az veyâ ak olmak ve tabî'at künd olmak, 'ataş az olmak. ⁽¹⁵⁾ Meger kim tuzlu balgam ola nevbet dutmak ağırlık ve kâhillik ve uyku gelmek ile ⁽¹⁶⁾ dutar az derledür ekser nevbet gece gelür. Mi'de agrur ve za'îf olur, nevbet gelicek ⁽¹⁷⁾ yürek oynar, iştihâ sâkıt olur. Bu hummânun 'ilâcî on sekiz sâ'ate ⁽¹⁸⁾ dekdür. Evvel balgamı sovudup andan ishâl eylemek gerekdür ve kan almakdan sakınalar. ⁽¹⁹⁾ Tabî'at kabz oldukda şâfla ve hukne-i leyyine ile telyin eylemekdür. Şerbetlerden ⁽²⁰⁾ şarâb-ı leymûn ve sikencübîn içeler, yalnız demürhindi ve yalnız erik suyından sakınalar. ⁽²¹⁾ Eger yigirmi gün olunca gitmezse şarâb-ı 'usûl, hindibâ ile kurs-ı 'anberbâris-î râvendî **[64b]** ⁽¹⁾ vereler. Nevbet vakti gelicek torak otın ve biyan dibin kaynadup şeker veyâ balla ⁽²⁾ yâ sikencübîn ile ezüp içüp kusalar, balgamı müşhil ile veyâ istifrâg ile ⁽³⁾ gidereler. Tamâm hoş olup yigirmi dört gün geçmeyince hammâma girmeyeler. Yazın isitme ⁽⁴⁾ tiz gider, güzün dutan geç gider, talak büyür, isitme kışa ulaşur belki evvel ⁽⁵⁾ yaza dek gider. Eger kandan olursa kan almak gerekdür ba'dehu sevdâvî ki nefc bula, ⁽⁶⁾ müşhil birle istifrâg eylemek gerekdür. Şerbetlerden cevâb ve şarâb-ı nîlûfer ve cûlâb ⁽⁷⁾ ve şarâb-ı sâdec-i hindî içürmek gerekdür. Ve nevbet güninde oruç dutmak gerek ki ⁽⁷⁾ nevbet geçmeye yakın gele. Pes sabûhı şarâb-ı nîlûfer içüreler, ısfanâh veyâ ⁽⁸⁾ erişte müzevveresin yedüreler. Nevbet vakti yakın gelicek biyan dibin kaynadup ⁽⁹⁾ şeker dâhil edüp içüreler ve kusalar. Kusduktan soñra birez gülbeşeker ve şarâb-ı leymûn ⁽¹⁰⁾ içüreler, etmegi az yiye yâ hiç yemeye hemân dedüğümüz müzevvereleri yiye. Nevbet ⁽¹¹⁾ ertesi tatlu sulu mu'tedil hammâma gire, az otura mu'tedil suyu gövdesine ⁽¹²⁾ çok döke ve tabî'atı lînet üzere ede ve her gece karpuz suyun içüp ⁽¹³⁾ ve hıyâr ve mârûl yiye. Yigirmi günden soñra şarâb-ı kışr-ı 'usûl, hindibâ ile kurs-ı ⁽¹⁴⁾ 'anberbâris-i râvendî vereler. Eger isitme içün kendü tersini bir nesneye ⁽¹⁵⁾ bağlayup bir iple boynına daksa, mücerrebdür. Eger isitme içün âdem asdukları ⁽¹⁶⁾ ipden tütsi verseler, mücerrebdür. Eger isitme içün dîvâr

yapısından kemük ⁽¹⁷⁾ pâresi bulup tütüsi vere, mücerrebdür. Eger rub‘ isitmesin kendü bilmedin ⁽¹⁸⁾ üç dâne at sineğini tutup başın koparup gövdesin kızıl üzüm ⁽¹⁹⁾ içine koyup yedürel, mücerrebdür. Eger isitme için üç dâne badem üzerine ⁽²⁰⁾ yazup her dutdukça birin yiye, mücerrebdür ⁶² Ammâ **[65a]** ⁽¹⁾ isitme için her dutdukda birini tütüze, mücerrebdür ⁶³ ⁽²⁾ Eger ağır hasteligine kavun çekirdegin suyla ısladup ve döğüp suyun alup ⁽³⁾ içmek müfiddür ve dahı karpuz yemek ve suyun içmek müfiddür, isitmeye ve iç ⁽⁴⁾ harâretine eyüdü gâyetle ve hem sidügi yüridür. Eger rub‘ isitmesi dutan ⁽⁵⁾ kimesneye uzun boyunluca çekirgeyi dutup ol kişinin boynına asalar, ⁽⁶⁾ müfiddür ve rûhı tâze edüp ferah bağışlar. Eger örümcegi bir beze bağlayup ⁽⁷⁾ sol kolına bağlasa, isitmesi gide. Eger ipek kurdını kavurup bir beze ⁽⁸⁾ bağlasalar andan boynına asalar, isitmesi gide. Eger filün tersini tütüzdürseler, ⁽⁹⁾ eskiden olan isitmeyi kat‘ ede. Eger köhne isitmesi olan kirpi etinden ⁽¹⁰⁾ bir mikdâr yese, eyü ola. Eger tesbîh böceğini bir pâre beze bağlayup isitmesi ⁽¹¹⁾ olan kimesnenün boynına takalar, halâs ola. Eger diş kurbagayı dutup ⁽¹²⁾ ayagın alalar isitme dutanuñ boynına asalar şifâ bula, mücerrebdür.

Yetmişinci ⁽¹³⁾ **bâb:** Cüzâm ‘ilâcların bildürür. Eger zebercedi kazıyup içseler, cüzâm ⁽¹⁴⁾ rencinden emîn ola. Eger hüd hüd gözin cüzâm olmakdan havf kimesne ⁽¹⁵⁾ kendüde götürürse ol rencden emîn ola, renc zâhir olmuş ise terakkî ⁽¹⁶⁾ etmeyüp cefâ vermeye. Eger legleg etin bişürüp bir niçe def‘a cüzâma ⁽¹⁷⁾ yedüreseler, menfa‘at eder. Eger cüzâm nedür derseñiz size bildürelim, evvel kandan ⁽¹⁸⁾ ve safrâ yanmakdan olur, tamarlar içinde südde olur ol sebebdan bedenün ⁽¹⁹⁾ levni artar ve bu marazlar yevmen fe-yevmen terakkî eder ve bâdişnâm ve dâ‘ü’s-sa‘leb ve dâ‘ü’l-hayye ⁽²⁰⁾ ve bahak ve baras ve gövde çıkın çıkın olmak ve beden uyuşmak, demregü ⁽²¹⁾ ve tırnak kör olmak, el ayak yarulmak ve dâ‘ü’l-esed, ayakda elde baş bart **[65b]** ⁽¹⁾ olmak bunlar ıslâha gelür. Eger ‘ilâc ederlerse, ammâ eger gözi halkalanursa, ⁽²⁾ âvâz boguk olursa ve burun ötürürse ayrık ‘ilâc olmaz. Ammâ evvel ibtidâsında ⁽³⁾ kan alalar ekhal tamarından ve üç günden soñra ve dâcîn tamarından ve tamarların ⁽⁴⁾ açalar, matbûh eftimûn vereler. Her gün hammâma gire, nohûd unı, bakla unı südle ⁽⁵⁾ karışdurup hammâmda gövdesine katı katı dürteler, çıkıcak benefşe yağı yâ kabak ⁽⁶⁾ yağı dürteler gövdesine ve her sabâh süd çürüğün içe. Mütevâtir gıdâlar ⁽⁷⁾ oğlak eti ve kuzı eti, hamîrlü rişte yiye, galîz

⁶²

⁶³

ta'âmlardan sakına. Su ⁽⁸⁾ yerine bir iki kadeh şarâb içe, memzûh ola ve dahı cüzâm rencine mücerrebdür. ⁽⁹⁾ Ef'î yılanı alup başıyla kuyruğu tarafından bir zerre mikdârı gidereler ⁽¹⁰⁾ ve tuzla ve zeytle ve kendene ile ve suyla bişüreler yiyeler, şifâ bula. Eger ⁽¹¹⁾ 'usfûr tohmı ile on iki gün bir tavuğu besleyeler dahı karnını yarup ⁽¹²⁾ yağın çıkarsalar ve eridüp cüzâm 'alâmeti zâhir olan kişilerün başına ve ⁽¹³⁾ a'zâsına sürseler be-gâyet fâ'ide ede. Ve dahı kaçan bir oğlanı sünnet eyleseler ⁽¹⁴⁾ ol et pâresini alup müşkle karışdura, cüzâm olmuş kişiye içürseler ⁽¹⁵⁾ hoş ola.

Yetmiş birinci Bâb: Bahak ve baras ve kurdaşeni bildürür. ⁽¹⁶⁾ Eger encîr yapragın döğüp ak bahak üzerine ursalar, gidere. Eger hatmînün ⁽¹⁷⁾ tohmın içseler, bahakı gidere ve hem tohmın sirkeyle ısıcak edüp üzerine dürtsele ⁽¹⁸⁾ andan bahak açugın gide ammâ, güneşde oturacak halâs bula. Eger çörek otın ⁽¹⁹⁾ döğüp sirkeyle karışdurup yaku eyleseler, gidere. Eger kızıl boyayı ak bahaka ⁽²⁰⁾ sirkeyle karışdurup yaku etseler, müfiddür. Eger labada kökin yumşak döğüp üstine ⁽²¹⁾ sarp sirke koyalar birez dura, bahaka dürteler. Eger baras olana gelincik çiçeginün **[66a]** ⁽¹⁾ tohmından bir direm kadarı sabâh sabâh birkaç gün sogan suyla içseler, ⁽²⁾ şifâ bula. Eger ak bahaka kükürd ve sıçan otı sirkeyle karışdurup üzerine sürseler, ⁽³⁾ gidere. Eger şerâki ki kurdaşeni derler yassı yassı kızılığa mâ'ildür, kabarcıklardur ⁽⁴⁾ ki ba'zı iri olur gicidür, tarlagandurur. Sebebi safrâvî yâ buhârdur, 'alâmeti issi ⁽⁵⁾ ve kızıl olmak ve tîzcek çıkmak. 'Îlâcı kan almakdur, eger gitmezse tekrâr kan alalar ⁽⁶⁾ ve et yemeyeler, sirkeyle mercimek yiyeler. Veyâhûd tuzlu balgamdandur, buhâridur, 'alâmeti ⁽⁷⁾ aklığa mâ'il olmakdur ve geceyle katı olmakdur. 'Îlâcı balgamı istifrâğ etmek ya'ni ⁽⁸⁾ müşhil ve sikencübîn içmekdür, iki kısımda dahı hammâm eyüdür. Fasl sebk'ül- ebyaz ki ⁽⁹⁾ aklıkdur ki nîk nîk gövdeye düşer. Sebebi balgam çoklugıdır. Eger uvacık kızarursa ⁽¹⁰⁾ kâbil-i 'ilâcdur, kızarmazsa barasdur kâbil-i ilâc degıldür. 'Îlâcı budur ki her gece ⁽¹¹⁾ bir direm şakâyıku'n-nu'mân ki gelincik çiçegidür, tohmın içeler. Ak renklü aşlardan ⁽¹²⁾ perhîz eyleyeler ve balık, yogurd yemeyeler. Bil ki koyun etinün karacasın yiyeler, ⁽¹³⁾ semizin yemeyeler, tavuk yemeyeler, kalye, kebâb, biryân, gögercin etin issi otlarla ⁽¹⁴⁾ yiyeler. Heftede iki gün birbir ardınca torak otı ve dibi ile kaynadup ⁽¹⁵⁾ bal üzerine süzüp içüp kusalar ve her gece ıtrîl-i sagir ile ⁽¹⁶⁾ gülengübîn yiyeler ve ba'dehu haltı ba'zı eşribeyle bişürüp balgamı gidermesine ⁽¹⁷⁾ cehd edeler. Amma bahak'ül esved bir karalıkdur gövdeye nîk nîk düşer uvacık ⁽¹⁸⁾ köpük gibi. Sebeb, safrâ göyinmek sevdâ

olmakdur. ‘Îlâcî kan almak ve birkaç kez matbûh eftîmûn ⁽¹⁹⁾ içmekdür ve ⁶⁴ hammâma çok girmekdür ve bahakü’l ebyâza dedüğümüz ⁽²⁰⁾ nesneleri tılâ eylemekdür. Ve dahî demişlerdür ki torak otını kara üzümle kaynadup ⁽²¹⁾ suyun hammâmnda vâfir içse dahî kusa, on yıllık bahakî giderür dahî çok **[66b]** ⁽¹⁾ derdine dermân olur ve dahî kurdaşeni içün mücerrebdür. Vâfir sirke içse gönlünü ⁽²⁾ bulandurur yâ kusdurur yâ sürer halâs olur ve dahî kurdaşeni içün mücerrebdür. ⁽³⁾ Ayva ağacının dibine işeyüp dahî karışdurup ol balçığı kurdaşeni ⁽⁴⁾ olan yerlerine hep süre def’ ola. Eger turb yapragın döğüp suyun ⁽⁵⁾ bahaka dürtsele, gidere. Her kim leymûnı kara bahaka dürtsele, gidere. Ve ⁽⁶⁾ dahî barası bildürelim, baras derinüñ altında çürük balgamdan olur, akçe ⁽⁷⁾ deñlü çıka vardukça yayılır, a’zâsı dutar. Gerekdür ki evvel emirde kusduralar ⁽⁸⁾ ve içün ishâl etdürele. Bu cümle ak turba iki dirhem ve sabr-ı sukûtrî, ⁽⁹⁾ bir dirhem, habbû’n-nîl ya’nî çör tohmı bir dirhem, şahm-ı hanzal buçuk dirhem, ⁽¹⁰⁾ mahmûde üç çekirdek bunları yumşak döğüp suyla yogurasın, ⁽¹¹⁾ habblar edüp gölgede kurudasın. Her şerbeti ikişer dirhem ola ve ba’dehu ⁽¹²⁾ bu ma’cûndan günde ikişer dirhem yiye. Eger fûlful, kara fîliyle ve çam sakızının ⁽¹³⁾ perverdesi ki gâyet ak ola, mastakî ve günlük, zerâvend, defne tohmı berâber ⁽¹⁴⁾ dögesin ‘asel ile yogurasın, isti’mâl edesin ve hammâma girüp çıkdudan ⁽¹⁵⁾ sonra bir arı bez ile sürtine ve bakkâm ağacın kızıl boyayla kaynadalar, hammâmnda ⁽¹⁶⁾ dürtine, sürine. Galîz ta’âmdan muhkem sakına, latîf ta’âm yiye. Eger kurdaşeni ⁽¹⁷⁾ çıkısa, ‘ilâcî kan almakdur ve müşhil eyüdü, et yemeye.

Yetmiş ikinci ⁽¹⁸⁾ bâb: Sigil olanı bildürür. Eger kendir tohmın döğüp sigil üzerine ⁽¹⁹⁾ ursalar, düşürür. Eger serçe ziblin âdem tükürüğü birle karışdurup sigili evvel ⁽²⁰⁾ kazıyup üzerine ursalar, gidere. Eger eski penbeyi fetîl edüp ucunu ⁽²¹⁾ yakup sigili daglasalar, gidere. Eger it üzümün sigil üzerine dürtsele ya’nî **[67a]** ⁽¹⁾ her bir sigile birer dâne it üzümün suyun dürtsele bir gün bir gecede gidere, ⁽²⁾ eger gitmezse üç güne degin ede, gidere. Ammâ bil gil kim sigil galîz balgamdan ve siñirden ⁽³⁾ olur, yumruca olur, uzanur üsti yarılr. ‘Îlâcî tırnak ile dibini berk ⁽⁴⁾ bağlayalar çepçevre tâ kim dibi incele çekeler, çıka. Kan çıkmadan yerine sag tuz ⁽⁵⁾ tolduralar, berk bağlayalar. Eger tırnaga gelmezse üzerine bâdincân süreler ⁽⁶⁾ muhkem ki tâ kendü düşe yâhûd tiryâk dürteler çıka ammâ, sigile beñzer dut gibi ⁽⁷⁾ olur yarılr, kanar aña tüşe derler, aña dahî

tîz şâf sokalar yâ tiryâk yâ kurs-ı ⁽⁸⁾ zırnîh uralar, çıka yerini merhem ile bitüreler ammâ, çok olursa uvacık ⁽⁹⁾ butragı günde bir dânesin kırk güne degin yiye, mahv ola. Eger sigili kazıyup ⁽¹⁰⁾ ba‘dehu bâdincânı döğüp sigil üzerine dürteler, birkaç kerre etseler sigili ⁽¹¹⁾ kuruda, gide. Eger soganı döğüp tuzla karışdurup sigillere ursalar ⁽¹²⁾ gide ammâ, evvel tırâş ede. Eger çekirgenüñ ayakların döğüp sigillere dürtse, ⁽¹³⁾ gidere. Eger güli döğüp yumşak edüp sigillere ursalar, düşüre. Eger sigil ⁽¹⁴⁾ için eski panbugı fetîl edüp ucını yaka dahı sigil üzerine ura, gide. ⁽¹⁵⁾ Eger sigili ay eskisinde ibrişim ile bağlayalar, kurıya düşe ve dahı sigile ⁽¹⁶⁾ mücerrebdür. Kaplubaganuñ kabını ocaga bıragup ol sigil olan yeri anuñ ⁽¹⁷⁾ düünine duta, sigil mahv ola, gide. Eger kâsnî tohmın döğüp ‘aselle yeseler ⁽¹⁸⁾ sigilleri kıra, döke.

Yetmiş üçüncü bâb: Giciyik ve çiçek ve kızamık ⁽¹⁹⁾ ‘ilâcların bildürür. Eger bir sag ademün gövdesi muttasıl giciyse ve ammâ ne giciyik ⁽²⁰⁾ olsa ve ne uyuz olsa, ‘attârlardan birez günlük yağı alup bir küçük ⁽²¹⁾ sırçalı çölmek içinde koya dura ba‘dehu hammâma vara, ısıcak hammâm ola **[67b]** ⁽¹⁾ cemî‘ gövdesine süre vâfir derleye, otura soñra sabun ile muhkem yuya çıka. ⁽²⁾ Üç def’a bu vecihle hammâma girse kat’â gövdesinde gici kalmaya, mücerrebdür. ⁽³⁾ Eger katmer katmer bir kişinüñ cemî‘ gövdesi uyuz idi harâb olmuşdı. ⁽⁴⁾ Bu günlük yağın gece ateşe karşı dört beş gün muhkem süreler, büyük yaraları ⁽⁵⁾ olan yerleri bezle bağlayalar dahı döşegine girüp ısıcak yata, gerekse başı ⁽⁶⁾ bile harâb olsun, bu ‘ilâc mücerrebdür. Ba‘zı katı harâb olana bir هفته edeler ⁽⁷⁾ ba‘zısı bir iki kerre etmekle gider. Eger giciyik için hacılar kükürdin sabâh ⁽⁸⁾ sabâh birkaç dâne rafadan yumurta ile vâfirce yiye, giciyigin içertüden keser. ⁽⁹⁾ Ba‘zılar bir ak soganı kesüp yarusına bu kükürdden koyup müherrâ bişüreler, ⁽¹⁰⁾ üç dört gün yemekle halâs ola. Eger şâhterec suyu ki yeñi ola şol ⁽¹¹⁾ giciyik ki göyinmiş safrâdan ola eyüdü, giderür bişürüp suyun içeler, şerbeti ⁽¹²⁾ beş dirhemden on dirheme degindür ve temürhindi katarlar, hûb nef’i ola. Eger ⁽¹³⁾ hınnâyı suyla ayran eyleyüp ayaza kosalar sabâh üzerine gelen sudan ⁽¹⁴⁾ bir kaşık içseler giciyigin giderür, birkaç gün ede amma cehd ede ki kumaya. ⁽¹⁵⁾ Eger sâbûna berâber tuz katup hammâm içinde giciyige dürtse gide. Eger yarpuzı ⁽¹⁶⁾ sirkeyle gövdeye dürtse, giciyigi giderür. Eger beş dirhem kükürd ve beş dirhem ⁽¹⁷⁾ koz içi ve beş dirhem çörek otı bunları döğüp kuyuk yağıyla karışdurup ⁽¹⁸⁾ hammâmda gövdesine sürse mücerrebdür, gicisin giderür. Eger humre-i ateşperes ⁽¹⁹⁾ derler sivilcidür ki kabarcık olur, gicidür, göyindürür, suyu dökdüğü yer ⁽²⁰⁾ kabarur rengi karalıga mâ’ildür. Sebebi göyinmiş ve tîz safrâdur. ‘Îlâc

evvel kan ⁽²¹⁾ almakdur, andan nukû‘-ı müşhil yâ matbûh-ı fâkihe vereler. Eger çiçek zahmeti kan **[68a]** ⁽¹⁾ kaynayup harekete gelüp müte‘affin olup safrâvî olmakdan olur. Oglanlarda ve ⁽²⁾ yigitlerde ve issi havâda ve ilk yaz günlerinde çok olur, kocalarda ⁽³⁾ az olur. Yaramazı kara olandur andan soñra benefşe rengine olandur ve harâreti ⁽⁴⁾ az olandur. Şol hasbe ki andan kan aka öldürür ve çok muttasıl ve budaklu ⁽⁵⁾ olandur ki birbirine batmış ola yavuzdur, kaçan görseler hasta çok susar ⁽⁶⁾ ve katı tarlaganur, hasbe veyâ çiçek yeşil olur yâ siyâh olur belkim mevti yakındur. ⁽⁷⁾ Ve dahı giciyik ve uyuz kan fâsid olup göyinmekdür ve tuzlu balgamdan ve sevdâdan ⁽⁸⁾ olur. Sevdâdan olan uyuz kurı olur, güc gider. ‘Îlâc evvel kan almak ve ba‘dehu ⁽⁹⁾ matbûh-ı fâkihe vereler ve şâhterec suyu isti‘mâl edeler ve cimâ‘ı bi‘l-küllîye ⁽¹⁰⁾ terk edeler ve ta‘âmı az yiyeler, tatlu sulu müretteb hammâma çok gireler, ⁽¹¹⁾ az oturalar mu‘tedil sudan çok dökinelir. Degirmen unın tuzla, leymûn suyu ⁽¹²⁾ yâ sirkeyle hamîr edüp hammâmıda gövdesine süreler, katı ovalar soñra benefşe ⁽¹³⁾ yağı tatlu badem yağıyla dürteler. Bunuñla gitmezse habbü’s-sabr uralar, ertesi ⁽¹⁴⁾ hammâma girüp uşnân birle yuna. Dahı gövde gicisine sarmaşık bişürüp ⁽¹⁵⁾ birkaç eyyâm yiye. Eger elde ve ayakda giciyik olsa, eger kış ise issi suya ⁽¹⁶⁾ bir avuç tuz bırağa dahı ol zahmetlü ‘uzvı aña batura hoş ola ⁽¹⁷⁾ derhâl gide, mücerrebdür. Bil gil kim uyuz iki nev‘dür, biri sulıdur ve biri kurıdur. ⁽¹⁸⁾ Ve safrâ göyinmek olur, sivilceler çıkar, irinlenür. Bir mühmel ‘illetdür, cemî‘ â‘zâya ⁽¹⁹⁾ yayılır evvel heft meyve ile ishâl ede içini ba‘dehu iki elinüñ üstine ⁽²⁰⁾ habelü’z-zirâ‘ tamarından kan alalar ılıcak su içinde ve ba‘dehu ol uyuzların ⁽²¹⁾ üzerine yukarıda yazılan ‘ilâclardan süreler. Bil gil kim kızamık kanuñ **[68b]** ⁽¹⁾ ‘ufûnetinden olur. Eger büyücek olursa evvel emirde ekhal tamarından kan alalar. ⁽²⁾ Sabâh sirkengübîn yâ şarâb-ı ‘unnâb yâ mâ‘ül-cübñ içe, gıdâsı kuzı eti yâ ⁽³⁾ oğlak eti ile ısfanâh müzevveresin yâ ferrûcla ammâ, oglancıklarda çok ⁽⁴⁾ olur, zîrâ anasından duta gelür, sığır südin şeker ile içüreler. Eger çiçek ⁽⁵⁾ ve hasbe göyinmiş safrâyıla balgamdan olur. Çıkmaздan evvel issiyle derinüñ ⁽⁶⁾ arasında yayılır, isitmesi ve susalığı olur. Çıkınca zahmet çeker, eger ⁽⁷⁾ yekinden olursa ekhal tamarından kan alalar ve tamâm çıkınca ol marazı koyalar kim ⁽⁸⁾ tola. Gül yağın dürteler ve gözine sürme-i ısfahânî çekeler yâhûd summâkı ⁽⁹⁾ gülâbla ıslayasın dem be-dem gözine tamzuralar ve gargara etdüreler tâ kim ⁽¹⁰⁾ bogazdan sirâyet etmeye, birin birin düşeler ki dökile. Ba‘dehu hammâma ⁽¹¹⁾ vara, çiçek yerleri çukur olursa nişasta, arpa unı ve kesiri alup paça ⁽¹²⁾ yağıyla karışduralar becid dürteler kim birbirine gele ammâ eger oglancıklarda ⁽¹³⁾

olursa, sığır südiyle kil-i ermenî bir iki dirhem koyalar, ezüp içüreler ⁽¹⁴⁾ iki üç def'a su istedükçe bunu içüreler. Ve dahı hasbe yavuz 'illetdür, ⁽¹⁵⁾ katı hastalıktan yâ tâ'undan veyâ vebâdan olur. Eger hastalık içinde burnı ⁽¹⁶⁾ yumrulsa eyüdüdür. Hastanun hasbesi bogazlanur ve eger taşra dökölüp ⁽¹⁷⁾ kızıl olursa ekhal tamarından kan alalar. Şarâb-ı 'unnâb içüreler yâ çig ⁽¹⁸⁾ keçi südi içüreler ve eger kara olursa muhâtaradur. Ve dahı gövdede çiçek ⁽¹⁹⁾ ve kızamık olmak kan göyinmekden olur. Nişânı kızılca çıkar issi olur, içi iriñlenür ⁽²⁰⁾ ve ammâ kızamık olsa, kızılca kızılca olur ve kimi birbirine ulaşur, ekser ⁽²¹⁾ oglancıklarda olur. 'Îlâcı çıkdugı gün becid sığır südiyle ve keçi südiyle **[69a]** ⁽¹⁾ aspir çiçegin ezüp içüreler ve gözine sürme-i isfahânî çekeler yâ gülâbla ⁽²⁾ summâk ezüp gözine tamzurular. Elin ve ayagın hınnâlayalar tâ gözde çıkup ⁽³⁾ hatâ düşmeye ve tatlu yemiş yedürmeyeler ve eger oglacıklarda olursa ⁽⁴⁾ tayasına perhîz etdüreler, sovk gıdalardan hazer edüp vermeyeler, ⁽⁵⁾ su yerine şarâb-ı nîlûfer içüreler. Yedinci günden soñra tere yağın ve gül ⁽⁶⁾ yağın dürteler ve hammâma becid gire ve eger çiçek giderüp yerleri çukur kalursa ⁽⁷⁾ nişasta ve sag tuz, arpa unı, çügündür suyuyla kaynadup ve birkaç kez ⁽⁸⁾ anuñla yuyalar. Eger kerefsi ve yapragını tuzla dögüp hammâmnda gicigine ve uyuzına ⁽⁹⁾ sürse, giderür. Eger tuzı zeytle ve sirkeyle karışdurup giciyik olan ⁽¹⁰⁾ kişinüñ gövdesine hammâmnda sürseler, derleyince sürse, halâs ola ⁽¹¹⁾ ve çıbanlu uyuz ve temregüye dahı böyle etseler, gidere. Eger gövdesi gicise, ⁽¹²⁾ kaşınsa, durmasa hiç bundan mücerreb 'ilâc yokdur ki şâhtere-i müdebbereden ⁽¹³⁾ bir yüz dirhem yâ dahı çok olsa yekdür ve şâhtereyi suyla şerbet edüp ⁽¹⁴⁾ sabâh sabâh içe, kaşınmakdan halâs olur. Eger giciyik için hammâma ⁽¹⁵⁾ varup karatop otını sarp sirkeyle karışdurup cemî' gövdesine süre ⁽¹⁶⁾ birez zamân dura, cümle giciyigin dutuşdurur, yakar gibi kavlandurur, halâs olur ⁽¹⁷⁾ söyünüp çıka. Eger yeñi giciyik ise bir def'a da olmazsa erte girü ede, ⁽¹⁸⁾ ekserî bir sürmede halâs olur, hemân hammâma girdügi gibi sürine.

Yetmiş ⁽¹⁹⁾ dördinci bâb: Uyuz ve kel ve frenk uyuzını bildürür. Eger hardeli dögüp sirkeyle ⁽²⁰⁾ uyuz dürtseler gidere, alında bez baglaya ki gözlerine girmeye. Eger çörek ⁽²¹⁾ otın dögüp sirkeyle uyuz sürseler gidere. Eger üç günde her sabâh **[69b]** ⁽¹⁾ birer dirhem sabır yese yâ issi suyla içseler uyuzın gidere, çok derde fâ'idesi ⁽²⁾ vardır. Eger nişâdur acı yağla karışdurup uyuz olduğu yere sürseler, ⁽³⁾ def'ola. Eger kel baş için hınzîr ödin 'aselle ve biberle kel başa ba'de't-tırâş ⁽⁴⁾ sürseler, keli gide ve kılın bitüre. Eger âdem kılın göyindürüp 'asel ile ⁽⁵⁾ ısıcak edüp başda olan kele ziftin kopardukdan soñra yaku etseler, müfiddür. ⁽⁶⁾ Eger frenk uyuzıy-çün eger erkek âdem ise erkek

sığıruñ ödini içe, üç ⁽⁷⁾ sabâh üç sığıruñ ödini içe, her günde birin içse şifâ ola, ⁽⁸⁾ üçüncü gün dahı bir pâre ishâl ederse, nâfi'dür. Hem birkaç gün ekşiden ⁽⁹⁾ ve muhâlif gıdâlardan perhîz ede. Eger bu maraz 'avratda ise bi'aynihi üç ⁽¹⁰⁾ gün üç inegüñ ödin her sabâh birer dâne yuda yâ içe dahı yek. Eger ⁽¹¹⁾ ishâl olursa sonunda bir ısıcak perhîz tavuk şôrbâsı yâhûd yağluca ⁽¹²⁾ bir şôrbâ ki ekşi olmaya yiye. Eger frenk uyuzıy-çün jîveyi yigirmi beş dirhem, ⁽¹³⁾ mastakî dört dirhem, günlük dört dirhem, şeker on beş dirhem, tûrunc kabı ⁽¹⁴⁾ dört dirhem. Ol jîveyi bir yeñi ağaç çanagına koyup leymûn suyuyla ⁽¹⁵⁾ öldüre, muhkem öldürmek gerekdür ehline sora vesâ'ir edviyeleri döğüp ⁽¹⁶⁾ elekden geçüre ve habb olmaga kâbiliyet olmak içün bir mikdâr elenmiş ⁽¹⁷⁾ uñ katup dahı yuvalıklar edesin. Eger yuvalıkları uvak ederseñ ahşâm ⁽¹⁸⁾ beşin, sabâh altısın yiyesin, şifâ ola ve ağıza kat'â zahmet vermez ⁽¹⁹⁾ ve bedene kuvvet verür ve beñzine dahı eyüdü ammmâ, ekşilerden ve muhâlif gıdâlardan ⁽²⁰⁾ perhîz ede. Diger 'ilâc frenk uyuzına zerkeleyi alup bir yeñi çölmege ⁽²¹⁾ koyasın ve agzını berkidüp sıvayasın ve yedi suyla kaynadasın. Yedi **[70a]** ⁽¹⁾ su dedüğimiz oldur ki yarım su kalıcak, terkâr su koyasın toldurasın, yedi def'a ⁽²⁾ böyle edesin. Ba'dehu çıkarup sovudup günde bir kaşıkla ılıcakla ⁽³⁾ isti'mâl edesin, şifâ ola ve perhîz edesin sirkelü ta'âmdan, yogurddan ⁽⁴⁾ ve muhâlif gıdâlardan ki nâfi' ola. Eger kel baş içün eşek tırnagın göyindürüp ⁽⁵⁾ ve birez bag çubugın yakup kelin alalar dahı birez zeyt yağıyla karışduralar, ⁽⁶⁾ üç gün başa sürseler ve her gün hammâma vara ol üç gün tamâm olunca ⁽⁷⁾ ammmâ, evvel tırâş ola andan süre ki nâfi' ola. Eger kel başa saç bitürmek ⁽⁸⁾ içün toñuz ödin 'asel ile ve fülful ile karışdurup başa tılâ eylese ⁽⁹⁾ mücerrebdür, gözine girmeye. Eger kel başın hammâmnda kızup sâbûnla yuya, dahı ⁽¹⁰⁾ at yağın süre yâhûd atın ödin süre ammmâ, alnından bezle berk bağlaya ki ⁽¹¹⁾ gözlerine inmeye. Eger bir kimsenüñ gövdesinde ba'zı uyuzlar belürse ⁽¹²⁾ sogan suyun sarp sirkeyle gövdesine sürüp uyuzın gidere. Ve dahı ⁽¹³⁾ cereb renci kim anâ uyuz derler, sebebi kan göyinmekten ve safrâdan olur. Nişânı ⁽¹⁴⁾ sivilciler çıkar, iriñsiz yayılır. 'Îlâcî iki elinde habelü'z-zirâ' tamarından ⁽¹⁵⁾ kan alalar, heft meyve ile için boşaldalar ve matbûh eftîmûn ile ve issi kuru ⁽¹⁶⁾ gıdâ vermeyeler. Bir iki kez hammâmnda jîveyi öldüreler ve kîbrit döğüp ⁽¹⁷⁾ sogan içine koyalar ammmâ, jîve ki muhkem olmaya yaramazdur cerrâha göstereler ⁽¹⁸⁾ dahı hamîr ile suyla içe yağla karışdurlar dahı hammâmnda yunup sürine ⁽¹⁹⁾ ve ısıcakda otura ba'dehu yunup çıka yâhûd şeytarac döğüp ⁽²⁰⁾ yogurdla karışdurup geceyle dürtünüp yata ve sabâh hammâma varup yuna. ⁽²¹⁾ Ammmâ âsân 'ilâc eger çörek otın döğüp gül yağıyla

karışdırup her uyuza **[70b]** ⁽¹⁾ dürtseles, müfiddür. Eger frenk uyuzına kirpi dutup dahı bir bıçak ile ⁽²⁾ ⁶⁵ bile dutup bogazlayasın ve derisin soyup için çıkarup tohmın ⁽³⁾ leyüp pâk edüp bişürüp yiyesin, bi'smi'llâhi'r-râhmani'r-rahîm ⁽⁴⁾ deyüp her a'zâsın yedükde kolı koluma falanı falanıma fâ'ide ede deyu yiye, ⁽⁵⁾ kalancasın saklaya tekrâr bu üslûb üzere yiye, dahı kemücüklerin bir yere ⁽⁶⁾ gömekoya, şifâ ola. Âdem vardır ki bedeni sagdur girü yılda bir kerre bir kirpiyi ⁽⁷⁾ bu vecihle yer, eyüdü. Eger toñuz ödini fülfüle karışdırup kel başa ⁽⁸⁾ tırâş oldukdan soñra süreler, hem keli gide ve hem kıl bite gâyet mücerrebdür. Eger ⁽⁹⁾ mürver ağacın yakup külini alalar ve kırı kara üzümü yakalar, külini alalar ve bir ⁽¹⁰⁾ pâre eflâh tuzı döğeler ve bir pâre sarı sirke ve bir mikdâr kurum ve bir mikdâr ⁽¹¹⁾ şîrûgan yağı ve bir mikdâr hınnâ, mürver küli ile kara üzüm küli berâber ola ⁽¹²⁾ bâkîsinden birer mikdârca katarlar, melhem edeler, kel baş için mücerrebdür. Yuyup ⁽¹³⁾ tırâş edüp andan soñra süreler birkaç gün ve eger saçlı 'avrat ise ⁽¹⁴⁾ yağ komayalar, üç dört kerre edicek halâs olur inşâ' allâhu te'âla. ⁽¹⁵⁾

Yetmiş beşinci bâb: Demregüyi bildürür. Eger kalem jengârı sirkeyle ⁽¹⁶⁾ sahk edüp demregüye sürseler, gidere. Eger kasnıyı sirkeyle demregüye dürtseles, ⁽¹⁷⁾ gidere. Eger tâze yumşak etmegi tuzlu suyla karışdırup eski demregüye dürtseles, ⁽¹⁸⁾ gide. Eger hardeli sirkeyle döğüp demregüye dürtseles, nâfi' ola. Eger söğüt ⁽¹⁹⁾ ağacınıñ külini sirkeyle karışdırup yüzde olan demregüye dürtseles, ⁽²⁰⁾ gidere dahı aña beñzer nesneleri gidere ve çığıdı gidere. Eger demregüsü olan ⁽²¹⁾ yogurt ve peynir vesâ'ir muhâlif gıdâlardan perhîz eyleye ve hem 'ilâc eyleye ammâ, **[71a]** ⁽¹⁾ demregüye mücerreb. Kendü sidügiyle hınnâ karışdırup evvel demregüsün muhkem yuya ⁽²⁾ ılıcak suyla ve arı bezle sürürler tâ kim kızıl olur andan soñra 'ilâc etmek ⁽³⁾ gerek nef'i ola ve bu hınnâyı bi'smi'llâhi'r-râhmani'r-rahîm deyüp ⁽⁴⁾ demregüsüne süreler bir gece dura bir def'a sürmekle çoğı halâs ⁽⁵⁾ olmışdur, nihâyet iki kerre süreler. Eger konagını tırâş edüp andan 'ilâc ⁽⁶⁾ ederse, katı tîz gidere. Eger demregü ahlât göyinüp sevdâ gâlib olmakdandır, ⁽⁷⁾ cüzâmın mukaddimesidür. 'Îlâcî kan almak ve sevdâyı müşhil eylemekdür ve çok ⁽⁸⁾ hammâma girmekdür ve sülûk urmakdur ve yukaruda dedüğimiz 'ilâcları etmekdür ⁽⁹⁾ ve matbûh eftimûn içmekdür. Ve dahı aç âdemün tükürüğün birkaç gün demregüye ⁽¹⁰⁾ dürtseles, gidere. Eger günlüğü döğüp sirkeyle karışdırup demregüye dürteler, gidere. ⁽¹¹⁾ Eger bir kişi başdan ayagina değin demregü olsa, kolından gövde

tamarından ⁽¹²⁾ iki tarafından her üç günde bir kerre kan alalar, ba‘dehu münâsib şerbetler içe, ⁽¹³⁾ eyüdü. On dirhem hıyârşenbe içi bir ılıcak suda ezesin ve üç ⁽¹⁴⁾ dirhem döğilmiş besfâyic katup veresin, her gün böylece mütevâtir içe mücerrebdür, ⁽¹⁵⁾ halâs ola. Eger bir kimesne on iki yıl temregü olup hekîmler ‘ilâc eylemişler, ⁽¹⁶⁾ bir avuç mersin yapragın bir avuç kara üzüm çölmege su koyup bunları koyup ⁽¹⁷⁾ hoş-âb gibi kaydada, soñra her sabâh birer kaşık bununı suyından kırk ⁽¹⁸⁾ güne degin tamâm birer kaşık içe dahı içmeye gâyetle mücerrebâtandur, halâs ⁽¹⁹⁾ ola.

Yetmiş altıncı bâb: Cerâhatleri ve hûze renci, hûze ⁽²⁰⁾ yenür başa derler. Eger seretân ki yengeçdür, külini yenür çibana ursalar şifâ ola. ⁽²¹⁾ Eger ‘unnâbı kurudup ısıcak edüp andan ‘asel ile hûze rencine **[71b]** ⁽⁴⁾ ursalar, nâfi‘ ola. Eger söğüt çubugununı kabın soyup bir ayruca yerde ⁽²⁾ yakalar, külin alalar mezkûr çibanunı üzerine üç pâre tüküreler ba‘dehu ol ⁽³⁾ külden içine toldurular dura, ba‘dehu bu kül ol sayru eti yiye gidere ,sag ⁽⁴⁾ ete ziyân etmeye, nâfi‘ ola. Ve dahı âkile zahmetin bildürür ki yenür başdur, a‘zâda ⁽⁵⁾ çıkar, kızılca olur ve çevresi gökçe olur, şişer, vardukça çürür, kokar. Yenür ⁽⁶⁾ elde ve gövdede olur ammâ ayakda ve elde olan kemügi çüridür, harâb edüp ⁽⁷⁾ karaca olur. Ammâ evvel emirde erigin ile şeker uralar yâ merhem-ı kâfûri uralar. ⁽⁸⁾ Eger nâsir olmuş olursa kurs-ı zırnîh ekeler üzerine çıkınca nuhâ‘ ⁽⁹⁾ uralar beş on günde ol murdâr et çıkar, kemük açılursa şeker ekeler, ⁽¹⁰⁾ üç gün kazıyasın. Eger kemükden kan çıkarsa bile sankim ol kemük yaramazdur ⁽¹¹⁾ karşı şeker ekesin, eski panbuk koyasın, bağlayasın, cehd edesin kim ⁽¹²⁾ ol kemügi çıkarasın. Zîrâ ol illet kemük arasına girer, kemügi kaldurur çünki ⁽¹³⁾ kemügi çıkarasın. Çevre yanına merhem-i bâsîlikûn urasın, orta yerine ⁽¹⁴⁾ eski panbuk urasın kim gele berâber ola ortada artık et bitmege berâber ⁽¹⁴⁾ olıcak sirke merhemi yavuzdur, ekesin velî hoş kemendin bağlayasın. ⁽¹⁵⁾ Diger bu husûsa bir kitâbda dahı beyân eder ki yenür baş ahlât ‘ufûnetinden ⁽¹⁶⁾ olur, tâ‘ûn cinsîdür. Nişânı sivilci gibi çıkar, dâ‘iresini kara eyler ve çürür, ⁽¹⁷⁾ şişer. ⁽¹⁸⁾ ‘Îlâcı evvel kan alalar ve su yerine şarâb-ı ‘unnâb içe ve soğuk ⁽¹⁹⁾ gıdâlar yiye ve eger egelerde çıkarsa sakınalar su degürmekden ve tırnakdan ⁽²⁰⁾ ve issi nesneler vermekden ve issi nesneler urmakdan ammâ üzerine belûc ⁽²¹⁾ yarup şekerle bile uralar. Bir gün dura ve bir dahı uralar, eger olmazsa **[72a]** ⁽¹⁾ kurbagayı yarup şekerle uralar birkaç gün ve eger açılıp çürümege başlarsa ⁽²⁾ tîz kırı zırnîh ekeler ve üzerine ekşi hamîr ile murdâr iligi uralar, dört ⁽³⁾ beş güne degin tâ kim mîh kopa, eski panbuk koyalar iki gün

dura, eridüp çürüğün ⁽⁴⁾ yiye, çürüğü gitmezse ⁶⁶ ile merhem-i jengâr uralar dâ'iresine ⁽⁵⁾ ve üzerine kırûtî uralar ve ⁶⁷ merhem uralar günde iki kez ve merhem-i kâfûrî ⁽⁶⁾ dahı eyüdü. Eger incükde bir cerâhat olsa çürise ve yâhûd baldırda olsa ⁽⁷⁾ sebebi kurum çıkmakdan yâ sudan yâ nesne tokınmakdan olur. Nişânı büyür, açılır ⁽⁸⁾ eti yumrılanur yâ çürür saru su olur. 'Îlâcî âdem saçıyla ve süciyle yuyalar ⁽⁹⁾ ve sileler ve kurs-ı zırnîh eke ve üzerine oñurga iligin uralar tâ kim ol ⁽¹⁰⁾ üstindeki eti yiye ve dört yanından eski panbuk çevleyeler çıka ve üzerine ⁽¹¹⁾ eski panbuk uralar. Beş altı günden soñra göreler kemük ak mıdur yohsa ⁽¹²⁾ gögermişmidür, andan ol kemügi kazıyalar. Eger kan gelürse hayırlu kemük degildür, ⁽¹³⁾ üzerine şeker ekeler, karşu kemügi depredeler, depredicecek penc gün çıkaralar. ⁽¹⁴⁾ Kanı akarsa kırmızı arpa unı yumurda sarusuyla şeker karışdurup eski ⁽¹⁵⁾ panbugla uralar ve berk bağlayalar ve tuz dahı olursa eyüdü, bir gün ⁽¹⁶⁾ bir gece dura andan açalar, erideler ve ol kemük kadarı mûm düzeler, kemük ⁽¹⁷⁾ üzerine koyalar tâ kim merhem kemüğe degmeye ve merhem-i basîlikûn veyâ merhem-i jengârî ⁽¹⁸⁾ bitüreler. Eger incükde zamîre olsa yâ baldırda olsa aña nâr-ı fâris derler, ⁽¹⁹⁾ sebebi kan çürüğinden olur, kızılca kabarcık çıkar, açılır delik olur ⁽²⁰⁾ ve saru sular akar yayılır ve geçer. 'Îlâcî iki ayagının sâfin tamarından kan ⁽²¹⁾ alalar yâ baldırından hacâmat edeler. Etlü aş vermeyeler ve şorbâcî dahı [72b] ⁽¹⁾ vermeyeler ve kişnic ve hınnâ ve it üzümü yaprağı ve siñürlü yaprağı ve isfidâc ⁽²⁾ ve mürdesenc ve kil-i ermenî bunları muhkem döğüp ayru ayru dögeler ve bezr-i katûnayî ⁽³⁾ sirkeyle çalkayalar ve yumurda agın katarlar ve bu otlara karışduralar ⁽⁴⁾ dahı dürteler ya'nî sürseler üzerine keten bezin uralar ve bunu birkaç gün ⁽⁵⁾ uralar, nâfi' ola. Eger gitmezse güli sirkeyle ısladalar ve zerdeçûb katarlar ⁽⁶⁾ uralar kuruda yâ merhem-i muklla kibrît katarlar ve dürteler ve merhem-i kâfûrî dahı ⁽⁷⁾ sürmek eyüdü ve gûgirdlü suyla yumak da eyüdü. Eger 'unnâb yaprağın ⁽⁸⁾ kurudup döğüp eleyüp âkile çıbana dürtsele ve ekseler müfiddür. Eger ⁽⁹⁾ 'asel, zerâvend-i tavîl ile karışdurup hûze zahmetlerine ursalar müfiddür, ⁽¹⁰⁾ et bitüre. Ve dahı su'd ki topalakdur, eger yumşak döğüp âkile çıbanlara ⁽¹¹⁾ ekseler ve ağızda olan çıbanlara ekseler, müfiddür.

Yetmiş yedinci bâb: ⁽¹²⁾ Eski ve yeñi cerâhatler ve şişler ve akan kanlar 'ilâcların bildürür. Eger zerâvend-i tavîli ⁽¹³⁾ döğüp cerâhate ursalar, bitüre. Eger böğürtlen

⁶⁶ اوسفتك

⁶⁷ منب

yaprığın cerâhate ⁽¹⁴⁾ ursalar akıda, eger kurıdup döğüp elekden geçüre dahı hergün yaraya ekeler ⁽¹⁵⁾ gâyet nâfi‘dür. Eger çam sakızın eridüp üzerine bezîr katup merhem edeler, ⁽¹⁶⁾ cerâhate katı nâfi‘dür, yeñisin bitürür, eskisin oñarur ve kurıdur ve şişen cerâhate ⁽¹⁷⁾ dürtsele zahmetin gidere, sabâh ahşâm uralar. Ve dahı zırnîh endâmlar zahmetine ⁽¹⁸⁾ kim yaşıdur, iriñlenür müfiddür, döğüp zahm üzerine ekseler, artık biten eti gidere ⁽¹⁹⁾ ve birikmiş ve kan çıkmış etleri ıslâha götürür. Eger nâsır etine yeşil dütfâyâ ⁽²⁰⁾ döğüp elekden yâ valadan geçüre üzerine eleyüp ekseler üzerine irinin kese gâyet ⁽²¹⁾ müfiddür, bitirür. Eger tîn-i mahtûmı döğüp kan akan cerâhatlere ekseler, **[73a]** ⁽¹⁾ kanın kese. Eger örümcek avın gövdede olan cerâhatlere ursalar, şişmekden ⁽²⁾ saklaya. Eger saru zac kanı akup durmayan yaraya ekseler hemân turgura. ⁽³⁾ Eger bir pâre bezi sirkeyle ısladup kanı durmayan zahma ursalar, kanın kese ⁽⁴⁾ ve şişmekden saklaya. Eger cerâhati akıtmasına böğürtlen yaprığın ursalar, cerâhati akıda. ⁽⁵⁾ Eger ardıç katrânı yedi kez suyla yuyalar ve birez zerdeçûb dögeler ve yumurda ⁽⁶⁾ sarusını bile bu katrâna karışdura sabâh ve ahşâm her gün uralar, hem ⁽⁷⁾ yarayı bitirür hem kurıdur mücerrebdür, birkaç kez uralar. Eger baş yarılup kanı ⁽⁸⁾ diñmese yâ bıçak yarısından kanı diñmese söyünmüş kireci döğüp elekden eleyüp ⁽⁹⁾ yaraya ekeler, kanın diñdüre. Eger çam sakızın döğüp elekden geçirüp bu kirece bile ⁽¹⁰⁾ katsalar, fi‘l-hâl kanın diñdüre. Eger âdem saçını yandurup külini gülâbla yogurup ⁽¹¹⁾ cerâhate ursalar, müfiddür. Eger nâ-resîde oğlanuñ sidüğünü günlük ile ⁽¹²⁾ yogurup cerâhate ursalar, hoş ola. Eger bir kişiuñ cerâhati olup ⁽¹³⁾ beyñisine erişmiş olsa, göğercin kanından birkaç kez tamzuralar, sagıla. Eger ⁽¹⁴⁾ serçenüñ kırı ziblin sabâh aç tükürügiyle yogurup birkaç gün cerâhate ⁽¹⁵⁾ ursalar, hoş eyleye. Eger böğürtlen yaprığın devşirüp kurıda dahı havanda muhkem ⁽¹⁶⁾ döge, eleye dâ’im yarasına eke bitüre. Eger başa bir zarar tokınsa yâ taş ⁽¹⁷⁾ yâ ağaç yâ çomak her ne ise kafa otursa gerek su işinden gerek düşmekden ⁽¹⁸⁾ olsa nişân budur ki katı nesne çeynetmez ve gözleri şişer, yâ kararur. ‘Îlâcı budur ki ⁽¹⁹⁾ evvel şeker şerbetin içüreler yâ alma şarâbın içüreler suyla ba‘dehu ol yeri ⁽²⁰⁾ haç gibi yaralar. Eger tamar kesilüp kan atılursa ol kan çıka, yeri demür ile ⁽²¹⁾ ve mastakî ile daglayalar ve ol derinuñ her ucına bir ibrişim tel geçüreler **[73b]** ⁽¹⁾ ve bogazı altına bağlayalar kim kafa açık kala andan kemügi kazıya, çıkan kanı ⁽²⁾ panbugla yâ sünger ile alalar. Ba‘dehu ol uvanan kemügi onatlıkla çıkaralar ⁽³⁾ ve eger dutar yeri var ise kelepdenle alalar, kokmayalar ve eger beyni sag ise ⁽⁴⁾ hoş ola. Eger beynine kan inmiş ise şeker ekeler ol kanı su gibi eder ve ol ⁽⁵⁾ kanı panbugla alalar tâ

kim hücrelerinde bir zerre kan kalmaya ve yerine şeker ekeler. ⁽⁶⁾ Ba‘dehu tîzcek ol çıkan kemük yerine oları koyalar ve ‘anzerût ve mastaki ⁽⁷⁾ ve çam sakızı alup yumşak dögeler, uñ gibi eyleyeler hâzır dura, ba‘dehu ol ⁽⁸⁾ kafadan yarılan derileri bir arı bezle ala sile şöyle kim kanları çıka ve bu uñ ⁽⁹⁾ gibi dögilmiş otları ol derileruñ üzerine saçalar ve gerü yerli yerine koyalar ⁽¹⁰⁾ ve ibrişim ile dikeler yâ igne uralar ve derileruñ yerini delücek koyalar kim uñ ⁽¹¹⁾ ve ⁶⁸ gelüp beynine oynamaya ki sakınalar günde iki kez merhem-i mısırî ile fetîle ⁽¹²⁾ uralar. Üzerine kuyruk yağı uralar ve hammâmdan sakınalar ve sovk su ⁽¹³⁾ içürmeyeler, su yerine şeker şerbetin yâ ‘asel şerbetin içüreler. Gıdâsı tavuk ⁽¹⁴⁾ suyla erişte yedüreler ve ekşi gıdâlardan sakınalar tâ hoş olunca degin ve ammâ, ⁽¹⁵⁾ ol darb dokınan kişi tîmâr etmezden evvel göreler burnı ve kulağı ve dudagı ⁽¹⁶⁾ gögerdiyse ve geleni gideni bilmezse el urmayalar. Eger baş kılıç, bıçak gibilerden ⁽¹⁷⁾ açuk cerâhat olsa içi görünürse evvel cerâhatün dört yanın kazıyalar ⁽¹⁸⁾ ve mîl ile arayalar. Eger mîl, kemügi bulup dokınursa cayırsarsa açup ⁽¹⁹⁾ arıdalar ammâ kılıcdan bıçakdan kemük şak olursa uvalmagı az olur. Eger kan ⁽²⁰⁾ çok akarsa berk bağlayalar kanı duta yâ gece yakup berk saralar, üç gün ⁽²¹⁾ dura süciyle zeyt yağın kaynadalar. Koyun yünüyle ol cerâhati ısladalar **[74a]** ⁽¹⁾ arıdalar ve günde iki kez merhem-i bâsilîkûn uralar ve ol merhem[i] toñuz yağıyla ⁽²⁾ karışduralar tamâm ol yaranuñ altı tola, artuk merhem urmayalar kim et ziyâde ⁽³⁾ olmaya. Ve eger deri kafadan yüzülüp kulaga salınursa yâ eñseye düşerse ⁽⁴⁾ birkaç gün geçerse ol deriyi kesmeyeler, deriyi kafa üzerine koyalar. Kürkçi ⁽⁵⁾ ignesiyle ibrişimle berk dikeler ve altında delücek koyalar ve iki yanına ⁽⁶⁾ yasdık koyalar, berk bağlayalar. Günde iki kez merhem vuralar ve eger deri kafadan ⁽⁷⁾ yana gidere çevresini kazıyalar ve pâk arıdalar andan ol deri mikdârı ⁽⁸⁾ mûmlu ⁶⁹ edüp kafa üzerine vuralar ve merhem ve yag sürtelere, zîrâ ⁽⁹⁾ kemügi karardur ve hammâmdan sakınalar va katı söylemeyeler ve eger yüzi ve gözi şişerse ⁽¹⁰⁾ gül yağın sürtelere ve etlü çorbalar yedürmeyeler. Gıdâsı yağlı birinc çorbası ⁽¹¹⁾ ve rafadan yumurta vereler ve merhem-i mısırî ile cerâhati bitüreler. Eger ⁽¹²⁾ başda çomak yâ taş yâ ağaç yâ gayr nesne dokınsa yarulsa yâhud darbdan ⁽¹³⁾ her kangı biri olursa olsun şişe yâ gögerse ‘ilâcı evvel tîzcek ⁽¹⁴⁾ ol yeri kazıyalar, sidük ve tuz vuralar. Keçeyle berk bağlayalar yâ issi kül vuralar ⁽¹⁵⁾ yâhud bezîrle, tuzla kuymak

⁶⁸ صواد

⁶⁹ ایولادی

edüp ısıcak vuralar, iki üç güne dek ⁽¹⁶⁾ şişi gitmezse neşter ile yaralar. Eger kan kara çıkarsa birez akıdalar, eger ⁽¹⁷⁾ kanı kızıl çıkarsa tızcek dutalar, berk bağlayalar iki güne dek arına ⁽¹⁸⁾ döne. Andan merhemle fetîl vuralar günde iki kerre ve ammâ büyük şişerse ⁽¹⁹⁾ büyük yaralar içine eski penbe dolduralar ve üzerine yumurta sarusın, ⁽²⁰⁾ tuz ve penbe ile vuralar berk bağlayalar andan merhemle bitüreler. Ammâ eger darb ⁽²¹⁾ dokunup şişmese, eger başı katı agrısa evvel baş tamarı, kolından [74b] ⁽¹⁾ kan alalar ve her gece bir miskâl ıtrıfıl yedüreler ve sabâha karşı bal şerbetin ⁽²⁾ içüreler ve başına câzib tılâlar vuralar ve kulakdan yâ eñseden hacâmat ⁽³⁾ edeler ve benefşe ve kabak yağın sürterler ve başın ısıcak dutalar. Eger oglancıklarda ⁽⁴⁾ olursa yâ toluñ katında olursa yâ yurasında olursa, katı ihtiyât ⁽⁵⁾ edeler zîrâ muhâtaradur, koyalar tola, yumşak ola. Andan neşterle açalar üzerine ⁽⁶⁾ azacık yumurta sarusuyla uñ katup yara üzerine vuralar ve hammâmdan sakınalar. ⁽⁷⁾ Ammâ cerâhat kim kurıya, sızlıya birez za‘ferân çig yumurta sarusına karışdura ⁽⁸⁾ bir pâre bez ve yâ penbe üzerine sürüp cerâhat üstine vura, sâkin ola. ⁽⁹⁾ Eger cerâhat sızlasa gül suyuyla penbe vuralar, bir mikdâr sızısı sâkin ola ⁽¹⁰⁾ yâ hep sâkin ola. Ammâ, harbak ki karaca otdur, nâsır etine sürseler, iki üç ⁽¹¹⁾ günde gide. Eger sakız çürüğün bir pâre mûm yağıyla ocakda eridüp ⁽¹²⁾ ısıcakla bir pâre beze sürüp tekrâr oda karşı ol merhemi bezle ⁽¹³⁾ ısıdup cerâhate sara, tız oñulda. Eger eski cerâhati üç yıllık acı sığır ⁽¹⁴⁾ yağıyla penbenden fetîl düze ve hem ol cerâhat üzerine koya, derhâl ⁽¹⁵⁾ irinin kese, mücerrebdür.

Yetmiş sekizinci bâb: Gövdeye batan demrenüñ çıkarmasın ⁽¹⁶⁾ ve ok pârelerinin ‘ilâcın bildürür. Eger koca keleri gâyet dögseler eti batmış ⁽¹⁷⁾ pârelerin agzına vursalar, demreni çıkara. Ammâ zerâvend iki dürlüdü, biri erkek ⁽¹⁸⁾ ve biri dişî. Erkeğünüñ yaprağı uzun olur, dişinüñ yaprağı degirmi ⁽¹⁹⁾ olur. Ammâ eger bir kimsenüñ gövdesine bir nesne batsa, dişisin döğüp ⁽²⁰⁾ ol yaranuñ üstine vuralar, çıkara. Ammâ kaş issidür ve kurıdur, dibin ⁽²¹⁾ yaban soganıyla cerâhate vursalar, demren pâresin çıkara. Eger sığır yağın [75a] ⁽¹⁾ bokıyla kaynadup ve cerâhate vursalar demren midür, ağaç midür, diken midür her neyse bir sâ‘atde ⁽²⁾ çıkarur. Eger gövdeye ok pâresi dokınsa veyâ kılıç yâ bıçak pâresi olsa ⁽³⁾ nişânı budur ki ol yara oñılmaz, işler ve irini kokar. Eger yakın ise mîl ile arayalar ⁽⁴⁾ temren-geş ile çıkaralar. Eger zamân geçmiş olursa mûmla arayalar, derin ise ⁽⁵⁾ agzına ayu yağın vuralar, temren gelüp çıkar ve eger kemüğe sançmış ise cehd edüp ⁽⁶⁾ yarmak gerek andan çıkarup yerine tuz ile şeker tolduralar. Eger çekerken tamar ⁽⁷⁾ kesilürse hûn-bend bağlamak gerek, üç gün tura irin ola andan merhem ile

bitüreler. ⁽⁸⁾ Ve eger ok çekilüp temren çıkmaz ise yerine issi yag dökeler ve söğüt ağacın ⁽⁹⁾ ok gibi yonalar, issi küle koyalar gâyet kıza, issi ola ve ol ok delüğine sokalar ⁽¹⁰⁾ bir zamân dura, andan fetîl ile işledeler veyâ iple saralar, temren üzerine ⁽¹¹⁾ gelicek feryâd eder ol yeri yarup temreni çıkaralar. Ademün karnına kılıç veyâ ⁽¹²⁾ bıçak dokınsa, bagırsagı çıkup dökilse, eger yarası büyük ise tîzcek ⁽¹³⁾ bagırsagı içine koyalar ve eger bagırsak sokmadıysa yagın keseler ve eger sovumış ise ⁽¹⁴⁾ erideler. Süci, zeyt yagıyla kaynadalar, ılıcak ılıcak bagırsagı yuyalar bir tas ⁽¹⁵⁾ içünde, ısıcakla yerine sokalar ve derilerini dikeler, ammâ altı yanından delücek ⁽¹⁶⁾ koyalar kim irin ve çürük su aka andan fetîl ile ve merhem ile bitüreler ve kemendsiz ⁽¹⁷⁾ komayalar. Eger yara küçük olup bagırsak çıkarsa tîzcek aşaga basalar ⁽¹⁸⁾ ve görmeden ańsızın başına sovuk su koyalar yâ iki ayagın yukarı kaldura ⁽¹⁹⁾ kıldıklayup vuralar, bagırsak çekilür gider ve eger girmezse ol yeri birez yaralar ⁽²⁰⁾ ve bagırsak yumadan içine komayalar ve bagırsak yarılırsa yapışmayalar ve ihtikân ⁽²¹⁾ etmek hûbdur. Eger kurbaganuń başın ve ayakların kesüp derisin soysalar **[75b]** ⁽¹⁾ andan temren üzerine vursalar, temreni çıkara. Eger cerâhatde kan durmayup aksa ⁽²⁾ hiç 'ilâc edemeseler, bugdayı muhkem kavuralar andan dögüp ol kanı durmayan yaraya ⁽³⁾ vâfir kosalar, kanı dura.

Yetmiş tokuzuncı bâb: Def'-i safrâyı ⁽⁴⁾ bildürür. Eger koruk bestilin yese safrâyı giderür, ammâ hıyârşenbe, demürhindi ile ⁽⁵⁾ içseler safrâyı ishâl eder. Ammâ ekşi ve tatlu enâr suyun karışdurup içse ⁽⁶⁾ eyüdü. Her kim şekerle benefşe suyun içse, safrâyı gidere. Safrâ için buçuk ⁽⁷⁾ direm mahmûde ve bir direm mastakî havânda dögüp agzına koyup birez suyla ⁽⁸⁾ agzında çalkayup yuda. Safrâyı muhkem süre on beş yigirmi kerre icâbet ede. ⁽⁹⁾ Eger mizâcî za'if ise bundan az yiye ve eger kavî ise bu vezin üzere yiye ⁽¹⁰⁾ mücerrebdür, ihmâl olınmaya.

Sekseninci bâb: Def'-i sevdâyı bildürür. Bil ki gâfîkûn ⁽¹¹⁾ sevdâyı asânlıgla çıkarur. Ammâ kara horûsun çorbasın, ısfanâh ve torak ⁽¹²⁾ otıyla yemek sevdâyı ishâl eder. Eger sevdâsı olan ihtirâz ede, bâzincân ⁽¹³⁾ ve kurı et ve sığır eti ve kurı peynîrden hazer edüp yemeye ammâ, lisân-ı sevr ⁽¹⁴⁾ suyun sabâh sabâh içmek eyüdü ve dâ'im kişnicle şeker yiye. Eger ⁽¹⁵⁾ sevdâ için ve balgam için bir kara hurûsı bogazlayup içini pâk edüp ve ⁽¹⁶⁾ haşlayup arındukdan soñra ⁷⁰ kabını arıdup içini alup on diremden ⁽¹⁷⁾ on beş direme

dek hurûsun içini toldurular ve çölmege koyup şol kadar ⁽¹⁸⁾ kaynadalar kim müherrâ bişe. Andan çıkarup suyn alalar ve bir kaşık badem yağı ⁽¹⁹⁾ koyalar, yigirmi direm şeker koyalar, şöyle ki bir üsküre şerbet ola içüreler, müfid ola. ⁽²⁰⁾ Eger eftîmûn ki meşhûrdur, dört diremin balla karışdurup ve azacık sirkeyle ⁽²¹⁾ içseler, balgamı ve katı sevdâyı ishâl ede ve eger safrâsı olan kişi içse **[76a]** ⁽¹⁾ anı kusura ve mâlihülyâsı olanlara nâfi'dür. Eger afsentîn ile karışdurup ılıcakla ⁽²⁾ sabâhla içseler, mâlihülyâyâ gâyetle müfiddür. Eger bir direm besfâyici döğüp ⁽³⁾ şeker katup içseler kara sevdâyı ishâl ede. Eger her gün iki direm besfâyici ⁽⁴⁾ bir üsküre hıyârşenbe suyla içseler, yedi güne dek mâlihülyâyâ ve cüzâm ⁽⁵⁾ zahmetine gâyet müfiddür ve sevdâyî teşvişleri giderür, bedel eftîmûn ola. Eger ⁽⁶⁾ iki miskâl üzerligi ısladup suyn içseler sevdâyı gidere ve kanı sâfi ⁽⁷⁾ eyler ve dimâg ve beden sovuğun giderür. Eger 'âşık kişilerün 'aşkın zâ'il eylemek ⁽⁸⁾ isterseñ makbereler üzerinde olan yazılı mermerden ezüp içseler, 'aşkları ⁽⁹⁾ zâ'il ola. Ammâ dâr-ı fülful sevdâyı asanlıyla çıkarur. Eger buçuk direm sabrı döğüp ⁽¹⁰⁾ suyla karışdurup sabâhla içseler, mi'deyi kızdurur ve yelleri tagıdur ve kalbi ⁽¹¹⁾ kavî eder ve hem sevdâyı ishâl eder ve mâlihülyâyâ fâ'ide eder ve başdan ve ⁽¹²⁾ mafsallardan balgamı çeke ve süddeleri aç ve zihni sâfi eyleye. Eger za'if mizâclu ⁽¹³⁾ kişi içse, sakızla döğüp içse, dimâgı tenkiye ede ve buhârı başa çıkmaga ⁽¹⁴⁾ komaz. Eger karanfili döğüp sevdâyî kişilerün ta'âmina saçsalar, nâfi' ola. Eger ⁽¹⁵⁾ sığır dili suyn balla ya'nî bal suyu ile bişürüp içürseler ateşî sevdâları ⁽¹⁶⁾ ve hafakânı gidere ve rûha ferâh ve kalbe takvît vere. Egerçi kim sevdânun tabî'atı ⁽¹⁷⁾ bârid ve yâbisdür ya'nî sovu ve kurıdur ve galîz ve katı issidür ve tuzlu ve tîz nesnelerden ⁽¹⁸⁾ hâsıl olur ve her hılt kim yana sevdâ olur ve güz aylarında sevdâyî marazlar çok ⁽¹⁹⁾ olur. Sevdâyî kimesneler keçi eti yemeyeler, zîrâ sevdâyı artırur ve sığır eti de yaramazdur ⁽²⁰⁾ girü kalan galîz etler sığır eti gibidür sevdâ artururlar ve ördek eti bunlardan ⁽²¹⁾ yaramazdur. Bâzincân sevdâvî marazları ihdâs eder ve zeytûn yemek kemdür, sirke **[76b]** ⁽¹⁾ sevdâyâ ziyân eder. Ammâ sevdâdan olan baş ağrısı beş nev'dür, biri vesvâsî ⁽²⁾ fâsid endişelerden olur, ikinci uykusuzluktan olur, üçüncü beñzî tagayyür ⁽³⁾ bulmakdan olur, dördüncü ârzû etdüğü nesneye vusûl bulmamakdan olur, beşinci ⁽⁴⁾ gam-ı bî-hesâbdan. 'Îlâc bu cümleye budur ki sevdâyı ishâl eyleyeler matbûh eftîmûnla ⁽⁵⁾ ve habb-ı laciverd ile ve habb-ı eftîmûnla ammâ, leymûn şarâbı sovu suyla ezüp ⁽⁶⁾ içseler, safrâyı keser, kan galebesin ve yanmış sevdâdan olan tarlğın giderür ve ⁽⁷⁾ hüznî def' eder ve baş çevzinmesine ve hafakâna ve baş ağrısına müfiddür

ve a'zâyı ⁽⁸⁾ kuvvetlü eder ve mi'deyi açar ve havâssına nihâyet yokdur. Eger baldırıkara suyundan üç ⁽⁹⁾ veyâ yedi direm içseler, sevdâyı ishâl ede, mi'deye takvît vere. Eger zencebîl ⁽¹⁰⁾ mürebbâsın yeseler, safrâyı ve sevdâyı ve balgamı asânılgla çıkara, içi pâk ede, ⁽¹¹⁾ mukavvîdür ve pîrlige eyüdü ve hâzımdur. Bunuñ bedeli dâr-ı fülfüldür ve ak büberdür, ba'zılar ⁽¹²⁾ eydür bir buçuk dirheme varınca anduzdür. Eger sinâ'-i mekkînün dört diremin yâ yedi ⁽¹³⁾ diremin kaynadup içseler, safrâyı ve balgamı ve gayr hıltları ishâl eder ve nıkrîse ⁽¹⁴⁾ ve 'ırku'n-nisâya eyüdü ve mafsallar agrısına ve sevdâvî olan fikirlere ve teşennüce ⁽¹⁵⁾ ve kıllar dökilmege ve uyuza ve giciyige ve uçuga müfîd ola ve eger yapragından üç direm ⁽¹⁶⁾ döğilmiş içse yine bu fâ'ideler mukarrerdür. Eger ustuhudûsdan üç direm döğüp ⁽¹⁷⁾ serengübîn ile içseler sevdâyı ve balgamı ishâl ede ve mâlîhülyâyı gidere. ⁽¹⁸⁾ Eger bundan yumşak döğüp beş on günde iki diremin içeler, baş ditremesin ⁽¹⁹⁾ gidere ve giciyik içün balla yâ şekerle mürebbâsın eyleseler benefşe mürebbâsı gibi ⁽²⁰⁾ yiyilür, nefesini ferah eyleye ve sevdâyı gidere ve hılt çıkara.

Seksen ⁽²¹⁾ **birinci bâb:** Balgam def'ini bildürür. Eger iki direm zencebîl döğüp issi [77a] ⁽¹⁾ su ile içseler balgamdan hâsıl olmuş âhlât gidere. Eger yüzerlik tohmından ⁽²⁾ bir buçuk miskâl döğilmemiş agzında koyup yudsa, gögsinde olan balgamı ⁽³⁾ giderür. Eger mastakî sakızın çok çeynese başda balgam komaya ve mi'deyi ⁽⁴⁾ kavî ede ve cigeri tâze ede. Eger izâle-i balgam murâd ise sinâ'-i mekkî on ⁽⁵⁾ iki direm, yüzerlik altı direm, çörek otı dört direm, agarılmış badem altı ⁽⁶⁾ direm bu eczâları ayru ayru döğüp sabâh sabâh yiyüp üzerine nesne ⁽⁷⁾ yemeye, birezcik ishâl eder, râhat olur çok nef'i vardur. Eger balgam def'i-yçün ⁽⁸⁾ türbüd iki direm, buçuk direm zencebîl veyâ fülful havânda döğüp şerbet suyuyla ⁽⁹⁾ yuda, pek süre ishâl ede. Egerçi balgamun tabî'atı bârid ve galîz gıdâlardan ⁽¹⁰⁾ hasıl olur, balık ve yogurd ve yaş yemişler yemek gibi bil ki habbû'l-mülûk derler ⁽¹¹⁾ yaprakları ucında üçer dânesi olur, eger yedi sekiz dânesin yudsa üzerine sovak su içseler, balgam ve safrâyı ishâl ede, mücerrebdür.

Seksan ⁽¹²⁾ **ikinci bâb:** Et kesilmesin ve et bitürmesin bildürür. Eger mûmiyâ içmek ⁽¹³⁾ yâ sürinmek yâ hukne eylemek süñük kırılmasına mücerrebdür, cümle kırıklara müfîddür. ⁽¹⁴⁾ Eger kara agacın kökin kabıyla bir çölmek içine uvacık tograsa ve şol ⁽¹⁵⁾ kadar kaynaya ki suyu helîm aşına döne andan alup şol süñük ki sınımış ⁽¹⁶⁾ ola üzerine ura, bir iki üç kerre böyle etseler, kemügi bitüp hoş ola. Eger ⁽¹⁷⁾ zerâvendün dışısından bir direm suyla içürseler, gövdesinde eti kesilmiş ⁽¹⁸⁾ veyâ olanlara veyâ eyegüsi agrımış olanlara gâyet nâfi'dür.

Seksan ⁽¹⁹⁾ **üçüncü bâb:** Ateş göyindürmesinüñ ‘ilâcın bildürür. Eger ebemgümecinüñ ⁽²⁰⁾ yapragın döğüp yumşak etseler andan zeyte katup od yakduğı yere sürseler, [77b] ⁽¹⁾ müfid ola. Eger hıyârün kabın iç yağıyla od yanugına yaku eyleye, müfid ola. ⁽²⁾ Eger âdem kılın yakup mürdesenk ile sahk edüp gül yağıyla od yanugına ⁽³⁾ ursalar, gidere. Eger siñirlüce yapragı bişürüp od yanugına tuzla vursalar, ⁽⁴⁾ hoş ola. Eger tuza zeyt katup od yanugına vursalar kabartmaya, issi ⁽⁵⁾ sudan ve issi yagdan yanmış yerlere nâfi’dür. Eger od yanugına yumurta agın ⁽⁶⁾ sürseler nâfi’dür. Eger hınnâ suyla bişürüp od yanugına vursalar, müfiddür. ⁽⁷⁾ Eger tût yapragın zeytle halledüp od yanugına vursalar, gidere. Eger hatmî ⁽⁸⁾ yapragın zeytle karışdurup yaku eyleseler, od yanugına vursalar veyâ agulu canavarlar ⁽⁹⁾ sokdugına vursalar fâ’ide ede. Eger sirkeyi od yanugına sürseler fi’l-hâl ⁽¹⁰⁾ söyindüre. Gövdeyi od yanugına yâ issi su yâ gayr nesne yanugına ⁽¹¹⁾ tîzcek soğuk suya koya ve üzerine tuz saça ve şîrûgan ve isfidâc ⁽¹²⁾ ve kâfûr ve bârid yağlar sürüp hacâmat edeler ve semüz et müzevveresi ve ‘unnâb ⁽¹³⁾ müzevveresi yedürmekdür. Şerbetlerden şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı îcâs içmekdür ve ⁽¹⁴⁾ merhemlerde merhem-i ehek urmakdur. ⁽¹⁵⁾ Eger od yanugına yumurta agın gül ⁽¹⁶⁾ yağıyla karışdurup fi’l-hâl yaku edüp isfidâc merhemi koyalar, def’ ola. ⁽¹⁷⁾

Seksân dördüncü bâb: Kıtâl edviye ve efyûn yiyenüñ ‘ilâcın ⁽¹⁸⁾ bildürür. Eger ebemgümeci kökin yapragıyla bişürüp kıtâl edviye yemiş kişiye içürseler ⁽¹⁹⁾ istifrâğ etse, birkaç gün böyle etse müfid ola. Eger dârçini kıtâl edviye ⁽²⁰⁾ yiyen âdem içse, eyüdür. Eger sâbûn ve kirec ki kıtâl edviyelerdür, bunlardan yese ⁽²¹⁾ ‘ilâc on direm gül yağın, torak otı suyuyla içürseler istifrâğ ede, ikinci ⁽²¹⁾ kerre içürseler istifrâğ ede. Andan beş direm gül yağın ve bir direm tiryâk-ı fârûk [78a] ⁽¹⁾ içüreler şifâ ola. Eger zebercedi ve zümürüdi kıtâl edviye yiyen kimesneye ⁽²⁾ içürseler sekiz arpa kadarı, halâs ola. Eger kâr etmedin içürse tîz halâs ⁽³⁾ ola. Eger zeyt yağın içüp kussa zehr-nâk edviyeleri def’ ede. Eger bala ⁽⁴⁾ şîrûgan yağın katup agulu otlar yiyen kimesne içüp kussa, def’ ede. Egerçi ⁽⁵⁾ mesmûmâtıdan ihtirâz lâzımdur, ittifâken hatâyla içecek, tedbîr budur meselâ ⁽⁶⁾ zanbak ve mürdesenk ve isfidâc ve zencefre ve incü ve kireç ve sıçan otı ve zırnîh ⁽⁷⁾ ve beladur ve kara gârîkûn ve çeltik kabı ve şebb ve sâbûn suyu ve çürümiş koz ⁽⁸⁾ ve çürümiş badem ve fındık ve fıstık içi ve yaramaz mânend ve harâb

olmuş süd ⁽⁹⁾ kaçan bir kişi bir ⁷¹ yere varsa korksa ki agulu nesne yedüreler, aç ve ⁽¹⁰⁾ susuz varmaya, eger gâfil olup zehr-nâk nesne yedürseler tîzcek ısıcak suyla ⁽¹¹⁾ ve zeytle ve şırlagan yağıyla kusa ve bir direm tiryâk-ı fârûkdan veyâ tiryâk-ı erba'adan, ⁽¹²⁾ şarâb-ı hummâs ile içe ve eger mesmiyât cinsinden olursa enâr suyu ⁽¹³⁾ ve alma suyu içe ve semüz et müzevveresiyle ısfanâh yiye, a'zâsı üzerine ⁽¹⁴⁾ sandal ve kâfûr ile gülâb vura. Eger zahmet göbekden aşaga inerse hukne eyleyeler ⁽¹⁵⁾ ve hoş kokular kokulayalar ve nefis libâslar giyeler ve ahsıra ve birbir gövde kılın yola. Eger ⁽¹⁶⁾ tuzı balla yiyecek efyûnun ve ziyânlu nesnelerün mazarratın def' ede, mücerrebdür. Eger ⁽¹⁷⁾ bir kişiye sıçan otı yedürseler vâfir maslık ya'nî esrârı alıp suyla bulamaç ⁽¹⁸⁾ gibi edüp içürseler ol sıçân otından ol kimseye ziyân gelmeye kusdurmayalar ⁽¹⁹⁾ yâ gayr vecihle ol zahmetden anı kurtara ammâ, esirgemeyüp vâfir içüreler ve çalkayalar. ⁽²⁰⁾ Eger sığır südinün tâzesin içseler, agulu otlar zararın def' ede. Eger bir kişi ⁽²¹⁾ efyûn yemiş olsa helâk olmadın 'ilâc budur ki çok kusduralar, yağla hukne [78b] ⁽⁴⁾ edeler tuz ile ve serengübîn içüreler ve şarâb içüreler. Ammâ demişler ki bittîh ⁽²⁾ kaçan mi'de içinde kalsa semm olur, âdeme çok ziyân eder. Ammâ hekîm eydür Li-îlâf ⁷² ⁽³⁾ sûresin bir ta'âmün üzerine okusa ol ta'âmün mazarratı var ise ⁽⁴⁾ gide, eger zehir katılmış olursa.

Seksan beşinci bâb: Kutuz talayanuñ ⁽⁵⁾ yarasına devâsın bildürür. Eger hâm encîri döğüp kutuz talayanuñ yarasına ⁽⁶⁾ vursalar, halâs ola. Eger demürçiler demür sovurduğu sudan alalar, kutuz ⁽⁷⁾ it talayan kişiye içürseler, halâs ola. Eger kâsnîyi kutuz it taldığı ⁽⁸⁾ yere vursalar eyü ola. Eger râziyâneyi kutuz it talayan yere balla vursalar, eyü ⁽⁹⁾ ola. Eger çörek otın kutuz talayan her gün döğüp içse, eyü ola. ⁽¹⁰⁾ Eger kutuz kelb her kime degerse yedi günden soñra mâlîhülyâ-ı kebîre olur ⁽¹¹⁾ halvet sever, aydınlıktan kaçır, fâsid fikirler eder. Her ne görse aksâm-ı cânavar ⁽¹²⁾ sanup kaçıp topraga yatup yuvalanur mir'ata bakıcak kendüyi bed-endâm şeklinde ⁽¹³⁾ göre. Ammâ mâdâmki sudan kaçmaz 'ilâcî mümkündür. Sûretin inde bilmesekâbil-i 'ilâc ⁽¹⁴⁾ olmaz, ekseri kırk güne dek olur. Kaçan bir kişiyi kelb talasa bilmeseler kutuz ⁽¹⁵⁾ mıdur degil midür cerâhat yerinden çıkan kana veyâ irine etmek bulaşdurup kelbe ⁽¹⁶⁾ bıragalar, eger yerse kutuz degildür, aña 'ilâc budur kırk gün tamâm olmayınca cerâhati ⁽¹⁷⁾ oñulmaga komayalar, hacâmat edeler. Egerçi tafsîli çok asıl tıb kitâblarından ⁽¹⁸⁾ mestûrdur. Ammâ her

⁷¹ شیلو

⁷² Kureyş 106/1-4.

kimesne ki kutuz talasa cehd edüp ol kelbi öldürüp ⁽¹⁹⁾ cigerin yedüreler, şifâ ola. Ammâ âdemi kutuz talasa ol yeri hacamât edeler, ⁽²⁰⁾ kanın çekeler ammâ sovk geçmesinden sakınalar ve dili altından kan alalar. Eger kutuz kurd ⁽²¹⁾ talayan yeri etmek ve koz içi bile ovalar ve tavuga bıragalar. Eger tavuk yerse **[79a]** ⁽¹⁾ kutuz degildür, eger yemezse kutuzdur ol kişiye ol hacâmat edüp kanın çeke, kırk ⁽²⁾ gün tamâm olmayınca oñulmaga komayalar ve sogan ve sarmısak ve tuz ve oylan aşı ⁽³⁾ ve tavuk bokı bunları dögeler üzerine vuralar ve hem yedüreler ve yedi günden soñra ⁽⁴⁾ iki denk vaktiyle derlemiş kutuz böcegin süd ile içüreler yâ kara üzüm ⁽⁵⁾ ile dögüp sucagızla içüreler ammâ, dili altından kan alalar ve tiryâk-ı erba'a ⁽⁶⁾ içüreler ve ol kutuzı cehd edüp öldüreler ve yüregın ol cerâhatün üzerine ⁽⁷⁾ vuralar. Eger hurûs bokını sirkeyle dögüp kutuz talayan cerâhate vursalar, müfid ola. ⁽⁸⁾ Eger pişmiş râziyâneyi kutuz ısırdığı yere vursalar hoş ola. Eger bir kimesneyi kutuz ⁽⁹⁾ it ısırsa, na'nayı tuz ile dögüp üzerine vuralar eyü ola. Eger siñirlüce ⁽¹⁰⁾ yaprağı kutuz it ısırdığına tuzla dögüp vursalar, nâfi' ola.

Seksan ⁽¹¹⁾ **altıncı bâb:** Yılan ve 'akreb ve aru vesâ'ir cânâvar ısırdığın bildürür. ⁽¹²⁾ Eger kerdeme tohmın yılan sokduğuna suyla kaynadup suyun içürseler, eyü ⁽¹³⁾ ola. Eger demür dikenin iki direm yılan sokana içürseler, eyü ola. Eger hurûsı ⁽¹⁴⁾ veyâ tavuğı yarup ısıcakla yılan sokduğuna vursalar birkaç kerre, eyü ola. ⁽¹⁵⁾ Eger zifte tuz katup yılan sokduğuna bir niçe def'a vursalar, eyü ola. Eger ⁽¹⁶⁾ böğürtlen yaprağın kaynadup suyun iki boynuzlı yılan sokduğuna birkaç def'a ⁽¹⁷⁾ vursalar, eyü ola. Eger yılan sokana vesâ'ir canavarlar sokana çigle tavuk ⁽¹⁸⁾ yumurtasın içürseler, halâs ola. Eger mi'denûsı yaprağıyla tencereye koyup ⁽¹⁹⁾ suyun alup içse, yılan sokmışa eyüdür. Eger adem kanından birez suya ⁽²⁰⁾ koyalar yılan sokduğuna fi'l-hâl karnına vuralar, aña agu kâr kılmaya. Eger ⁽²¹⁾ na'nayı çeyneyüp 'akreb sokduğu yere vursa eyüdür ve tarhunı çeyneyüp **[79b]** ⁽¹⁾ 'akreb sokduğu yere vursa, hoş ola. Eger mi'denûsı kaynadup gövdesine ⁽²⁾ sürse, nedeñlü ısırtıcı cânavar varsa anı ısırmaya. Eger tuz ve bal ve sirkeyi ⁽³⁾ bir yere karışdurup çıyan sokana sürseler, nâfi' ola. Eger sığır tezeğın sirkeyle ⁽⁴⁾ ezüp çıyân sokduğuna vursa, eyü ola. Eger ebemgümecın arı sokduğuna ⁽⁵⁾ vursa, eyü ola. Eger sarmısagı dögüp yılan ve çıyan zahmına bir niçe def'a ⁽⁶⁾ sürseler, derdi sâkin ola. Ve dahı semiz ördek çorbasın içse, nedeñlü agulu ⁽⁷⁾ otlar yemiş ise şerrini def' eyler. Eger kasnıyı agulu nesne ısırdığı yere vursalar, ⁽⁸⁾ çeke ala. Eger hatmî tohmın dögüp gül yağıyla ve sirkeyle karışdurup zehirli ⁽⁹⁾ cânâvar sokduğu yere vursalar, şifâ ola. Eger bir kimesneyi bir agulu cânâvar soksa ⁽¹⁰⁾ geyik etini yemek mazarratın def'

eyleye, mücerrebdür. Eger hınzîrin iç yağın zehirden şişmiş ⁽¹¹⁾ kişiye sürseler, şişin gidere. Eger yüzerlik yaprağın yâ koz yaprağın yılan ⁽¹²⁾ ve ‘akreb ve çıyan sokan kimesneye yedürseler, agu kâr kılmaya. Her kim ogul otın ⁽¹³⁾ evde asa kosa, yılan ve çıyan ve ‘akreb vesâ’ir mûzîyât ol eve zarar ⁽¹⁴⁾ etmeye. Eger ‘akrebi döğüp sokduğu yere vursalar, müfîddür ve eger bişürüp ⁽¹⁵⁾ yeseler dahı müfîddür. Eger bir kişiyi yavuz yılan soksa, kesmege kâbil yerde ⁽¹⁶⁾ ise el ayak gibi tîzcek semm sirâyet etmedin sokduğu yerden yukarı ⁽¹⁷⁾ keseler. Eger kesmege mümkün degilse hacâmat aletiyle çizeler ve üstine sarmısagla ⁽¹⁸⁾ sezâb vuralar ve süd içirüp kUSDuralar, fi’l-hâl tiryâk-ı fârûk yâ tiryâk-ı erba’a ⁽¹⁹⁾ yâ misritîtûş, şarâb-ı hummâs ile içüreler. Gıdâlarda bal ve semiz et ⁽²⁰⁾ ve fındık ve zeyt yağı ve sarmısak ve sezâb yedüreler ve katı susuz olursa erik ⁽²¹⁾ suyn şekerle içüreler ve yine ol yılan sokduğu yeri çizeler. Baş **[80a]** ⁽¹⁾ olindukdan soñra hoş olmaga komayalar, ba’zı ‘ilâclar edeler ammâ, ef’î yılan yavuzdur, ⁽²⁾ ‘ilâc fâ’ide etmez helâk eder. Ammâ Câlînûs hekîm eydür bir kimesneyi yılan soksa ⁽³⁾ oğlak derisine ısıcakla çekeler ve bağlayalar, derdini çeküp zehrin ala. Eger acı ⁽⁴⁾ hamîri ‘akreb sokduğu yere vursalar, zahmetin çeke. Eger ördek kanın içse, ⁽⁵⁾ zehir zahmetinden emîn ola. Eger ‘akreb sokana dârçini encîr ile yedürseler, ⁽⁶⁾ şifâ ola. Dahı her kim ısfanâh tohminuñ kızılın evde tûtsi etseler ol evde ⁽⁷⁾ yılan var ise gide, ayırık ol eve yılan girmeye. Ef’î yılan gibi yavuz yılan olmaz ⁽⁸⁾ agu ve tiryâk andan olur, âdemi soksa helâk eder, sâîr yılan gibi degildür ⁽⁹⁾ ol sokduğu yerden kan çıkmaz kapkara olur, agrısından ‘aklı zâ’il olur. ⁽¹⁰⁾ Eger barmagın soksa fi’l-hâl dibinden berk bağlaya, zehir yukaruya sirâyet eylemeye ⁽¹¹⁾ ve eger kesicek yerde ise keseler ve muhâlif yerde ise oyalar. İçine sarmısaklı ⁽¹²⁾ tavuk bokı ve tuz koyalar ammâ, şol yılanların agusuzdur anuñ gibi yılan âdemi ⁽¹³⁾ ısırsa kan çıkar, gögermez, sancur ol yeri fi’l-hâl dört beş yerde çizeler ⁽¹⁴⁾ hacâmat edeler ammâ şişe çeken kişi aç olmaya, agzına gül yağın sürine ⁽¹⁵⁾ ve sarmısak ve tavuk bokı döğüp vuralar ve tiryâk-ı erba’a süreler hem ⁽¹⁶⁾ içüreler. Ammâ ‘akreb sokduğuna piliç vereler def’ ola. Eger âdem sidügin ⁽¹⁷⁾ bir kişi içse, yılan sokduğuna ve zehirlü otlar yedüğine fâ’ide ede. Eger ⁽¹⁸⁾ katrânı tuz ile karışdurup yılan sokana vursalar müfîddür. Eger bir direm ⁽¹⁹⁾ çörek otı içseler zehr-nâk cânavarlar zehrin gidere, ammâ bir diremden ziyâde ⁽²⁰⁾ içmeyeler helâk eder. Eger sığıruñ say yağın içürseler yâ sürseler, ef’î ⁽²¹⁾ yılanuñ zehrin yürege yetişdürmeye fi’l-hâl oñulda ve içmek cemî’ zehirler **[80b]** ⁽¹⁾ zararın gidere, eger harâret için ziyâde mücerrebdür. Bir yumurtanuñ depesin ⁽²⁾ delüp agını çıkarasın,

sarusın koyasın andan gûgird ile toldurasın ⁽³⁾ agzını kapayup bişüresin andan çıkarup giciyik üzerine süresin, gidere. ⁽⁴⁾

Seksan yedinci bâb: Sac ve sakal dökilmesin ve konak gidermesin ⁽⁵⁾ ve kıl bitmesin ve bitmemesin bildirür. Eger benefşe yağın saçı dökilen saçına ⁽⁶⁾ süre, ayrık dökilmeye ve dökilen saçı bitüre. Eger hatmî ile başın yusa, ⁽⁷⁾ saç dibin berk eder ve dökileni bitüre. Eger deñiz köpüğün sirkeyle karışdurup ⁽⁸⁾ saç sürseler, dökilmedüğine menfa‘at eder. Eger çügündür yapragın kaynadup ⁽⁹⁾ saçına sürse, uzun ede ve sirkessin gidere. Eger ayunuñ iç yağın ⁽¹⁰⁾ sakala sürse dökilmeye ve dökileni bitüre. Eger biberi tuz ile ve sogan ile ⁽¹¹⁾ döğüp sakala sürseler kıl bitüre ammâ, hammâmda gerekdür. Eger kili sakalın dökilen ⁽¹²⁾ yerine sürse, kıl bitüre. Eger saçdan ve sakaldan koñak gidermekiyçün çügündür ⁽¹³⁾ suyuyla yusa mücerrebdür. Eger nârun çekirdegin çıkarup ayunuñ iç yağına katsa ⁽¹⁴⁾ issi eylese ve ol yağ kadarı zeyt yağı katsa âdemün kaşına sürse ⁽¹⁵⁾ dökilmeden berî ola ve kirpige süreler, saklaya ve dökilen yine yete. Eger benefşe ⁽¹⁶⁾ yağı kaş ve kirpik dökilmesine sürse, ayrık dökilmeye. Eger soganı döğüp ⁽¹⁷⁾ revâk bal katup kıl bitmeyen yere sürseler birkaç kerre, kıl bitüre. Eger karınca ⁽¹⁸⁾ yumurtasın zeyt yağıyla merhem edüp ne yere sürseler ayrık kıl ⁽¹⁹⁾ bitmeye. Eger keklik ödin her nereye sürseler, ayrık kıl bitmeye. Eger legleg ⁽²⁰⁾ ödin nereye sürse, kıl bitürmeye. Eger konak kim başda olur, çok yiyüp ⁽²¹⁾ yatmakdan olur, buhârı başa çıkar kızdurur, deride kepek gibi olur. ‘Îlâc budur kim **[81a]** ⁽¹⁾ sık sık hammâma vara, başını sığır ödi veyâ koyun ödi veyâ keçi ödi ile her ⁽²⁾ gâh yuyalar ve müşhil içeler müfîddür. Eger konak gidermekiyçün tavşan yağın alup ⁽³⁾ hammâma vardukça yedi kerre dek başına süre, başda her ne deñlü konak varsa ⁽⁴⁾ hiç komaya, gidere. Dahı her kim sarmısak kabın oda göyindürüp zeyt yağına ⁽⁵⁾ karışdursa şol kişinüñ kim saçı sakalı dökilüp bitmedi, bu yağdan sürte ⁽⁶⁾ saçı sakalı tîz bitüre, ‘azîm fâ’ide ede. Ammâ dâû’s-sa‘leb ki saç ve ⁽⁷⁾ sakal dökilmesidür ve dâ’ü’l-hayye yılan derisi gibi yüz kavlamaga derler. Evvel ⁽⁸⁾ eyâric-i faykarâ vereler yâ matbûh efitmûn vereler, saçın ve sakalın kazıdalar ⁽⁹⁾ yeriyle andan süreler kim şol kadar tâ ki tamarlar gerine ve bu otlarla ‘ilâc ederler, ⁽¹⁰⁾ merzencûşî kaynadup süzeler, sûretın ve başın yuyalar, üstine ⁷³ süreler, ⁽¹¹⁾ bir gün bir gece dura andan mersin suyuyla yuyalar ve mersin yağı süreler ⁽¹²⁾ yâhûd ayu yağı sürteler yâ kurd yağın eridüp sirkeyle eyledüp süreler ⁽¹³⁾ andan saç

bitürür nesneler edeler. Bir dürlü 'ilâc dahı budur ki mesela bir kişinüñ ⁽¹⁴⁾ saçı ve sakalı ve kaşı dökilüp ve yüzinüñ rengi mütegayyir olsa evvel tenkıye ⁽¹⁵⁾ edeler dimağı habb-ı eftîmûnla. Ba' dehu baş tamarından kan alalar ve mâzû ve kara ⁽¹⁶⁾ helîle ve emlec ve helilec, piliç ve mersin yaprağı ve bunları eski süci gidere, hammâma ⁽¹⁷⁾ girüp ılıcak suyla yuna, bu yagdan sürine dahı örtinüp derleye, andan yıkanup ⁽¹⁸⁾ çıka, bir niçe kerre böyle ede ammâ, karşı hâyesine dahı süre ve bogazından ⁽¹⁹⁾ ve ⁷⁴ tamarından kan alup çok akıtmayalar dahı badem içi ve zerdâlû ⁽²⁰⁾ içi ve fındık içi ve koz içi bunları sahk edeler, yaga karışdura. Evvel tüyleri ⁽²¹⁾ kazıyalar, pâk bezle süreler andan bunları sürterler, eyü ola. Eger saçla **[81b]** ⁽¹⁾ sakala sirke düşse söğüt yaprağı sehl suyla kaynadup ol suyla ⁽²⁾ yusa, sirkesin gidere. Eger güli yakup göze sürme etseler kirpiklere müfiddür, ⁽³⁾ muhkem ede. Eger tatlu badem yagın dâû's-sa'lebe sürmek eyüdüdür, isti'mâl edeler. ⁽⁴⁾

Seksan sekizinci bâb: Saç ve sakal kara olmasın bildürür. Eger ⁽⁵⁾ gelincik çiçeğin döğüp saç ve sakala sürse, gâyet eyü ola. Eger gelincik ⁽⁶⁾ çiçeğinden bir rıtl ve bir rıtl dahı yaş koz kabından bir sırça kaba koyup zibl ⁽⁷⁾ içine göme, iki hafta dura andan çıkarup agaran saç süre, gâyetle kara ⁽⁸⁾ eyleye. Ve hem bunuñ iki rıtlın bir sırça kaba koyalar, dibine dört direm dögilmiş ⁽⁹⁾ râstîk koyup agzın berkidüp zibl içine göme, üç hafta dura andan çıkarup ⁽¹⁰⁾ göreler ki şakâyık su olmuş pes ol sudan saç ve sakala sürse, ⁽¹¹⁾ 'acâ'ib renk vere. Eger iki direm sâbûn ve bir direm silikûn ve bir direm sönmiş ⁽¹²⁾ kireç katarlar, buçuk sa'ât dursa yusalar başına sürseler, ağı siyah eyleye ⁽¹³⁾ 'acâ'ib renk vere. Eger böğürtlen budaklarını yaprağıyla bişürüp sakala ⁽¹⁴⁾ sürseler, gâyet siyâh ola. Eger bir yaş kabaga bir niçe ekseri kakup gâyetce ⁽¹⁵⁾ dursa andan ol kabagın içini alup kınâya katup zekerine vura, gâlibâ hâyesine ⁽¹⁶⁾ ura, hammâmnda olmak efdâldür, sakalında olan ak tüyi kapkara ede.

Seksan ⁽¹⁷⁾ tokuzuncu bâb: Kan tükürmek ve kan kusmak 'ilâcın bildürür. Eger tavşan ⁽¹⁸⁾ mâyesin kan tükürene içürseler, nâfi' ola. Eger tavuk yumurtasına uñ katup ⁽¹⁹⁾ içse, kan kusan kişiye nâfi'dür. Eger hatmî tohmın içürseler, kan tükürmegi ⁽²⁰⁾ giderür ve hem su ki içinde hatmî pişmiş ola, kan tükürmege müfiddür. Eger enârun ⁽²¹⁾ çekirdeğin güneşde kurutsalar yagmur suyına katup içseler, kan tükürene müfiddür. **[82a]** ⁽¹⁾ Eger

siñirlüce yapragın suyn içse, kan tükürene nâfi'dür ve hem gül suyu ve mastakî ⁽²⁾ dahi nâfi'dür. Eger üç arpa ağırlı mûmyâ içseler, kan tükürene gâyet müfiddür. ⁽³⁾ Egerçi na'nâ kâbızdur, eger suyn sıkup sirkeyle içseler, kan tükürmegi ve ⁽⁴⁾ uzun kurdı öldürür.

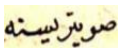
Toksanıncı bâb: İç harâretin bildürür. Eger ⁽⁵⁾ güneyik yapragı gül suyu gibi suyu çıkaralar, aç karnına çok içseler iç ⁽⁶⁾ yanuğın giderür, harâretin zâ'il eyler. Eger şâhtereyi suyla bişürüp ol sudan ⁽⁷⁾ agzına mazmaza etseler, dilde ve ağızda olan harâreti sâkin ede. Kavun ⁽⁸⁾ ve karpuz çekirdeği ve hıyâr ve kabak çekirdeği bunları döğüp su katup ⁽⁹⁾ sıkup südin çıkaralar ve birez şeker katalar andan her sabâh aç karnına ⁽¹⁰⁾ vâfir içseler, iç harâretin gidere. Ayva çekirdeğin suyla ısladup lu'âbın ⁽¹¹⁾ şekerle içseler veyâ gül suyuyla ıslada, şekerle lu'âbın içe, harâretin gidere. Eger ⁽¹²⁾ sığır dili suyn içseler, mi'deyi ve cigeri soğuk dutar ve çok derde ve maraza 'ilâc ⁽¹³⁾ ve kefaretdür. Eger ayvayı döğüp suyn alalar, bir kettân bezin aña ısladup ve kasugından ⁽¹⁴⁾ gögsine varınca vuralar, mücerrebdür. Eger kül ki eski ola sirkeyle yogurup yüregi üzerine ⁽¹⁵⁾ yaku eylese, derhâl yangını ala. Eger kimüñ yüregi yansa ve suyu çok içse ⁽¹⁶⁾ güneyik dibin döğüp suyn içse ol sâ'at susuzluğın keser ve yüregine kuvvet ⁽¹⁷⁾ verür ve tamarların açar ve baş çevrilmesin ve yürek oynamasın giderür ve göz kızarmasın ⁽¹⁸⁾ ve göbek suyn giderür. Eger bir kimesne çok susarsa sebebi yürek harâreti yâ göğüs ⁽¹⁹⁾ harâretidür. 'Îlâcı soğuk şerbetler içmekdür, şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı leymûn ve şarâb-ı ⁽²⁰⁾ ve sikencübîn ve demürhindi ile zerdâlû suyn içmek gerek. Gıdâlardan semiz otları ve ⁽²¹⁾ koruk aşısı ve sirkeyle mârûl ve may-hoş enâr yemek gerek. Eger mi'deyi tuzlu balgam [82b] ⁽¹⁾ olmakdan olursa 'alâmeti oldur ki su içdükçe ziyâde olur. 'Îlâcı müşhil ⁽²⁾ balgamı içmekle ve kusmagla gidermekdür ve anîsûn suyu içe. Gıdâlardan zîrbâc ⁽³⁾ yemekdür. Eger hastanüñ agzı içi harâretten kurusa ak ak kabarur olsa siñirlüce ⁽⁴⁾ yapragın suyn ve birez gül suyu ve gülengübîn ile karışdurup bir pâre kızılca ⁽⁵⁾ bez ile agzı içine dâ'im süre. Eger karpuzu kesmedin kabıyla issi furûn içine ⁽⁶⁾ kosa, bişürse andan çıkarup soğudup kesüp suyn sıkup ol suya ⁽⁷⁾ birez demürhindi ve birez nebât şekeleri katalar. Şol kişiler ki hasta olup yüregi ⁽⁸⁾ yana ve tarlığına içürelen, gâyet nâfi'dür. Eger bir mikdâr demürhindi bir kaba koyup ⁽⁹⁾ ve bir mikdâr su koyup

geceden sabâha dek ıslada ammâ, hiç karışdırmaya, ezmeye ⁽¹⁰⁾ hemân üzerine gelen sudan alup şeker katup içe ve hem lînet ve hem harâret verür, ⁽¹¹⁾ mücerrebdür.

Toksan birinci Bâb: Tâ'ûn ve kabarcık veyâ yanıkara ve envâ' dürlü ⁽¹²⁾ şişleri bildürür. Her kim günde yedi kerre kaşın tarayup her taradukca bir salavât ⁽¹³⁾ getüre, bi-'izni'llâh te'âlâ vebâ'dan emîn ola. Eger tâ'ûn vakitlerinde yakut götürse eyüdü, vebâdan emîn ola. Eger kabarcık söyindürmek için tavuk ⁽¹⁴⁾ bokı ve za'ferân ve yumurta agı halt edüp vereler, şifâ ola. Eger tâ'ûn ⁽¹⁶⁾ 'alâmeti belüre, bedeni tenkiye etmek gerekdür kan almagla veyâ müşhil içmekle ammâ, vebâ ⁽¹⁷⁾ olduğundan soñra müşhil içmeye, yaramazdur. Megerki zarûret ola ve dâ'im ekşi ⁽¹⁸⁾ enâr suyu şekerle ve sikencübîn ve hummâs ve şarâb-ı leymûn ve şarâb-ı sandal ve şarâb-ı tüffâh ⁽¹⁹⁾ içeler. İhtirâz edeler tatlu yemişlerden ve helvâdan ve balıktan ve yogurtdan ⁽²⁰⁾ ve aç ve susuz olmayalar ve hammâma zarûret olmayınca girmeyeler ve gıdâsı latîf ⁽²¹⁾ gıdâlar ola ve tavuk yâ pilîç eti, ekşi enâr suyuyla yâ sirkeyle yâ koruk suyuyla **[83a]** ⁽⁴⁾ yâ tûrunc suyuyla yâ summâk ile yiyeler, fi'l-cümle ekşi nesneler yiyeler eyüdü. Alma ve ayva ⁽²⁾ ve gül suyu ve birez kil-i ermenî ve birez sirke katup içeler ve olur birez mersin döşeyeler ⁽³⁾ ve gül suyuyla sirke saçalar ve birez tiryâk-ı fârûk, bir direm şarâb-ı hummâsla içüreler. ⁽⁴⁾ Eger bir kimesnede bir başsız şiş olsa gerekse taş gibi berk olsun ⁽⁵⁾ murâd etse ki şişi deşile, vâfir sümüklü böcekleri cem' edüp muhkem döge ⁽⁶⁾ kabıyla andan bir pâre penbe yâ üstübi üzerine sürüp ol şişüñ üzerine ⁽⁷⁾ yapışduralar baglaya, sabâhdan ikindüye dek dura tekrâr cem' edüp döğüp ⁽⁸⁾ üzerine uralar. Ertesi yine bir iki gün bu vecihle edeler, fi'l-hâl baş verüp ⁽⁹⁾ deşilür yâ budur ki zebûn olup ol yerden gayr yere gider tekrâr edeler, halâs ola ⁽¹⁰⁾ mücerrebdür. Ammâ yanıkara için yemişlerdür ki köpek enügin tutup karnın yazup ⁽¹¹⁾ ısıcak üzerine baglayalar, birkaç kerre edeler, mücerrebdür. Eceli yogısa ve murdâr ⁽¹²⁾ iligi vuralar soñra cüzâm tîmâr ede. Eger tâ'ûn budda ve koltukda ve kulak ⁽¹³⁾ ardında olur, koz gibi çıkar ba'zısı zâhir olur ve ba'zısı girü batar ve mizâcî kuvvetlü ⁽¹⁴⁾ olıcak tolar deşilür katı isitmesi olur ve istifrâğı çok olur, gövdesi od ⁽¹⁵⁾ gibi yanar. Evvel kan çok akıtmayalar, istifrâğ ve ishâl olursa kan almayalar ⁽¹⁶⁾ pilîç yarup ısıcak üzerine vuralar. Sovuk nesneler vermeyeler, su yerine ⁽¹⁷⁾ şarâb-ı hummâs ezeler içine kil-i ermenî veyâ zehr-i hayvânî ezüp gül suyuyla ve nebât ⁽¹⁸⁾ şekerıyla içüreler. Korkusu üç gün veyâ yedi güne dekdür ammâ ol kim vebâdur, gökçe ⁽¹⁹⁾ çıkar ve bogazda olur şişer ve isitmesi olur cemî' â'zâda olur. Tırnakdan ⁽²⁰⁾ ve sudan sakınalar ammâ, kireç ve biber deñlü sâbûn agızıyarı ile

karışdura sahke ⁽²¹⁾ edeler merhem gibi ola, üzerine vurup bağlayalar ol gün tura, havelân-ı hindi **[83b]** ⁽¹⁾ ve kâfûr gül suyuyla ezeler dört yanına süreler. Söyinmezse tiryâk vuralar ⁽²⁾ yâ demür ile taglayalar yâ kurs-ı zırnîh eger bir beş altı gün geçerse bakmayalar ve dahı ⁽³⁾ kurbagayı yarup şekerle üzerine vura dura andan merhem-i kâfûri vuralar. ⁽⁴⁾ Bil ki ba‘zı şişleri bildürür kim insânda olur. Sebebi kandan yâ safrâdan yâ ⁽⁵⁾ sevdâdan olur. Eger kandan olursa kızıl ve hem issi olur. Eger safrâdan olursa ⁽⁶⁾ od gibi yanar ve hem ecîr evvelkiden bunuñ ıssılığı ziyâde olur. Eger sevdâdan ⁽⁷⁾ olursa taş gibi katı olur, sovk ve rengi kara olur, sızısı olmaz. Eger balgamdan ⁽⁸⁾ olursa geñşek olur, barmagla basıcak yumşak olur, rengi ak olur ⁽⁹⁾ ve hem sovk olur, sızısı az olur. Ammâ kandan ve safrâdan olan şişlere ⁽¹⁰⁾ evvel kan almak gerekdür, ba‘zı tılâ ya‘nî sürmek, eylemek gerekdür. Ammâ şol ⁽¹¹⁾ şiş ki sevdâdan ve balgâmdan olur, imtilâ varsa istifrâg ede ve balgama ⁽¹²⁾ müte‘allik yaku vuralar ve sevdâyâ dalmayan vuralar andan yekrek yokdur. Hükemâ ahvâl-i ⁽¹³⁾ seretânı bildürür. Bilki seretân, sevdâvî ‘illetdür zuhûr eder, çıkar. Bakla gibi kara ⁽¹⁴⁾ olur, toñuz başı derler, tuhme olmakdan vâkı‘ olur. ‘Îlâcî müşkildür, eger kim ⁽¹⁵⁾ mizâcî za‘if degilse matbûh eftîmûn vereler ve ba‘zı merhem vuralar, def‘ ⁽¹⁶⁾ ola. Amma ol ki baş hanâzîrdür, kökleri çok olur vardukça yayılır, kulak ⁽¹⁷⁾ altında fındık gibi büyüyüp katı olur ve dört yanından kozlayup artar. Aña devâ ⁽¹⁸⁾ budur kim bir pâre beze ⁷⁶sürteler orta yerin delik koyalar hanâzîre yapışduralar ⁽¹⁹⁾ ol delüğe tiryâk vuralar, mücerrebdür. Eger sarmısagı ve yemyâl kurdı ve harbak ⁽²⁰⁾ berâber dögeler, acı yağla karışduralar ol delüğe penbe ile uralar, üstünü ⁽²¹⁾ koz kabıyla kaplayup koyalar. Tîmâr etmekle eger yedi sekiz günde oynaya eski penbe **[84a]** ⁽¹⁾ ile tolayalar gele çıka yerine penbe vuralar yâ sünger uralar, ba‘dehu merhem-i civâriyûn ⁽²⁾ yâ merhem-i bâsilîkûn yâ merhem-i zencefre ile tîmâr edeler. Ahvâl-i beyzâyı bildürür, beyzâ ⁽³⁾ bir maddedür ki dimagdan iner kulak ardına dökülür, yumurta gibi olur sancur, ⁽⁴⁾ isitmesi olur, teni mütegayyir olmaz renginde olur, gövdesi yanar. Ol kifâl tamarından ⁽⁵⁾ kan alalar ba‘dehu muhallil yaku uralar, birkaç kez şişe çekeler, açmasında ta‘cîl ⁽⁶⁾ etmeyeler tâ ki mâdde nerm ola, altından neşter ile soytarsına ⁷⁷ açalar, çok akıtmayalar ⁽⁷⁾ merhem-i bâsilîkûn ile fetîl isti‘mâl edeler. Gıdâsı rûfadan yumurta yağıyla ⁽⁸⁾ birinc şorbâsı ola ammâ oglancıklarda çok olur

⁷⁶

⁷⁷

anasından tuta gelür, yaku ⁽⁹⁾ vuralar, açmasına ivmeyeler şâyed ki içi tobtolu kan ola ammâ, bogazuñ tış ⁽¹⁰⁾ yüzine mâdde dökilse anuñ dahı ‘ilâcı böyledür. Eger derseñ tâ‘ûna döğün ⁽¹¹⁾ vurmak vardur şöyle kim katı mâddeler dökile ammâ, şol verem ki yaku ile işlemeye ⁽¹²⁾ döğün uralar, işleye. Eger eyyâm-ı tâ‘ûnda tûrunc koklamak gâyet müfiddür. Eger ⁽¹³⁾ tarhun suyn vebâ oldugı eyyâmlarda içseler, men‘ eder. Tîn-ı mahtûmı döğüp ⁽¹⁴⁾ suda ıslatsalar vebâ eyyâmlarında içseler, gâyet fâ‘ide ede. Eger örümcek agını ⁽¹⁵⁾ alup sirke tamlatsalar andan kabarcık zâhir oldugı gibi vursalar kim kuruyınca tura ⁽¹⁶⁾ ziyâde olmasını men‘ ede, kuruda. Eger günlügi tütsi etseler vebâyâ müfiddür. Eger ⁽¹⁷⁾ derûnec ki çıyan otıdur. Bir evüñ ölüsi kabusınuñ ardında asa kosalar ⁽¹⁸⁾ ol eve tâ‘ûn girmeye ve öldügi odanuñ kapısı ardında asa. Eger enâr kabı ⁽¹⁹⁾ ve kemük yaksalar ol dahı müfiddür.

Toksan ikinci bâb: Ümmü’s-sıbyân ⁽²⁰⁾ ki uçukdur ki safrâdan olur, ekser oglancıklarda olur anı beyân eder. Hastalığı ⁽²¹⁾ safrâdan olur. ‘Alâmeti oldur ki tarlıganur ve harâreti katı olur ve ‘aklı gider, [84b] ⁽¹⁾ beñzi ve gözi saru olur, kusicak safrâ kuser anuñ ‘ilâcın bildürür. Şarâb-ı leymûn ⁽²⁾ ve şarâb-ı nîlûfer ve şarâb-ı benefşe içüre ve eger oglancıklarda olursa lisânü’s-sevr ⁽³⁾ suyından ve biyan dibi suyından ve dahı terencübîn ezeler ve leymûn şarâbın katup ısıdup ⁽⁴⁾ içüreler, nâfi‘ ola. Eger ümmü’s-sıbyâna kara eşek tersinüñ üç dânesin alup ⁽⁵⁾ bir tutılmaduk çölmege koyup üzerine su koyalar ve bir bez ile örteler gece ayaza koyalar, ⁽⁶⁾ andan sabâh süzüp birez şeker katarlar, içüreler mücerrebdür. Eger oglancıklar hastalığına ⁽⁷⁾ ki ümmü’s-sıbyândur, kunduz taşagın yumşak döğüp badem yağıyla ezüp burnınuñ ⁽⁸⁾ iç yanına sürteler, za‘il ola. Eger atuñ yüregın kurudup döğeler, hâcet vaktinde ⁽⁹⁾ bir miskâlin uçuklu kişiye yedüreler, ayrık tutmaya. Eger hurûsun kanını ⁽¹⁰⁾ uçuk tutana aç karnına içürseler, müfiddür. Eger zerâvendün degirmisin suyla ⁽¹¹⁾ içse, uçuk tutana eyüdü. Ammâ zerâvend iki kısımdur. Biri uzun, biri degirmidür ⁽¹²⁾ ma‘lûm ola. Eger zummurud taşını yüzige koyup götürse veyâ boynına daksa, uçuk ⁽¹³⁾ şerrinden emîn ola. Eger siñirlüce yapragın mercimek veyâ çügündür ile bişürüp ⁽¹⁴⁾ yeseler, uçuk dutana ve rebve zahmetine eyüdü. Eger ayva ve dibin balla karışdurup uçugı olan kişi yalasa, devâ ola.

Toksan üçüncü bâb: ⁽¹⁵⁾ Oglancıklar yabana çok varmasın ve göz degmesin bildirür. Eger karnınuñ çevresine ⁽¹⁶⁾ sandal ve kâfûr ve ⁷⁸ suyn vereler ve günlük kursların içüreler müfiddür. ⁽¹⁷⁾ Eger oglak mâyesin buçuk direm alup anası südiyle karışdurup içürseler, ⁽¹⁸⁾ müfid ola. Eger toñuz dişini götürse ve yavuz gözden ve cadulukdan, mekirden ⁽¹⁹⁾ emîn ola ve menâfi'ine nihâyet yokdur. Eger oğlanuñ kasugında taş dursa ⁽²⁰⁾ 'avrat südin balla içse, gidere. Eger oglancıklar boynına altun assalar **[85a]** ⁽¹⁾ korkmaya ve sar'adan emîn ola.

Toksan dördüncü bâb: Çıbanların ⁽²⁾ 'ilâcın bildirür. Eger ufak çıbanları olan kimesne buhûr-ı meryemden çıbanlarına sürse ⁽³⁾ gidere, mücerrebdür. Eger encîri tuzla çıbanlarına vursa, müfiddür. Eger kerdeme tohmin ⁽⁴⁾ tuz ile ve sirkeyle yaku etseler, işlemez çıban üzere vursalar, irin akıda. Eger ⁽⁵⁾ ebemgümece yapragın bişürüp baş vermeyen çıbanlarıuñ üzerine vursalar, agzın ⁽⁶⁾ açup düşe. Eger eski penbeyi çukur olmuş çibana vursalar etin bitüre, frengi ⁽⁷⁾ tahlayup çibanı düşüre. Eger çirişle yogurdu karışdurup çibana vursalar, ⁽⁸⁾ gidere. Eger bir kimesnede bir mâdde zuhûr etse ammâ deşilmese, zahmet çekse anı ⁽⁹⁾ deşmege 'ilâc yumurta sarusı ve ol mikdârı ekşi hamîr ve bir mikdâr hâm ⁽¹⁰⁾ bal ve bir mikdâr zeyt yağı bunları berâber cem' edüp bir çanak içinde ⁽¹¹⁾ çalkayalar birbirine eyü alışa, andan bir bezden süzeler ol mâddenün üzerine ⁽¹²⁾ vurular, bir niçe kez deşile, halâs ola. Ve dahı topalagı yumşak döğüp oñulmaz ⁽¹³⁾ çıbanlara ekseler, oñula. Eger güli derin çıbanlara saçsalar, bitüre. Ammâ tuz kim ⁽¹⁴⁾ kâbızdur ve cilâ vericidür ve pâk edicidür. Eger kim çibana saçsalar, artuk ⁽¹⁵⁾ etlerin giderüp yeñi et bitüre. Eger çıbanlara mürdesenk ekseler ⁽¹⁶⁾ etleri gidere ve tâze et bitüre. Eger şebi yakup yaramaz çıbanlara ekseler, tîz bitüre. ⁽¹⁷⁾ Eger hamîri tuzla karışdurup çıbanlara vursalar eride, eyü eyleye.

Toksan ⁽¹⁸⁾ beşinci bâb: Fâlic ve sekte 'ilâcın bildirür. Eger on bir dâne kene tohmin içse, ⁽¹⁹⁾ meflûca müfiddür ve dahı râvend içmek müfiddür ve egir yemek eyüdür ve döğüp ⁽²⁰⁾ gövdesine süre mücerrebdür ammâ, hammâmda sürine. Eger dilgünün etin yeseler, cüzâm ve fâlic ⁽²¹⁾ ve lakveyi giderür. Eger kekligüñ eti fâlice ve lakveye ve süst endama eyüdür **[85b]** ⁽¹⁾ ve şehveti arturur ve menîyi kavî eder ve tîz hazm olur ve istiskâya müfiddür ⁽²⁾ ve gövdeye kuvvet verür ve mi'deyi issi tutar ve gögercin etinüñ

dahı hâsiyeti böyledür ⁽³⁾ ammâ, koruk suyuyla ve kişnic ile yiyecek dükeli mizâca muvâffakdur. Ve dahı sekte ⁽⁴⁾ bir 'illetdür kim dimâgun kokularından iner, yüregi kaplar kişi kendüden ⁷⁹ zîrâ ki ⁽⁵⁾ can sıkılır, tîzcek kifâlden yâ ekhal tamarından kan almak gerekdür. Eger geç kalursa ⁽⁶⁾ agzına igne dutalar, eger igne buhâr dutarsa hükemâ izin vermişdür kan almak gerek, ⁽⁷⁾ bu maraza merk-i mefâcân derler, degmede kimse halâs olmaz, yaramaz rencdür. Ve dahı ⁽⁸⁾ fâlic bir 'illetdür ki başdan iner yürege dökülür ve bir yanı tutulur, el ayak hareketi ⁽⁹⁾ tutulur gâh olur ki iki yanı bile hareketden kalur ve erliginden kalur. Evvelinde hukne-i mutevassita ⁽¹⁰⁾ edeler, eyâric-i faykarâ ile dimagını tenkiye edeler. Semiz tavuk ile ⁽¹¹⁾ ısfanâh müzevveresin yedürel, ekşi ve galîz ta'âmlar vermeyeler ammâ, kerefis ⁽¹²⁾ tohmin ve ustuhudûs ve anîsûn ve râziyâne tohmin ve biyan kökin bunları kaynadup süzeler, ⁽¹³⁾ gülengübîn şerbetle karışdurup sabâh sabâh içürel, üç günde bir hammâma ⁽¹⁴⁾ koyalar. Gövdesine ferfiyûn yağın ve bâbûnec yağı gibi ve çörek otı gibi nesneler ⁽¹⁵⁾ mütevâtir süreler. Eger sekte olan kimesneye iblîs dırnagın tütsi etseler, ⁽¹⁶⁾ eyü ola. Eger belâdur ma'cûnı fâlice verseler, gâyet müfiddür ve lakveye ve ra'seye ⁽¹⁷⁾ dahı eyüdür. Eger 'anberûn alma deñlûsin kokulasa, fâlice ve ra'seye ve lakveye ve sekte ⁽¹⁸⁾ ve siñirler çekdüğine küllî fâ'ide ede. Eger ördegüñ iç yağını fâlice sürseler, ⁽¹⁹⁾ fâ'ide ede. Eger ördegüñ ve tavuguñ yağını süst endam kişilere sürüp ⁽²⁰⁾ ovmak hûbdur. Eger odla tag vurmak lakveye ve fâlice ve sar'a ve mâlihülyâya ve sekteye ⁽²¹⁾ müfiddür, sâkin eyler. Eger çörek otın döğüp suyun fâlice ve lakveye ve eñsesi **[86a]** ⁽¹⁾ çekilen kişinüñ burnuna tamlatsa, küllî nef' ede. Eger bal şerbetin susadukça ⁽²⁾ içse, fâlice ve ayrılmış â'zâya müfiddür. Eger dârü'l-fülfül zeyt içinde kaynadup ⁽³⁾ andan ol zeyt fâlice ve lakveye ve şişmiş yerlere sürseler, gidere.

Toksan ⁽⁴⁾ **altıncı bâb:** Ra'seyi bildürür, baş ditremekdür ve dahı lakveyi beyân eder. ⁽⁵⁾ Eger hatmî dibin kaynadup şarâbla başı ditreyen kişiye içürseler, a'lâdur ve ⁽⁶⁾ dârçîn dahı müfiddür. Eger torak otı yağın başı ditreyen sürinse, a'lâdur. ⁽⁷⁾ Birkaç gece saru sabrı mercimekden büyücek yutsa baş ditremesin gidere, ⁽⁸⁾ eger gitmez ise dahı büyük yuda. Eger yine fâ'ide etmezse dahı büyük yuda. ⁽⁹⁾ Ve dahı ra'se bir 'illetdür, el baş ditrer ve yanar. Bu zahmet pîrlerde çok olur, ⁽¹⁰⁾ zîrâ kim kuvvet-i galîzi kat' olur,

bürûdet ziyâde olur ve çok şarâb içmekden ⁽¹¹⁾ olur. Bunun dahı ilâcı fâlic ‘ilâcı gibidür mahallinde görile, bir direm tiryâk-ı fârûk ⁽¹²⁾ verürlerse eyüdü. Eger lakve derseñ bir ‘illetdür ki başdan nâzil olur, ⁽¹³⁾ iki çenesinüñ siñirlerine hareketde ayrıkı olur, agzı egilür, ekserî sag ⁽¹⁴⁾ cânibinde olur, güliceğ agzı kulagina varur ol yañadagı gözi egilür. ⁽¹⁵⁾ İbtidâsında ol kimseyi bir hâlî yere koyalar, gözgüye bakduralar dönmezse ⁽¹⁶⁾ râziyâne yapragın kaynadalar, keramidi kızdırup ol suya bıragalar, başını büriyeler, ⁽¹⁷⁾ tâ kim burnına su’d dögesin bir dâne cevz-i bevvânun kabını bunlar çenesinüñ ol ⁽¹⁸⁾ tarafına tutalar kim dâ’im egilmiştür tüküre. Mastakî ‘âkırkarhâ, mevîzec, dârçîn ⁽¹⁹⁾ her birinden üçer direm ve on direm şeker şerbeti edeler ve bu otlara ba’de’s-sahk ⁽²⁰⁾ katarlar ve eleyüp bir kaşık agzına alup bir lahza dura gerü döke, her sabâh ⁽²¹⁾ böyle ede, mücerrebdür. Eger reyhân ki feslegendür, sirkeyle karışdurup lakveye vursalar, **[86b]** ⁽⁴⁾ müfid ola.

Toksan yedinci bâb: Teşennüc ki siñir çekilmekdür, ‘ilâcın bildürür. ⁽²⁾ Eger zerâvend-i tavîli serengübîn birle içse, teşennüce müfiddür. Eger sinâ’-i mekkî isti’ mâl ⁽³⁾ etse, teşennüce eyüdü. Eger boga dikenin kaynadup suyn içseler, teşennüce eyüdü ve hem ⁽⁴⁾ ishâli keser ve kendir şerbeti dört diremden yedi direme degdür ve gârîkûn dahı ⁽⁵⁾ teşennüce eyüdü ve dâr-ı fülful ‘azîm müfiddür. Ve dahı kenger kim meşhûrdur ⁽⁶⁾ yaprakları mârûl yapragına beñzer, siñirler bozıldugına vursalar, müfiddür. Eger tatlu ⁽⁷⁾ badem yağı dâ’im teşennüce sürse, müfiddür ve nüfûs zahmeti ki kocalıkda bükülmekdür, ⁽⁸⁾ andan emîn eyleye ve fâlice ve lakveye küllî fâ’idesi vardur. Burunlarına tamzursalar ⁽⁹⁾ ve gövdelerine sürseler, siñirlerini yumşadur ve soğuk agrılara eyüdü. Eger balçık, ⁽¹⁰⁾ hurmâyı ve birkaç sogulcanı cem’ edüp havânda muhkem döğüp siñirlere yaku ⁽¹¹⁾ edüp şifâ bula.

Toksan sekizinci bâb: Yağlar çıkarmasın bildürür. ⁽¹²⁾ Eger beneşfe yâ gül yâ nîlûfer yağı çıkarmasını bilmek dilerseñ bilik kırk direm, ⁽¹³⁾ çiçek yigirmi direm, şîrûğan yağı karışdurup bir şişe içine koyalar, ⁽¹⁴⁾ yigirmi gün güneşde dura, andan süzüp yağı alalar ve hatmî yağı dahı bu vecihledür. ⁽¹⁵⁾ Tamâm çiçekler perverde olıcak süzüp saf edüp yağı alup şişeye ⁽¹⁶⁾ veyâ çinî zarfa koyalar. Ve dahı tohumlar ve kökler yağını çıkarmak tedbîri budur ki dibekde ⁽¹⁷⁾ yumşayınca döğeler, suda ısladalar andan kaynadalar ba’dehu süzeler. Yeticeğ mikdârı ⁽¹⁸⁾ şîrûğan yazup katarlar andan suyu gidince kaynadalar ve suyu gitdüğün andan bileler ⁽¹⁹⁾ ki bir pâre agaca penbe sarup ol yaga baturlar, oda tutalar. Eger çırıldarsa ⁽²⁰⁾ dahı suyu vardur ve eger çırıldamazsa suyu

gitmişdir. Eger vakit tar olursa, ⁽²¹⁾ perverde olunmuş çiçekler yağı hâzır olursa dedüğimiz çiçekler yağlar içinde **[87a]** ⁽¹⁾ çıkınca kaynadalar, süzeler. Eger papadyâ ve nergis gibilere yüz direm zeyt yağına kırk ⁽²⁾ direm çiçek karışdurup şişe içine koyup kırk gün issi güneşe karşı ⁽³⁾ terbiyet edüp saf etdükden soñra yine şişeye koyalar.

Toksan tokuzuncı ⁽⁴⁾ **bâb:** Isırgu ilâcın bildürür. Ve dahı eger ısırgan dikenin döğüp uñ gibi ⁽⁵⁾ edüp veca‘ üzere çig bal sürüp andan ekeler. Eger çörek otın döğüp ⁽⁶⁾ balla kaynadup ısırguya vursalar, şifâ ola. Eger reyhân sirkeyle karışdurup ısırguya ⁽⁷⁾ vursalar, müfid ola. Eger sabrı döğüp sirkeyle habb edüp ısırguya yaku etseler, ⁽⁸⁾ hoş ola. Eger bugday kepegin sirkede ısladup ısırguya vursalar, eyü ola. Eger zeytûnı ⁽⁹⁾ döğüp ısırguya yaku etseler, hoş ola. Eger tîn-i ermenîyi sirkeyle ve gülâbla ezüp ⁽¹⁰⁾ karında ve kasıkda ve gayr yerlerde ısırgu veyâ issi şiş olsa sürseler, harâretin ⁽¹¹⁾ sâkin ede ve şişin fi’l-hâl zâ’il ede. Eger siñirlü yapragın isfidâc ile karışdurup ⁽¹²⁾ ısırguya vursalar, fâ’ide ede. Ammâ şarâbı ısırgudur, ‘alâyimi oldur ki yüz göz kabak ⁽¹³⁾ gibi şişer. Evvel kifâl tamarından kan alalar ve şiş yerlere şiyâf-ı mâşiyâyı gülâbla ⁽¹⁴⁾ yâ kaz südiyle ezüp süreler, sâkin olmazsa eşek kanın sürer. Sabâh şarâb-ı ⁽¹⁵⁾ nîlûfer içüreler ve degürmeyeler ve etlü şorbâ yedürmeyeler, gıdâsı badem yağıyla erişte ⁽¹⁶⁾ ola. Eger ısırgu içün çam kabını yumşak döğüp ısırgu üzerine çig bal ⁽¹⁷⁾ sürüp ol döğilmiş çam kabuğun üzerine eke, şifâ bula. Eger kaz bokını tükürükle ⁽¹⁸⁾ melhem edüp penbe ile yayup tâze tâze ısırguya vura ammâ, issi suyla yoguralar ⁽¹⁹⁾ andan vuralar müfid ola.

Yüzinci bâb: Dilek ve bogaz düşmenüñ ve hunnâk ⁽²⁰⁾ ‘ilâcın beyân eder. Eger barmagın tükürükle ısladup andan döğilmiş nişâdura basup ⁽²¹⁾ çâk-ı dilek olduğu yere berk basa, mücerrebdür. Eger şeble balı karışdurup şerbet **[87b]** ⁽¹⁾ edüp birkaç kerre gargara ede, müfid ola. Eger şeble biberi döğüp bir kamışla çâk-ı dilek ⁽²⁾ olduğu yere üfüre, def’ ola. Eger üç dâne fülfuli döğüp eflâk tuzına ⁽³⁾ katup dilçige degüreler, şifâ ola. Eger it necisinüñ akların ve bir mikdâr ceviz berâber ⁽⁴⁾ karışdurup bir küçük mâsûraya yarusına dek doldurup bogazına püfküre fi’l- hâl ⁽⁵⁾ dilçigi gide. Eger it bokınuñ içinde kemükler olur, kemügin birisin her kim götürse, ⁽⁶⁾ derleme hastalığın hergiz görmeye. Eger bir kimsenüñ bogazına dilçik inse bal ⁽⁷⁾ peltasın ısıcak tepesine vursa, şifâ bula. Eger bir kişi bogaz ola veyâ dilçik ⁽⁸⁾ ola göğercin yavrusın bogazlayup tîzye karnın yarup ısıcakla tepesine ⁽⁹⁾ uralar, birin dahı eñsesine vuralar berk bağlayalar muhkem başını örteler ve göğsinüñ ⁽¹⁰⁾ başına şişe vurmak bogazı açar. Ve dahı bu dilçik dedüğimiz dimâgda mukarrerdür ⁽¹¹⁾ kim üzüm dânesi gibi olur, iner bogazı tutar.

Dil altından yâ kifâl tamarından ⁽¹²⁾ kan alalar, kulaklarını berk çekeler çatlaya andan mezerencûş ve biber ve saru koz içi ⁽¹³⁾ bunları dögeler yumurta sarusuyla karışdurup ılıcak eyleyüp depesine vuralar. ⁽¹⁴⁾ Eger sarmısagı dögüp kûfte gibi eyleyüp ipüñ ucına saplayalar, üstine biber gibi ⁽¹⁵⁾ ekeler dilçigi altına dutalar bir zamân, eger uzanup dil üzerinde yatarsa çengel ⁽¹⁶⁾ ile çekeler, sinduyla keseler yohsa kararacak olursa muhâtaradur. Ammâ hunnâkî ⁽¹⁷⁾ bildürür. Hunnâk başdan iner bir mâddedür, bogazuñ iki yanına bile dökilür, bogazın ⁽¹⁸⁾ şişer yutgunamaz, hır hır eder. Evvel emirde dil altından yâ kifâlden kan alalar ammâ, ⁽¹⁹⁾ çok akıtmayalar. ‘Unnâb, mercimek kaynadalar suyına şarâb-ı tût ezeler, ısıcakla ⁽²⁰⁾ tîz tîz gargara edeler, şarâb-ı benefşe ısıcak içüreler. Ta‘âm badem harîresi ⁽²¹⁾ ola, şekerle ve badem südiyle rişte ola, şeker dâhil ede. Bogazına badem yağın **[88a]** ⁽¹⁾ veyâ gül yağın süreler. Birkaç gün tabî‘atı yumşayınca ki deşile yâ barmagıyla arkun ⁽²⁾ arkun karşı kalduralar ne varsa aka gide. Eger tesbîh böcegin balla karışdurup ⁽³⁾ bir yelek ile dilçik olduğu yere sürseler, müfiddür. Eger fülfuli dögüp balla ⁽⁴⁾ karışdurup dimâgına basdura, hunnâka eyüdür.

Yüz birinci bâb: ⁽⁵⁾ ‘Avratlar hâmile olmasının ve olmamasının ve bekarlığının ve zeker büyüklüğünün ‘ilâcın ⁽⁶⁾ bildürür. Eger ‘ûd-ı hindi ve murd yaprağı ve hurmâ koruğı her birinden buçuk direm ve ⁽⁷⁾ misk bir denk dögeler, bir beze bağlayalar ve birez sarp şarâb bir çölmege koyup ⁽⁸⁾ ocakda kaynadalar, kaynarken ol otları içine bıragalar kaynaya tâ kim kuvveti ol ⁽⁹⁾ şarâba çıka, andan süzeler bir şişeye koyalar, hâcet vaktinde bir pâre yün ile ⁽¹⁰⁾ ‘avrat götürüne bekâr gibi ola. Bu ‘ilâcın kuvvetinden rahmün kuvvet-i câzibesi muhkem olur ⁽¹¹⁾ ve süddesi açılır ve istikâmet birle meni mâkamına varup hemân ol sâ‘at ⁽¹²⁾ hâmile olur ve bu ‘amel esrâr-ı hükemâdandur etıbbâ mâbeyninde mestûrdur. Eger fil ⁽¹³⁾ tersini iki direm bir ‘avrat götürse yâ altına tütüzdürse şöylekim tütünü ⁽¹⁴⁾ fercine gire, hergiz ‘ömrinde hâmile olmaya, kısır kala. Eger filün bevlini bir ‘avrat ⁽¹⁵⁾ içse, hâmile ola. Eger kangı kızıñ bekâreti zâ‘il olsa, girü kendü sidüğünü ⁽¹⁶⁾ bala katup yese, yine bakîre ola. Eger erkek âdem yetmiş yaşına varınca oğlu ⁽¹⁷⁾ ve kızı olur ve ‘avrat elli yaşına varınca oğlu kızı olur. Ve hayize ‘avrat ⁽¹⁸⁾ eger aynaya baksa tonuk olur, eger bûstâna girse, kavun datsız olur ve kovan ⁽¹⁹⁾ katına varsa küllî ziyân olur. Eger ‘avrat kim oğlu olmasa benefşeyi dögüp suyun ⁽²⁰⁾ alup bir fetîl eylesün dahı ol beneşfe suyına batarsun ol ‘avrat fercine ⁽²¹⁾ koysun ba‘dehu helâliyle cimâ‘ kılsun, derhâl yüklü ola. Eger ‘avrat hâmile **[88b]** ⁽¹⁾ olmak için saru hıyârun tohmin dögeler, çirişe döne ve yumurta sarusuyla karışdura ⁽²⁾ ‘avrat içe

helâliyle yata fi'l-hâl ol cimâ' da hâmile ⁽³⁾ olmasa ve bilmeseler erden midür, 'avratdan midur anuñ bilmenüñ tarîki oldur ki bir arı ⁽⁴⁾ çanag içine su doldurular ol er ol çanaguñ içindeki suyuñ üzerine ⁽⁵⁾ şehvetin döke, eger şehvet suyuñ dibine inerse, 'illet 'avratdandır ve eger su ⁽⁶⁾ üzerine kalursa yâ suda belürsiz olursa 'illet erdendir. Ammâ bir 'illet dahı ⁽⁷⁾ budur ki erle 'avrat bir yumşak toprak üzerine başka başka birkaç kez ⁽⁸⁾ işeyeler, eger erkek sidügi yeri tîz kurusa 'illet erdendir, eger 'avratuñ sidügi ⁽⁹⁾ yeri tîz kurusa 'illet 'avratdandır, kangısında 'illet olur tîmâr etmek lâzımdur ⁽¹⁰⁾ tâ kim ol 'illet gide. Ammâ bir hâl dahı vardır, bir kişinuñ zekeri hurde olsa dirâz ⁽¹¹⁾ kadd 'avrata cimâ' issi edemez ve eger zeker büyük, 'avrat hurde olsa önde cimâ' ⁽¹²⁾ issi edemez, zîrâ şehvet makâmına düşmez, hâmile olmadugunuñ bir vechi ⁽¹³⁾ dahı budur. Ammâ saru gûgirdi biberle başka başka döğüp ayrı ⁽¹⁴⁾ ayrı bala karışdurup zekesine süre, katı büyük ola. Ammâ zencebîl, 'udü'l-kahr ⁽¹⁵⁾ ve dârçîn her birinden alup döğeler ve zamk-ı arabî suyuyla karışdurular andan ⁽¹⁶⁾ zekesine süreler, gâyet büyük ola. Ve dahı 'avrat kim erden küçük ola, uzun ⁽¹⁷⁾ zekerli kişi aña cimâ' etdükte varur iç kabına ulaşur anda katılır su olur ⁽¹⁸⁾ girü akar gider veyâhûd anda kana karışur yerine düşmez pes ol 'avrat yüklü ⁽¹⁹⁾ olmaz, ol zeker oğlan olduğu hazîneyi harâb eder. Ba'zı hâtûnlar ol husûsda ⁽²⁰⁾ renc hâsıl edüp içinde kulun ve hurûsun yâ бага veyâ gayr cânavar gibi veyâ cânavar ⁽²¹⁾ mânend nesneler hâsıl ederler, karnı şişer ve beñzi sararur ve hastalığı artar, [89a] ⁽⁴⁾ marîz olur. Ve dahı 'avrat kim semiz ola içini yağ kaplaya, oğlan hazînesi ⁽²⁾ yağ içinde kalur menî ve şehveti kabul etmez pes anuñ gibi 'avratı cimâ' vaktinde ⁽³⁾ oynamagla ve memelerin ve göğsin vâfir ovmagla ve fercin zeker ile vâfirce süre ⁽⁴⁾ fi'l-cümle semiz 'avrat oynamagla bunalur, cimâ' etdükte kuvveti ve iç yağı aşaga sarkar, ⁽⁵⁾ oğlan hazînesi açılır, şehvet yerine varûr, 'avrat yüklü olur. Eger bir direm za'ferânı ⁽⁶⁾ bir 'avrat yese, bir yıl ol 'avrat hâmile olmaya. Eger bir direm kara boyayı bir 'avrat ⁽⁷⁾ yese, 'ömrinde ol 'avrat hâmile olmaya. Eger yüklü olan 'avratlar ta'âmlarun ⁽⁸⁾ kokusından sakınmak gerek ve ağır yükden ve kan almakdan ve müşhil nesnelerden hazer ⁽⁹⁾ ede ve genc oglancıkları yavaş tutalar ve korkutmayalar ve uykusuz komayalar tâ ⁽¹⁰⁾ oglancık kendüyi bilmeyince. Eger 'avratun südi kesile kısarak südi içe, südi ⁽¹¹⁾ gele. Eger 'avratlar ⁸⁰ yüzük takınsalar, dâ'im akan

kan kesile. Eger ‘avratlar her ⁽¹²⁾ ayrılıkda bir direm kafanfil içse yüklü ola, mücerrebdür.

Yüz ikinci bâb: ⁽¹³⁾ Sinek ve çekirge ve karınca ve bit ve pire ve sıçan ve yılan ve câzûluk def‘ini bildürür. ⁽¹⁴⁾ Eger bir pâre bezi sarp sirkeyle ısladup evde asa kosalar, siñekler ol ⁽¹⁵⁾ eve girmeye. Eger devenüñ kuyrugundan birkaç kıl alup evde bir agaca baglasalar, ⁽¹⁶⁾ ol evden sivrisinek kaçā. Eger hâyize ‘avrat başın açup dursa ⁽¹⁷⁾ ol hinde ol yere tolu yagmaya, ayrık yere gide. Eger enâr kabın suda kaynadup ⁽¹⁸⁾ andan ol suyu bir tarlaya yer yer saçalar, çekirge anuñ kokusundan helâk ⁽¹⁹⁾ ola ve eger enâr kabın asasin çekirgeler andan kaçā, mazarrat etmeye. Eger katrânı ⁽²⁰⁾ karınca delüğine koyalar dahı çıkmaya. Eger toñuz derisini evde tütüzdürseler, siñekler ⁽²¹⁾ kaçā. Eger eşek südini kemmûnla karışdurup bir yogun agaca sürseler, andan **[89b]** ⁽¹⁾ evüñ orta yerinde dökseler, pireler kamu ol agacuñ üzerine cem‘ ola, andan bir hâl ⁽²⁾ edeler. Eger zırnîh veyâ günlük evde tütüzdürseler, siñekler kaçā ammâ evüñ ⁽³⁾ pencerelerin kapayalar, hemân bir dânesin açık koyalar. Eger dilkü yağın bir agaca sürseler, ⁽⁴⁾ mecmû‘ pireler ol agaca cem‘ ola andan helâk edeler. Eger mürdesengi yumşak ⁽⁵⁾ döğüp peynire katup sıçana yedürseler, helâk ola. Eger atuñ tırnagını evüñ ⁽⁶⁾ eşigi altına gömeler ol evden sıçanlar kaçā, gâlibâ tırnagın bütün gömeler. Eger ⁽⁷⁾ koyunuñ ödini hammâmnda gövdesine sürse, kaftanına bit düşmeye. Eger ⁽⁸⁾ sezâb suyun tâze yağla kaynadup suyun gövdesine sürse, ‘ömren anuñ ⁽⁹⁾ esbâbına bit ve sirke düşmeye. Eger yüzerligi muhkem döğüp şırlagan birle ⁽¹⁰⁾ kaynadup cemî‘ bedene serâpâ sürse hiç bit kalmaya, kırıla. Eger hardeli yılan inine ⁽¹¹⁾ dökeler, yılanlar kaçalar ve helâk olalar. Eger şâhtereyi saru helîle ile döğüp ⁽¹²⁾ birbirine dâhil edüp suyla başın yusa, bitin kıra. Eger dilkünün iç ⁽¹³⁾ yağın hammâmnda gövdesine sürse, esbâbına cidden bit düşmeye. Eger tûruncı ⁽¹⁴⁾ bugday ve arpa arasına koya, bit düşmeye. Eger ogul otın evde asa kosalar, ⁽¹⁵⁾ yılan ve çıyan ve ‘akreb ol eve girmeye. Eger merkeb tırnagın evde tütüzdürseler, ⁽¹⁶⁾ cümle ısıricı cânavarlar ol mekândan kaçalar ve hem sıçanlar da kaçā. Eger kelbün ⁽¹⁷⁾ tırnagın evde gömseler, ol ev halkına câzûluk kâr kılmaya. Eger turbı döğüp ⁽¹⁸⁾ ve sıkup suyun alup üç gün sabâh sabâh suyun içüp ve hem yese, ⁽¹⁹⁾ biti olmaya. Eger kurduñ kemügin döğüp koyun agılınıñ dört cânibine saçsalar, ⁽²⁰⁾ ol agıla kurd gelmeye. Eger döşek altına bir mikdâr tuz saçsalar veyâhûd ⁽²¹⁾ ebû cehil karpuzın suyla kaynadup uñ içine saçsalar, cemî‘ pireler firâr ede. **[90a]** ⁽¹⁾ Eger sığır ödin karınca yuvasına dökseler, ayrık ol delikten karınca çıkmaya. Eger bir kimesne ⁽²⁾ deve

kanın eline, ayagina sürse, yaz günü kokmaya. Eger koç boynuzın boncuk edüp ⁽³⁾ dakınsa, ol kişiyi 'ömren pire ısırmaya. Eger kara keçinüñ kanı evinde gömse, ol meskeninde ⁽⁴⁾ pireler kaça. Eger zifti veyâ kâsnîyi evde tütüzdürseler karınca kalmaya, gide. Eger pelîni ⁽⁵⁾ esbâb arasına ve sandıklar içine kosalar, güveleri kıra. Eger pelînün yedi dirhem ⁽⁶⁾ suyla kaynadup evüñ içine saçalar, pireleri kıra. Eger pelîni bir evde tütüzdürseler, ⁽⁷⁾ haşerât gide. Eger demür dikenin kaynadup suyun evüñ içine saçalar, pireleri kıra. Eger ⁽⁸⁾ hardeli yılanlu yerlere tütüzdürseler, ol mekândan yılanlar tagılup gideler. Eger ⁽⁹⁾ na 'nâyı dögüp tuzla karışdurup it ısırdığı yere vursalar, eyü ola. Eger fıl ⁽¹⁰⁾ bokını sivrisiñek olduğu yerde tütütsi etseler, kaçup gideler. Eger sığın ⁽¹¹⁾ derisinden bir pâre götürseler, ol kişiye yılan yakın gelmeye. Eger yılan derisinden ⁽¹²⁾ esvâb arasına kosalar, güve düşmeye. Eger arslan derisin yırtıcı cânavarlar ⁽¹³⁾ olduğu yere tütüzdürseler, cümle firâr edeler. Eger bir pâre arslan derisinden ⁽¹⁴⁾ sanduka kosalar güveyi kıra, mücerrebdür. Eger arslan necisinden şarâb-hor kişiye ⁽¹⁵⁾ içürseler, terk ede. Eger yağmur yağarken suyun alasin ammâ, be-şart-ı ân ⁽¹⁶⁾ olukdan akarken ve yerde seyl olup akarken olmaya ol sudan bir tâvenüñ ⁽¹⁷⁾ içine koyup kaynadup ba'dehu yere komadın boş yumurta içine koyup ⁽¹⁸⁾ bir yere gömseler, bi-emri'llâh yağmur diñe. Eger bir kimsenüñ evinde çok sıçan ⁽¹⁹⁾ olsa, katır tırnağın tütüzdüreler ol yerden kaçup gideler. Eger tekrâr yine ⁽²⁰⁾ zuhûr ederse yine edeler, mücerrebdür.

Yüz üçüncü bâb: Süciden ⁽²¹⁾ kesilmek isteyenleri bildürür. Eger bir müdmin-i hamra bilmedin bag çubugı **[90b]** ⁽¹⁾ budandukda akan suyun içürseler, ferâgat ede. Eger bir yılanı bogazlayup ⁽²⁾ kanın panbuga alup saklaya, böyle bir bekriye devâ için ol penbeyi ısladup ⁽³⁾ kadehine sıkup kendü bilmedin içürseler, dahı meyil etmeyüp ferâgat eyleye.

Yüz dördüncü bâb: Bir kişi yüksek yerden veyâ atdan düşüp ⁽⁴⁾ â'zası agrısa 'ilâcın bildürür. Eger bu makûle kimesne bir dâne çig yumurtayı ⁽⁵⁾ karışdurup tamâm içse eyüdür, kan işedüp su yolından çıkarur. Eger bir yerin ⁽⁶⁾ agrıtsa birkaç yumurtanuñ agını alup ve 'arakî sâbûnı birez hûb kazıyup eliyle ⁽⁷⁾ muhkem çalkaya tâ ki merhem gibi ola, andan bir bez üzerine üstübi döşeyüp birez ⁽⁸⁾ mermer taşı dögüp uñ gibi edüp andan ol merhemi üstübi üzerine koyup ⁽⁹⁾ bu uñ olan mermeri anuñ üzerine sepüp ol yere yaku edeler dura. Ammâ ol ⁽¹⁰⁾ yerde şiş ne mikdâr ise yaku dahı ol deñlü ola, gâyet müfiddür. Eger köprücük ⁽¹¹⁾ sınsa yâ el veyâ ayak sınsa katı düşmekden yâ bir nesne dokınmakdan olur ammâ ⁽¹²⁾ eger köprücük sınsa, omuz aşaga iner ve eger ayak sınsa, ma'lûmdur aña 'ilâc ⁽¹³⁾ çam kabı, mastakî, demür tevâli, çirışdür. Bunları

yumurta agıyla karışduralar ⁽¹⁴⁾ bir beze süreler. Köprücüğü yerine çekeler andan koltuğu altına yasdık ede top gibi ⁽¹⁵⁾ yâ kûyı üzerine uralar berk bağlayalar ve bir direm mûmyâ-ı hindi içüreler, elde ve ayakda ⁽¹⁶⁾ dahı olsa böyle edeler ammâ, bunları altı pâre tahta ile berk bağlayalar. ⁽¹⁷⁾ Eger barmakları pek şiş ise gül yağı süreler, eger çok zahmet verürse yarayı ⁽¹⁸⁾ açık koyalar. Ammâ omuz ve dirsek ve topuk ve diz çıkısa sebebi katı berk düşmekden ⁽¹⁹⁾ yâ darbdan olur. Nişanı oldur ki eli agzına varmaz ve eli aşaga düşer kalanının ⁽²⁰⁾ kuvveti olmaz. ‘Îlâc hammâma vara, ılıcak suyla yuya andan çalkoyun yaturalar, iki kişi **[91a]** ⁽¹⁾ iki kolına yapışa, bir kişi gögsine basa, omuzı çıkan tarafından elini berk çekeler ⁽²⁾ ve ökçe ile depeler, çatlaya. Veyâhûd bileğini bir kişi berk duta, bir ağacı koltuğu ⁽³⁾ altına koyalar ve ağacın iki yanına pek yapışa ol iki kişi kolını muhkem çekeler yerine ⁽⁴⁾ vara, andan yaku uralar, berk bağlayalar, omuz yerine varduğu budur eli başına ⁽⁵⁾ vara. Eger diz çıkısa bir yer kazalar kim diz sığa ve yüzükoyı yatura ayagıyla berk ⁽⁶⁾ basalar diz ekiyle yerine vara, tamdan ve ağaçdan ve atdan düşen kimesnelere üç arpa ⁽⁷⁾ ağırı mûmyâ ezüp içüreler, müfîddür. Eger koç derisini yüzdükleri gibi dökilen ⁽⁸⁾ kimesne gövdesine çıplak sarsalar, bir gün bir gece dura, şifâ ola.

Yüz ⁽⁹⁾ beşinci bâb: Mukavvîleri ve baglu olanlar ‘ilâcın bildürür. Eger keşûri od ⁽¹⁰⁾ içünde bişürüp mukavvîdür. Eger ma‘cûn-ı misk yese, müfîddür ammâ cimâ‘a keder ⁽¹¹⁾ verüp ziyân edeni bildürür. Evvela imtilâ olmak ve soğuk suyu çok içmek ⁽¹²⁾ ve çok kan almak ve kemmûn ve mercimek ve ekşi nesneler ve tîz nesneler ve tuzlu nesneler ⁽¹³⁾ ve mârûl bunlar cimâ‘a küllî zarardur. Ammâ nâfi‘ olan gıdâlar bunlardur, koyun eti nohûdla ⁽¹⁴⁾ ve soganla bişe ve rişte ve bakla ve semiz tavuk ve serçe ve pilîç ve südlü birinc ⁽¹⁵⁾ ve herîse ve gendûme süzmesi ve nîm-puht yumurta ve kebâb ve pişmiş balık ve süd ⁽¹⁶⁾ ve yogurtdur. Eger bir kimesne baglu olsa nergis suyun kasugına sürse, açıla. ⁽¹⁷⁾ Bir kişinin zekeri baglu olsa hiç cimâ‘ edemese çaydan üç dâne balık ⁽¹⁸⁾ dutup dirigen balıkların ağızlarına fî‘l-hâl işeyüp yine dirigen ol suya salıverseler ⁽¹⁹⁾ derhâl açıla, mücerrebdür. Eger bir kimse baglu olsa dört dâne dutılmadık iğne alup ⁽²⁰⁾ ikisin donına sağ yanındaki yırtmacının iki yanına sança ve hem kuşağın ardından ⁽²¹⁾ döñe ve iç donunun sol paçasın giye ve sağ paçasın gece taşrada içeri gire **[91b]** ⁽¹⁾ cimâ‘a meşgûl ola, mücerrebdür. Eger su sığırının veyâ kara sığırın buzagusı taşagın ⁽²⁾ biryân edüp etin yiye, cimâ‘a mukîm ola. Sıfat-ı habb-ı mukavvi bu bir habbdur ki her ⁽³⁾ kim dili altında dutsa, zekerin kâ‘im ede ve çün dili altından gidere karârına gele, ⁽⁴⁾ mastakî

bir direm, misk-i hâlis bir denk, karanfil yarım direm cümlesin muhkem ⁽⁵⁾ sahk edüp elekden geçürüp ve mürebbâ zencebîl balla habblar eyleyeler, nohûd kadarı ⁽⁶⁾ hâcet vaktinde birin dili altında duta tamâm lezzet ve kıvâm vere, süst ⁽⁷⁾ olmaya. Diğer mukavvi mevîzûn ve dârçîn ve ‘âkırkarhâ her birinden birer direm nâzik ⁽⁸⁾ sahk edüp ve hâm balla karışdurup zekerine dürte, cimâ‘dan evvel bir sâ‘at ⁽⁹⁾ dura andan cimâ‘ede ol dükeli lezzet ve kuvvet vere kim mef‘ûlûn nesi var ise ⁽¹⁰⁾ fâ‘ile vere, hergiz anı terk etmeye. Ammâ cimâ‘dürlü dürlü olur, ibn-mün’am cimâ‘-ı ⁽¹¹⁾ mesrûri hûb getirür, zîrâ bu cimâ‘ mef‘ûlün muhabbetin ziyâde eder ve erûn bedeninin ⁽¹²⁾ kavî eder, hıffet hâsıl olur. Cimâ‘ mesrûrî budur ki mef‘ûl çalkoyun yata ⁽¹³⁾ ve göti altına bir yasdık koya, fâ‘il iki ayagın omuzına ala ve kendü ayagının ⁽¹⁴⁾ barmakların dîvâra vere ve eliyle omuzın muhkem duta, kendüye çeke, mübâşeret ede. ⁽¹⁵⁾ Eflâtun hekîm eydür bu cimâ‘-ı mesrûrî dedüğümüz sâ‘îrlerden eyüdür rûhı ziyâde ⁽¹⁶⁾ eder, göz nûrın artırur ve kalbe safâ verür. Ammâ cimâ‘-ı müsa‘ad oldur ki ⁽¹⁷⁾ mef‘ûlün ayagiyla başı bir yere gele tob gibi ola fâ‘il arasına girerek de mef‘ûlde ⁽¹⁸⁾ uylugın kendüye çeke, eliyle tuta tarafına lezzet tam verdüğünden gayrı zarar ⁽¹⁹⁾ müterettib olmaya. Her kimin ki zekeri süst ola iki direm turp tohmın tere ⁽²⁰⁾ yagiyla kaynadup andan ol yagi zekerine sürse, kavî ola. Eger zekeri süst ⁽²¹⁾ olup kalkmaz olsa sarmısagi yagla kavurup yiye ve ol yagdan zekerine **[92a]** ⁽¹⁾ sürse, zekeri kâ‘im ola. Eger nergisi yagla kaynadup ve ol yagi zekerine sürse, ⁽²⁾ kavî eyleye. Eger boganuñ zekerini kurutsalar uñ gibi eyleseler rafadan yumurta ⁽³⁾ sarusıyla içseler ve etle bişürüp yeseler gâyetle cimâ‘a kuvvet vere. Eger hurûsun ⁽⁴⁾ taşagın kurıda, yumşak döge dahı zeyt yagina karışdurup andan soñra zekerine ⁽⁵⁾ süre, cimâ‘eyleye ol ‘avrat ol erden gayrıya râm olmaya. Diğer bu ma‘cûn ⁽⁶⁾ Süleymân peygamber a‘leyhis-selâmın ma‘cûnidur, cimâ‘a kuvvet vermek için ⁽⁷⁾ etdürmişdür mücerrebdür, ak sogan tohmı ve kebâbe ve kuş dili ve ‘ûdü’l-kahr ⁽⁸⁾ ve sakız ve hindistan kozı her birinden bir direm dögüp yumurta sarusıyla ⁽⁹⁾ karışdurup bişüreler, kaç koz kabı ağırınca yerlerse ol deñlü cimâ‘eyleye, ⁽¹⁰⁾ mücerrebdür ve ma‘rûfdur. Diğer ma‘cûn-ı mukavvî hulbe ve kettân tohmı berâber ola ve fülful ⁽¹¹⁾ bunlaruñ nısfınca ola dögüp elekden geçürüp üç edviye kadar köpügi alınmış balla ⁽¹²⁾ yogurular. Hâcet vaktinde beş direm aç karnına yiye, nef‘in müşâhede ede. Diğer ⁽¹³⁾ İbrâhîm eydür bir yıl içinde bir hafta her gün biryân olmuş keşür yiye, on câriyesi ⁽¹⁴⁾ olursa râzı eyleye, cimâ‘ kuvveti gâyet ziyâde ede. Eger cimâ‘ kılmaga kâdir ⁽¹⁵⁾ olmasa sogulcanı gölgede kurudup nârin dögüp zekerine sürse, ka‘im ede. ⁽¹⁶⁾ Eger bir

kimsenüñ erligi süst olup zekeri kâ'im olmasa sarmısagı çok ⁽¹⁷⁾ yiye, 'azîm nef'ini göre, müherrâ bişürüp yiye. Bir kimesne mücâma'at eylese ol ⁽¹⁸⁾ evde nergis gerekmez, zîrâ cimâ' ederken gözi nergise düş olsa, fi'l-hâl erligi ⁽¹⁹⁾ bağlana, inzâl olmaya ve eger inzâl olursa gözine hâlel gele, yahtemil ki kör ola. Eger ⁽²⁰⁾ bir kimse dilerse cimâ' çok ede ol işden kalmaya gerekdür ki birkaç nesneden ⁽²¹⁾ perhîz ede, evvel sidügin çok dutmakdan ve yayan yürimekten ve hammâmda çok **[92b]** ⁽¹⁾ derlemekden ve çok ata binmekden ve basdurma yemekden ve ayak üzere cimâ' etmekden ve şâdurvânî ⁽²⁾ cimâ'dan ve çok kan almakdan ve çok kay' etmeden ve çok müşhil içmekden ve tûrşî ⁽³⁾ yemekden ve savaşmış iken ısıcak su içmekden bunların cümlesi zekeri süst ve şehveti ⁽⁴⁾ eksik eyler. Ammâ bil gil kim cimâ' eylemek bahâr vaktinde hoşdur ammâ, issi yaz gününde ⁽⁵⁾ ve kış sovuğında ihtirâz etmek gerekdür ve geceden ise gündüz cimâ' etmek efdâldür. ⁽⁶⁾ Cimâ' şer'at ve hikmet muktezâsınca dü-şenbe ve penç-şenbe ve azîne gecelerinde ⁽⁷⁾ eyüdür, şenbe günü yâ gecesı mübâşeret hastalık getürür. Eger havlincânun bir diremin ⁽⁸⁾ ağızda dutsa, cimâ'ı kavî eyleye. Eger bir diremin muhkem sahk edüp buçuk miskâl ⁽⁹⁾ tâze inek südine saçup içse, zekeri kavî eyler, cimâ'a kuvvet vere mücerrebdür ⁽¹⁰⁾ ammâ aç karnına içseler. Eger gül döşenüp üzerinde yatsalar ya'nî cimâ' etseler, menîyi kem ⁽¹¹⁾ edüp kat' eder, yaramazdur ammâ harâreti dâfi' dür ve çok ishâl eder ve süddeyi ⁽¹²⁾ açar.

Yüz altıncı bâb: Derlemek def'ni ve ota girmegi bildürür. Eger ⁽¹³⁾ bir kimsenüñ ayagı dersele, hatmî suyn kaynadup ayagina sürse, def' ola ⁽¹⁴⁾ ve dahı şeb suyuyla yusa, giderür. Eger mersin yapragın çok derleyen âdemün ⁽¹⁵⁾ gövdesine sürseler, derlemesi sâkin ola. Eger bir kimse çok derlese derlemeden ⁽¹⁶⁾ bi-huzûr olsa kurı gül ve mersin yapragın ve mâzû vezinde berâber olup döğüp ⁽¹⁷⁾ elekden geçürüp suyla bulamaç gibi edüp başdan ayaga sürine, ayırık derlemeye. ⁽¹⁸⁾ Eger zeyt yağın gövdeye sürseler, derlemegi men' ede ve hem gövdeyi yumşada ve bârid ⁽¹⁹⁾ zahmetleri gidere. Eger bir kimesne mâyıs ayında ota girse ziyâde nâfi'dür, tecrübe ⁽²⁰⁾ edenlerden tahrîr olındı. Ba'zılar hâmmâm içinde fûçıya girürler ve ba'zî da taşrada ⁽²¹⁾ girürler. Kâ'ide budur ki bir evüñ içinde bir fûçı hâzır edesin andan bu zıkr **[93a]** ⁽¹⁾ olan otları kazanda suyla kaynadasın ve 'aynıyla fûçıya doldurasın, ⁽²⁾ müherrâ olmuş ola ve ol fûçıya bogazına dek batup vâfir otura, ıssısını tahammül ⁽³⁾ edicek deñlü ola ve bir kazanla issi su hâzır dura. Bir kimesne evvel issi sudan ⁽⁴⁾ bir mikdâr fûçıya koya, oturabildüğü kadar otura ol

otlar bunlardır kim ⁽⁵⁾ zikr olunur keklik otı, karabaşlu, pâpâdyâ, feslegen ⁸¹ tâzesi ⁽⁶⁾ ola, ebemgümeçi, defne yaprağı, su teresi, ısırğan bunların her birinden birer tutam ⁽⁷⁾ yâ ikişer tutam alup suyla kaynadalar, bâlâde zikr olan üslûb üzere ⁽⁸⁾ ‘amel edeler ammâ, fûcîya girdükde döşegi hâzır gerekdür ve döşek üzerine ⁽⁹⁾ vâfir söğüt yaprağın döşeyeler ve bir desti issi su fûcîdan çıkdukda dökinüp ⁽¹⁰⁾ bir çârşafa bürinüp ol yaprağın üzerinde yata, vâfir örtinüp derleye ⁽¹¹⁾ bir niçe def‘a. Andan vâfir esbâb giyüp soğuk sudan ziyâde hazer ede, hiç ⁽¹²⁾ içmeye. Meger ki agzı kuruya ılıcak suyla benefşe şarâbı veyâ erik suyu içe, ⁽¹³⁾ sehilce tavuk çorbası hâzır gerekdür ki yiye ve ol gün muhâlif nesnelerden ⁽¹⁴⁾ perhîz ede, ziyâdelerle tendürüst ola ammâ, soğukdan ve yelden pek sakına ve kimi ⁽¹⁵⁾ hemân su teresine girer ve hızır ilyas günlerinde dahı girmek câ izdür.

Yüz ⁽¹⁶⁾ yedinci bâb: Müferrihât ve ba‘zı ma‘âcin-i müfîdi ve gayrıları bildürür. Eger ⁽¹⁷⁾ bir kişinün sakalı vakitsiz agarsa, girü cuvânlığı yerine gele ve cemî‘ marazları ⁽¹⁸⁾ gide ve balgamı kese, barasa, cüzâma nâfi‘ ola ve yarakânı def‘ ede. Başında ⁽¹⁹⁾ ve sakalında ak kıl var ise kararda ve bu otları ikişer direm habblar edeler, ⁽²⁰⁾ üç yüz altmış altı habb ola tâ yılına dek her sabâh yiyeler, nâfi‘ ola. Ezcâları ⁽²¹⁾ bunlardır helîlec-i ‘usfûr miskâl yigirmaltı, helîlec-i esved yigirmaltı, şevnîz **[93b]** ⁽⁴⁾ altı, kebâbe altı, nâr-ı misk miskâl altı, su‘d, kâkûle, belâdur, ceviz, kendir ve her birinden ⁽²⁾ altı miskâl, fûlül-i ebyaz, dâr-ı fûlül, zencebîl, besfâyic, cevz-i bevvâ, anîsûn, fâdâniye ⁽³⁾ her birinden on miskâl, ⁸² iki, nuşeril bir buçuk. **Dîger** habb-ı şebyârla ⁽⁴⁾ başı pâk eder, yüregi kuvvetlendürür, ahlâtı başdan pâk edüp ishâl eder asân ⁽⁵⁾ vechle ammâ şerbet vaktinde gerekdür, kışın gerekmez. Sabr-ı ûskutûrî, mastakî, kızıl ⁽⁶⁾ gül yaprağı her birinden onar direm bunları ayru ayru döğüp elekden geçirüp birbirine ⁽⁷⁾ idhâl edüp gülâbla yoguralar, nohûddan büyük habblar edeler, külekde/gölgede kurudalar. ⁽⁸⁾ Vakt-i hâcetde gece ile beş on dânesin yudalar. **Ammâ bu terkib-i** müferrih ⁽⁹⁾ Sultân Selîm Hân merhûmuñdur, sünbûle, firfîyûn, ‘âkırkarhâ her birinden bir miskâl, ⁽¹⁰⁾ karanfil, zencebîl, dârçîn, mastakî, günlük her birinden on direm, fûlül yigirmi direm, ⁽¹¹⁾ za‘ferân yedi direm, efyûn direm altı, badem yağıyla eczâyı ovalar, ‘asel iki edviye ⁽¹²⁾ kadarı ola. Dîger terkîb-i habb-ı müferrih Sultân Selîm hânü’l-merhûm karanfil,

⁸¹ ابرج

⁸² زنجبیل

zencebîl, ⁽¹³⁾ dârçîn, mastakî, günlük, nişasta, zamk-ı ‘arabî, biyan balı her birinden beş
 direm, ⁽¹⁴⁾ nebât on direm, za‘ferân üç direm, efyûn altı direm, misk çekirdek bir başka
⁽¹⁵⁾ başka döğüp gülâbla hamîr edüp habblar edeler, ziyâde hûb keyif verür. Ammâ ⁽¹⁶⁾
 bu sersâm için gâyetde nâfi‘ ma‘cûndur, sarmısak altı direm, sade yağ yüz yigirmi ⁽¹⁷⁾
 direm, ‘asel yüz yigirmi direm. Evvel yağı kaydada ammâ, sığır yağı ola tâ kim sülûsi
 gide ⁽¹⁸⁾ ve sarmısagı ol yağ içinde kızarınca kaydada andan çıkarup bir üsküre içinde
⁽¹⁹⁾ yogura ba‘dehu kefi alınmış ogul balıyla kim nîm-kıvâm ola, bu sarmısagı üzerine
 koyup ⁽²⁰⁾ muhkem karışdura ammâ, sarmısaguñ yanmasından ihtirâz ede. Bir sırça
 zarfa ⁽²¹⁾ koyup her sabâh ve kuşluk ve öyle ve ikindi ve yatsu zamânında birer kaşık
 yiye, **[94a]** ⁽¹⁾ cemî‘ zahmeti ve kûlincı ve sancısı ve bel ağrısı ve beden süstliği var ise
 gidere ⁽²⁾ ve göz nûrın ziyâde kılur ve yüregın kuvvetlendürüp ve bendenin pâk eder ve
 akan salyarı ⁽³⁾ def‘ eder ve yürek oynamasın ve baş çevrinmesin zâ‘il eder. Dîger sıfat-ı
 habb-ı kûkîyâ, ⁽⁴⁾ eyâric-i faykarâ, on direm türbûd-i ebyaz, ustuhudûs her birinden
 beşer direm ⁽⁵⁾ şahm-ı hanzal, mahmûdeye her birinden üç direm muhkem sahk edüp
 kerefis suyuyla ⁽⁶⁾ habblar edeler nohûd kadarı. Yatacak vakit dört beş dânesin yuda, baş
 marazlarına ⁽⁷⁾ gâyet nâfi‘dür, eger sevdâsı var ise beş direm eftîmûn kata. Dîger kuhl
 kim göze ⁽⁸⁾ cilâ verür, sâhib eder bunu kendi nefsim için tecrübe edüp gâyet ⁽⁹⁾ menfa‘at
 müşâhede etmişim kuhl-ı isfahânı bir miskâl, delinmedük incü bir direm, misk kîrât ⁽¹⁰⁾
 bir cemi‘sin yuyup kurudup muhkem döğüp harîr elekden geçürüp göze ⁽¹¹⁾ çekeler,
 gâyet nâfi‘dür ammâ, tenkiye-i dimâg için gâyet eyüdü. Bir gece yiyüp ⁽¹²⁾ bir gece
 yemeye, buña ma‘cûn-ı tevekkeli derler, balgamı, safrâyı ve sevdâyı ishâl eder. ⁽¹³⁾
 Türbûd miskâl yedi, kerefis miskâl bir, zencebîl miskâl bir, ‘âkırkarhâ miskâl ⁽¹⁴⁾ bir,
 mahmûde direm dört, nâr-ı misk miskâl bir bunları döğüp yeticek mikdârı ⁽¹⁵⁾ ‘asel
 katup ma‘cûn edeler. Dîger şerbet-i müşhil kırk dâne zerdâlû ve kırk ⁽¹⁶⁾ dâne
 Ammasiye erügi ve yigirmi dâne ‘unnâb ve sekiz direm benefşe bu cümlesin ⁽¹⁷⁾ altı yüz
 direm suyla kaynadup tâ yüz direm kalınca andan bir beze süzeler ve bir ⁽¹⁸⁾ miskâl
 râvend-i çînî döğeler bunuñ içine ezeler, sabâh aç karnına içeler eyü ⁽¹⁹⁾ şerbetdür, ishâl
 eder ve ziyâde menfa‘at eder ammâ, yazın gerekdür. Dîger berş-i ‘îsa ⁽²⁰⁾ cimâ‘a
 takviyet verür, menîyi ziyâde eder, susuzluğu keser ve beñzi kızardur, mâlîhülyâyı ⁽²¹⁾
 giderür ve nâzleyi sâkin eder. Ak fülful kırk direm, bezr-i penç yigirmi direm, efyûn
 yigirmi **[94b]** ⁽¹⁾ beş direm, za‘ferân yigirmi direm, pûzîdân beş direm, firfıyûn bir
 direm, sürincân iki ⁽²⁾ direm, şekâkul beş direm, sünbül-i hindi bir direm, ‘ûdü’l-kahr bir

buçuk direm üç eczâ ⁽³⁾ mikdârı balla ma‘cûn edeler. Efyûnun eyûsin alalar ammâ kuru ola, muhkem sahk edeler,⁽⁴⁾ kıvâma gelmiş balla hûb karışduralar bir zarfa koyup isti‘mâl edeler. Diğer gûvâriş-i kâkûle ⁽⁵⁾ def‘-i melâl eder, mi‘deye ‘azîm kuvvet verür, balgamı keser, sevdâyı, safrâyı ⁽⁶⁾ kat‘ eder, dimâğı açar ve fâsid yelleri tahlîl eder ve baş ve dimâğ nâzlesin ⁽⁷⁾ giderür ve cimâ‘a küllî fâ‘ide eder, her ne deñlü etse za‘f müstevlî olmaz. Günlük ⁽⁸⁾ dört direm, kâkûle ve besbâse her birinden dörder direm, fûlful ve zencebîl her birinden ⁽⁹⁾ sekizer direm, sünbül ve mastaki, her birinden ikişer direm, ‘anber ve ‘ûd-ı hindi her ⁽¹⁰⁾ birinden birer direm, za‘ferân on direm bunları döğüp ince elekden geçürüp kefi alınmış ⁽¹¹⁾ nîm-kıvâm balla karışdurup bir zarfa koyup bir miskâl yiye, ‘acâ‘ib göre. Diğer ⁽¹²⁾ ma‘cûn-ı zencebîl ki bel agrısına ve sovucluga ve selesü’l-bevle ve endam sızılarını giderür, ⁽¹³⁾ müfiddür ve bendende olan ‘illetleri giderür, mücerredür. Hemân eczânun eyûsin almak ⁽¹⁴⁾ gerekdür, zencebîl ve agarmış badem her birinden yigirmi beşer direm, karanfil ve dârçîn ⁽¹⁵⁾ her birinden dörder direm, mastakî altı direm, şahdâne, günlük beş direm, za‘ferân ⁽¹⁶⁾ bir direm bunları elekden geçürüp üç eczâ mikdârı ‘asele kıvâm verüp bu eczâları ⁽¹⁷⁾ karışdurup bir direm veyâ bir miskâl isti‘mâl ede. Diğer kara çörek otı ve sinâ‘-i mekkî ⁽¹⁸⁾ ve zencebîl her birinden berâber döğüp karışdurup her sabâh sıhhat-ı beden için yiye ⁽¹⁹⁾ ammâ şerbet eyyâmlarında isti‘mâl olına, ammâ balgam zahmeti için haylî müfiddür. Sinâ‘-i mekkî ⁽²⁰⁾ on iki direm, çörek otı dört direm, yüzerlik, badem içi her birinden altışar ⁽²¹⁾ direm başka başka halledüp ‘asel ile ma‘cûn edüp sabâh ve ahşâm **[95a]** ⁽⁴⁾ isti‘mâl ede. Sıfat-ı cûvâriş-i müferrih, zencebîl, kırfe, cevz-i bevvâ, besbâse, dâr-ı fûlful ⁽²⁾ her birinden beşer direm, efyûn dört direm nâzik sahk edüp andan ma‘cûn edüp ⁽³⁾ şekerle yiyeler. Diğer def‘-i nisyân için mücerredür. Karanfil, ak günlük, üzerlik ⁽⁴⁾ tohmı, şeker her birinden üçer direm ayru ayru sahk edüp birbirine katup her ⁽⁵⁾ sabâh üç direm yiye, nisyânı def‘ ede. Diğer ma‘cûn-ı ıftırîl-i sagîr mi‘deyi kavî ⁽⁶⁾ eyler, ta‘âmı hazm eyler, buhârı dimâga çıkmada komaz, zihni ziyâde eder, nisyânı ⁽⁷⁾ giderür, siñirleri kavî eyler, sovucludan olan dimâgun balgamî marazlarına müfiddür, ⁽⁸⁾ balgamı tahlîl edüp geç kocaldur ve hem gözi kavî eyler ve beñzi hûb edüp bevâsır ⁽⁹⁾ rencine küllî fâ‘ide eder. Saru helîle kabı ve kâbili kabı ya‘nî kara helîle, nîm-kûft ⁽¹⁰⁾ döğilmiş ola ve balıla ve emlec nâzik hal olmuş ola her birinden onar direm ve beş direm ⁽¹¹⁾ eftimûn evvel badem yağıyla karalığın giderüp üç edviye kadarı kefi alınmış balla ⁽¹²⁾ ma‘cûn edüp çînî zarfa koyalar, evlası gümüş hokkadur. Dükeli ma‘cûnlar gümüş hokkada ⁽¹³⁾ olması evladur el

verse müşhil için eyüdü, gündüz 'isti'mâl olına, şerbeti ⁽¹⁴⁾ beş diremdür, yılına dek kuvveti gitmez. Eger arpa içinde saklasalar üç yıla dek ⁽¹⁵⁾ zûrı eksilmez. Dîger ma'cûn-ı nân müferrihdür, ta'âmı hazm eder, bedenüñ za'fin giderür, ⁽¹⁶⁾ nisyânı keser, cimâ'a kuvvet verür ve menîyi muhkem edüp buhârı kat' eder, imtilâyı ⁽¹⁷⁾ giderür ve sidik yolın pâk eder ve ferah verür. Besbâse, havlincân, çörek otı ⁽¹⁸⁾ her birinden birer direm, cevz-i bevvâ ve anîsûn her birinden beşer direm, za'ferân ve 'akırkarhâ ⁽¹⁹⁾ her birinden buçuk direm ayru ayru döğüp elekden geçürüp birbirine idhâl edüp ⁽²⁰⁾ üç edviye kadarı kefi alınmış balla ma'cûn edüp ceviz mikdârı isti'mâl ⁽²¹⁾ edeler. Dîger ma'cûn-ı eftimûn galîz balgamları giderür, pâk eder ve fâlic rencine ki **[95b]** ⁽¹⁾ endam süstlügidür dahı lakve rencine ki ağız ve göz egilmesidür ve sar'a rencine ki bî-hûd ⁽²⁾ olmakdur ve mâlihülyâya bu zikr olanlarıñ cümlesine müfiddür. Eger dilerse beş diremin ⁽³⁾ bir beze bağlayup ısfanâh şôrbâsıyla bişürüp yiyeler veyâ südle kaynadup ol ⁽⁴⁾ sevdâyı ve balgamı sürür, renci giderür ammâ safrâvî kimselere yaramazdur, zîrâ ⁽⁵⁾ susuzlık ve gussa getirür. Dîger ma'cûn-ı ekber yetmiş iki derde devâdur. Her kim buña ⁽⁶⁾ mülâzemet etse 'ömri yüz yıla erişür ve 'ömrinde renc görmez ve sakalı geç ⁽⁷⁾ agara ve gâyetle mukavvîdür. Bu ma'cûnun hâssiyyeti çokdur. Câlînûs hekîm eydür ⁽⁸⁾ Eflâtûn ve Bokrât ve Sokrât ve Aristatâlîs ittifâkla buña ma'cûn-ı ekber deyü ⁽⁹⁾ ad komışlardur, gâyet zîbâ ma'cûndur, mücerrebâtandur. Ceviz ve ak fülful ve 'udü'l- kahr, ⁽¹⁰⁾ karanfil, zencebîl ve şekâkul ve lisân-ı'usfûr, helîlec, 'ud ıslayup sünbül-i hindi, ⁽¹¹⁾ behmen-i ahmer, kine-i ebyaz, reyhân tohmın, helyûn, kerefis tohmı, tere tohmı, turb tohmı, ⁽¹²⁾ sogan tohmı, çörek otı, el-fakr yemişi bu zikr olanlarıñ her birinden onar miskâl ⁽¹³⁾ alup muhkem döğüp elekden geçürüp üç eczâ balla kim kefi alınmış ola, katı germ ⁽¹⁴⁾ olmaya, eczâyı karışdurup bir sırça zarfa koyup her subh u şâm bir koz kadar yiye, ⁽¹⁵⁾ gâyet müfiddür. Dîger eyâric-i faykarâ hûb nesnedür mastakî, za'ferân, sübnül, ⁽¹⁶⁾ habb-ı belesân, 'ud-ı belân, türbüd-i ebyaz, gül, asârûn, selîhe, dârçîn, sabr-ı uskutûrî ⁽¹⁷⁾ her birinden ikişer direm bu cümleyi döğüp ince elekden eleyüp kerefis ⁽¹⁸⁾ suyuyla veyâ çiğ balla habblar edeler gece ile bir niçe dânesin yuda, üç gece ⁽¹⁹⁾ isti'mâl ede, ziyâde gerekmez. Birkaç gece geçdükden soñra dilerse yine yiye, yogurtdan ⁽²⁰⁾ ve ekşiden perhîz ede. Nisyânı giderür ve baş marazlarına ziyâde fâ'ide ede, ⁽²¹⁾ mücerrebdür. Dîger ma'cûn-ı belâdurü'l- kebir ve hüve tiryâkü'l- fâlic ve'l-lakve ve's-

sekte hamâsiyyat [96a] ⁽¹⁾ ve hüve devâ'-i-yeşfi, men sâ'atü'l-beden ve yu'ref⁸³, yangı, ^{84, 85, 86}, ⁽²⁾ ahlâta, zencebîl, 'akırkarhâ, habbü's-sevdâ-i fast ve fülful ve dâr-ı fülful, ⁸⁷, ⁽³⁾ ^{88, 89, 90}, zerâvend, habbü'l-gâr, cünd-i bîdeste, ⁽⁴⁾ şeytarac, hardel, ^{91, 92} ve 'asel, belâdur, ⁽⁵⁾ ⁹³⁽⁶⁾ ve el-baras ve ⁹⁴ ⁽⁷⁾ mikdâr-ı bunduk. Dîger müferrih-i cevâriş, zencebîl, dârçîn, karanfil, dâr-ı fülful, leblebû unı, ⁽⁸⁾ her birinden onar direm, 'ud-ı hindi, kâkûle-i sagir her birinden beşer direm muhkem döğüp ⁽⁹⁾ şekerle cevâriş edeler, dilerse ma'cûn edeler. Dîger ma'cûn-ı uskûf safrâyı, ⁽¹⁰⁾ balgamı sürer, arıdur pâk eder. Sakmûniyâ, türbûd her birinden beşer miskâl, fülful ve kâkûle ⁽¹¹⁾ her birinden üçer miskâl, zencebîl, dârçîn, emlec, karanfil, besbâse, cevz-i bevvâ her birinden ⁽¹²⁾ iki miskâl, üç ezcâ kadarı kıvâma gelmiş balla karışdurup sırça zarfa koyalar, şerbeti ⁽¹³⁾ altı diremdür. Dîger mürebbâ-ı helîle dimâga ziyâde kuvvet verür ve nâzleyi çeker ve sakalı ⁽¹⁴⁾ geç agardur, kum içine gömeler ahyânen üzerine ılıcak su dökeler, beş gün dura gerü ⁽¹⁵⁾ çıkaralar, yuyalar gerü koyalar on gün dura yine çıkaralar yuyalar, her bir dânesi erik ⁽¹⁶⁾ gibi olur ba'dehu bal şerbetiyle od üzerinde az az kaynadalar tâ kıvâma gele. Andan eyü ⁽¹⁷⁾ kıvâma gelmiş balla karışduralar, tâzesi gâyet latîf olur. Dîger mürebbâ-ı zencebîl ⁽¹⁸⁾ şehvet ziyâde kılur, mukâvvîdür ve gözden yaş indüğine eyüdür, çok fâ'ide eder ⁽¹⁹⁾ ve balgamı keser. Zencebîl yigirmi gün su içinde koyalar andan çıkarup bal şerbetiyle ⁽²⁰⁾ âheste âheste kaynadalar kıvâm olıcak, tamâm olur isti'mâl edeler. Eger mürebbâ-ı ⁽²¹⁾ şekâkul şehvet arturur, cimâ'a kuvvet verür. Evvel şekâkulı pâk edeler ve yigirmi [96b] ⁽¹⁾ diremin yigirmi gün su içinde koyalar andan bal şerbetiyle kaynadalar, bişdükden soñra ⁽²⁾ gayr balı za'ferânla kıvâma getüreler içine dâhil edeler ve dârû-yı germden

-
- 83 يعرف
84 ان يند
85 شرح حتى
86 يعرف
87 من كل واحد
88 عشرة دراهم
89 مرقوق المزاج
90 خطبانه
91 من كل واحد
92 خمسة دراهم
93 بليت بدهن اللوز ويغلى بعسل وهو دواء عظيم جيد للسكبة والرشة
94 والعقرب ويجمع الامراض الباردة والشحم الرطب الشربة

dârçîn ⁽³⁾ ve kebâbe ve besbâse birer mikdâr katarlar, gâyet nâfi‘dür. Eger habb-ı câmi‘ safrâyı ve sevdâyı ve ⁽⁴⁾ balgamı sürer, dimâgda olan hıltları tahlîl eder, kulak sagırlığın açar ve isitmelere ⁽⁵⁾ müfiddür ve bevâsıra eyüdü. Eyâric on direm, saru helîle ki çekirdegi çıkmış ola ⁽⁶⁾ ve kara helîle keزالık her birinden yedi direm, mastakî, anîsûn, ‘usâre-i afsetîn ⁽⁷⁾ her birinden ikişer direm sahk edüp elekden geçürüp ılıcak suyla habblar edeler ⁽⁸⁾ şerbeti iki diremdür, gece yudalar. Diğer habb-ı kûkiyâ gövdeden galîz hıltları ⁽⁹⁾ çıkarur ve göze cilâ verür çok fâ‘idesi vardır. Sabr-ı sukûtrî, mastakî her birinden ⁽¹⁰⁾ beşer direm, şahm-ı hanzal, sakmûniyâ her birinden ikişer direm bunları dögüp kerefis ⁽¹¹⁾ suyuyla habblar edeler, şerbeti iki diremdür gece ile yudalar. Diğer habb-ı nâfi‘ sevdâyı ⁽¹²⁾ sürer, uyuzı ve giciyigi giderür. Saru helîle ve kâbilî ve kara helîle ve sabr-ı sukûtrî ⁽¹³⁾ her birinden birer direm, sakmûniyâ buçuk denk, mukl bir denk, tohm-ı şâhterec ⁽¹⁴⁾ bir direm bu cümleyi dögüp eleyüp yine şâhterec suyuyla habblar edeler. Diğer eftîmûn-ı ⁽¹⁵⁾ matbûh ne deñlü sevdâdan hâsıl olmuş ‘illet varsa, def‘ eder. Kara helîle ⁽¹⁶⁾ ve sarı helîle ve kâbilî ve emlec her birinden beşer direm pâk olmuş ola ve lisân-ı sevr ve ⁽¹⁷⁾ besfâyic nîm-kûft ola. Bâdrenbû ve ustuhudûs her birinden dörder direm, ak türbûd ⁽¹⁸⁾ iki direm, şâhterec yedi direm, erik yigirmi dâne, çekirdegi çıkmış kızıl üzüm on ⁽¹⁹⁾ direm bunları dört ritl suyla kaynadalar nısfî kala ve eftîmûnı ketân bezinden ⁽²⁰⁾ bir torbaya koyalar ol bir suyla yuyalar, andan bu suyla kaynadalar bir bahşı kala ⁽²¹⁾ süzeler. Yigirmi direm hıyârşenbe balını katarlar, bir direm gârîkûn ile yogurular, [97a] ⁽¹⁾ bu şerbet içinde ezeler, içeler. Diğer bu ma‘cûn nisyânı giderür ve zihni pâk eder ⁽²⁾ ve zeyrek eder ve mi‘deyi ve cigeri kavî eder ve beñzi kızardur, eski öksürüğü ve sancuları ⁽³⁾ ve bel ağrısı ki sovuksan ola giderür ve cimâ‘ kuvvetin ziyâde eder ve ta‘âmı hazm ⁽⁴⁾ etdürür ve gövdeyi semirdür ve dil ağırlığın giderür ve ıncırık zâ‘il eder ve göz nûrın ⁽⁵⁾ ziyâde eder, cümle sovuksan olan rencleri giderür ve ⁹⁵ olan âdem ⁽⁶⁾ yese sâkin ola ammâ, her sabâh fındık kadarı yiye, bir haftaya dek nesne iftâr ⁽⁷⁾ etmedin yiye. Zencebîl on direm, fülful, karanfil, belâdur her birinden beşer direm, ceviz on ⁽⁸⁾ direm, sünbül, şeytarac-ı hindi, kâkûle, ‘âkırkarhâ, günlük, lisân-ı asâfir her birinden ⁽⁹⁾ beşer direm, za‘ferân bir direm muhkem dögüp ve eleyüp üç eczâ ağırı kıvâma gelmiş ⁽¹⁰⁾ balla ma‘cûn edüp vakt-i hâcetde yiyeler. Diğer terkîb-i sūfūf göze cilâ verür, ⁽¹¹⁾ balgamı keser ve kulaguñ süddesin açar, ağız suyun def‘ eder ve dişlerinin

dibine ⁽¹²⁾ kuvvet verür ve mi‘de yelin zâ‘il eder ve nisyânı giderür. Karanfil, ak günlük, şeker ⁽¹³⁾ her birinden onar direm ayru ayru döğüp eleyüp ma‘cûn edeler. Şerbeti üç diremdür. ⁽¹⁴⁾ Dîger bu da bir fâ‘idesi çok ma‘cûndur, sinâ‘-i mekkî, çörek otı, yüzerlik, mezdekî, ⁽¹⁵⁾ şeker her birinden beşer direm nâzik döğüp ma‘cûn edüp yiyeler, sabahla hale lînet ⁽¹⁶⁾ verür. Dîger def‘-i balgam içün za‘ferân, sünbül-i hindi, dârçîn, selîhe, ⁽¹⁷⁾ mastakî, ‘ûd-ı belesân, habb-ı belesân, asârûn, dâr-ı fülful her birinden üçer direm, ⁽¹⁸⁾ sabr-ı sukûtrî yedi buçuk direm, yüz otuz direm balı kıvâma getirüp eczâları ⁽¹⁹⁾ döğüp eleyüp idhâl edüp sırça zarfa koyup isti‘mâl edeler. Dîger ma‘cûn-ı necâh ⁽²⁰⁾ sevdâyı ve balgamı ishâl eder. Kara helîle ve belile ve emlec her birinden onar ⁽²¹⁾ direm, besfâyic on direm yunılmış ve yumşak döğilmiş ola ve eftîmûn döğilmiş ola, **[97b]** ⁽¹⁾ badem yağıyla ovalar ve dahı türbüd beşer direm ola bunları döğüp eleyeler, kifâyet ⁽²⁾ mikdârı kefi alınmış balla ma‘cûn edüp sırça zarfa koyup hıfz edeler. Şerbeti ⁽³⁾ beş diremden yedi direme dekdür. Dîger ma‘cûn-ı şifâ eski baş agrısına ve cemî‘ ⁽⁴⁾ siñirler agrısına kim sovkdan ola ve her ne deñlü zahmet var ise tagıdur ve balgamı ⁽⁵⁾ giderür ve mi‘deye kuvvet verür ve istiskâyı giderür ve hafakânı zâ‘il eyler ve kavukdaki ⁽⁶⁾ zahmeti zâ‘il edüp cimâ‘a kuvvet verür ve kalbe kuvvet verüp selesü‘l-bevli ⁽⁷⁾ ve kusmagı def‘ eder ve göz nûrın arturur, bevâsırı kat‘ eder, âhlâtı tahlîl edüp ⁽⁸⁾ giderür. Fülful ve cevz-i bevâ her birinden ondörder direm, karanfil beş direm, besbâse yedi ⁽⁹⁾ direm, ‘âkırkarhâ dört direm, za‘ferân tokuz direm, kâkûle dört direm, ‘asel iki eczâ ⁽¹⁰⁾ kadar kıvâma getirüp edviyeyi idhâl edüp hıfz eyleye. Dîger ma‘cûn-ı felâsife ⁽¹¹⁾ mâtdeyi açar ve zihni arturur ve nisyânı giderür, ‘aklı ziyâde eder, balgamı keser, ⁽¹²⁾ ta‘âmı hazm eder, yüregi kuvvetlendirür, nefes yolın açar, yelleri tahlîl eder ve şehveti ⁽¹³⁾ arturur, zekeri kavî eyler, böğürlerde olan sancuları def‘ eder, bendükçeler sızısın ⁽¹⁴⁾ sürer ve arka agrısın giderür ve dişleri berk eder. Bu terkîbe mâtde-i hayât ⁽¹⁵⁾ derler. Emlec, belîlec, fülful, dâr-ı fülful, şeytarac, zencebîl, dârçîn, zerâvend-i müdahrec, ⁽¹⁶⁾ köknâr içi, pâpûnec, hussetü’s-sa‘leb her birinden onar direm bunları döğüp ⁽¹⁷⁾ ince elekden geçürüp ve çekirdegi çıkmış yüz dâne kızıl üzümü muhkem döğüp ⁽¹⁸⁾ halledeler ve iki eczâ mikdârı kıvâma gelmiş bala bu hallolmuş üzümü karışdurup ⁽¹⁹⁾ alışdura, andan eczâyı alışdura bir sırçalı zarfa koyup günde cevz-i rûmî ⁽²⁰⁾ kadar yiye ba‘zı nüshalarda yedi direm râziyâne katmagı câ‘iz görmişler ammâ, misk ⁽²¹⁾ kalbi kavi eder ve bahâdır eder ve havfı giderür anuñ-çün ba‘zı ma‘âcine dâhil eder. **[98a]** ⁽¹⁾ gün

yemeye soñra yine yiye ve eger kara başlu temîz degilse suyla yuyalar, andan balla kıvâm ⁽²⁾ vereler.

Yüz on altıncı bâb: Müfredât-ı edviyelerün hâssiyetin ⁽³⁾ bildürür. Dâr-ı fülful ıssidür, kurıdur. Bağrı sovuk hıtlardan arıdur ve fâlîce ve lakveye ve ⁽⁴⁾ süst endama eyüdur ve yelleri tahlîl edüp kuvvet verür ve menîyi ziyâde eder ⁽⁵⁾ ammâ, çoğı baş agrıdur, ıslâh zamkladur. Bil ki dârçîn ıssidür, kurıdur, ⁽⁶⁾ müferrihdür ve öyken agrısın giderür, istiskâya eyüdur, dimâğı hıtlardan arıdur ve balgamî ⁽⁷⁾ isitmelere eyüdur ve yüzünñ nûrın, sarulığın giderür ve zükâma eyüdur ve gövdeyi ⁽⁸⁾ issi dutar ve süddeyi açar ve mi'deye kuvvet verür ve göze çekseler eyü ola. Ammâ milh ıssidür, ⁽⁹⁾ kurıdur ve balgamı gövdeden arıdur, eti muhkem eder ve hassaları çokdur. Ammâ za'ferân ⁽¹⁰⁾ müferrihdür ve mi'deye kuvvet verür ve talak agrısına ve yürek agrısına nâfi'dür ve bel ⁽¹¹⁾ agrısı ki sovukdan ola def' eder ve cimâ' ârzûsın getürür ve balgam 'ufûnetin ⁽¹²⁾ ıslâh eder ve yüzün rengini hoş eyler ve göze cilâ verür ve yürece kuvvet verür ⁽¹³⁾ ve uyku getürür ve sidük yolın açar ve anuñ yemesi buçuk diremden bir diremdür, artuk ⁽¹⁴⁾ yerse zarardur, ıslâh anîsûn iledür. Dîger zencebîl ıssidür ve kurıdur. Fâlîce ve ⁽¹⁵⁾ lakveye ve sovuklukdan olan renclere eyüdur. Eger anı balla katup yerlerse ne deñlü ⁽¹⁶⁾ dimâğdur süddesi var ise cümle pişmiş balgamı ve sevdâyı giderür ve endam ⁽¹⁷⁾ süstlüğün muhkem eder ve yeli giderür ve fehmi tîz ve gözi rûşen eder ve ta'âmı ⁽¹⁸⁾ sindürür ve cimâ' ârzûsın getürür. Hâssa ki perverde ola hadden ziyâde nef'i ⁽¹⁹⁾ vardur. Dîger inek südi ⁹⁶ve cüzâm gibi ve buña beñzer sayruluklara ⁽²⁰⁾ ve yavuz marazlara içürseler, müfiddür. Dîger at südi sidük yolu bağlanmasına ⁽²¹⁾ eyüdur ve karnı yumşadur ve köhne öksürüğü giderür. Eger deve südi tâzesin içseler **[98b]** ⁽¹⁾ karın bağlar ammâ yine açılır ve deve kığını südine katup içseler, istiskâsı olana ⁽²⁾ müfiddür ve içerüde olan saru suyu sürer çıkarur. Dîger 'avrat südi cümle ⁽³⁾ sevdâlara yekredür ve kurı sayrulukları ve cüzâma ve ⁹⁷ zahmetine küllî nâfi'dür. ⁽⁴⁾ Dîger mahmûde ki sakmûniyâ derler, ıssidür, kurıdur. Safrâyı sürer ve gövdeyi kavî ⁽⁵⁾ eyler ve saç ve sakal dökilmesine ve yarakân rencine eyüdur. Bir kîrâtdan buçuk direme dek ⁽⁶⁾ içeler ve öldürücü otlardandur artuk yerlerse, mi'deye ve cigere ve yürece ziyân eder. ⁽⁷⁾ Islâhı nişâsta ve anîsûn ve ayran ve yogurd ve summâkdur. Dîger misk ıssidür, ⁽⁸⁾ kurıdur.

⁹⁶ سِلْوَدِي

⁹⁷ سِلْوَدِي

Misk-i hâlis dimâğı kavî eyler, göze kuvvet verür ve gönli mesrûr eyler ve kalbi ⁽⁹⁾ berk eder ve yürek ditremesin giderür ve sevdâdan olan sayruluklara ‘azîm ⁽¹⁰⁾ nâfi’dür. Pırlere ve ter mizâclu kimseler kokulasalar, haylî nef’ vardur ve balgamı giderür ve kasık ⁽¹¹⁾ ağrısını ve sovuksan olan marazları giderür ve eger bir kîrât yese dükeli agularuñ ⁽¹²⁾ tiryâkıdür ammâ, issi dimâglu kişiye râyihası ziyân eyler ammâ, ıslâhı kâfûrladur. ⁽¹³⁾ Diğer na’ne issidür. Mi’deye kuvvet verür ve karında olan kurdı kırar ve şehveti ⁽¹⁴⁾ ziyâde eder ve meyl-i cimâ’ etdürür ve hâzımdur, yelleri sürer ve balgamı ahlât ⁽¹⁵⁾ eder ve yekregi oldur ki na’nânun kökinden kurudalar ve anı döğüp suyun içse, ⁽¹⁶⁾ içinden gelen kanın bağlar ve ıncırığa ve yarakân marazına nâfi’dür ammâ, çok yeseler ⁽¹⁷⁾ giciyik getirür ammâ, ıslâhı kerefisledür. Diğer nîlûfer ser dutardur. Baş ağrısına ⁽¹⁸⁾ ve toluñ ağrısına kim issiden ola, müfiddür ve fâsid balgamları başdan çeker, ⁽¹⁹⁾ indirür ve anuñ kokısı issiden olan baş ağrısına eyüdü. Bil ki rafadan ⁽²⁰⁾ yumurta yemek eyüdü, menîyi ziyâde eder ve öksürüğü keser ve yürece kuvvet verür ammâ, ⁽²¹⁾ dâ’im yemek yaramazdur, kabz eder ve kûlinc getirür ve imtilâ eyler ve karında taş bitürür, **[99a]** ⁽¹⁾ anuñ ardınca zencebîl yemek gerekdür. Bil ki sürincân germ hûşkdur. Bendükçe ⁽²⁾ ağrısına ve nıkrîse nef’i vardur, meyl-i cimâ’ etdürür ve yelleri gövdeden sürer ve ⁽³⁾ endamları kavî dutar ve lakve ve fâlîce ve sevdâdan olan hastalıklara fâ’ide eder ⁽⁴⁾ ve eski zahmetleri oñaldur ve ayak ağrısına vericek derhâl giderür, husûsâ ki ⁽⁵⁾ zencebîl ve kemmûnla buçuk diremin yiyeler. Bil ki yogurt issi mizâclu kişilere muvâfıkdur. ⁽⁶⁾ Yekregi oldur ki aşla yiye kim semiz etile pişmiş ola ve üzerine na’ne saçmış olalar ⁽⁷⁾ ve eger şöyle yerlerse sarımsak katup yiyeler ve ardınca tatlu nesne yiyeler ve zencebîl ⁽⁸⁾ çeyneyeler ve ekşi nesnelerden ve yemişlerden hazer edeler, fi’l-cümle yiyecek olurlarsa ⁽⁹⁾ az yiyeler ve cimâ’dan soñra ve derledükden soñra yemeyeler ziyândur. Bil ki kemmûn germ ⁽¹⁰⁾ ve hûşkdur. Mi’denün, bağırsagun süddesin açar, eger bir niçe def’a balla yerlerse ⁽¹¹⁾ istiskâya ve fâlîce ve lakve rencine müfiddür ve bögrek bürûdetin giderür ve yeli sürer ⁽¹²⁾ ammâ, çok yemek ziyândur, yüregin ıslâhı kesir eder. Ve dahı günlük germ ve hûşkdur. ⁽¹³⁾ Hıfza çok fâ’ide eder, fehmi arturur ve hem zihni kavî eyler ve fâ’idesi ⁹⁸⁽¹⁴⁾ ammâ, çok yemek öykene zahmet verür ve kan tevellüd eder ve baş ağrıdur ve eger sirkeyle ⁽¹⁵⁾ veyâ süci ile çok içerlerse yaramazdur helâk eyler, ıslâhı erz-ı Fârisîdür. Bil ki ⁽¹⁶⁾ lisân-ı sevr terdür, müferrihdür.

Gönlü açar ve yürek ağrısına ve ditremesine gâyet müfiddür ⁽¹⁷⁾ ve ne deñlü sevdâvî hasteliklere eyüdü ve öksürüğü giderür. Şekerle bişürüp yiyeler ⁽¹⁸⁾ ve gövdeyi yumşadur. Şerbeti iki diremdür. Eger efyûn dilini külekde kurudup döğüp ⁽¹⁹⁾ dillü ‘avrata yedürseler, mülâyim olup dil vermeye. Eger yağmur yağarken yere degmeden ⁽²⁰⁾ alup bir tava içine koyup kaydada, andan yere komadan boş yumurta içine koyup ⁽²¹⁾ bir yere göme kosalar bî’izni’llâh te’âlâ sâkin ola. Eger incü saru olsa **[99b]** ⁽⁴⁾ leymûn suyuyla ve nişâdurla bir pâk bez içine koyup ovuşdursañ, ag ola. Her kim ⁽²⁾ çig soganı çok yese, baş ağrısı ve şakak ağrısı zuhûr ede ve gözlerin kararda ⁽³⁾ ve sevdâ rencin belürde ve hem balgamı cem’ ede ve sogan kokulamak sam yelinûñ marazın ⁽⁴⁾ def’ eder. Her kim nergisi döğüp kasugına baglasa, her giz susuzluk kâr etmeye. ⁽⁵⁾ Ammâ Câlînûs hekîm eydür her kim süd yese üzerine şarâb içe, siñir bozula ve ayagı ⁽⁶⁾ bükile. Her kim balık ile tâze süd yese hammâma girse renc-i nıkrîse zâhir ola. ⁽⁷⁾ Ammâ ustuhudûs süddeleri açar, gözi cilâlandırur, dimâğı arıdur ve göğüs ağrısına ⁽⁸⁾ müfiddür ve eger üç diremin sirkengübîn ile içseler, sevdâyı ve balgamı ishâl eder ⁽⁹⁾ ve sudâ’ı ve mâlihülyâyı giderür. Eger beş diremin iki direm kesir ile karışdurup isti’mâl ⁽¹⁰⁾ etseler, dimâğı be-gâyet tenkiye edüp arıda. Ve hem ba’zı hükemâ eydür bir direm ustuhudûs ⁽¹¹⁾ balla karışdurup burna tamzursalar, dimâğı be-gâyet tenkiye ede ve mürebbâsın ⁽¹²⁾ yese, ferah vere ve sevdâyı gidere ve kalbi kavî ede. Ve eger çiçeğinden balla veyâ ⁽¹³⁾ şekerle mürebbâ eyleyüp buhârda yeseler, nefse ferah vere ve hem agu içine ve yılan ⁽¹⁴⁾ ve haşerât sokana müfiddür. Ammâ emlec hâssası çokdur kesretinden, ibâ ⁽¹⁵⁾ olınup tahrîr olunmadı ammâ, bir hâssası budur ki beş diremin döğüp berâber ⁽¹⁶⁾ şeker katup andan yagla cerb edüp güneşde beş diremin ılıcak suyla ⁽¹⁷⁾ içeler, gözi nûrlandurup za’fin gidere ve iç ağrısına fâ’ide ede ⁽¹⁸⁾ ve bevâsırı gidere ve balgamı ishâl eder ve bunuñ mürebbâsı zihni kavî eder, ⁽¹⁹⁾ iştihâ getirür ve şarâbı da müfiddür. Ammâ kavunı çok yemek isitme hâsıl ⁽²⁰⁾ eder, zîrâ safrâya döner. Gerekdür ki yemekden soñra üzerine ekşi sirkengübîn ⁽²¹⁾ içe ve birez yürüye, sag yanına yatmaya tâ hazm olıncaya dek. Eger bunuñ birle **[100a]** ⁽⁴⁾ hazm olmaz ise koruk suyun veyâ ekşi enâr suyun içe. Eger aç karnına kavun yiyüp ⁽²⁾ yatsa üzerine nesne içmese, isitme dutar ve kavun üzerine peynîr yemeye. ⁽³⁾ Eger kavun tohmı yese, kavukda olan taşları tagıda, gidere ve kavunı çok yese, ⁽⁴⁾ tuhme olur ve mi’dede kangı hıltı gâlib bulursa aña döner mi’deye mâtde ⁽⁵⁾ verür, hemân tîz kusmak gerekdür. Bil ki kaz eti geç hazm olur ammâ, kanatları ⁽⁶⁾ tîz hazm olur ve kazuñ cigeri gâyet lezîz olur. Bil ki sığır eti gâlîz ⁽⁷⁾ kan

hâsıl eder ammâ, iş işleyene eyüdü. Eger hareket etmez kimse yese, sevdâ ⁽⁸⁾ ve cüzâm ve rub' isitmesi hâsıl olur ve dürlü gussalar ve teşvîşler getürür ⁽⁹⁾ ve talaklu âdem yese ziyâde eder. Bil ki kunduz hâyesinün hâssası ziyâdedür ⁽¹⁰⁾ ammâ, teşennüce ve siñir agrısına nâfi'dür. Eger demüri kızdurup suya baturalar ol ⁽¹¹⁾ suyu içseler, eski ishâli ve bagır çıbanlarını ve talak şişini ve mi'de ⁽¹²⁾ süstliğini def' ede. Eger gögercin eti bögrege müfiddür ve menîyi ve kanı ziyâde ⁽¹³⁾ eder ammâ, anacı yavrusından eyüdü. Eger bugday çeyneyüp it ısırdığına ⁽¹⁴⁾ vursalar, eyüdü. Eger hussetü's-sa'lebi elinde dutsa cimâ'ı kavî eder, eger ⁽¹⁵⁾ içse ziyâde eder, sakankûr kuvveti gibi kuvveti olur. Vakıt olur ki balla mürebbâsın ⁽¹⁶⁾ ederler, tuhfe olur bunuñ bir dürlüsü olur, kızıl yaprakları olur anuñ ⁽¹⁷⁾ dahı gayr gûne hâssaları olur. Tuzlu balık yeseler üzerine bal şerbeti ⁽¹⁸⁾ içseler, zararın def' eder. Bil ki da'im mercimek yeseler, gözde perde iner, mi'deye ve bagırsaklara ⁽¹⁹⁾ yel getürür ve çok zararı var. Eger bişürürlerse bârî sirkesiz bişürmeyeler ve eger ⁽²⁰⁾ çok yerlerse cüzâm renc getürür ve şişler getürür. Eger sirkeyle ve koruk suyuyla ⁽²¹⁾ bişürseler kan galebesin gidere ve eger balla karışdurup yeseler, istiskâya **[100b]** ⁽¹⁾ müfiddür. Egerçi çorbasıyla gargara etseler, hunnâka eyüdü. Bil ki lûk ⁽²⁾ meşhûrdur. Semiz kişiler yese, arıkladur ve hafakâna fâ'ide eder. Eger iki diremin sirkeyle ⁽³⁾ sabâhdan içseler süddeleri açar, 'âzâya kuvvet verür, eger yusalar andan isti'mâl ⁽⁴⁾ etseler fâ'idesi ziyâdedür ammâ çöplerin arıdalar, havânda zerâvend ile ve kaynamış suyla ⁽⁵⁾ dökeler andan sahk edüp süzeler ve ol suyu koyalar durula, andan süzeler ⁽⁶⁾ dibine çökeni alup gölgede kurudalar ve bir sırça zarfa koyup isti'mâl edeler, ⁽⁷⁾ zıkr olan fâ'ideleri verür. Bedeli üç bölükden iki bölügi kadar râvenddür ve yavrusı ⁽⁸⁾ kadar asâründür, iki üç bölügi kadar tebâşîrdür. Bil ki leymûn mi'deyi kavî eder ⁽⁹⁾ ve iştiâ getürür, ağız kokusun eyü eyler ve kalbi kavî eyler, yaramaz hıltları eyü eder ammâ ⁽¹⁰⁾ kendü gec hazm olur, nef'i çokdur ve mi'denün harâretin def' eder ve eski isitmeleri ⁽¹¹⁾ ve şarâb zahmetine müfiddür. Ve suyun içseler safrâyı kat' ede ve tarlamagı gidere ⁽¹²⁾ ve kusmagı keser ve baş agrısının giderür ve hafakâna ve iki günde bir isitme dutana ⁽¹³⁾ ve ağır hastalığına müfiddür. Dîger gül suyu dimâgı kavî eder, hafakânı giderür, ⁽¹⁴⁾ nefesine ferah verür. Eger mazmaza etseler diş diblerin muhkem eder. Eger göze ⁽¹⁵⁾ sürseler, issiden olan agrısını sâkin eder. Eger içseler ogunmagı gidere ve kan ⁽¹⁶⁾ tükürmege müfiddür. Eger başa sürseler, agrısının gidere ve çok sürinseler sakalı ⁽¹⁷⁾ tîz agarda. Dîger rûşenây bir taşdur ki andan bakır çıkarurlar. Eger yaksalar bir pâresin ⁽¹⁸⁾ bala baturup oda koyalar, kızarınca andan çıkarup yine bala

baturup oda koyalar ⁽¹⁹⁾ bir niçe def'â bu uslûb üzere edeler tâ içi taşı göyünince andan isti'mâl ⁽²⁰⁾ edeler. Vakit olur kim yürürler göze sürme ederler gözdeki perdeyi giderür ⁽²¹⁾ ve eger çam sakızın ile bişürüp karışdurup katı şişlere vursalar, artuk **[101a]** ⁽¹⁾ etlerin gidere, tâze etler bitüre. Eger tûtiyâ etseler gözde olan sarı suyu ve irini ⁽²⁾ gidere ve gözi kavî eyleye. Bil ki egir nâfi' nesnedür, isti'mâl etseler yâ suyun içseler ⁽³⁾ beñzi gökcek edüp iç agrısın gidere ve cimâ'a ve dil ağırlığına ve bahaka ⁽⁴⁾ ve barasa ve teşennüce eyüdü. Eger suyun içseler kasık yarıldugına ve bağırsak ⁽⁵⁾ agrısına ve meflûclere ve şişmiş kişilere müfiddür, bir niçe gün isti'mâl ⁽⁶⁾ ede. Bunun bedeli kemmündür yâ üç bölükden bir bölüğü kadar râvend-i çînîdür. Dîger ⁽⁷⁾ vaşak kürk gâyetde kızdurur ve cimâ'a fâ'ide eder, bögrek ve arka zahmetlerine ⁽⁸⁾ müfiddür, da'im giyen bevâsır zahmetinden emîn ola. Dîger tavuk eti mu'tedildür. ⁽⁹⁾ 'Aklı arturur, avâzı sâf eder, tîz hazm olur ve tavuguñ eyüsi oldur ki ⁽¹⁰⁾ yumurdlamamış ola ve horusuñ eyüsi oldur ki ötmemiş ola. Dîger yaş peynîr ⁽¹¹⁾ bâriddür. Balgam arturur, kurusu ve tuzlusı yâbisdür, geç hazm olur, mi'deye ⁽¹²⁾ ziyân eder, safrâyı arturur ammâ, bedeni kavî eyler. Dîger yüzümdür, yıldırımına ziyân ⁽¹³⁾ eyler, safrâyı arturur, âdemi semirdür. Koz yâbisdür. Baş agrıdur, safrâ arturur. ve dahı ⁽¹⁴⁾ findık baş agrıdur ve safrâ arturur ve geç hazm olur ve menîyi ziyâde eder, öksürige ⁽¹⁵⁾ eyüdü mi'deyi açar. Fıstık eyüdü, yürege, mi'deye kuvvet verür, cigerüñ süddesin ⁽¹⁶⁾ açar nef'i çokdur. Ve dahı kapuz suyu safrâ kat' eder, balgam arturur ve susuzluğu ⁽¹⁷⁾ kandurur. Bil ki bâzincân yâbisdür. Yaramaz sevdâlar arturur, başa ve göze ziyân ⁽¹⁸⁾ eder, kanı yandurur. Islâhı tatlu yağıla ve semiz etle bişmekdür. Bil ki tomalan ⁽¹⁹⁾ bârid ve ratbdur. Sevdâ ve balgamı arturur, yaramaz marazlar tevellüd etdürür. Bil ki ⁽²⁰⁾ mârûl safrâyı kat' eder ve kanı sâfî eder, uyku getirür ammâ çok yemeyeler muhâlifdür, ⁽²¹⁾ göze karañuluk getirür. Ammâ, ısfanâh bârid ve ratbdur. Yel ve balgamı azdur, öksürige **[101b]** ⁽¹⁾ eyüdü, safrâvî kanı kat' eder. Bil ki kişnic mi'deden buhârı başa çıkmaga ⁽²⁾ komaz ammâ, yemesi gözi karardur, gönli harâb eder, menîyi kurudur. Bil ki şalgam ⁽³⁾ hârr ratbdur. Çok gıdâ verür, menîyi arturur, bevli idrâr eder, gözi kavî eder, ⁽⁴⁾ semirdür. Ve dahı sarımsak balgamı kat' eder, yeli tahlîl eder, kanı yandurur, ⁽⁵⁾ safrâyı arturur, göze ve dimâga zarâr eder. Gâlibâ bu zararlar çig yemesindedür ⁽⁶⁾ ve seferlerde eyüdü, zîrâ her gün bir dürlü hevâ ve bir dürlü su içir. Ve dahı ⁽⁷⁾ turb mi'denün balgamların kat' eder, ta'âmı hazm etdürür. Ve dahı arpa ⁽⁸⁾ suyu bârid ve yâbisdür. Mahmûmlara eyüdü, harâreti giderüp mizâcı sovudur, ⁽⁹⁾ hıltları bişürür, bevli idrâr eder ve safrâyı kat' eder

ve uyku getirür ve öksürüğe ⁽¹⁰⁾ eyüdü, buhârî dimâga çıkmaga komaz, bârid tabî'ata yaramazdur. Arpayı döğüp ⁽¹¹⁾ kabuğun giderüp çölmege on beş agırı suyla koyup kaynadalar, şöyleki beş ⁽¹²⁾ bahşından bir bahş kala, süzüp suyun içeler. Ve dahî şâhtere safrâyı ⁽¹³⁾ ve sevdâyı ishâl eder, uyuzı ve giciyiği giderür, bevli idrâr eder. Ve dahî ⁽¹⁴⁾ kâbilî mi'deye müfiddür. Yaramaz hıtları çıkarur, azacık ishâl eder. Eger ⁽¹⁵⁾ da'im yeseler beñzi hûb ve tâze eder ve geç kocaldur ve hıfzı ziyâde eder, cüzâm ⁽¹⁶⁾ rencine ve kulunca ve istiskâyâ ve baş ağrısına ve talaga ve kumaga ve göñül ⁽¹⁷⁾ dönmesine ve hafakâna müfiddür. Bir kimesne kâbilînün çekirdeği çıkmışından ⁽¹⁸⁾ bir dânesin tâ eriyince çeynese ba'dehu yudsa, buña müdâvemet eylese, ol ⁽¹⁹⁾ kişi kocalmaya ve diş dibi muhkem ola ve kalbi ferah üzere ola ve yaramaz kanları ⁽²⁰⁾ gidere. Ve dahî benefşe sovukdur. Safrâdan ve kandan olan baş ağrısına müfiddür ⁽²¹⁾ ve uyku getirür ve dimâgun harâretine eyüdü ve mizâcî latîf eder. Ve dahî **[102a]** ⁽¹⁾ karanfil germ hûşkdur. Za'îf dimâga kuvvet verür, haylî mukavvîdür, mi'deyi ⁽²⁾ kuvvetlendirür ve göze su inmegi men' eder ve yürege ferah verür. Ve dahî sünbül ⁽³⁾ issidür ve kurudur. Dimâga kuvvet verür ve bağırsak yellerin açar ve balgamı ishâl ⁽⁴⁾ eder. Bil ki papâdyâ issidür ve kurudur. Siñirlere kuvvet verür, sevdâvî ⁽⁵⁾ sayruluklara eyüdü ve anı kaynadup suyna otursa bögrekdeki taşı arıda, ⁽⁶⁾ tahlîl ede. Bil ki besfâyic germ ve hûşkdur. Mi'deyi kavî eyler, yeli sürer, süst ⁽⁷⁾ endamlığı giderür. Üç diremin çorbaya katup yeseler sevdâyı ve balgamı sürer, ⁽⁸⁾ edviyeye katarlarsa iki diremi yeter. Ve dahî demür hindi serd ve hûşkdur. İshâl ⁽⁹⁾ eder, isitmelere müfiddür, kusmagı ve susuzluğu keser. Ve dahî cevz-i bevvâ germ ve hûşkdur. ⁽¹⁰⁾ Yelleri sürer, mi'deyi kavî eyler, iştiâ getirür, ağız râyihâsın eyü eder, endama kuvvet ⁽¹¹⁾ verür ammâ, baş ağrıdur ziyâde olsa ve hûb keyfî vardır. Ve dahî topalak ⁽¹²⁾ germ ve hûşkdur. Ağız kokusun hoş eder ve diş etlerin bitürür, berk eder. Mi'deyi, ⁽¹³⁾ cigeri kuvvetlendirür, iştiâ getirür ve yelleri sürer ve bögreği issi eder, zihni ⁽¹⁴⁾ ziyâde eder. Ve dahî 'udü'l-kahr germ ve hûşkdur. Balgamı gövdeden sürer, ⁽¹⁵⁾ mi'deyi arıdur, diş ağrısın giderür, süst endama eyüdü. Ve dahî havlincân ⁽¹⁶⁾ germ ve hûşkdur. Bögrek ağrısına, kulunca ve menî ziyâde arturmasına müfiddür. ⁽¹⁷⁾ Ve dahî mastakî germ ve hûşkdur. Mi'deye kuvvet verür, zihni pâk eder, balgamı ⁽¹⁸⁾ sevdâyı dimâgdan çıkarur, havâssı hadden ziyâdedür. Ve dahî oglak eti ⁽¹⁹⁾ nâfi'dür, eyüsi kara oglak etidür, hafîf olur, tatlu lezîz olur, menfa'ati ⁽²⁰⁾ ziyâdedür ve etlerüñ eyüsi oldur ki ne ziyâde semiz ve ne ziyâde arık ola. Koyun ⁽²¹⁾ eti nâfi'dür, sevdâvî kişiye ziyâde müfiddür. Ve dahî turrâç hastelikden **[102b]** ⁽¹⁾

kalkmış za'îflere nâfi'dür ammâ, tabî'atı kabz eyler ve zihni pâk eder, hâtûnların (2) südin ziyâde eder. Ve dahı keklik eti menî ziyâde eder, tîz hazm olur, (3) istiskâya eyüdü ve gövdeye kuvvet verür ve mi'deyi issi eder. Ve dahı serçe eti (4) menî ziyâde eder, bârid mizâclu kişilere muvâfıkdur. Ve dahı süglün eti latîfdür (5) ve mu'tedildür, turrâc etinden eyüdü. Ve dahı keçi eti yaramazdur, sevdâ arturur, geç (6) hazm olur ve marazların muharrikidür. Ve dahı geyik eti germ ve hûşkdur. Kulunca ve fâlice (7) müfiddür. Mizâcı soğuk, yubûseti olan kişilere yaramazdur. Eger tendürüst kimseler (8) yeseler, yağla ve ekşi ile bişürüp yiyeler kim ziyân eylemeye. Ve dahı at eti issidür. (9) Kalan etlerden tîz hazm olur ammâ çok yemeyeler, sevdâ tevellüd eder. Ve dahı deve eti (10) katı germdür. Yel dutan kimselere eyüdü, soğuk renclü âdemler yese müfiddür ammâ, sirkeyle (11) yeseler tîz hazm olur. Hazreti peygamber 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm buyurmuşdur, (12) kuru üzümün çekirdeğinde renc var, etinde şifâ buyurmuşdur. Her kim aç karnına (13) yigirmi bir dâne kızıl üzüm yese ol gün gövdesine yaramaz nesne görmeye, kuvvet (14) vere. Nitekim 'Arab hükemâsı demişdür 99 (15) Ve dahı tatlu enâr mi'dede safrâ bulursa safrâyâ döner, bogazı (16) ve gögsi yumşadur, öksürüğe müfiddür ve menî ziyâde eder ve beyne kuvvet verür. (17) Ve dahı tatlu badem yağı âdemi semirdür, öksürüğe eyüdü, cigerün ve talagun süddesin (18) açar, menî arturur. Encîr ile yiyeler ammâ çok yemeyeler. Ve dahı eftîmûn germ ve hûşkdur. (19) Balgamı gövdeden pâk eder ve fâlice ve lakveye nâfi'dür ve sevdâyı ve mâlihülyâyı (20) giderür, eger bir diremden iki direme dek yeseler ishâl eder ve eger ta'âm bişürürken (21) elli diremin bir beze bağlayup içine bıraksalar böyle kaynasa ol ta'âmdan yiyeler [103a] (1) nâfi' ola ve eftîmûn koca kişilere muvâfıkdur, safrâvî kimselere yaramazdur, soğukluk (2) ve gussa getirür, ıslâhı kesire iledür.

Yüz on yedinci bâb: Şol (3) 'alâmetleri bildürür kim hastelige sebep nedür. Kan gâlib olmakdan olursa (4) 'alâmeti oldur ki uyku çok gelür ve çok ister, kan alıcak vakitler geçecek gövde (5) ağırlanur ve burun kanar ve ağız yarı tatlu olur ve çıbanlar çıkar ve beñzi kızıl (6) olur ve düşde kızıl nesneler görür ve havâssı mükedder olur. Ve eger safrâdan (7) olursa 'alâmeti oldur ki ağız yarı acı ola ve gözi ve beñzi sarı (8) olur ve düşinde sarı nesneler göre ve issi nesneler göre ve bevli sarı ola. (9) Eger balgamdan ise 'alâmeti oldur ki ağız yarı çok olur ve hazm za'îf (10) ve gövdesi süst olur ve ağırlanmak

99 إلى الطبيب من أكل الخبز مع الزبيب لا يحتاج في عجمه

ve az susamak ve kâhil olmak ve düşde ⁽¹¹⁾ sular ve yağmurlar ve soğuklar görmektür ve gövdesi soğuk olursa bevli ak ⁽¹¹⁾ ve galîz olur. Eger sevdâ galebesinden olursa ‘alâmeti oldur ki arık ⁽¹²⁾ olur ve gövde ve beñiz kara olur ve ta‘âm iştiâsı kavî olur ve uyku gelmek ⁽¹³⁾ ve fâsid fikirler eylemek ve korkulu karañuluklar ve uçurumlu yerler görmek ve bevli siyâh ⁽¹⁴⁾ renk olmakdur.

Yüz on sekizinci bâb: Evvel yazda ve yay faslında ⁽¹⁵⁾ ve güz eyyâmlarında ne isti‘mâl etmek gerekdür anları bildürür. Evvel yaz olıcak kan ⁽¹⁶⁾ almak gerekdür ve müşhil etmek ve kusmak gerekdür. Ve dahı yay faslında hareket eyleyüp ⁽¹⁷⁾ gölgede rahat olup oturmak gerekdür ve gövdeyi kızdurur nesne yemeye, yaş ⁽¹⁸⁾ yemişlerden erik ve hıyâr ve karpuz yiye, soñra sikencübîn sükkeri içmek gerekdür, ⁽¹⁸⁾ müte‘affin olmaya ve kusmak hâcet olursa kusa, issi ta‘âmlardan ictinâb ⁽¹⁹⁾ ede. Güzin çok cimâ‘ etmeye ve soğuk suya girmeye ve katı soğuk su içmeye **[103b]** ⁽⁴⁾ ve başın soğukdan sakına ve gecede ve gündüzde başın ısıcak duta ve eger takayyüd ⁽²⁾ etmeye zükkâm ve nâzle hâsıl olur, yemişlerden çok yemeye, hammâmın mu‘tediline gire, ⁽³⁾ kayden sakına. Ammâ, kışın issi donlar giyüp galîz gıdalar yiye, meselâ herîse ve ⁽⁴⁾ erişte ve birinc ve sâ‘ir bunlara müşâbih olanları yiye, ekşi yemeye ve kayden hazer ⁽⁵⁾ ede. Eger bir kimesne ayuñ 16 gününde kan aldursa, uyuz çıbanın ⁽⁶⁾ gidere. 17 gününde aldursa tâ bir yıla dek hasta olmaya. 18 gününde aldursa, ⁽⁷⁾ süstligi gide. 19 gününde aldursa, her giz meflûc olmaya, 20 gününde aldursa baş ⁽⁸⁾ ağrısı görmeye. 21 gününde aldursa, yürek oynamasın gidere. 22 gününde aldursa ⁽⁹⁾ ağız kokusun gidere. 23 gününde aldursa göz nûrın ziyâde ede, endâmın muhkem ede. ⁽¹⁰⁾ 24 gününde aldursa, harâretten ve şiş rencinden emîn ola. 25 gününde aldursa, ⁽¹¹⁾ zeyreklik getüre. 26 gününde aldursa, merg-i müfâcândan emîn ola. 27 ⁽¹²⁾ gününde aldursa, hâtrından endişeler gide. 28 gününde aldursa, bedene kuvvet ⁽¹³⁾ vere. 29 gününde aldursa yaramazdur, hazer ede. 30 gününde aldursa zarardur ⁽¹⁴⁾ ve ayuñ onlarında almayalar, mazarratı ziyâdedür, bu üslûb üzere ‘amel olına. ⁽¹⁵⁾ Diğer Âdem peygamber ‘aleyhi’s-selâm hazretinden menkûldur, yay faslında evvel ⁽¹⁶⁾ günlerinde her gün râziyâne tohmından bir direm berâber şekerle yeseler, ol yıl ol kişi ⁽¹⁷⁾ hasta olmaya.

Yüz on dokuzuncu bâb: Mu‘âleceler tedbîrin ⁽¹⁸⁾ bildürür. Gece sayruya gıdâ vermeyeler, meger ki kuvveti za‘îf ola, dükeli sayrulara ⁽¹⁹⁾ sevinmek ve göñli sevdüğü kişiyi görmek ve hoş kokular kokulamak ve hoş âvâzeler ⁽²⁰⁾ işitmek ve mahbûb yüzün görmek gâyet eyüdüdür. Meselâ kaçan kim issi ola veyâ ⁽²¹⁾ soğuk ola, issiden olana soğuk

gıda yedürmek gerekdür ve sovk şerbetler [104a] ⁽¹⁾ içürmek gerekdür. Ve eger sovk marazda içürden ve taşradan issi gıdâlar vermek ⁽²⁾ gerek ve şerbetler vermek gerek ve eger kan bulanık olursa kan almak gerekdür. Eger kuvveti ⁽³⁾ tahammül ederse hacâmat etmek gerek. Eger kuvveti za'îf olursa, sovk şerbetler ⁽⁴⁾ içürmek gerekdür. Şarâb-ı verd-i tarî ve hummâs ve şarâb-ı leymûn ve şarâb-ı demürhindi ve ⁽⁵⁾ sikencübîn bu makûle içüreler. Eger tabî'atı ishâl olursa şarâb-ı verd-i mükerrer ⁽⁶⁾ gül suyuyla veyâ nîlûfer ile içüreler. Ve eger siñirler ve göğüs za'îf olsa veyâ ⁽⁷⁾ öksürük olsa ekşilerden sakınmak gerek. Eger safrâ galebe ederse matbûh fâkihe ⁽⁸⁾ vereler, sonra müşhil vereler. Bil gil ki kan almak tenkiye-i bedendür ve istifrâg ⁽⁹⁾ gereklüdür ammâ hatâsı çokdur, üstâd hâzık olmayıcak. Ammâ hacâmatun hatası ⁽¹⁰⁾ yokdur ve baldır hacâmat etmek, belden aşaga olan zahmetlere müfiddür. Bil ki âsân ⁽¹¹⁾ mu'âlecelerle maraz zâ'il olmak mümkündür, kavî mu'âlece eylememek yekdür. Mâdâm ki ⁽¹²⁾ gıdâlarla ve şerbetle maraz zâ'il ola, katı müşhil ve katı otlar vermemek gerekdür, ⁽¹³⁾ a'zâlarda â'zâ-ı ¹⁰⁰ dimâgdur ve kâlbdür takviyyet eylemek gerekdür za'îf ⁽¹⁴⁾ olmaya, zirâ bedenüñ bünyâdı bunlar geledür/bunlarunladur pes kaçan kim sayrunuñ kuvveti za'îf ⁽¹⁵⁾ olsa ferâric çorbası ve mae'l- lahmki etüñ karacasıdur, ufak nohûd gibi dogramak ⁽¹⁶⁾ gerekdür. Birez sakız ve birez 'ud ve birez sandal katup bir yeñice çölmege koyalar, agzın ⁽¹⁷⁾ kapayup hamîrle sıvayalar, od üzerine koyup karşı çalkayalar, tamâm et kokusu çıkup ⁽¹⁸⁾ bişince andan ol eti sıkup suyun alalar, içüreler ve mizâcına münâsib nesneler ⁽¹⁹⁾ vereler. Kaçan kim sayrunuñ issi gitse üstine sovk su saçmak gerekdür ve kebâb ⁽²⁰⁾ olmuş kızıl et kokusu üsti za'ferânlanmış ola ve issi etmek kokusu ki ⁽²¹⁾ üstine misk veyâ kâfûrlu gül suyu saçılmış ola ve tâze hıyâr suyu [104b] ⁽¹⁾ kokulaya ve şarâb-ı verd-i tarî ve şarâb-ı tuffâh ve kâvzebân suyuyla ve söğüt ⁽²⁾ yaprağı suyu, gül suyuyla içüreler ve ferâric çorbasın gül suyuyla içüreler.

(3)Yüz yigirminci bâb: Kan almak tedbîrin bildürür. Sovuk günlerde ⁽⁴⁾ sovk mizâclulardan kan almayalar, zarardur ve kuvvet za'îf olıcak ve gövdede katı ⁽⁵⁾ agrı olıcak ve isitme nevbeti vaktinde ve hammâmnda çok oturmuşdan almamak gerekdür ⁽⁶⁾ ve on dört yaşından evvel ve altmış yaşından sonra kan almakdan hazer etmek ⁽⁷⁾ gerekdür ve kan alduktan soñra tuzlu nesne yemeyeler yaramazdur, zîrâ bahak ve uyuz ⁽⁸⁾ getürür, yazın katı sabâhdan alup kışın kuşluk vaktinde almak gerekdür. Her kim ⁽⁹⁾

kan alıcak issi giderse mukaddem şarâb-ı tuffâh ve şarâb-ı sefercel ve şarâb-ı rummân⁽¹⁰⁾ ve şarâb-ı verd-i tarî gibilerden vermek gerekdür ve kan aldukda çıkan kan kara⁽¹¹⁾ olursa rengi dönince akıtmak gerekdür. Meger ki za‘f galebe ede ve baş tamarından⁽¹²⁾ ki aña kifâl derler, bu boynından yukarusın arıdur. Gövde tamarından aşağıya⁽¹³⁾ bâsilîk derler, bu boynından aşağısın arıdur şol tamar ki ekhel derler, gövdeyi⁽¹⁴⁾ ayaga dek arıdur. Ve dahı koca kişilerden ve oglancıklardan kan almayalar. Bir kişi⁽¹⁵⁾ kan alsa rafadan yumurta yiyüp ve şeker şerbeti içe ve şişek eti birle gıdâlar⁽¹⁶⁾ yiye, gâyet nâfi‘dür. Ve dahı gussalu kimseden veyâ kakımış veyâ cimâ‘ etmiş veyâ⁽¹⁷⁾ hammâma girmiş yâ ishâl olmuş veyâ za‘îf olmuş kişilerden kan almaya,⁽¹⁸⁾ muhâtaradur. Eger kulak ardında olan tamar kim aña halefû‘l-üzn derler, andan kan⁽¹⁹⁾ alsa nisyânı men‘ eder ve talak rencine müfiddür. Eger iki dudak arasında⁽²⁰⁾ iki tamar vardır aña ‘ırkû’ş-şefeteyn derler, andan kan alınsa diş dibi kanamasına⁽²¹⁾ ve dudâk yarılmasına müfiddür. Bil ki kan aldıklarında eger neşterden hatâ erse nişânı **[105a]**⁽¹⁾ oldur ki tamaruñ yanları gök olursa kolı dahı kızıl olur ve sancur ve şişer.⁽²⁾ ‘Îlâcı oldur ki eger sag yanından ise bir iki günden soñra sol kolından kan⁽³⁾ alalar ve eger sol kolında ise sağından alalar ve ol kolın yukarı dutup⁽⁴⁾ birez ovalar ve kabak için südle kaynadup ol tamar üzerine vuralar, dört⁽⁵⁾ yanına gül yağı süreler. Eger bunlar hâzır bulunmaz ise zeyt yağıyla, bezrle⁽⁶⁾ yumurta kaygasın ısıcak ol tamar üzerine vuralar andan merhem-i basilîkûn⁽⁷⁾ veyâ merhem-i kâfûr uralar. Eger kan durmazsa neşter öte geçerse bir bagırsagın döğüp⁽⁸⁾ merhem gibi edüp tuz katalar, yumuta sarusıyla karışdurup eski penbeye sürüp⁽⁹⁾ üzerine vuralar, bağlayalar üç gün dura. Andan penbeyi zeyt yağıyla ve ılıcak⁽¹⁰⁾ sücüyle yuyalar, ba‘dehu yuyalar, ba‘dehu koparalar, merhem vuralar cum’aertesi⁽¹¹⁾ ve penç-şenbîh günü zinhâr kan aldurmazlar, bir sa‘at vardır kan durmaz helâk⁽¹²⁾ eder, yahtemildür ki ol sa‘ate râst gele.

Yüz yigirmi birinci bâb:⁽¹³⁾ Buhrân eylemeklik tedbîrin bildürür. Buhrân mâtde ile tabî‘at çekişdüğine derler,⁽¹⁴⁾ tabî‘at gâlib olursa sıhhat olur, mâtde gâlib olursa helâk eder.⁽¹⁵⁾ Buhrân vakti olıcak sayru hablar buhrânun koyusı ru‘âfla olur ya‘nî burın⁽¹⁶⁾ kanıyla olur andan kıyas ile olandur, andan idrârı bevlle olandur, andan terle⁽¹⁷⁾ olandur, dükeli sayruluklar gece ziyâde olur. Üçüncü ve dördüncü, beşinci⁽¹⁸⁾ ve altıncı ve yedinci, tokuzuncı, on birinci, on üçüncü, on yedinci, on sekizinci,⁽¹⁹⁾ yigirmi birinci, yigirmi dördüncü, yigirmi yedinci, otuz birinci, otuz dördüncü, otuz⁽²⁰⁾ yedinci, kırkıncı ammâ, buhrân eyüsi oldur ki dördüncide ve yedincide ve otuz birinci,⁽²¹⁾ otuz dördüncü,

otuz yedinci, kırkıncıda ola ve nâkıs buhrân oldurki üçünde [105b] ⁽¹⁾ veyâ beşinde veyâ tokuzında veyâ on üçünde veyâ on yedisinde ola. Yavuz buhrân oldur ki ⁽²⁾ altıda yâ yedide yâ sekizde ola yâ onında yâ on ikide yâ on beşinde yâ on altıda ⁽³⁾ yâ on tokuzında ola. Bûkrât hekîm eydür kırk günden soñra olan buhrâna i'tibâr ⁽⁴⁾ yokdur ve buhrânun tafsîlleri gâyet çokdur ammâ, bunda ihtisâr olındı.

⁽⁵⁾ **Yüz yigirmi ikinci bâb:** Nabz ve ba'zı kârûreyi ve hastenüñ eyü ve yaramaz ⁽⁶⁾ 'alâmetlerin bildürür. Eyü 'alâmet oldur ki sayrılığına sâbir ola, kuvveti ve beñzi ⁽⁷⁾ hoş ola ve ta'âma iştiâsı ola. Uykudan soñra hafîf ola, sağlığında ⁽⁸⁾ nîce yatarsa sayrılığında eyle yata, 'aklı bile ola nefsi hoş ola. 'Îlâc ⁽⁹⁾ oldukça eyülüğe döne. Ve dahı sersâmdan soñra aksırmak ve safrâvî isitmeden ⁽¹⁰⁾ soñra sivilceler çıkarmak eyüdür. Yavuz 'alâmet oldur ki sayru dembedem tarlığına ⁽¹¹⁾ sıçraya, nefesi mütevâtir ala ve 'aklı muhabbit olmak mevte delâlet eder, issi marazlarda ⁽¹²⁾ el ayak sovumak husûsâ kim ishâli dahı ola. Bunuñla kuvvet ve ta'âm iştiâsı ⁽¹³⁾ sâkıt olur, mevte delâlet eder. Kaçan nefes ve ter yaramaz koksa, nabzı belürse, ⁽¹⁴⁾ katı za'îf belürse mevte yakınlığına delâlet eder. Kaçan göz görmez ve kulak işitmez ⁽¹⁵⁾ olsa ve çalkoyun yatsa ve ellerin ayakların ovar etse yaramazdur ve her dem döşeginden ⁽¹⁶⁾ sıyrılıp aşaga varsa 'alâmet-i mevtdür ve arka üstinde yatup agzı açık ⁽¹⁷⁾ kalmak ve ayakları katı egilmek veyâ birbirine tolaşmak 'alâmet-i hayr degildür veyâhûd ⁽¹⁸⁾ da'im karnı üzere yatup kalmak 'akılsızlığına delâlet eder. Meger ki ağrısı ola ⁽¹⁹⁾ dişlerin kıcıldatmak yaramazdur yâ mevte yâ cünûna delâlet eder ve hiç uyku gelmemek ⁽²⁰⁾ yaramazdur. Ve eyü 'alâmet oldur ki hasta ta'âm göricek sevine ve sag yaña ve sol ⁽²¹⁾ yaña yatmak ve ellerin ve ayakların birez egmek ve boynın egmek ve gövdesi togru olmak. [106a] ⁽¹⁾ Şîre içinde ol hardeli bir niçe def'a ovalar, kuvveti şîreye çıka ve ol torbanuñ ⁽²⁾ içine bir taş koyalar bir iple asa koyalar küpüñ ortasında tura tâ kuvveti şîreye ⁽³⁾ çıka ol şîre kaynayup köpüğün bırakmaz olur, bu kurı üzümünden yekdür, azmaz. Dîger ⁽⁴⁾ şarâb-ı râsen ki anduz şarâbidur, ziykû'n-nefese ve agulu cânavar sokdugına ⁽⁵⁾ müfiddür ve sidügi ve hayzı yüridür ve gussayı giderür ve yelleri tagıdur ve nefese ⁽⁶⁾ ferah verür ki kuvvet verür ve süddeleri açar ve mâlîhülyâyı giderür ve yan başı ⁽⁷⁾ ağrısına ve mafsallar sızısına fâ'ide eder ammâ, çok isti'mâl etmeyeler gâh gâh ⁽⁸⁾ içeler ve eger döğüp sıkup suyn içseler de olur. Dîger cüvâb budur, ⁽⁹⁾ bârid ratbdur. Fâ'idesi budur ki hıltları bişürür ve idrâr-ı bevl eder ve safrâyı ⁽¹⁰⁾ kat' eder, uyku getürür, öküsürüğe müfiddür, dimâğı ter edür, buhâr dimâga ⁽¹¹⁾ çıkmaga komaz, mizâcî bârid kişiye ziyân

eder. Arpayı dögeler andan çölmege koyalar ⁽¹²⁾ içine on beş arpanuñ agırı su koyalar, kaynaya tâ kim sunuñ beş bahşından ⁽¹³⁾ bir bahş kalınca andan süzeler suyn hastaya içüreler, nâfi' dür. Dîger balgam ⁽¹⁴⁾ ve safra için anîsûn, üzerlik, çörek otı her birinden beşer direm, gül yaprağı ⁽¹⁵⁾ iki direm, ammasiye erügi 'aded elli bunları iki yüz direm suyla kaydada ⁽¹⁶⁾ üç bahşdan iki kala andan süzüp elli direm şeker ile tekrâr kaydada, tamâm ⁽¹⁷⁾ üç muglâb olur. Dîger cülâb issidür, kuvvet verür ve ta'âm iştihasın ⁽¹⁸⁾ getirür ve sidik yolın işledür ve sovuq sayrulara fâ'ide eder. Terkîb budur meselen ⁽¹⁹⁾ bir bal iki su karışdurup kaynadalar şöylekim üç bahşdan bir bahş kala, ba'dehu ⁽²⁰⁾ ocakdan indürüp köpügin alalar andan mastakî ve karanfil ve dârçîn ve za'ferân ⁽²¹⁾ dögüp soñ kaynamasında bile katarlar andan bir küpe koyalar, gerek oldukça **[106b]** ⁽¹⁾ suyla şerbet edüp içeler nâfi' ola, bâhûsus pîrlerin bâbıdur. Dîger şarâb-ı na'nâ ⁽²⁾ kusmaga ve gönül dönmege ve ıncırığa gâyet müfiddür. Tatlu ve ekşi enâr suyu ve birez ⁽³⁾ na'nâ katup kaynadalar andan süzeler. Birer rıtl suya iki rıtl şeker katarlar, kıvâma ⁽⁴⁾ getirüp bir zarfa koyup mahallinde isti'mâl edeler. Dîger şarâb-ı sandal yüregi kuvvetlendürür ⁽⁵⁾ ve göğüs renclerine ve tendürüslüğe müfiddür. Pes gerekdür ki ak sandalı dörpileyüp ⁽⁶⁾ kettân bezine koyalar andan suyla kaynadalar süzeler, şekerle kıvâma getüreler. Dîger şarâb-ı tût ⁽⁷⁾ hunnâka eyüdür. Bir rıtl tût, üç rıtl suyla kaydap süzüp şekerle ⁽⁸⁾ kıvâma getüreler. Dîger sirkengübîn-i büzûri safrâyı keser, isitmeye müfiddür ve susuzluğu ⁽⁹⁾ giderür ve cigeri sovuudur. Ekşi enâr suyu üç rıtl ve sirke bir rıtl ve şeker iki ⁽¹⁰⁾ rıtl kıvâma getüreler, gaflet edüp bıkmayalar, bir sırçalı zarfa koyalar andan isti'mâl ⁽¹¹⁾ edeler. Dîger mâû'l-cübn göyinmiş hıtları ve sevdâyı ishâl eder ve bagırsakları ⁽¹²⁾ pâk eder, husûsâ kim eftîmûn ve hıyârşenbe katup içeler. Dîger lu'ûk-ı hıyârşenbe ⁽¹³⁾ safrâyı sürer, tabî'atı telyîn eder, ıssılığı giderür, mi'deyi pâk eder. Evvelâ hıyârşenbeyi ⁽¹⁴⁾ suyla ezeler, bir rıtl suyına buçuk rıtl şeker katarlar, galîz olunca kaydada. Dîger ⁽¹⁵⁾ rubbû'r-rummân susuzluğu keser, isitmeyi giderür. Ekşi enârın suyn alup kaynadalar bir bahş ⁽¹⁶⁾ kalınca ve birez na'nâ katarlar andan şekerle 'akdedeler. Dîger karabaşlunuñ çiçegin ⁽¹⁷⁾ alup vezn edeler, üç ol deñlü 'aseli kömür üzerinde kaynadalar. Ocakdan indürüp ⁽¹⁸⁾ birez sovumaga başlayıcak kefin alalar, gerü kömür odı üzerinde yap yap kaydap ⁽¹⁹⁾ kıvâm vereler ve bir sırçalı zarfa koyup evvel bahârda ve kışda eyüdür ve eger yazın ⁽²⁰⁾ katı ıssilerde yerse bir pây gülbeşeker ve iki pây karabaşlı karışdura yiye, ⁽²¹⁾ ziyâde nâfi' dür ammâ, sovuqlarda hemân sâfi yiye ve üç dört gün yiye ve iki üç **[107a]** ⁽¹⁾ eyüdür. Evvel ki nabzı bildürür. Nabz ki uzun ve tîz

ata, bevlî kızıl renk ola, gövdesi ⁽²⁾ issi ola. Kan galebesine delâlet eder, evvel emirde kan alalar ve şarâb-ı ‘unnâb ⁽³⁾ vereler ve arpa lu‘âbın vereler ve nabız ki tolu ola ve tîz ve katı ata ve bevlî sarı, ⁽⁴⁾ tûrunc renginde za‘ferâna mâ‘il ola ve gövdesi yanar, agzını bârid ve ter, başı agrur ⁽⁵⁾ mecâlî olmaz. Evvel emirde bâsîlik tamarından kan alalar, sovk şerbet vereler ⁽⁶⁾ içi kabz olmaya, cevâb vereler katun tuzluguyla. Ammâ ‘alâmet-i balgam budur ki ⁽⁷⁾ nabz süst ve kâhil ola, bevlî ak ola. Kan almayalar, mukavvî şarâblar vereler ⁽⁸⁾ ve issi gıdâlar vereler. Bir kimesne düşinde sayıklasa veyâhûd dışın kıcıldatsa ⁽⁹⁾ ve döşeginden turup gitmek istese, ‘ilâc sabâh birkaç gün şeker şerbeti ⁽¹⁰⁾ veyâ bal şerbeti içüreler ve gıdâsı tatlu ve ter ni‘metler ola ve şarâb içüreler ⁽¹¹⁾ ammâ, berk ser-hoş olmakdan hazer ederler. Eger bunuñla olmazsa bir ölmüş kişinüñ ⁽¹²⁾ ayak kabın alalar ve ol kişi uyuyup sayıklarken ol ayakkabınun tabanıyla ve üç kerre ⁽¹³⁾ agzına vuralar, bu hûyuñ kesilsün ayırık etme diyeler veyâhûd bir uyanık kişi ⁽¹⁴⁾ ¹⁰¹ol sayıklayan kişiyi ayagı ökçesiyle üç kerre berüden öte ve öteden ⁽¹⁵⁾ beri geçe ayırık etmez ola. Ve dahı bir kişinüñ nabzın dutmak murâd etseler gerekdür ki ⁽¹⁶⁾ kakımış olmaya veyâ korkmış olmaya veyâ sevinmiş veyâ açlıktan za‘îf olmuş veyâ ⁽¹⁷⁾ tokluktan sakîl olmuş veyâ hareket etmiş olmaya tâ ki nabız ma‘lûm ola, bu ⁽¹⁸⁾ ahvâller olıcak ma‘lûm olmaz. Ve dahı kârûreyi bildürür. Sabahdan aç ⁽¹⁹⁾ karnına nesne yemeden ve içmeden bevlî ede, bakalar bir gün evvelden kârûrenün rengin ⁽²⁰⁾ tagayyür edecek nesne yemeye za‘ferân gibi ve tere gibi. Zîrâ bunlar kârûrenün rengin ⁽²¹⁾ tagyîr eder ve gerekdür kim susuz veyâ aç ve uykusuz veyâ kakımış olmaya, üç sâ‘atden sonra [107b] ⁽¹⁾ kârûreye bakalar pes evvel kârûreye bakalar. Eger rengi tûrunc kabı gibi olursa ne ⁽²⁾ galîz ve ne rakîk olmayup mu‘tedil olup sâfî olursa hılt bişdüğine ⁽³⁾ delâlet eder. Eger kızıl olursa kan galebeligine delâlet eder, eger katı kızıl veyâ ⁽⁴⁾ katı kara olup sâfî ve rakîk olursa balgam galabesine delâlet eder. Eger ⁽⁵⁾ katı saru ve rakîk olursa safrâ galebesine delâlet eder ve her kârûre ki ak veyâ saru ⁽⁶⁾ veyâ kızıl ola, yaramazdur helâklige delâlet eder. Kârûre ne kadar kim saru veyâ kızıl ola ⁽⁷⁾ ol kadar harârete delâlet eder.

Yüz yigirmi üçüncü bâb: Eşribeler ⁽⁸⁾ nice bişmek gerek anı bildürür. Her nesnenün şerbeti tabî‘atı gibidür ve her şerbeti bişürmekde ⁽⁹⁾ kâ‘ide budur ki sulu yemiş ola. Alma, ayva ve enâr, kâsnî, şâhterec, leymûn, hummâs ⁽¹⁰⁾ bunları döğüp suyn almak

gerekdür ve andan kaynadup kefin alduktan sonra şekerle ⁽¹¹⁾ yâ balla kıvâma getürüp vakt-i hâcetde isti'mâl etmek gerekdür. Ve eger susuz ⁽¹²⁾ nesneler ise benefşe veyâ gül ve nîlûfer, ustuhudûs ve haşhâş ve circîr ve 'unnâb ⁽¹³⁾ ve demürhindi ve mersin gibi bunları suda kaydada, kuvveti çıkınca süzüp balla ⁽¹⁴⁾ veyâ şekerle kıvâma getürüp sırça zarfa koya. Ve issi marazların şerbeti şekerle bişe ⁽¹⁵⁾ ve kabz eyliccek şerbeti balla bişüreler ve şerbetlerde balı şol kadar bişürmek gerekdür ki ⁽¹⁶⁾ şerbetin bişürdükleri nesnenün kokusu ve tu'mı belüre iken tatlu olmaya ⁽¹⁷⁾ ve kış şerbetlerinin kıvâmı mu'tedil ve yazın bişenün galîz gerekdür, ekşimeye. Sovuk ⁽¹⁸⁾ şerbetler sovu suyla yâ kâvzebân veyâ nîlûfer suyuyla ola. Ekser şerbetlerin mikdârı ⁽¹⁹⁾ yigirmi beş direm ola ammâ, gül ve benefşe şarâbı çok kaynamaya hemân rengi tagyîr ⁽²⁰⁾ olunca kaynamak gerekdür. Eger gülün veyâ benefşenün mükerrerin bişürmek dilerse ki ⁽²¹⁾ müşhil ola çok suyla kaydalar, rengi tagyîr olunca andan sıkup girü ol suya **[108a]** ⁽¹⁾ gül midür veyâ benefşe midür bırakalar üslûb-ı evvel üzere beş kerre böyle edeler ⁽²⁾ veyâ on kerre böyle edeler, iştiâya eyüdü ve tohumla çok kaynamak gerekdür ve çiçekler ⁽³⁾ az kaynamak gerekdür. Eger nîlûfer ve gül ve benefşe ve gayrı yaprakları koparup bir tencere ⁽⁴⁾ yarusı su koyup kaydalar. Bu çiçeklerin kangısının yaprağın murâd ederlerse ⁽⁵⁾ vâfirce bir kaynar suya bırakalar hemân ki çiçeklerin rengi tagyîr ola, çiçeği çıkarup ⁽⁶⁾ eliyle sıkı yabana ata bir gayrî çiçek koya anide böyle ede, fi'l-cümle dört ⁽⁷⁾ beş def'a böyle ede, andan ol tencerede olan suyu yap yap kaydada tâ cûlâb ⁽⁸⁾ gibi ola. Bir çanak mikdârı su kala çıkarup bir sırça kaba koyalar ba'dehu şekeri ⁽⁹⁾ suyla ezüp ocakda yap yap kaydada ve yumurta ağıyla kefin ala. Kıvâm ⁽¹⁰⁾ mertebesine vardukda bu çiçek suyundan bir kimesne geceyle yap yap buga ⁽¹¹⁾ koya ve biri durmayup karışdura ve gâh gâh lezzetin göre. Eger çiçek tu'mı ⁽¹²⁾ şekerden zâhir olursa eyüdü, çok koyılmaya ki acı olmaya. Ve eger kebâb etmek ⁽¹³⁾ murâd ederse berk ola sefere götürmek kabil ola mezkûr şekerle gece ile ⁽¹⁴⁾ çiçeklerin suyundan koydukda yine şekeri gece ile vâfir karışdırı helvâcılar ⁽¹⁵⁾ helvâ karışdurdığı gibi varur, berk olur. Eger şeker olmaz ise eyü balla bişüre ⁽¹⁶⁾ balı bir tencereye koyup ocakda birez kaydada ve yumurta ağıyla kefin ala, kıvâma ⁽¹⁷⁾ getüre andan ol çiçeklerin suyundan nice ki şekerle koyardı karışdururdu yine ⁽¹⁸⁾ öyle ede. Ve dahı şarâb-ı gül harâreti giderür, susuzluğu keser, kandan ve safrâdan ⁽¹⁹⁾ olan isitmeleri giderür, tabî'atı yumşadur ve kuvvet verür ve gönli ferah eder. ⁽²⁰⁾ Gerekdür ki eyü açılmış tâze kızıl gül yaprağı dört ritl alup bir sırça kaba koyalar, ⁽²¹⁾ üstine on ritl kaynar su koyalar bir gün bir gece dura

andan ol güli [108b] ⁽¹⁾ sıkalar, su eseri kalmaya ve ol suyu bir taş çölmege koyalar, kaynadalar tâ nısfî ⁽²⁾ kalınca. Andan ol suya dört rıtl ak şeker kata, yap yap azacık od ile ⁽³⁾ kaydada, kıvâma gele indirüp bir zarfa koya yap yap vakt-i hâcetde isti'mâl ⁽⁴⁾ ede. Ve dahı şarâb-ı benefşe gâyet nâfi'dür. Tâze benefşe yapragın veyâ kurusun ⁽⁵⁾ bir buçuk rıtl üzerine dört rıtl su koya, azacık ateş ile kaydada tâ benefşe ⁽⁶⁾ ağırınca kala ve kuvveti suya çıka andan indirüp muhkem sıkı ve ol suyu ocaga ⁽⁷⁾ koyup üzerine dört rıtl hâs şeker koyalar ammâ, sehilce ateş ile aheste kaynadalar ⁽⁸⁾ ve kefini alalar, kıvâm buldukda, indüreler karışduralar. Ba'dehu bir sırça kaba koyup ⁽⁹⁾ istedükde isti'mâl edeler ve her dürlü çiçek şarâbı böyledür ve böyle bişer. Enârun ⁽¹⁰⁾ menfa'ati binihâyedür suyu hoş, nârun dânesi kızıl ola. Ağac bıçagla kesüp ⁽¹¹⁾ dânesin alup suyu sıkalar ve süzeler sâfi ola. Her iki vakıyye enâr suyu ⁽¹²⁾ bir vakıyye şeker dâhil edüp kaynadalar, kefin alalar ve içine na'na koyalar yap yap ⁽¹³⁾ kaynadalar, kıvâma gelince andan indirüp bir zarfa koyalar. Ve şarâb-ı tüffâh ziyâde nâfi'dür, ⁽¹⁴⁾ almanuñ eyüsü ki kurdı olmaya bir pâre şalla muhkem sileler ve ağac bıçagla dört ⁽¹⁵⁾ pâre edeler ve üşigin gidereler. Ba'dehu bir taş dibek içinde döğeler hallola andan ⁽¹⁶⁾ sıkup suyun alalar, sâfi edeler ve kaynadalar. Nısfî kalınca bir vakıyye şekere ⁽¹⁷⁾ ol kaynamış sudan buçuk vakıyye koyalar tâ kıvâmı bulınca andan indirüp bir sırça zarfa ⁽¹⁸⁾ koyup isti'mâl edeler.

Yüz yigirmi dördüncü bâb: Edviyelerden ⁽¹⁹⁾ yağ ne vecihle çıkdugın bildürür. Her nesnenüñ yağı tabi'atı gibidür. Eger yağ ⁽²⁰⁾ çıkarmak murâd edinürseñ meselâ pâpâdyâ ve nergis gibi, yüz direm yağını kırk direm ⁽²¹⁾ çiçek karışduralar, şişe içinde koyup kırk gün güneşde terbiye eyleyeler. **Ve dahı [109a]** ⁽¹⁾ işeyüp sag tuz eküp üzerine vurup bağlayalar, bir gece dura olmazsa kepegi ⁽²⁾ kaynadup tuzla vuralar. Eger açılıp yagar olursa dâ'imâ soğuk suyla yuyup ⁽³⁾ eski penbe vuralar ve eger azup harâb olursa omuzınuñ iki yanınıñ altından ⁽⁴⁾ deleler, at kılın geçüreler. Üzerine milhce vuralar ayran ve su aşagasından yol ⁽⁵⁾ bulup işleye ammâ, yürütmeyeler. Eger gâyet eskiden ise bir niçe yerden dag ⁽⁶⁾ vuralar yâhûd ol cerâhatün üstini daglayalar, yeñi cerâhat ola andan bitürici ⁽⁷⁾ otlar vuralar, güneşe karşı yuyup eski penbe vuralar, eyü ola ve eyü olduğu ⁽⁸⁾ takdîrce binmege, yaramaz inişde girü açılır, hemân olası tebdîldür, sebebi ⁽⁹⁾ dürlü ikran olmakdan olur. Eger atda cerîme olsa âdem tersin bir bez üzerine ⁽¹⁰⁾ yaku edüp bağlayalar, bir gece dura. Eger sagılmazsa kepegi sirkeyle kaynadup tuz ⁽¹¹⁾ katup üzerine vuralar yâ kil ile sirke vuralar veyâ tâze olduğu gibi bir tavuguñ ⁽¹²⁾ karnın yarup

üzerine vuralar gide ve eger yumşanursa bir iki yerden neşter ⁽¹³⁾ ile dürteler, delinüp sarı su aka üzerine bezr süreler. Eger atıñ ⁽¹⁴⁾ beslemesi murâd olunursa yerini pâk dutasın sidügin ve tersin basmaya ve yemini ⁽¹⁵⁾ gün var iken vereler ve kaba kuşluk vaktinde suyn vereler, ikindüde bir ⁽¹⁶⁾ dahı vereler ve üç günde bir kerre bineler ve uyansız komayalar ve gâh gâh tuz ⁽¹⁷⁾ vereler, tîmârını da ihmâl etmeyeler, murâd üzere beslene, ardı öñi bite at ⁽¹⁸⁾ koşan gâzîler at segirdürken üzerinde söz söylemeyeler, zîrâ atıñ sem‘i ⁽¹⁹⁾ vardur söze mukayyed olur, eksik segirdür ve çokda üzengi ile bögrin ⁽²⁰⁾ dögmeye. Ve dahı darü‘l- harbde aygıra binmek gerek. Her ne deñlü zahm ziyâde ⁽²¹⁾ ise sâcîn selâmete çıkarur, meger ki siñürine zarar ermiş ola. **[109b]** ⁽¹⁾ Ve dahı at bıçılğan olsa rakkî sâbûnla issi suyla muhkem yuyalar andan birez ⁽²⁾ bal isidüp ve birez kızıl boya karışdurup süreler, giderür. Ve yâhûd kızıl boyayla ⁽³⁾ sirkeyi karışdurup süreler, hemân ‘ilâc-ı evvel bıçılğan üzere harzeme süreler ⁽⁴⁾ tüyi gitdükdün soñra gûgird süreler gide ve bıçılğan eyü olmaga başladukda toñuz ⁽⁵⁾ yağın issidüp bıçılğan üzerine süre, eyü ola hem tüyin bitüre. Aña ilâc bir ⁽⁶⁾ mikdâr encîri sarı sirkede ısladalar bir gece dura sabâh issi suyla ⁽⁷⁾ ‘arakî sâbûnla bıçılğanı muhkem yuyalar suyn kurudup bu ıslanmış encîri hûb ⁽⁸⁾ ezüp bir beze yaku edüp bıçılğan üzerine bağlayalar, gide. Ammâ at yemin yese ⁽⁹⁾ yüzerlik tohmından üç kerre yemine katar, eyü ola. Ve dahı atıñ diline nazar edeler ⁽¹⁰⁾ eger dili mercimek gibi kırmızı olursa ol kızaran yerleri neşter ile deşüp ⁽¹¹⁾ şekerle tuzı karışdurup diline sürüp kavî vereler. Ve dahı ol at kim ⁽¹²⁾ semirmeye, ebemgümeceñüñ tohmın yemine. katar, semirde. Amma at kim öksüre, yemini ⁽¹³⁾ yemeye lâbada tohmı yemine katar, öksürügi gide. Eger evelek tohmın yemine katsalar ⁽¹⁴⁾ öksürügi gide. Dahı at kim ¹⁰² olsa altı kesdane kadar bugday hamîrin oda ⁽¹⁵⁾ gömeler bişe, andan ısıcakla ol ¹⁰³ vuralar, bağlayalar eyü ola. Eger ata bit ⁽¹⁶⁾ düşse zeyt yağın süciden donmış sirkeyle karışdurup muhkem çalkaya ⁽¹⁷⁾ andan atıñ yelesine ve kuyrugına süreler, gide. Ve dahı kabak çekirdegin ⁽¹⁸⁾ arpasına katar yiye, bit düşmeye. Eger su kokar olsa at içmese ol suyuñ ⁽¹⁹⁾ balçığından atıñ burnına süre, ol suyu içe. Eger atıñ sidügi dutılsa ⁽²⁰⁾ fûlfuli dögüp üzerine koyalar, açıla. Eger at sakagu olsa sarmısagi dögüp ⁽²¹⁾ iç yağıyla karışdurup atıñ burnına tamzurular, eyü ola. Eger at **[110a]** ⁽¹⁾ sanculansa gözi öninde olan tamardan kan alalar, gayet mücerrebdür.

102 قیر

103 قیر

Eger at ⁽²⁾ belin agrıtsa ve yolcu olsa gerekdür ki kuyruğı yerinden dört barmak ⁽³⁾ yassılığınca dutup dahı iç tarafınıñ tamarından kan alalar, eyü ola. Eger katı ⁽⁴⁾ arpa dutsa âdem sidügiyle yaş külin karışdurup bulamaç edüp burnından koyalar, ⁽⁵⁾ mücerrebdür. Eger at kolın agrıtsa kuru bir koyun derisin ısıcakla alup üzerine ⁽⁶⁾ işeyüp ve eflâk tuzın eküp atıñ omuzı üzerine koyup muhkem saralar, ⁽⁷⁾ üç gün üç gece dura. Ba‘dehu döndürüp zıkr olındığı gibi bi-‘aynihi yapagı ⁽⁸⁾ tarafın vuralar ol mikdâr tura andan gidereler, eyü ola. Eger atıñ dili ⁽⁹⁾ şişse dili altından bir niçe yerden neşter ile kan alup şîrûgan ⁽¹⁰⁾ yagı süreler. Eger at öksürük olsa uvacık sümüklü böcekleri kabıyla ⁽¹¹⁾ atıñ yemine katarlar yiye, bir niçe gece ede, mücerrebdür. Aña ‘ilâc tokuz dâne tavuk ⁽¹²⁾ yumurtasın gâyet keskin sirke içine koya, üç gün dura andan çıkarup ⁽¹³⁾ görürler yumşak olmuş, atıñ bogazına koyalar yuda, mücerrebdür ammâ üç gün ⁽¹⁴⁾ edeler, üçer yumurta. Diğer ‘ilâc 20 direm biyân dibi ve 20 dâne tâze encîr ⁽¹⁵⁾ ve 50 direm kara üzüm şarâbla kaynadup bir niçe gün çanagla bogazına ⁽¹⁶⁾ dökeler, eyü ola. Eger atıñ iki ayagına mâdde dökilse ol bir mâddedür ki ⁽¹⁷⁾ kolı şişer, ayaklar deprenmez. ‘Îlâcı oldur ki iki kışından kan alalar, hatmî ⁽¹⁸⁾ yapragın, papâdya ve ısırgan dikenini ve kepek ve sarımsak sapı bunları sarı ⁽¹⁹⁾ sirkede kaynadalar sirkesi gide, ısıcakla ayagına bağlayalar bir gece dura eyü ⁽²⁰⁾ ola. Eger peynîr tulumın tuzlu ola şarâbla haşlayalar ısıcak ayagına saralar ⁽²¹⁾ bir gece dura ve gündüz bineler, durmaya. Eger mâdde bir yere cem‘ olup tomalup **[110b]** ⁽¹⁾ dursa uñ özin karışdurup üzerine vuralar, bağlayalar dura. Eger atıñ ⁽²⁾ ayagı intişâr olsa ya‘nî siñirleri gerilse nişânı budur ki yürüyemez, debelenür, ⁽³⁾ ol bir ‘illetdür ki atıñ boynından iner siñirlerin dutar. ‘Îlâc sag tuzı ⁽⁴⁾ südle kaynadalar gâyet kavî olsun derseñ nişâdur katasın ısıcakla ⁽⁵⁾ ayaklarına vurasın, üzerine şarâb vurasın, bağlayasın açılmazsa atıñ ⁽⁶⁾ dizinüñ üsti yanından kan alasın bir ince tamar vardur kanı andan ⁽⁷⁾ alasın ve beş dâne yumurta sarusın yogurup ma‘cûn gibi edesin bir ⁽⁸⁾ pâre beze sürüp ol tamar üzerine vurup berk bağlayasın bir hafta ⁽⁹⁾ dura ve atı baglu dutasın, suya çekmeyesin bir zamân dura, eyü ola. Eger ⁽¹⁰⁾ atıñ ayagı sıracı olsa nişânı budur ki başcugız gibi çıkar, irinlenür. Tîzcek ⁽¹¹⁾ tımâr olmaz ise yanından bir dahı çıkar yayılır ayagı şişer, aksar ve kış ayagında ⁽¹²⁾ dahı olur. ‘Îlâcı oldur ki görindüğü gibi şekerle daglayalar ve görünmez ise ⁽¹³⁾ uşagı sirkeyle halledüp merhem gibi ede andan bi denk sıçan otı katup ⁽¹⁴⁾ eski penbe ile üzerine vuralar, bir gece dura, yarındası açalar yag süreler. ⁽¹⁵⁾ Eger at topuğın çalsa geyik kayışına ışıklar düzüp topuğuna bağlayalar, ⁽¹⁶⁾ birkaç gün bineler ol hûyın kese, ayırık topuğın çalmaya.

Eger at baldırgan yese ⁽¹⁷⁾ karnı şişüp hastalansa ekşi yogurt içüreler, eyü ola. Eger at çayırda ⁽¹⁸⁾ muhâlif otlar yese, süd içüreler hûb ola. Ve dahı bir çayırda atlar muhâlif ⁽¹⁹⁾ otlar yediler niçesi kırıldı, bir tatar onda bulındı bal şerbeti içürün dedi ⁽²⁰⁾ içürdiler, sıhhat buldu niçesi can çekişirken şifâ buldı. Eger at sakagu ⁽²¹⁾ olsa zeytûn yağıyla ‘arakî şarâbla karışdurup içüreler, mücerrebdür. Eger **[111a]** ⁽¹⁾ at hastalansa veyâ sanculansa bu dört ırmaguñ ismini atıñ dört ayagınuñ ⁽²⁾ tırnağı üzerine yazalar her birin bir tırnağına inşâ’âllah şifâ ola, zîrâ bunlar ⁽³⁾ cennetden çıkmışdur, Ceyhûn, Seyhûn, Fırât, Nîl. Eger at uyuzı için ⁽⁴⁾ 3 direm râvendi, 4 direm gülâbla ezüp içüreler, eyüdür ammâ üç def‘a böyle ⁽⁵⁾ edeler, mücerrebdür. Dîger ‘ilâc anduz kökin dograya ve birez tuz ve birez kurum katup ⁽⁶⁾ kaydada tâ bulamaç gibi olınca ba‘dehu atı yuyup üç gün süre, her sürende atı ⁽⁷⁾ yuya. Dîger at sıracasına gök sûsenün kökin yemine katup yedüre, ⁽⁸⁾ mücerrebdür. Dîger atıñ arkası kalksa yumurtayı kabıyla döğüp melhem gibi edüp ⁽⁹⁾ birez üstübi üzerine sürüp ol şişen yere vuralar, bir gece dura ⁽¹⁰⁾ def‘ ola. Eger at sanculansa yüz direm sirkeye yüz direm su katup bogazına ⁽¹¹⁾ dökeler, def‘ ola. Ammâ at kim ¹⁰⁴ gösterse kurbagayı yarup üzerine ⁽¹²⁾ bağlayalar, bir günden ziyâde durmaya zarardur ve sümüklü böcek de eyüdür. Eger ⁽¹³⁾ gözindeki belene vursa kuyruğı altından iki üç barmak mikdârı dutup ⁽¹⁴⁾ keseler bıçak arkası deñlü ola, mücerrebdür. Eger at gözinde kîsine âdem sidügin ⁽¹⁵⁾ tamzursa eyü ola, mücerrebdür. Eger atı arpa dutsa fındıktan azacık efyûn ⁽¹⁶⁾ ezüp içüreler, mücerrebdür. Eger at gözinde kîsene şeble eflâk tuzın berâberce ⁽¹⁷⁾ yumşak döğüp gözine koyalar, şifâ ola. Eger at gözinde kî olsa kalemî ⁽¹⁸⁾ jengârı gözinüñ bıñarına koyalar, şifâ ola. Eger at arpalansa gâyetde keskin ⁽¹⁹⁾ esrâr yogurup yedüreler, meşhûrdur. Eger at sıracasına dili ucından kesüp ⁽²⁰⁾ boynına asalar kangı tarafda ise mücerrebdür ammâ, atıñ eyü sıfatları oldur ki ⁽²¹⁾ yüce boylu ola veyâhûd orta boylu ola ve elâ gözlü ve yogun inciklü ola **[111b]** ⁽¹⁾ ve hûb sûretlü ola ve kamış kulaklu ola ve iki kulagınuñ arası geyñ ⁽²⁾ ola ve dişleri uvak ola ve aşaga dudagı yukaru dudagından uzun ola ⁽³⁾ ve cümle kemikleri kısa ola ve uyluğı tolu ola ve böğürleri küçük ola ve açuk ⁽⁴⁾ gözlü ola ve hâyesi yerinde tüyi olmaya ve kışınıñ arası ve kirpikleri ve hem eñegi ⁽⁵⁾ altı cümle siyâh ola ve her nesneyi tîz görür ola ve iki kışınıñ arasına ne geyñ ve ne ⁽⁶⁾ tar ola ve yolca giderken iki kulagını işâret ede ede gide ve kendüyi terazûlayup ⁽⁷⁾ gide. Öñine ne gelürse ok gibi tîz sıçrayup geçe

irkilüp turmaya öñi ⁽⁸⁾ yumrı olursa biri yeri küçük olursa ol at kıymetlü ola, zîrâ ⁽⁹⁾ gâyet hünerlü olur üstine bindüğünde kâhil yürümeye, revân yürüye, enişde ⁽¹⁰⁾ ve yokuşda ve düzde bir kâ'ide üzere yürüye ve suya tîz meyil eylemeye ve kısarak ⁽¹¹⁾ göricek tîz kişneye ve beli ince olup ve kolañ yerinüñ tüyi uvacık ola ⁽¹²⁾ ve tırnakları uzun ve kara ola ve hem ökçesi degirmi ola ya'nî deve tabanlı ⁽¹³⁾ olmaya ve yilisi bitdüğü yeri ince ola ve boynıyla omuzı düz ola ve arkası ⁽¹⁴⁾ balık arkası gibi ola, yagırı etlü ola ve hurdları yogun ola ve kuyruğun ⁽¹⁵⁾ yukarı götüricek tîz yine ¹⁰⁵ ve bilekleri yogun ola ve aşagaları yumrı ⁽¹⁶⁾ olmaya ve kış ayaguñ ön ayagından aşırı ve yürürken ve kaşancak iki ön ⁽¹⁷⁾ ayagina yakın etmeye bil ki ara yerine kaşana ve beli uzun olmaya ve yüricek kuyruğun ⁽¹⁸⁾ egmeye ve arpasın tîz tîz çeyneye ve kaşancak belini bükme ve nâgâh belinlemeye ve yolda ⁽¹⁹⁾ kara görse kışın kışın gitmeye ve eger sag eyegüsinden sol eyügüsi eksik ⁽²⁰⁾ olsa gâyet eyüdü, hünerlü olur ve suya ugrayıcak ve ahura basıcak sag ⁽²¹⁾ ayagın evvel basa. Eger sol ayagın evvel basarsa solakdur, solak at eyü olmaz **[112a]** ⁽¹⁾ ya'nî mübârek olmaz. Zikr olan nişânlar altmış iki nişân eyü nişânlardur. Eger ⁽²⁾ bunların küllîsi bir atda mevcûd olsa ol atıñ nazîri olmaz bâri küllîsi ⁽³⁾ olmazsa on iki nişân olmak ve bulunmak gerekdür ki üçü 'avratdan ve üçü ⁽⁴⁾ deveden ve üçü sagırdan ve üçü katırdan ola. 'Avratdan olan nişân hûb ⁽⁵⁾ sûret ol ve bedeni nâzik ola ve saçı ve kuyruğı uzun ola. Ve deveden ⁽⁶⁾ olan nişânlar kirpikleri ve boynı uzun ola ve siñirleri yogun ola. Ve dahı ⁽⁷⁾ sığırdan olan nişânlar budur ki sığır kaburgalı ola ve sığır karınlı ola ve sığır ⁽⁸⁾ hortumlu ola. Ve katırda olan nişânı budur ki katır kulaklı ve katır kuyruklu ⁽⁹⁾ ve katır arkalı ola, bu makûle at eyü olur, her ne baha derlerse deger. Hurmât ⁽¹⁰⁾ torı at eyü olur ve hünerlü olur ve zahmete duyar bu tonlu at kim ayagı ⁽¹¹⁾ ve tırnağı ve kirpigi ve yelesi ve kuyruğı Fârisler kavli üzere olup ve uyluğı ⁽¹²⁾ arası geyeñ ve eñegi kara ola, böyle at eyü olur. Ve dahı bilmek gerekdür ki ⁽¹³⁾ atda yigirmi dört dürlü hastelik vardır, atların adları bunlardır ki zikr ⁽¹⁴⁾ olunur. ¹⁰⁶, ka'âb, ¹⁰⁷, hüdâm, şems, gudde, şakâk-ı hamr, ⁽¹⁵⁾ ¹⁰⁸, baras, lühûd, nemle, nefha, milh, ¹⁰⁹, seretân, konak, ⁽¹⁶⁾ bevâsır, ¹¹⁰, ¹¹¹, ¹¹², 'usaf, su'âl ⁽¹⁷⁾ ¹¹³ bu cemî'

105

106

107

108

109

hastalıklar ata kızmışla su vermekden veyâ kızmışla ⁽¹⁸⁾ bir yerde turgurmakdan veyâ derlemişle çulsuz komakdan veyâ yoldan gelmişken ⁽¹⁹⁾ tîz egerin almakdan veyâ ata hâm katı zorla binmekden dütüne bağlamakdan ve hazân ⁽²⁰⁾ vaktinde yagmura baglasalar veyâ çulsuz güne karşı baglasalar veyâhûd yaz gününde ⁽²¹⁾ güneşe karşı baglasalar veyâ gece ile sovuga kosalar, atûñ haste olmasına **[112b]** ⁽¹⁾ sebep bunlardır. Ve dahı atuñ yaşını bilmekdedür evvelâ aşagadan iki kolun ⁽²⁾ diş biter ve iki diş yukarudan biter bu dört dişe ibtidâ' enbât derler, anlaruñ ⁽³⁾ yanında iki diş dahı biter anlara vasitât derler anlaruñ yanında iki diş ⁽⁴⁾ dahı biter anlara rubâ' iyyât derler, fi'l-cümle atuñ otuz iki dişi olur, ikisi ⁽⁵⁾ evvelinde, otuzı azusunda olur, üç yaşar olıcak kolon dişinüñ kapagını ⁽⁶⁾ açar, dördine degin şöyle kalur, birer kolun dişini bırager kalan dişinüñ dibi ⁽⁷⁾ yogunlanur, altısında bir yanı gidilür ammâ, dibi dahı berk olur, yedisinde biri ⁽⁸⁾ dahı gidülür koca olur dahı sekizinde dişlerüñ ucu dik olur, tokuzında ⁽⁹⁾ katı çukur olur şöylekim arpa sıgar olur, on yaşında tamâm düpdüz olur, on ⁽¹⁰⁾ yaşını geçdükden soñra atuñ yaşını arpa belür şol at kim arpasın uvadur, ⁽¹¹⁾ işinden kalmaz ve ba'zı at deve dişlü olur atun yaşı hiç ma'lûm olmaz ⁽¹²⁾ vakit olur atun dişini daglarlar yigit görinsün deyü ⁽¹³⁾ ve lakîn koca at gündüzden ma'lûmdur ve hem ⁽¹⁴⁾ gündüzin ma'lûm olur, zîrâ ⁽¹⁴⁾ gözi çukur olur.

110 قنصر

111 قنار

112 دیرمقل

113 دمنه بن

SONUÇ

Baştan ayağa hastalıkların ve tedavi yöntemlerinin anlatıldığı bu metinde bir standart görülmemektedir. Bazı hastalıkların sebepleri, belirtileri ve farklı cinsleri üzerinde daha detaylı

durulurken bazılarında sadece tedavi için reçeteler verilmiştir. Örneğin birinci bâbda baş ağrısının sebepleri, belirtileri ve türleriyle birlikte tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. Ancak akıl hastalıklarını konu edinen dördüncü bölümde yalnızca tedavi yöntemlerine değinilmiştir.

Metinde sıklıkla karşımıza çıkan bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli drogların tedavilerde çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Bunların bazıları su ile, bazıları da hap olarak içilerek, lavman yapılması için kullanılarak, çeşitli uzuvlara ve bedene sürülerek tatbik edilmiştir. Bitkisel drogların yanı sıra gıdaların da tedavide kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek yer almaktadır. Gerek bazı gıdalardan perhiz ederek gerekse bazı gıdaları yemeklere dahil ederek tedavi edilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Psikiyatrik hastalıklarda farklı tedavi yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Mesela müzikle tedavi yöntemini kullanarak hastayı sakinleştirmenin yanı sıra hastayı yalnız bırakma yahut korkutma gibi şok etkisi oluşturacak yöntemlerin kullanılmış olması göze çarpmaktadır.

Tedavilerde folklorik uygulamaların kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, uyku problemi çeken insanlar için uyumaya niyet edip Amme Suresi'nin okunması tavsiye edilmiştir. Bir başka örnek, bir kişi uyumak istemezse o kişinin yengeç gözüne bakması ve böylelikle uykusunun gelmeyeceği belirtilmektedir.

Müellif, çeşitli hastalıkların tedavilerinden söz ederken kendi tecrübelerine dair bilgiler de aktarmıştır. Örneğin göz sağlığı için Isfahan sürmesi, misk ve delinmemiş inciye yıkayıp kuruttuktan sonra havanda dövüp ardından elekten geçirip göze sürme gibi çekilmesini tavsiye etmektedir.

Sonuç olarak; “*Risâle-i fi't-tıbb*” adlı eser, müellifin mukaddime kısmında kendisini “Mîr Salih b. Havabîn” olarak tanıtmaya üzerine “Salih b. Nasrullâh”a ait olmadığını

tespit edilmiştir. Eserin transkribe edilerek incelenmesi sonucunda Türk Tıp Tarihi literatürüne Mîr Salih b. Havabin adında bir müellif kazandırılmıştır.Çeşitli kaynaklardan derlenerek hazırlanmış bu eserin hangi tarihte yazıldığı hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Müellifin istifade ettiği kaynaklar, hastalıkların teşhis ve tedavileri hakkında ifade edilen bilgiler doğrultusunda eserin klasik Osmanlı tıbbının kavram ve prensipleriyle, diğer bir ifadeyle hıtlar nazariyesini temele alan sistemle yazılmış olduğu tespit edilmiştir.

SÖZLÜK

-A-

‘asfur (Ar.): Aspir çiçeği, yalancı safran; *Carthamus Tinctorium*; **krş.** aspir.

acı badem: Gülgillerden, dikenli veya dikensiz, meyvelerinin kabukları kalın, çekirdekleri küçük olan bir tür badem ağacı; *Prunus amygdalus*.

afsentin (Far.): Pelin otu; *Artemisia Absinthum*. **bk.** pelîn.

agart-: Ağartmak.

agızyarı: Tükürük, salya.

agu ağacı: Zakkum; *Nerium Oleander*.

agu: Zehir.

ahlât (Ar.): Eski tıpta insan sağlığını etkilediği kabul edilen unsurlar; kan, balgam, safra ve seveda.

ahsır-: Aksırmak.

ak bahak: Abraşılık hastalığının bir türü; **bk.** bahak.

ak günlük: Tütsü olarak yakılan ağaç sakızı türü; *Boswellia Serrata* **krş.** mukl.

ak hardel (Ar.): Sert ve yakıcı tohumu hekimlikte kullanılan bir tür otsu bitki. **bk.** hardal.

ak neft yağı: **bk.** neft yağı.

ak sandal (Ar.): Sandal ağacı türü. **bk.** sandal

ak sûrincân (Far.): **bk.** sûrincân.

ak sûsen (Ar.): Bir çeşit zambak. *Iris Albicans*. **bk.** sûsen.

ak türbüd (Ar.): Bir çeşit türbit otu. **bk.** türbüd.

ak zâc: **bk.** zâc.

akâkıyâ (Far.): Akasya ağacı; *Acacia*.

‘**akâkir** (Ar.): Eskiden ilâç yerine kullanılan bitki kökleri.

‘**akırkarhâ** (Ar.): Pire otu; *Tanacetum*. **krş.** katûnâ, ‘udü’l-kahr

‘**akîk** (Ar.): Türlü renklerde yarı saydam parlak ve değerli bir taş.

akile (Ar.): Yenirce denilen yara, kanser.

‘**akl-ı muhabbit** (Ar.): Akıl bozukluğu.

‘**alâyim** (Ar.): Alametler, belirtiler.

alma: Elma; *Pirus Malus*.

‘**anber** (Ar.): Amber; *Geum Urbanum*.

‘**anberbâris** (Ar.): Çalılıklarda, tarlalarda yetişen, sarı çiçekleri, kırmızı ve ekşi meyvesi olan, kabuğundan ve kökünden solucan düşürücü ilaç olarak yararlanılan, tahıllarda pas hastalığına yol açan bir bitki, sarıçalı; *Berberis Vulgaris*; **krş.** katun tuzluğu, zirişk.

anîsûn(Ar.): Anason; *Pimpinella Anisum*.

‘**anzerût** (Ar.): Anzerut ağacından çıkarılan veyara tedavilerinde kullanılan bir reçine; *Astragalus Sarcocolla*.

‘**arakî sabun** (Ar.): Bir tür sabun çeşidi.

ardıç: Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan ağaç; *Juniperus*.

arıkla-: Zayıflamak.

âs (Ar.): Mersin ağacı; *Myrtus*. **krş.** murd, mersîn.

asârûn (Far.): Kediotu; *Asarum Europaeum*.

‘**asel** (Ar.): Bal.

asl (Ar.) : Kök.

aspir: Yalancı safran; *Carthamus Tinctorium*.

‘**ataş** (Ar.): Susuzluk, hararet.

‘attâr (Ar.): Aktar.

âvâz dutıl-: Ses kısılması.

ay eskisi: Bir ayın on dördünden sonraki günler.

ayıd (Ar.): Ayıt otu; *Vitex Agnuscastus*.

ayu: Ayı; *Ursidae*.

ayvatana: Kara pelin, bayır pelini; *Achilleas Nobilis*.

a‘zâ: (Ar.) Vücudu meydana getiren organlar.

âzeryûn (Far.): Sığırgözü, sığırkuyruğu otu; *Verbascum Sinicatum*.

-B-

bâbûnec (Ar.) : Sarı papatya, öküz gözü; *Matricaria Chamomilla*.

bâde (Far.): Şarap.

bâdişnam (Far.): Isilik.

bâdrenbû/ bâdrenbûye (Far.): Oğul otu, kovan otu; *Melissa Officinalis*. **bk.** oğul otu.

baga: Sinirotu; *Platongo Major*. **krş.** hayy-ı ‘âlem, lisânü’l-hamel, siñirlü yaprak, siñirlüce.

baga: Kaplumbağa; *Testudines*.

bahak (Ar.): Bir çeşit cüzam hastalığı, abraşılık.

bahak’ül- esved (Ar.): Abraşılık hastalığının bir türü; **krş.** kara bahak.

bahakü’l –ebyâz (Ar.): Abraşılık hastalığının bir türü; **bk.** bahak.

bahş (Ar.): Kısım, parça.

bakkâm (Ar.): Bakam ağacı; *Caesalpinia Echinata*.

baldırgan: Baldıran; *Conium*.

baldırıkara: Eğrelti otu cinsinden, yapraklarının sapları saça benzer bir bitki, kara baldır; *Aspelinum Adianthu*. **krş.** bersiyavşân.

balgam (Ar.): **1.** Solunum yollarında tahriş ve iltihaplanma sebebiyle meydana gelen ve öksürülerek çıkarılan sümüksü madde. **2.** Hıltlar teorisinde beden yapısının esasını oluşturan dört unsurdan biri.

bâlig (Ar.): Buluğa eren, ergin.

baras (Ar.): Vücutta yer yer lekeler şeklinde görülen hastalık, alaca hastalığı.

bârid (Ar.): **1.** Soğuk. **2.** Eski tabiat anlayışına göre tabiatta bulunan dört nitelikten biri.

basar (Ar.): Görme.

basdurma: Kurutulmuş tuzlu et, pastırma.

bâsîlik (Ar.): Şah damarı; **krş.** kifâl tamarı, baş tamarı.

baş bart /baş bard: Yara, çıban, sivilce.

baş tamarı: Şah damarı; **krş.** kifâl tamarı, bâsîlik.

batman: Birimi farklılıklar gösteren eski bir ağırlık ölçüsü.

bâzincân (Ar.): Patlıcan; *Solanum Melongena*.

bednus: Horoz; *Gallus*.

behmen (Ar.): Kuduzotu; *Limonium Sinuatum*.

behmen-i ahmer (Far.): Kızıl behmen; *Satice Limonium*.

beksimâd (Far.): Peksimet.

belâdur (Far.): Beladır ağacı; *Semecarpus Anacardium*.

belesân (Ar.): Pelesenk ağacı ve bundan elde edilen yağ; *Commiphora Opobalsamum*.

belîle/belîlec (Far.): Belile otu; *Bellerica Myrobalan*.

beliñle-: İrkilmek.

bellût (Ar.): Meşe; *Quercus*.

benc (Ar.): Bengilikotu, kırmızı tatula; *Hyosciamus Niger*.

bendükçe (Far.) : Eklem.

benefşe/ benefşec (Far.): Menekşe; *Viola Odorata* **krş.** benefşec

benî isrâ' il zeytûnı: Tıpta ilaç olarak kullanılan bir tür taş. **krş.** hacerü'l-yehûd.

beñiz: Beniz.

berelen-: Yaralı duruma gelmek, zedelenmek.

berg-i mûrt: Mersin yaprağı; *Myrtus Communis*. **krş.** murd, mersîn, âs.

berk: Sağlam, kuvvetli.

berkid-: Sağlamlaştırmak.

bersiyâvşân: Eğrelti otu cinsinden, yapraklarının sapları saça benzer bir bitki, kara baldır; *Aspelinum adianthum*. **krş.** baldırıkara.

berş (Ar.): Keten yaprağı ve afyon ruhu ile yapılan, keyif verici, afyonlu şurup veya macun.

besbâse (Far.): Küçükhindistan cevizi; *Myristica fragrans*; **krş.** cevz-i bevâ

besfâyic/ besîmâyic (Ar.): Bespaye, pelit yosunu; *Polypodium Vulgare*.

bestil: Sakızkabağı, armuti ayva, karpuz kabuğu vb. meyveleri pekmezle pişirerek yapılan bir çeşit tatlı

bevâsır (Ar.): Basurlar. **bk.** nâsur

bevl (Ar.): Sidik, idrar.

beyzâ (Ar.): Kulak ardında oluşan bir şişlik.

bezîr (Ar.): Keten tohumundan çıkan yağ.

bezr (Ar.): Tohum.

bıçılğan: Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara.

bıttîh (Ar.): Kavun; *Citrullus Melo*.

bilik: Meşe ağacı meyvesi, palamut.

birinc (Far.): Pirinç; *Oriza Sativa*

biryân(Ar.): Kebap.

bitevi: Kapanık, deliksiz.

biyam/biyan/buyan : Meyan kökü. *Glycyrrhiza glabra*.

biz: İğne.

boga dikenî: Develması, göz dikenî; *Eryngium Campestre*.

bögrek: Böbrek.

bug: Buhar.

buhrân (Ar.): İnsanı şiddetle etkisi altına alan ruhî sıkıntı ve sinir bozukluğu, bunalım.

buhûr (Far.): Dini törenlerde yakılan kokulu ağaç vb. maddeler.

buhûr-ı meryem (Ar.): Devetabanı; *Monstera*

bukrât: Hipokrat, tıbbın babası olarak anılan İyonyalı hekim.

bunduk: Fındık kadar.

bûre (Far.): Kuyumcuların kullandıkları tuza benzer madde, şap.

burı: Sancı.

butrak: Ekinler içinde biten, yapışkan dikenli bir ot.

bûy: Çemen otu; *Trigonella Foenum-graecum*

bürûdet (Ar.): Soğukluk; eski tabiat anlayışına göre tabiatta bulunan dört nitelikten biri.

-C-

canavar (Far.): Canlılar, tüm canlılar.

câvşîr (Ar.): İki çenekliler sınıfının maydanozgiller familyasından, boylu, kalın köklü, sert gövdeli, şemsiye biçiminde sarı çiçekler açan, çok yıllık bitki, kavşir; *Opoponaxe*.

câzû (Far.): Hırçınlık, huysuzluk.

cedî (Ar.): Oğlak burcu.

cerâhat (Ar.): İrin, yara.

cerb: Yağlı.

cereb (Ar.): Uyuz hastalığı.

cevâb (Far.): Arpa suyu.

ceviz-i bevvâ (Ar.): Küçük hindistan cevizi; *Myristica Fragrans*; **krş.** besbâse

ceviz-i rûmî (Ar.): Demirhindi; *Tamarindus Indica*; **krş.** temürhindi, demürhindi.

circîr (Ar.): Su teresi; *Nasturtium Officinale*.

cübñ (Ar.): Peynir.

cülâb (Ar.): Gül suyu.

cülnâr (Ar.): Nar; *Punica Granatum*.

cündibîdeste (Far.) : Çavşır otu ve bu ottan elde edilen zamk ; *Ferula Elaeochytris*
krş. kunduz taşığı, kunduz hâyesi, oğlan aşısı.

cünûn (Ar.): Cinnet, delilik.

cüvâriş (Far.): Sindirimi kolaylaştırıcı bir grup macuna verilen genel bir ad.

cüzâm (Ar.): Cüzzam, lepra.

-Ç-

çak: Yarık.

çakmak taşı: Parlak bir kuvars çeşidi.

çala-: Gözden geçirmek.

çalka-: Sarsmak, çalkalamak.

çalkoyun: Sırtüstü.

çam sakızı: Çam ağacından elde edilen reçine, sakız; *Poix regine*

çenâr (Far.): Çınar; *Platanus Orientalis*.

çengel (Far.): Ameliyatta kullanılan çengel şeklinde alet.

çeşmek: Karaçalı denilen dikenli bir otun tohumu; *Paliurus Spina-christi*.

çevril-: Dönmek; **krş.** çevzin-.

çevzin-: Dönmek; **krş.** çevril-

çeyne-: Çiğnemek.

çıban: İltihaplı kabartı, çıban.

çıkın çıkın: Vücutta meydana gelen kabarcıklar.

çiçek: İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakana ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık.

çig bal: Ham bal.

çigdem: Çiğdem çiçeği; *Crocus*.

çiriş (Far.): Çiriş otu denilen ve kendisinden zamk elde edilen bir bitki; *Asphodelus*.

çirk (Far.): Kir, pislik.

çirkâb (Ar.): Pis su.

çogan: Kökü ve dalları sabun gibi köpüren hem helva yapımında hem de temizlikte kullanılan bir bitki, çöven; *Gypsophila*; **krş.** kündüs.

çör: Çivitotu tohumu; *Indigofera Tinctoria*; **krş.** habbü'l-nîl.

çûb (Far.): Tahta parçası.

çuvâldûz (Far.): Ucu yassı ve eğrice olan büyük dikiş iğnesi.

çügündür (Far.): Yabani pancar; *Beta Vulgaris*.

-D-

dâne (Far.): Tane.

dârçîn (Far.): Tarçın; *Cinnamomum*.

dâr-ı fülful (Ar.): Başbiberi, uzun biber. *Piper Longum*.

dârû (Far.): İlaç.

dâ'ü'l-hayye (Ar.): Deri soyulması şeklinde görülen bir hastalık.

dâ'ü's-sa'leb (Ar.): Saç ve sakal dökülmesi hastalığı.

degirmi: Yuvarlak.

degür-: Değdirmek.

dem (Ar.): Kan.

demregü: Deride kabarcıklar şeklinde beliren cilt hastalığı, temriye hastalığı.
krş.temregü.

demren: Diken, bir şeyin sivri ucu; **krş.** temren

demürdiken: Çobankalkıdan olarak da bilinen dikenli bir ot, demirdiken; *Tribulus*.

demürhindi/ temürhindi (Ar.): Demirhindi otu. *Tamarindus Indica*. **krş.** cevz-i rûmî, temr-i hindi

deñişür-: Değiştirmek.

deñiz köpüğü: Lüle taşı.

depred-: Kımıldatmak, harekete getirmek.

derûnec (Ar.): Çıyan otu; *Polygonum Bistorta*.

devâ (Ar.): İlaç, şifa.

devâl (Ar.): Baldırda oluşan varis.

devâ'ü'l- fîl (Ar.): Ayak şişmesi, fîl hastalığı.

devşir-: Toplamak.

dımışkî (Ar.): Demir, çelik veya bakır üzerinde kazılan oyuklara tel hâlinde altın, gümüş vb. madenlerle dolgu yapılmak suretiyle süslenmiş eşya.

dilçik: Bademcik.

dilgü: Tilki.

dimâg (Ar.): Şuur, bilinç.

direm (Far.): **bk.** dirhem.

dirhem (Ar.): Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü.

dîvâne (Far.): Deli.

dögün: Dağlama ile yarayı açtıktan sonra yakılan bir tür yakı.

dutıl-: Durdurulmak, tıkanmak.

dûtîyâ (Ar.): Göz hastalıklarında kullanılan, çinko madeninden yapılan bir ilaç. **krş.** tûtiyâ

dühn (Ar.): Çeşitli hayvan ve bitkilerden elde edilen her türlü yağ.

düril-: Dürülmek, bükülmek.

dürt-: Sürmek; **krş.** ur-.

düzdür-: Tertip ettirmek; yaptırmak.

-E-

ebem gümece : Ebegümece; *Malva Silvestris*; **krş.** mülûkiyye, mülûhiya

ebrişim (Far.) Bükülmüş ipekten iplik.

ebûcehil karpuzı: Ebucehil karpuzu; *Citrullus Colocynthis*; **krş.** şahmü'l-hanzal

edviye (Ar.): İlaçlar.

ef'î (Ar.): Engerek yılanı; *Vipera*.

eftîmûn (Far.): Bağboğan; *Cuscuta Epythimum*.

efyûn (Far.): Afyon; *Papaver Siomniferum*.

egir: Eğir otu; *Acorus Calamus*.

ehk: Alçı.

ekhel (Ar.) : Koldaki orta damar.

emlec (Ar.): Amlacotu; *Pyhllanthus Emblica*.

emrâz (Ar.): Hastalıklar.

emrûd (Far.): Armut; *Pirus Communis*.

enâr (Far.): Nar ağacı ve meyvesi; *Punica Granatum*.

encîr (Far.): İncir ağacı ve meyvesi; *Ficus Carica*. **krş.** tîn.

encîre (Far.): Isırgan dikenî; *Urtica Dioica L.* **krş.** ısırgan dikenî

eñeg: Çene.

erz (Ar.): Pirinç; *Oryza Sativa*.

esrâr (Ar.): Kenevir tohumu; *Cannabis*.

eşki: Ekşi.

eşribe (Ar.): Şerbetler, şuruplar.

etibbâ (Ar.): Hekimler.

etmek: Ekmek; krş. nân.

evelek: Sulak yerlerde, su kenarında kendiliğinden yetişen, yaz aylarında yeşilimtrak ufak çiçekler açan, yaprakları sebze gibi kullanılan, çok yıllık otsu bitki, efelek; *Rumex Patientia*; **krş:** labada.

eyâric (Ar.): Genellikle müshil olarak kullanılan bazı macunların ortak adı.

eyegü: Kaburga kemiği.

eyrelti: Eyrelti otu; *Pteridium Aquilinum*.

-F-

fâdâniye (): Ayıgülü, şakayık; *Paeonia Officinalis*; **krş.** ‘ûdu’s-salîb

fâkihe (Ar.): Meyve, yemiş.

falic (Ar.): Felç, sekte; **krş.** sekte.

fasd (Ar.): Kan fazlalığına bağlı olarak vücudun bazı toplardamarlarındaki damarı keserek kan almak.

fasd-ı hacâmat (Ar.): Hacamat etmek.

faykara (Ar.): Acı.

ferâmûş (Far.): Unutmak.

ferâric: Küçük horoz;

ferâsiyyûn (Gr.): Köpekotu, kukasotu; *Marrubium Vulgare*.

ferc (Ar.): Dişilerde üreme organının dış kısmı.

ferrûc(Ar.): Piliç.

fetûl (Ar.): Fitol.

fırfıyûn (Ar.): Sütleğen otu ve bundan elde edilen zamk; *Euphorbia Officinarum*.

fışkı: At ve eşek gübresi.

fi'l-hâl (Ar.): Derhal, hemen.

filûnyâ (Ar.): Çeşitli bitkilerle elde edilen bir ilaç.

frenk hastalığı: Genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan, tedavi edilmediğinde inme, körlük, delilik vb. sonuçlara kadar varan, dölle de geçerek vücutta veakılca sakat bir soyun yetişmesine yolaçan bir hastalık, yenirce, sifilis.

fülfül (Ar.): Karabiber. *Piper Nigrum*.

-G-

gâh gâh (Far.): Zaman zaman.

gâhîce: Zaman zaman.

galebe (Ar.): Üsün gelme, bastırma.

galîz (Ar.): Yoğun, koyu, kötü.

gam-nâk (Far.): Gamlı, kederli.

gâr (Ar.): Defne ağacı; *Laurus Nobilis*.

gârîkûn (Ar.): Garikun; *Agaric*. **krş.** katran köpüğü

gark (Ar.): Suya batma, boğulma.

gaseyân (Ar.): Kusma, istifrağ.

gâv-zebân (Far.): Sığırdili bitkisi; *Anchusa Officinalis*. **krş.** lisânü's-sevr.

gegir-: Midede toplanan gazı sesle ağızdan çıkarmak, geçirmek.

gendûme: Dibekte dövülerek yemek yapılan buğday ya da arpa.

germ (Far.): Sıcak, nesnelerin dört ana özelliğinden biri. Eski tıpta bütün maddelerin sıcak, soğuk, kuru ve yaş gibi dört özellikten bir veya ikisine sahip olduğu kabul edilirdi.

gezmâzû (Far.): Ilgın ağacı; *Tamarix Tetrandra*. **krş.** yılgun.

gill u gış (Ar.): (Ziraat için) Zararlı olan her şey.

giciyik: Kaşıntı, uyuz hastalığı.

göbek burusu: Göbek sancısı.

göbek düş-: Göbek deliğinin kapanmamasından fitık oluşmak.

göger-: Morarmak.

gögercin: Güvercin; *Columbiformes*. **krş.** kebûter

göñli dön-: Mide bulantısı kusma. **krş.** göñül bulan-.

göñül bulan-: Mide bulantısı, kusma. **krş.** göñli dön-.

göyindür-: Yakmak.

gudde (Ar.): Vücutta deri ile et arasında en çok boyunda ve kasıkta çıkan şiş, beze.

gussa (Ar.): Üzüntü.

gûvâriş (Far.): Sindirimi kolaylaştırıcı bir grup macunun genel adı.

gücle (Far.): Bitişik taç yapraklı iki çeneklilerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri talkım durumunda olan, meyvesi zehirli bir ağaç, kargabüken; *Strychnos Nux-vomice*.

gülâb (Far.): Gül suyu.

gülbeşeker: Gül çiçeği ve şeker ile yapılan macun kıvamında bir reçel türü.

gülebdan (Far.): Gül suyu serpmek için kullanılan, karın kısmı şişkin, uzun boylu, ağzı delikli, camdan veya madenden ufak kap.

gü lengübîn: Balla gül yaprağından yapılan bir tatlı.

gülnâr (Far.): Yabani nar ağacı; *Punica Granatum*.

gümec balı: Süzülmemiş, petekli bal.

güneyik: Hindiba; *Cichorium Endiva*. **krş.** hindiba.

günlük: Günlük ağacı ve bundan elde edilen zamlk.

-H-

habb (Ar.): Tohum, tane.

habbü'l- mülûk (Ar.): Sütleğen otu; *Euphorbia*.

habelü'z-zirâ (Ar.): Bilek üstünden başparmağı doğru inen damar.

hacerü'l-yehûd (Ar.): Beni İsrail zeytini olarak da bilinen ve tedavi amacıyla kullanılan bir çeşit taş. **krş.** Benî İsrail zeytünü.

hafakân(Ar.): Kalp çarpıntısı, kalp sıkışması; **krş.** yürek oyna-.

halefü'l-lâzen (Ar.): Kulak ardında olan damar.

hall (Ar.): Sirke.

hamel (Ar.): Koç burcu.

hamîr (Ar.): Hamur.

hamr (Ar.): Şarap.

hanâzîr (Ar.): Bir tür çıban.

harbak-ı esved (Ar.): Kara çöpleme; *Helleborus Orientalis*. **krş.** karaca ot.

hardel (Ar.): Turpgiller familyasından, sarı veya beyaz çiçekli, sert ve yakıcı tohumu hekimlikte kullanılan otsu bitki, hardal otu; *Sinapis*.

hardel-i ebyaz (Ar.): Beyaz hardal; *Sinapis Alba*.

harîr: (Ar.): İpek.

harîre (Ar.): Un ve süt karışımının elde edilir.

hârnûb (Far.): Keçiboynuzu; *Ceratonia Siliqua*. **krş.** keçiboynuzu

hasbe (Ar.): Kızamık.

haşhaş (Ar.): Haşhaş; *Papaver somniferum*.

hatmî (Ar.): Hatmi çiçeği; *Athaea Officinalis*.

havelan: Topalak otu; *Cyperus Rotundus*. **krş.** su'd, topalak.

havlincân (Far.): Havlincan; *Galanga Officinalis*.

hâye (Far.): Erkelik bezi, testis.

hayy-ı 'âlem (Ar.): Sinirotu; *Platongo Major*. **krş.** бага, lisânü'l-hamel, siñirlü yaprak, siñirlüce.

hayz (Ar.): Adet hali, aybaşı.

hâzım (Ar.): Sindirmek.

heft (Far.): Yedi.

helîle (Far.): Helile otu, çeşitli renklerde farklı türleri bulunur; *Terminalia*.

helîlec (Ar.): Helile otu, Farsça "helîle" sözcüğünün Arapçalaşmış şekli. **bk.** helîle

helîle-i kâbilî (Ar.): Bir çeşit helile; *Chebulic Myrobalans*; **bk.** helile

helîme (Ar.): Yoğun sıvı; buğday, pirinç, fasülye, nohut benzeri nesnelerin pirilmesiyle elde edilen yoğun sıvı.

helyûn (Ar.): Kuşkonmaz; *Asparagus Officinalis*.

hemân (Far.): Hemen.

herbâr (Far.): Her defasında.

herîse (Ar.) : Dövme buğday ve etin uzun süre kaynatılıp içine katılan baharatlarla ezilerek et ve buğdayın tamamen belirsiz duruma gelip macun kıvamında bir yemek türü.

hevâ (Ar.): Hava.

heyza (Ar.): Kolera.

hıffet (Ar.): Hafiflik.

hılt (Ar.): Karışım, besinlerin midede sindirildikten sonra dönüştükleri dört ana öge olan kan, öd, balgam ve kara safra maddelerinden oluşan karışım.

hınnâ (Ar.): Kına; *Lawsonia İnermis*. **krş.** kınâ.

hısrım (Ar.): Koruk, olgunlaşmamış üzüm. **krş.** koruk.

hıyâr (Ar.): Salatalık; *Cucumis Sativus*.

hıyârşenbe (Far.): Hıyarşenbe, Hint hıyarı; *Cassia Fistula*.

hindiba (Ar.): Yaban marulu, acı marul; *Cichoriume Endiva*.

horûs (Far.): Horoz; **krş.** bednus.

hoşâb (Far.): Kayısı, vişne, erik gibi bazı meyvelerin kurutulmuş haliyle şekerli suda kaynatılmasıyla elde edilen şerbet.

hoşgüvâr (Far.): Hazmı kolay.

hukne (Ar.): Lavman, makattan kalın bağırsağa şırınga ile ilaçla su verme.

hukne-i hârre (Ar.): Şiddetli derece lavman.

hukne-i leyyine (Ar.): Hafif derecede lavman.

hulv (Ar.): Tatlı.

hukne-i mutavassıt (Ar.): Orta derecede lavman.

hulbe (Ar.): Çemen otu; *Trigonella Foenum-graecum*.

humma (Ar.): Sıtma dahil, ateşli ve iltihaplandırıcı bir grup hastalığın genel adı.

hummâs (Ar.) : Kuzukulağı otu; *Rumex Acetosella*.

humre-i ateşperes: Bir tür sivilce.

humret (Ar.): Kırmızılık, kızılık.

hûn-bend (Far.): Kanın akmasını engelleyen bir tür pansuman aleti.

hunnâk (Ar.): Bademcik iltihabı.

hûrde (Far.): Ufak, küçük.

hussetü's-sa'leb (Ar.): Salep otu; *Orchis Hircina*.

hûşk (Ar.): Nesnelerin dört ana özelliğinden kuru özelliğine sahip olan.

huşûnet (Ar.): Katılık, sertlik.

hûze (?): Gittikçe genişleyen yara, kanser; **krş.** yenür baş.

hüdhüd (Ar.): Çavuş kuşu, ibibik; *Upupa Epops*.

hüsn-i yûsuf (Ar.): Karanfilgillerden, bazı türleri bahçelere süs olarak dikilen bir bitki, gugu çiçeği; *Dianthus Barbatus*.

-I-

ılıcak: Ilıkça.

ıncırik-: Hıçkırık; **krş.** kavak ol-.

'irk (Ar.): Damar.

'irk-ı sûsen (Ar.): Meyan kökü; *Glycyrrhiza Glabra*; **krş.** biyam/biyan/buyan.

'irku'n-nisâ (Ar.): Siyatik siniri ve bundan kaynaklanan siyatik ağrısı; **krş.** yan başı ağrısı.

'irkü's-şefeteyn (Ar.): İki dudak arasındaki damar.

ısfanâh (Ar.): Ispanak; *Spinacia Oleracea*.

ısrğan dikenî: Isırğan otu; *Urtica Dioica L.* **krş.** encîre.

ısrğu: Yılancık hastalığı; ağızda kaşıntı ve kabarcıklar yapan, perhizle giderilen bir çeşit hastalık.

ısıtma: Sıtma hastalığı.

ıssı: 1. Sıcak. 2. Eski tıpta nesnelerin dört ana özelliğinden sıcak özellik.

ıtrfil: Cennet biberi; *Amonum Meleguetta*.

-İ-

iblîs turnağı: Tırnağın yan tarafında rahatsız edici bir tarzda sertleşmiş üst deri.

ibrişim: Kalınca bükülmüş ipek iplik.:

ibtidâ' -ı inbât (Ar.): Gelişmeye başlamak.

icâs:Erik; Prunus Domestica.

ictinâb (Ar.): Kaçınmak.

iç yağı: Sığır veya koyun karkaslarında özellikle böbrek çevresinde, bağırsakların dış ısında biriken yağların toplanmasıyla elde edilen, donma veya erime noktası 40° C'ın üzerinde olan, doymamış yağ asitlerince zengin yağ, don yağı, hayvansal yağ.

ihrâk (Ar.): Yakmak.

ihlikân (Ar.): Şırınga ile çeşit organlara ilaçlı sıvı vermek, lavman yapmak; **krş.** hukne.

iksîr (Ar.): İç ferahlatıcı ilaç veya içki.

ilengec: Yengeç; *Cancer*.

'illet (Ar.): Hastalık.

imtilâ (Ar.) : Tıka basa yemekten gelen mide dolgunluğu; hazımsızlık.

incü: İstiridye cinsinden deniz hayvanlarının içinden çıkarılan küçük sert, sedefli tane.

incük: Bacağın diz kapağından topuğa kadar olan kısmı.

inzal (Ar.): Meninin gelmesi, bel gelme.

isfidâc (Ar.): Üstübeç

isitme: Sıtma hastalığı.

istihâze (Ar.): Kadının rahminden hayız ve nifas halleri dışında genellikle de bir hastalık sebebiyle kan akmasıdır.

istiskâ (Ar.): Vücûdun çeşitli yerlerinde su toplanması.

iştihâ (Ar.): Yeme isteği, iştah.

it dirsegi: Göz kapağında çıkan küçük kan çıbanı, arpacık.

it üzümü: İt üzümü; *Solanum Nigrum*.

-J-

jengâr (Far.): Pas, bakır pası türünden olan göz taşı. **krş.** zencâr.

jîve (Far.): Cıva.

-K-

kâbız (Ar.): Tutan, tutucu.

kabz: Dışkılama sıklığının azalması veya zor ve ağrılı dışkılama, kabızlık, ishal karşıtı.

kâfûr (Ar.): Kâfur otu; *Camphorosma Monspeliaca*.

kâhil (Ar.): Erişkin kişi.

kakı-: Sinirlenmek, kızmak.

kâkûle (Ar.): Sıcak iklimlerde yetişen ıtırli otsu bitki; *Elettaria Cardamomum*.

kâkûle-i sagir (Ar.): Küçük kakule; **bk.** kâkûle.

kalye (Ar.): Sade yağ ile pişirilmiş etsiz yahut az etli kabak veya patlıcan yemeği.

kara bahak: Abraşlık hastalığının bir türü; **krş.** bahak'ül- esved

kara çalı : Hünnapgillerden, kurak yerlerde yetişen, çiçekleri altın sarısı renginde, dikenli bir bitki, çalı dikenli; *Paliurus Spinosa*.

kara helîle: Helile otu, çeşitli renklerde farklı türleri bulunur. *Black Myrobalan*. **bk.** helîle

karabaşlu: Karabaş otu; *Lavandulav Stoechas*. **krş.** ustuhudûs.

karaca ot: Kara çöpleme; *Helleborus Orientalis*. **krş.** harbak-ı esved

karanfil (Ar.): Kırmızı, penbe, alaca ve çeşitli renklerde çiçekler açan, düğüm düğüm ince sağlı otsu süs bitkisi; *Dianthus Caryophyllus*.

karañu: Karanlık.

kârûre (Ar.): İdrar tahlili için kullanılan cam kap.

kasnı: Kadı ağacı, şeytanboku bitkisinden çıkarılan bir tür tıbbi zamk; *Ferula Assa-foetida*.

kâsnî (Far.): Yaban marulu, hindiba; *Cichorium Endiva*.

kaş: Mısır kırmısı.

kaşan-: Hizmet ve binek hayvanları durup işemek.

katı: Sert.

katrân (Ar.): Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla elde edilen, sıvı yağ kıvamında, kara renkte, ağır, is kokulu, suda erimeyen bir madde.

katrân köpüğü: Garikun; *Agaric*. **krş.** gârîkûn.

katre (Ar.): Damla.

katun tuzluğu: Çalılıklarda, tarlalarda yetişen, sarı çiçekleri, kırmızı ve ekşi meyvesi olan, kabuğundan ve kökünden solucan düşürücü ilaç olarak yararlanılan, tahıllarda pas hastalığına yol açan bir bitki, sarıçalı; *Berberis Vulgaris*; **krş.** ‘anberbâris, zirişk, ‘anberbâris.

katûnâ (Ar.): Pire otu; *Tanacetum*. **krş.** ‘udü’l-kahr, ‘akırkarhâ

kavak ol-: Hıçkırma; **krş.** ınckırık.

kavî (Ar.): Kuvvetli.

kavla-: Kabarıp dökülmek, soyulmak.

kavuk: Mesane.

kâvzebân (Far.): Hodangiller familyasından, mâvi, bazen de beyaz ve pembe renkli olan çiçekleri terletici ve idrar söktürücü olarak hekimlikte kullanılan, kökü kavrulup yenen, bir veya çok yıllık otsu bitki; hoda otu; *Borago Officinalis*.

kay’etme (Ar.): Kusmak.

kaygana: Yumurta çalkanarak yapılan bir tür tatlı.

kayın: Kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı; *Fagus Orienralis*.

kebâbe (Ar.): Kebabe, kuyruluklu biber; *Piper Cubeba*.

kebere: Kayalık yerde yetişen, develerin yedikleri bir çeşit ot; *Capparis spinosa*

kebûter (Far): Güvercin; *Columbiformes*. **krş.** gögercin.

kef (Far): Köpük.

kehribâr (Far): Açık sarıdan kıızıla kadar çeşitli renklerde veya siyah renkte, yarı şeffaf, kolay kırılan, bir yere sürtüldüğü zaman hafif maddeleri kendine çekeabilen, sigara ağızlığı, tespih, bıçak sapı ve ufak tefek süs eşyaları yapımında kullanılan fosilleşmiş reçine.

keklik otı: Keklik; *Oregano*.

keklik: Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş; *Perdrix*.

kelb (Ar.): Köpek; *Canis familiaris*.

kelem (Far): Lahana; *Barassica oleracea*.

kelep: Bükülmüş iplik kangalı, çile.

keler: Bir tür kertenkele, yılan ebesi; *Lacerta trilineata*.

kemmûn (Ar.): Kimyon; *Cuminum cyminum*.

kendene (Far.): Karaderme; *Marrubium vulgare*.

kendir: Kenevir; *Cannabis Sativa*; **krş.** kenevir.

kene: Kene otu; *Ricinus Communis*.

kenevir: Kenevir; *Cannabis Sativa*; **krş.** kendir.

kenger (Far.): Sütünden kenger sakızı veya çengel sakızı denen bir cins beyaz sakız elde edilen yabancı bir bitki; eşek diken, yaban enginarı; *Cynara Carduculus*. **krş.** kılgın.

kepek: Öğütölüp elenen tahıl tanelerinden eleğın üstünde kalan kabuk kırıntıları.

keramid : Kızıl toprak rengine, pişmiş balçık.

kerdeme: Tere otu; *Lepidium Sativum*.

kerefis: Maydonozgillerden, kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu bir bitki; *Apium Graveolens*.

kereyagı: Tereyağı.

kesir: Havuç; *Daucus Carota*. **krş.** şarlık,keşür.

keşür (Far.): Havuç; *Daucus Carota*. **krş.** şarlık, kesir.

kettân (Ar.): Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokumacılıkta kullanılan bir bitki; *Linum usitatissimum*.

kıg: Deve pislği.

kılğın: Sütünden kenger sakızı veya çengel sakızı denen bir cins beyaz sakız elde edilen yabani bir bitki; eşek dikenı, yaban engınarı; *Cynara Carduculus*; **krş.** kenger

kınâ (Ar.): Kına. *Lawsonia Inermis*. **krş.** hınnâ.

kınnâb (Ar.): Kaba şeyleri dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın iplik.

kırfe (Ar.): Amber kabuğı, tarçın kabuğına benzer bir ağacın kabuğı; *Croton Eluteria*.

kırûtı (Far.): Bal mumu veya yağ karışımıyla yapılan bir tür merhem; **krş.** mûm-ı rugan.

kısır ol-: Üreme imkânı olmayan.

kışr (Ar.): Kabuk.

kıtâl-ı edviye: Ölümçül ilaçlar.

kızamık: Genellikle küçük yaşlarda görülen, kuluçka dönemi bir iki hafta süren, bulaşıcı, ateşli, ufak kızıl lekeler döktüren hastalık.

kızıl boya: Boya kökü, kızılboya kökü; *Rubia Tinctorum*.

kifâl tamarı (Ar.): Şah damarı. **krş.** baş damarı.

kil-i ermenî: Bir tür tıbbi kil; **krş.** tîn-i ermenî

kîrât (Ar.): Dirhem on altıda biri, miskalin yirmi dördte biri, gramın beşte biridir.

kîse (Ar.): Kesecik biçiminde şişler.

kişnic (Far.): Kişniş otu; *Coriandrum Sativum*.

kokar ot: Yabani pırasa; *Allium Porrum*. **krş.** eyrelti, ferâsiyyûn.

konak: Başta saçalarında olan kepek.

koruk: Olgunlaşmamış ham üzüm.

koyun pıtrağı: Papatyagiller familyasından çok yıllık bir tür bitki; *Eupatorium Cannabinum*.

koz (Far.): Ceviz; *Juglans Regia*.

kök: Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besi maddelerini emmesine yarayan bölüm.

kökнар: Çamgillerden, yüksek bölgelerde yetişen, iğne yaprakları kısa, yassı olan, reçineli ve kozalaklı bir orman ağacı; *Abies*.

köprücük: Omuz başıyla göğüs kemiğinin üst ucu arasında bulunan ve derinin altında belli olan uzunca kemik.

kötürüm: Yürüyemeyecek derecede sakat olan.

kuhl (Ar.): Sürme, göz ilacı.

kûkiyâ (Ar.): Bazı bitkilerden yapılan bir tür hap.

kûlnc: Şiddetli omuz ve sırt ağrısı.

kulkâs (Ar.): Kulkas otu ve bu otun ilaç olarak kullanılan kökü; *Colocasia Esculenta*.

kunduz hâyesi: Çavşır otu ve bu ottan elde edilen zamk; *Ferula elaeochytris* **krş.** cündibîdester, oğlan aşısı, kunduz taşığı

kunduz taşığı: Çavşır otu ve bundan elde edilen bir tür zamk; *Ferula elaeochytris* **krş.** cündibîdester, oğlan aşısı, kunduz hâyesi

kurd: Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız,ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan.

kurdaşen: Deride çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntü, ürtiker.

kurılda-: Sindirim yollarından bir sıvı geçerken ‘gur gur’ diye ses çıkarmak.

kurlugan: Et yaran denen bir dolama çeşidi.

kurs (Ar.): Yuvarlak, hap şeklinde ilaç.

kuş dili: Bir diş budak türü.

kuymak: Sulu un yemeği.

kükçük: Küçük.

kükürd (Far.): Doğada saf veya başka cisimlerle birleşik olarak bulunan, sarı renkli element.

külek: Kapaklı tahta kap.

küllâb (Ar.) : Çengel şeklinde cerrah âlet.

kündüs (Ar.): Çöven; *Gypsophila*; **bk.** çogan.

-L-

labada (Grk): Sulak yerlerde, su kenarında kendiliğinden yetişen, yaz aylarında yeşilimtrak ufak çiçekler açan, yaprakları sebze gibi kullanılan, çok yıllık otsu bitki, efelek; *Rumex patientia*; **krş:** evelek.

lâcverd (Far.): İçinde kükürt bulunan, sodyumla alüminyum silikatın oluşturduğu koyu mavi renkte kıymetli taş.

lâdin: Çamgillerden düz gövdeli, kozalağı aşağıya doğru sarkık, kerestesi ve reçinesi değerli, çam türüne çok yakın bir orman ağacı; *Picea*.

lahmi (Ar.): İstiska hastalığının bir türü.

lakve (Ar.): Yüz felci; yüzün herhangi bir bölümünde meydana gelen felç.

legleg: Leylek; *Ciconia ciconia*.

levn (Ar.): Yüzün rengi, beniz.

leymûn (Ar.): Limon; *Citrus limonum*.

leyyin (Ar.): Yumuşak.

lînet (Ar.): Yumuşaklık, hafif ishal.

lisân-ı asâfir (Ar.): Biberiye; *Rosmarinus officinalis*.

lisânü'l-hamel (Ar.): Sinirotu; *Platongo major*. **krş.** бага, hayy-ı 'âlem, siñirlü yaprak, siñirlüce.

lisânü's-sevr (Ar.): Sığırdili birkisi; *Anchusa officinalis*. **krş.** gâv-zebân.

lu'âb (Ar.): Salya kıvamında olan.

lûk (Ar.): Lak ağacı ve bundan elde edilen zamk; *Rhus Oxycantha*.

lu'ûk (Ar.): Yalamak şeklinde kullanılmak üzere hazırlanmış bir grup ilaç.

-M-

mâ' (Ar.): Su.

mâa'cin (Ar.): Macunlar.

ma'cûn (Ar.): Çeşitli ecza maddelerinden macun haline getirilerek yapılan bir grup ilaca verilen genel ad. Bunların kimisi içindeki ağırlıklı maddenin, kimisiyse bulucusunun adıyla anılmaktadır.

macûn-ı felâsife (Ar.): Maddetü'l-hayât da denilen bir tür macun.

ma'cûn-ı uskûf (Ar.): İştah açıcı bir tür macun.

mafsal (Ar.): Eklemler.

mahmûde: İki çeneklilerin çit sarmaşığigiller familyasından, soluk sarı çiçekli, sivri yapraklı, ince ve tüysüz gövdeli, tırmanıcı ve sürünücü, çok yıllık bitki, bingöz otu, sakmunya; *Convolvulus Scammonia*; **krş.** sakmûniyâ

mahmûm (Ar.): Hummaya yakalanmış, ateşli.

mahrûrû'l- mizâc (Ar.): Ahlât-ı erbaa'ya dayanan eski mizaç teorilerinde sıcak tabiatlı karakter.

mahtûm (Ar.): Mühürlenmiş.

mak'ad çık-: Hemoroid hastalığı.

makbere (Ar.): Mezarlık.

mâlîhûlyâ (Ar.): Belirtileri hayata karşı bağlılığınazalması ve her şeye kayıtsızlık, insanlardan kaçma, derin bir keder vb. haller olan ruh hastalığı, kara sevda, melankoli.

maraz (Ar.): Hastalık.

marîz (Ar.): Hasta, hastalıklı.

mârsama/marsîma (Rum.): Güzel kokulu yaprakları yemeklere konulan, nane ve yaban kekiğinin ortak adı; *Mentha Polegium*.

maslık: Esrar.

mastakî/mezdekî (Ar.): Sakızağacı, fıstıkağacı vb. kabuğundan elde edilen sakız, bir nevi reçine; *Pistacia Lentiscus*.

matbûh (Ar.): Bir sıvı içine konulup kaynatılmış veya haşlanmış (ilaç).

mâü'l-cübîn (Ar.): Peynir suyu.

mâye (Far.): Maya, öz.

may-hoş (Far.): Ekşimsi, mayhoş.

mazmaza (Ar.): Gargara.

mâzû: Servigiller familyasının kozalaklılar takımından, her mevsimde yeşil, yapraklı, yassı dallı bir orman ve süsağacı; *Thuya*.

mefâsîl (Ar.): Eklemler.

meflûc (Ar.): Felç olmuş, felçli.

mekir: Hortlak, şeytan.

melhem (Ar.): İçinde gerekli etkili maddeler bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız, deri üzerine sürülerek kullanılan ilaçların ortak adı. **krş.** merhem.

memzûc (Ar.): Karışık, karışmış.

merg-i müfâcân (Ar.): Ansızın ölmek.

merhem (Ar.): İçinde gerekli etkili maddeler bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız, deri üzerine sürülerek kullanılan ilaçların ortak adı. **krş.** melhem.

mersîn (Gr.): Mersin ağacı; *Myrtus communis*. **krş.** murd, âs.

merzencûş/ mezerencûş (Ar.): Mercanköşk, farekulağı çiçeği; *Origanum majorana*.

meshûk (Ar.): Dövülmüş, ezip toz haline getirilmiş.

mesmûm (Ar.): Zehirlenmiş kimse.

mevîzec (Ar.): Yabani üzüm; *Delphinium staphisagria*. **krş.** dag üzümü

mevt (Ar.): Ölüm.

mey (Far.): Şarap, bade.

mıknâtîs (Ar.): Demiri çekme özelliği taşıyan veya sonradan bu özelliği kazanan her türlü madde.

mi'denûs (Ar.): Maydonoz; *Petroselinum Crispum*.

mi'de-nüvâz: Maydanoz; *Petroselinum Crispum*.

mîl (Far.): Çeşitli işlerde kullanılan iğneye benzer ince, uzun alet veya bir aletin buna benzeyen parçası.

milh (Ar.): Tuz.

mirrîh (Ar.): Merih, Mars gezegeni.

misk (Ar.): Asya dağlarında yaşayan bir ceylan cinsinin erkeğinde karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bir bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde.

miskâl (Ar.): Kullanıldığı yere ve zaman göre değişiklik gösteren, yaklaşık 4,810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi.

misritîtûş (Grk): Bir tür macun, bu ad, antik Ru krallarından Matridus'tan gelir, kral için hazırlanmış ve bu adla yaygınlaşmıştır; mesir macunu.

mizâc (Ar.): Özellik, karakter; eski tıp anlayışına göre her nesnede 'soğuk, kuru, yaş, sıcak' olmak üzere dört özellikten ikisi bulur, bunlar 'kan, balgam, safra ve sevda' maddeleri olarak bilinen "anasır-ı erbaa"nın karışıklarıdır. Bu dört karışımın belirli oranlarda oluşturdukları bünyeye 'mizac' acı verilir.

mu'âlece (Ar.): Bir hastalığa karşı tedavi uygulama, ilaç verme, ilaç kullanma.

muglâb (Ar.): Bir tür şurup.

muhallil (Ar.): 1. İltihapları, şiş ve yumruları dağıtmaya yarayan ilaç.

muharrâ (Ar.): Kaynamış, haşlanmış.

muhâtara (Ar.): Tehlikeli durum.

muhkem (Ar.): Sağlam, dayanıklı.

muhrika (Ar.): Ateşli hastalık.

mukavvi (Ar.): Kuvvet için verilen veya kullanılan ilaç, kuvvet ilacı.

mukl (Ar.): Tütsü olarak yakılan ağaç sakızı türü; *Boswellia Serrata*. **krş.** ak günlük.

mukl-ı ezrâk (Ar.): Yemen'de yetişen bir tür ağaç sakızı türü; **bk.** mukl.

mûm-ı rугan (Far.): Bal mumu veya yağ karışımıyla yapılan bir tür merhem; **krş.** kırûtf

mûmiyâ (Far.): Her derde deva olduğuna inanılan efsanevi ilaç.

murabba' (Ar.): Şekerle karıştırılıp pelte kıvamına gelinceye kadar kaynatıldıktan sonra doldurarak yapılan meyvesuyu tatlısı.

murd (Far.): Mersin ağacı; *Myrtus Communis*. **krş.** mersîn, âs.

murdâr (Far.): Kirli, pis.

mu'tâd (Ar.): Alışkanlık haline gelmiş, alışılmış.

mutavassıt (Ar.): Orta halde olan; **krş.** mu'tedil

mu‘tedil (Ar.): Orta halde olan; **krş.** mutavassıt.

mûzîyât (Ar.): Pire, sivrisinek gibi insanı rahatsız eden küçük hayvanlar, haşerat.

mübtelâ (Ar.): Bir şeye kendini kaptırmış olan, tutulmuş, düşkün.

mücâma‘at (Ar.): Cinsi münasebette bulunma.

müdâvâ (Ar.): Hastayı tedavi etme.

müdâvemet (Ar.): Ara vermeden devam etmek.

müdmîn-i hamra: Sürekli sarhoş olan, ayyaş.

müferrih (Ar.): Ferahlık veren, ferahlatıcı, içaçıcı.

müferrihü’l- kalb: Zaferan.

müfid (Ar.): Fayda veren, yarar sağlayan.

müfredât-ı edviyeler (Ar.): Basit ilaçlar.

müherrâ (Ar.): Tamamen pişmiş, iyice pişmiş.

mühlik (Ar.): Öldürücü.

mükerrer (Ar.): Aynı nesnenin iki ayrı türünün karıştırılmasıyla yapılan şuruplar.

mülûhiya (Far.): Ebegümece; *Malva Silvestris*; **krş.** ebem gümece, mülûkiyye.

mülûkiyye: Ebegümece; *Malva Silvestris*; **krş.** mülûhiya, ebem gümece.

müncemid (Ar.): Donuk.

mürdesenc (Far.): Doğal kurşun oksit; **krş.** mürdesenk

mürdesenk (Far.): Doğal kurşun oksit; **krş.** mürdesenc

mürr-i sâfi (Ar.): Çeşitli belsem ağaçlarından elde edilen, kaşınma giderici, uyarıcı vb. hassalara sahip olduğu için tıpta ve eczacılıkta kullanılan kokulu reçine sakızı; *Commiphora Myrrha*.

mürvârîd-i nâsefte: Deliksiz inci.

mürver (Far.): Hanımgillerden, yaprakları karşılıklı, demek durumundaki beyaz çiçeklerinden hekimlikte yararlanılan, meyvesi zeytine benzer bir ağaççık; *Sambucus nigra*.

mürver: Hanımeligillerden, yaprakları karşılıklı, demet durumundaki beyaz çiçeklerinden hekimlikte yararlanılan, meyvesi zeytine benzer bir ağaççık; *Sambucus nigra*.

müşil (Ar.): Bağırsakları çalıştırıp temizleyen, dışkının kolaylıkla dışarıatılmasını sağlayan ilaç.

müşil (Ar.): Bağırsakların çalışmasını sağlayan, kabızlığı giderici, dışkının kolayca dışarıya atılmasına yarayan ilaç.

müşk (Far.): Misk; **bk.** misk.

müştedd (Ar.): Şiddetlenmek.

müte' affin (Ar.): Çürük, kokuşmuş.

müzevvec (Ar.): Çiftleştirilmiş, tevzic edilmiş.

-N-

nabz (Ar.): Kalbin dakikadaki atış sayısı.

nâfi' (Ar.): Faydalı.

nâgâh (Far.): Zamansız, vakitsiz.

namazbur (Far.): Bir tür bağırsak paraziti.

nân (Far.): Ekmek; **krş.** etmek.

na' nâ (Ar.): Nane; *Mentha Sativa*.

nârdenk (Far.): Nar, kızılıcık, erik vb. meyvelerden yapılan ekşimsi pekmez.

nârdîn (Far.): İki çeneklilerden, sümbül-i rûmî de denen bir çeşit sümbül; *Nardus Stricta*.

nârenc (Far.): **1.** Turunç. **2.** Portakal; *Citrus Sinensis*.

nâresîde (Far.): Olgunlaşmamış, ham.

nâr-ı misk: Nar-ı Mısri ve nar-ı Hindi adlarıyla da bilien beyaz ve hoş kokulu çiçekleri olan ağaç.

nâsur (Ar.): **1.** Basur, hemoroit. **2.** Göz çevresi ve çeşitli organlarda oluşan akıntılı yaralar.

nâzle (Ar.): Nezle. **krş.** zükâm.

nebât (Ar.): **1.** Bitki **2.** Kendiliğinden biten sürgün, fidan.

neçâh (Ar.): Bir ihtiyacı gidermek için bir tür macuna verilen ad.

necis (Ar.): Dışkı.

nef' (Ar.): Fayda, menfaat.

nefha (Ar.): Şişkinlik.

neft yağı: Petrolün damıtılmasından elde edilen ve yağlı boaları inceltmede kullanılan, gaz yağına yakın özellikte sıvı, neft.

nemek (Far.): Tuz.

nemle (Ar.): Vücuttaki karıncalanma.

nergis (Far.): Bir çenekliler sınıfının nergisgiller familyasından, lale gibi soğanla üretilen, beyaz veya sarı çiçekli, soğanı zehirli süs bitkisi; *Narcissus*.

nerm (Far.): Yumuşak, hafif.

nıkrîs (Ar.): Genellikle el, ayak parmaklarında ve eklemlerde ortaya çıkan, ağrılı şişliklerle seyreden bir metabolizma hastalığı, gut, damla.

nısf (Ar.): Yarı, yarım. **krş.** nîm.

nigûn

nîl: (Ar.) Çivitotu tohumu; *Indigofera Tinctoria*; **krş.** çör.

nîlûfer (Far.): Durgun sularda ve havuzlarda yetişen, uzun splı, yuvarlak ve geniş yaprakları su üzerinde yüzen, beyaz, pembe, mavi ve sarı büyük çiçekli su bitkisi; *Nymphea*.

nîm (Far.): Yarı, yarım. **krş.** nısf.

nîm-birişt (Far.): Rafadan yumurta.

nîm-kûft (Far.): Yarı dövülmüş.

nısyân (Ar.): Unutkanlık, bunama.

nîş (Far.): Diş, tane.

nîşâdur (Far.): Amonyak.

nizamül edviye

nohûd (Far.): Nohut; *Cicer Arientinum*.

nuhâ (Ar.): Omurilik.

nukû (Ar.): Çeşitli bitkilerin suyundan hazırlanmış şurup.

nûş (Far.): Balve her türlü tatlı yiyecek.

nûşdârû (Far.): Panzehir, tiryak.

-O-

od: Ateş.

oglan aşı: Çavşır ağacı ve bu ağaçtan çıkarılan zamk; **krş.** cündibîdeste, oğlan aşı, kunduz taşığı, kunduz hâyesi.

ogul otu: Yaprakları likör ve ilaç yapmında kullanılan, kalbi güçlendirici ve sindirim kolaylaştırıcı özelliklerine sahip otsu bitki, melisa; *Melissa Officinalis*. **krş.** bâdrençbûye, bâdrençbû.

ogun-: Soluğu kesilmek, tıkanmak.

oñat: Hastalığı, yarayı iyileştirmek.

oñuld-: Hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek.

-Ö-

ökçe: Ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü, topuk.

öyken: Akciger.

özek: Bitki filizi.

-P-

pâlûde (Far.): Nişasta ve şekerle yapılan, soğuk yenen bir tür helva.

pâre (Far.): Parça.

pelîd (Far.): Pis, murdar.

pelîn (Rum.): Çeşitli türleri iştah açıcı, mideyi kuvvetendirici, ateş düşürücü, sinirleri uyarıcı gibi özellikler taşıyan, çok acı, keskin kokulu otsu bitki; *Artemisia Absinthum*.
krş. afsentîn.

pelte (Far.): Nişasta, şeker, su veya meyve suyu ile yapılan gevşek kıcamlı tatlı.

penbe (Far.): Pamuk.

penc: Beş.

penîr (Far.): Peynir.

perhîz (Far.): Diyet.

perkid-: Sağlamlaştırmak.

perverde (Far.): Terbiye edilmiş, hafif kurutulmuş.

peygamber çiçeği: Ilık bölgelerde tahıl taralarında yetişen, iştah açıcı, idrar söktürücü, kum dökücü ve ağrı kesici özelliklerine sahip olan mavi çiçekli kanteron; *Centaurea Cyanus*.

pîl (Far.): Fil; *Elephas*.

puht (Far.): Pişmiş.

pûzîne (Far.): Yarpuz; *Mentha Pulegium*.

püfkür-: Üfleyerek püskürmek.

-R-

rakkı (?): Bir tür sabun.

râsen (Far.): Andız otu; *Juniperus drupacea*; **krş.** anduz.

rastık: Göze çekilen sürme.

râstık (Far.): Antimon tozundan yapılan siyah boya..

ra‘şe (Ar.): Titreme, parkinson hastalığı.

ratb (Ar.): Rutubetli, nemli.

râvend-i çinî (Far.): Tıpta ilaç olarak kullanılan bir tür kök.

râyiha (Ar.): Koku, güzel koku.

râziyâne (Ar.): Rezene; *Foeniculum Vulgare*.

rebve: Astım.

remed (Ar.): Göz ağrısı, göz iltihabı.

renc (Far.): Ağrı, sızı.

revâk (Ar.): Petek.

reyhân (Ar.): Fesleğen; *Ocinum Basilicum*.

rıtl (Ar.): Büyük şarap kadehi.

ribâs (Ar.): Usaresinden şerbet yapılan, taşıdığı hassalar sebebiyle halk hekimliğinde kullanılan ravent türünden mahoş ot; *Rheum Ribes*.

rîş (Far.): Yara, yaralı.

rişte (Far.): Erişte, ev makarnası.

riyâzat (Ar.): Perhiz, diyet.

ru‘âf (Ar.): Burun kanaması.

rub‘ (Ar.): Nöbeti dört günde bir tutan sıtma.

rubb (Ar.): İç, öz, meyve ve sebzelerin özü.

rummân (Ar.): Nar; *Punica Granatum*.

rûşenây (Far.): Bakır çıkan bir taş.

-S-

sabr (Ar.): Sabırotu; *Agave Americana*.

sabûh (Ar.): Sabahları içilen şarap.

sade yağı: Sütten çıkarılan yemeklik yağ, sağyağ.

sâdec (Far.): Hint sümbülü; *Nasдостachys Jatamansi*; **krş.** sümbül-i hindi

sâfi (Ar.): Temiz.

safîn tamarı: Bacaktaki ana toplar damar.

safrâ (Ar.): **1.**Eski tıpta beden yapısının esasını teşkil ettiği kabul edilen dört unsurdan biri. **2.** Karaciğerin hazmı kolaylaştırmak için onikiparmak bağırsağına salgıladığı yeşilimsi sarı renkli acı sıvı, öd.

sag : Katkısız.

sagıld-: **1.** Sağmak. **2.** Hastalığın iyileşmesi.

sahk (Ar.): Döverek ezme.

sakagu: Özellikle atlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı, ruam.

sakankûr (Ar.): Timsah; *Crocodilia*.

sakız: Çiğnendiği zaman yumuşayan, sarımtırak beyaz renkli, hoş kokulu reçine.

sakîl (Ar.): Sıkıntı veren, bunaltıcı.

sakmûniyâ (Ar.): : İki çeneklilerin çit sarmaşığigiller familyasından, soluk sarı çiçekli, sivri yapraklı, ince ve tüysüz gövdeli, tırmanıcı ve sürünücü, çok yıllık bitki, bingöz otu, sakmunya; *Convolvulus Scammonia*; **krş.** mahmûde

salyar: Salya

sancı: Organlarda batar veya saplanır gibi hissedilen şiddetli ağrı.

sancı-: Sancımak.

sandal (Ar.): Sandalgillerden, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç; *Santalum Album*.

sar^ç (Ar.): Zaman zaman kendini kaybederek olduğu yere düşme, vücutta şiddetli çarpınmalar ve ağız köpürmesi ile ortaya çıkan sinir hastalığı, tutarık, tutarak, tutarga, yilbik, epilepsi.

sarp : Sert, kuvvetli.

saru helîle: Sarımtırak esmer renkte sert ve kokusuz meyve; *Terminalia Citrina*.

saru sabr: Sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir spın tepesinde rozet biçiminde toplanmış bulunan bir süs bitkisi, azvay; *Aleo Vera*.

say yagı: Sadeyağ, tereyağı.

sayru: Hasta.

sefercel (Ar.): Ayva; *Cydonia Vulgaris*.

segir-: 1. Sindirmek. 2. Koşmak. 3.Genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kasların hafifçe oynaması.

sehl (Ar.): Kolay.

sekte (Ar.): Felç, sekte; **krş.** fâlic.

selesü'l-bevl (Ar.): Prostat veya şeker hastalığı dolayısıyla idrarını tutamama.

selîhe (Far.): Bir tür pelesenk ağacından ve katırkuyruğu otundan elde edilenn ve birkaç türü olan tıbbi bir zamk.

sem^ç (Ar.): Duyma, işitme.

semir-: Şişmanlamak.

semm (Ar.): Zehir.

semüz ot: Semizotu; *Portulaca Oleraceae*. **krş.** tohmekân.

ser: Baş, kafa.

serd (Far.): Nesnelerin dört ana özelliğinden soğuk özellikte olmak.

seretân (Ar.): 1. Yengeç. 2. İnsan ve hayvanlarda özellikle boyun bölgesinde şişkinlik şeklinde görülen hastalık, bir nevi sıraca; **krş.** toñuz başı.

serî (Ar.): Hızlı, çabuk.

sersâm (Far.): Herhangi bir seepile bilinci ve duyuları zayıflamış olan.

serv (Far.): Selvi ağacı, kışın yaprak dökmeyen yüksek bir ağaç; *Cupressus sempervirens*.

serv (Far.): Selvi ağacı; *Cupressus Sempervirens*.

setr-i mi (Ar.): Midede yemek durmamak, sürekli kusmak.

sevdâ (Ar.): 1. Eski tıpta insan vücûdunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının aralarındaki dengeye bağlı bulunduğu kabul edilen dört unsurdan (ahlat-ı erbaa) biri. 2. İnsan mizâcında bu unsurun fazlalığından hasıl olduğu kabul edilen hüzn, tasa.

sevdâyî (Ar.): Dört bünye özelliğinden melankolik özelliğe sahip; bünyesinde kara sevda maddesinin ağır bastığı tip, kara safra maddesiyle ilgili. **krş.** sevdâ

sezâb (Ar.): Sedef otu; *Ruta Graveolens*.

sıçan otı : Arsenik; **krş.** zırnîh.

sıfat (Ar.): İlaç formülü, yöntemi.

sığa-: Sıvamak, mesh etmek.

sığın: Erkek geyik; *Cervidae*.

sıkl (Ar.): Artık, posa.

sın-: Kırılmak, parçalanmak.

sındu: Makas.

sıraca: Deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü.

sıyrındı: Tahriş.

sızı: Hafif ve ince ağrı.

sidük: İdrar.

sigil: Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur.

sikencübîn (Ar.): Balla sirkenin karışımı olan, harâreti kesen, safrayı söndüren ekşi şerbet. **krş.** sirkengübîn.

sikencübîn-i buzûrî/ sirkengübîn-i buzûrî (Ar.): Bir tür şurup.

silikûn (Fr.): Karbon yerine silisyumun geçtiği sentetik reçinelerin, yağların, greslerin ortak adı.

sinâ'-i mekkî (Ar.): Baklagillerden, sıcak bölgelerde yetişen yaprağı müşhil olarak kullanılan, sarı çiçekli, otsu veya ağaçsı bitki; *Cassia*.

siñir: Duyulardan ve hareketlerden gelen uyarıları organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.

siñirlü yaprak: Sinirotu; *Platongo Major*. **krş.** бага, hayy-ı 'âlem, lisânü'l-hamel, siñirlüce.

siñirlüce: Sinirotu; *Platongo Major*. **krş.** бага, hayy-ı 'âlem, lisânü'l-hamel, siñirlü yaprak.

siñür-: Sindirmek, hazmetmek.

siracü'l-kutrub (Ar.): Peygamber ağacı, geceleri ışık veren bir ağaç; *Guaiacum Officinale*; **krş.** yerbû'ü's-sanem, Süleyman peygamber ağacı.

sirke (Far.): Sirke.

sirkengübîn (Far.): Balla sirkenin karışımı olan, harâreti kesen, safrayı söndüren ekşi şerbet. **krş.** sirkencübîn.

sivilcü: Sivilce.

sogulcan: Solucan, yuvarlak veya yassı, uzun kurtlara verilen genel ad.

soñ: Eş, plesanta.

sovuk: 1. Soğuk. 2. Dört ana özellikten soğuk olma özelliğine sahip olma.

söglü-: Kebap etmek.

söyin-: Söndürmek.

su teresi: Turpgillerden, akarsu kenarında nemli ve bataklık bölgelerde yetişen, idrar söktürücü, yatıştırıcı ve iştah açıcı işleviyle bilinen beyaz çiçekli otsu bitki; *Nasturium Officinale*.

su ‘âl (Ar.) : Öksürük.

subh u şâm (Ar.): Sabah akşam.

su ‘d (Ar.): Topalak otu; *Cyperus Sotundus*. **krş.** havelan, topalak.

sudâ‘ (Ar.): Baş ağrısı, sıkıntı, rahatsızlık, huzursuzluk.

sukûtrî: Bir tür sabır otu;

sultân otı: Akçaot; *Mercurialis annua*.

summâk (Ar.): Sumak ağacı ve meyvesi; *Rhus*.

sûrincân (Far.): Soruncan; *Colchium Autumnale*.

sûsen (Far.): Çeşitli türleri olan hoş kokulu bir bitki, zambak; *Iridaceae*.

süci: İçki.

südde (Ar.): Çeşitli organlarda oluşan sertlik, şişkinlik.

süfûf (Ar.): Toz halindeki ilaçların genel adı.

süglin: Sülün kuşu; *Pheasant*.

süglün: Sülün; *Phasianus Colchius*.

sükker (Ar.): Şeker.

süleymân peygamber ağacı: Peygamber ağacı, geceleri ışık veren bir ağaç; *Guaiacum Officinale*; **krş.** siracü’l-kutrüb, yerbû‘ü’s-sanem.

sülük: Tatlı sularda yaşayan, halk arasında bazı kan hastalıklarının tedavisinde yararlanılan hayvan; *Hurido Medicinalis*.

sülüs (Ar.): Üçte bir.

sünbül-i hindi: Hint sünbülü; *Nardostachys Jatamansi*; **krş.**sâdec.

süñük: Kemik.

sürincân (Far.): Sorıncan; *Colchicum Autumnale*.

süst (Far.): Gevşek, zayıf, güçsüz.

süst-endam (Far.): Vücutça zayıf olan kimse.

-Ş-

şâf (Far.): Başta göz hastalıkları olmak üzere çeşitli hastalıklarda kullanılan, çeşitli madde ve bitkilerden yapılan, sürme ya da fitil biçiminde kullanılan, merhem halinde bir grup ilaç.

şâh-ı sipirgam (Far.): Fesleğen; *Ocimum Basilicum*. **krş.**reyhân

şahm'ül-hanzal : Ebucehil karpuzu; *Citrullus Colocynthis*; **krş.** ebûcehil karpuzu.

şâhtere (Far.): Şahteregillerden, küçük çiçekli, parçalı yapraklı, gök mavisi renginde, göl kenarlarında ve tarlalarda yetişen, taşıdığıfumarin adlı alkaloit sebebiyle tıpta kullanılan bir bitki; *Fumaria Officinalis*. **krş.** şahterec.

şahterec (Ar.): Şahtere otu; *Fumaria Officinalis*. **bk.** şâhtere.

şak (Ar.): Parça, dilim.

şak (Ar.): Parça.

şakâk (Ar.): El, ayak, burun ve dudaklarda oluşan çatlaklar.

şakak: Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge.

şakâkul (Ar.): Yabani havuç; *Pastinaca Sativa*.

şakâyık (Ar.): Düğün çiçeğigillerden, çiçekleri türlü renkte, çok yıllık güzel bir süs bitkisi; *Paeonia Masculula*.

şakâyıku'n-nu 'mân (Ar.): Gelincik çiçeği; *Papaver Rhoeas*.

şakîka (Ar.): Baş ağrısı, migren.

şarâb (Ar.): Şurup, değişik maddelerden yapılan çok sayıda şurup biçimindeki ilaçların genel adı.

şarlık: Havuç; *Daucus Carota*. **krş.** kesir, keşür.

şeb (Far.): Şap, aliminyum ve potasyum sülfat.

şeb körlüğü (Far.): Gece körlüğü hastalığı.

şeker peyniri: Ağızda kolayca eriyen, donuk beyaz bir şeker türü.

şem' (Ar.): Mum.

şeytarac (Ar.): Serkile otu ve kökünden elde edilen bir ilaç; *Plumbago Zeylanica*.

şırlagan (Far.): Susam yağı.

şî râ-yı yemânî (Ar.): Güneyde olan Büyükköpek yıldız kümlelerinde bulunan yıldızın adı.

şîrec (Far.): Şıra.

şırlagan: Susam yağı

şîrûgan (Far.): Susam yağı.

şiryân (Ar.): Atardamar.

şişek : İki yaşındaki koyun.

şôrba: Çorba.

-T-

ta'âm (Ar.): Yemek, aş.

tab' (Ar.): Huy, mizaç.

tabâgat (Ar.): Gözün bölümleri.

tabâşîr (Far.): Toz zerreciklerinden oluşan, çizdiği yerde iz bırakan, beyaz veya açık renkte kireçli kaya.

tablî (Ar.): Siroz türlerinden şişlikle ortaya çıkan bir hastalık. Siroz hastalığından dolayı karında su toplanması sonucu oluşan şişlik.

ta‘dîl (Ar.): Değiştirme, değişiklik.

tag üzümi: Yabani üzüm; *Delphinium Staphisagria*. **krş.** mevîzec.

tagla-: Dağlama. **bk.** dagla-.

tâkat (Ar.): Bir şeyi yapabilmek için gerekli güç, kuvvet, derman.

takâzâ (Ar.): Serzenişte bulunmak.

taksagan: Saksagan; *Pica Pica*.

takviyet (Ar.): Takviye, güçlendirme.

tala-: Hayvan ısırma, sokma.

talak: Dalak.

tamar: Damar; **krş.** ‘irk.

tamla: Damla.

tamzur-: Damlatmak.

tarhâne (Far.): Tarhana.

tarhun: Dereotu; *Anethum*. **krş.** terhun, torak otı

tarı/taru Darı; *Panicum Miliaceum*.

tarlagan /tarlıgan-: Bunalmak.

taşra: Dış, dışarı.

tatar kurdı: Sinir gerilmesi, sinir spazmı.

tâ‘un (Ar.): Veba.

tâ‘ûn (Ar.): Veba.

tebâşîr (Far.): Çizdiği yerde iz bırakan ve çeşitli renkleri olan kireçten ibarek madde.

tefrîh (Ar.): Ferahlama.

teleyyûn (Ar.): Yumuşama; **krş.** telyîn.

telyîn (Ar.): Yumuşatma; **krş.** teleyyûn.

temregû: Deride kabarcıklar şeklinde beliren cilt hastalığı, temriye hastalığı. **krş.** demregû.

temren: Diken, bir şeyin sivri ucu; **krş.** demren

temr-i hindi (Far.): Demirhindi; *Tamarindus indica*. **krş.** temürhindi/demürhindi, cevz-i rûmî

tendürüst (Far.): Sağlıklı, sıhhatli, dinç.

tenkiye (Ar.): Su vermek suretiyle kalın bağırsağın içini temizleme, lavman.

ter: 1. Nesnelerin dört ana özelliğinden yaş özelliğe sahip olan, yaş. 2. Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.

terencübîn/ terengübîn (Ar.): Basra balı, bir tür kudret helvası.

terhun: Dereotu; *Anethum*. **krş.** tarhun, torak otı

ters: Gübre.

teşennüc (Ar.): Kasılma, gerilme, buruşma.

teşvîş (Ar.): Karıştırmak.

tılâ' (Ar.): Sürülecek veya sürünülecek sıvı veya merhem.

tırfe: Gözün içine bir şey batmak.

tîmâr (Far.): Hastaya veya yaraya bakma, tedavi etme.

tîn: İncir. **krş.** encîr.

tîn-i ermenî (Ar.): Bir tür tıbbi kil; **krş.** kil-i ermenî

tîn-i mahtûm (Ar.): Mühür mumu, kırmızı bal mumu.

tiryâk (Ar.): Genellikle panzehir niteliğinde olan bir grup macunun genel adı. Tiryâk-ı ekber, tiryâk-ı erba', tiryâk-ı fârûk gibi bazı türleri bulunur.

tîz (Far.): Çabuk, hemen.

togra-: Doğramak.

tohmekân: Semizotu; *Portulaca Oleraceae*. **krş.** semüz ot.

toluñ: Kulak ile kaş arasındaki bölüm.

tomalan: Arap mantarı, keme; *Tumer Aestivum*.

tonuk: Kederli, keder.

toñuz başı: İnsan ve hayvanlarda özellikle boyun bölgesinde şişkinlik şeklinde görülen hastalık, bir nevi sıracı; **krş.** seretân.

toñuz: Domuz; *Sus*.

topalak: Kırkboğum; *Cyperus Rotundus*.

torak otu : Dereotu; *Anethum*. **krş.** tarhun, terhun.

toy: Kartaldan büyük, eti yenen bir çeşit kuş, yabankazı; *Otis Tarda*.

tûd (Far.): Dut; *Morus Alba*. **krş.** tût.

tuhme (Ar.): Aşırı tokluk, mide dolgunluğu.

tu‘mı (Ar.): Tat.

turgur-: Durdurmak.

turıl-: Durulaşmak, duru hale gelmek.

turna: Büyük sürüler halinde göçen iri kuş; *Grus Virgo*.

tûrunc (Far.): Turunçgillerden, bütün Akdeniz ülkelerinde yetişen, kışın yaprağını dökmeyen bir ağaç, narenç; *Citrus aurantium amara*.

tût (Far.): Dut; *Morus alba*. **krş.** tûd.

tûtiyâ (Ar.): Göz hastalıklarında kullanılan, çinko madeninden yapılan bir ilaç; **krş.** dûtiyâ

tuyûr (Ar.): Kuşlar.

tüffâh (Ar.): Elma ağacı; *Pyrus malus*.

türbüd (Far.): Türbit otı; *Convolvulus turpethum*.

tüşe (?): Bir tür siğil.

tütün: Duman, buhar.

tütüzdür-: Koku vermek için bir şey yapık tüttürmek, tütsülemek.

-U-

uçuk dut-: Havale, epilepsi; **bk.** sar', ümmü's-sıbyân.

ûd (Ar.): Öd ağacı; *Aquilaria Agallocha*.

ûd-ı belesân (Ar.): Bir tür öd ağacı; **bk.** 'ûd.

ûd-ı hindi (Ar.): Öd ağacı türü; *Aloexylon agollochum lour*; **bk.** 'ûd.

ûdu's-salîb (Ar.): Ayı gülü, şakayık; *Paoenia Officinalis*; **krş.** fâdâniye.

ûdü'l-kahr (Ar.): Pire otu; *Tanacetum*. **krş.** 'akırkarhâ, katûnâ.

umsun-: İstenilen bir şeyi elde edememekten dolayı lohusada meme, erkekte üreme organı şişmesi durumu.

unnâb (Ar.): Hünnap ağacı; *Zizyphus Sativa*.

unsul (Ar.): Adasoğanı; *Scilla Maritima*.

ur: Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla insan, hayvan veya bitki dokularında oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, tümör.

ur-: Sürmek, yaralamak; **krş.** dürt-

usaf (Ar.): Boğazda can çekişme hırıltısı.

usâre (Ar.): Çeşitli birki ve meyve sularının sıkılmasıyla elde edilen öz sular.

useylem tamarı (Ar.): Elin üzerinde serçe parmak ve yüzük parmak arasındaki damar.

usfûr (Ar.): Aspir çiçeği, yalancı safran; *Carthamus Tinctorium*; **krş.** aspir.

ustuhudûs (Grk.): Karabaş otu; *Lavandulav Stoechas*. **krş.** karabaşlu

usûl (Ar.): Kökler, ilaç yapımında kullanılan çeşitli bitki kökleri.

uşak çadırı: Çadıruşağı otu ve bundan elde edilen zamk; *Dorema Ammoniacum*.

uṣnân (Ar.): Çöven otu; *Salicornia Herbacea*; **krş.**

uval-/uvan-: Parçalanmak.

uyuz hastalığı: Uyuz böceğinin, üst derininaltına girerek yaptığı kaşıntıdırıcı, bulaşıcı bir deri hastalığı.

-Ü-

üfür-: Üflemek.

ümmü's-sıbyân (Ar.): Havale, epilepsi; **bk.**uçuk dut-, sar'.

üsküre: Topraktan veya madenden yapılmış çorba tası, çukur çanak.

üstübi: Ketenin çöpü, işe yaramayan bölümü.

üşegen: Çok üşüyen.

üzerlik: Sedef otugillerden, yaprakları almasıık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk ekimşiğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki; *Peganum Harmal*; **krş.** yüzerlik

üzil-: Ezilmek, kesilmek.

-V-

vâfir (Ar.): Çok, bol.

vaşak: Çadırışağı otu ve bundan elde edilen tıbbi zamk; *Dorema Ammoniacum*.

veca' (Ar.): Ağrı, sızı.

verd (Ar.): Çiçek, gül; *Rosa*.

verem (Ar.): Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen koch basilinin yolaçtığıateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz.

vesvâse (Ar.): Vehim, kuruntu, şüpte.

vezn (Ar.): Ölçü,ağırlık.

vur-: Koymak, dokunmak, çarpmak.

-Y-

yabana var-: Abdeste çıkmak, dışarı çıkmak.

yâbis (Ar.): 1.Kuru. 2.Ahlat-ı erbaaya dayanan eski mizaç teorilerinde kuru tabiatlı.

yaku: Tedavi masadıyla vücudun ağrıyan, hasta olan yerlerine yapıştırılan, üzerine koyu lapa halinde bir madde yayılmış olan bez veya bu iş için özel olarak hazırlanmış eczalı parça.

yâkût (Ar.): En meşhuru kırmızı renklisi olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sadece elmasın çizebildiği çok değerli taş, billurlaşmış aliminyum oksit.

yalı: Yağlı.

yan başı ağrısı: Siyatik siniri ve bundan kaynaklanan siyatik ağrısı; **krş.** 'ırku'n-nisâ.

yanıkara: Kara kabarcık, kara yanık, şarbon.

yap yap: Yavaş yavaş, usul usul.

arakân (Ar.): Sarılık hastalığı.

arakân-ı asfer (Ar.): Sarı sarılık; **bk.** arakân.

arakân-ı esved (Ar.): Kara sarılık; **bk.** arakân

yaşıl: Yeşil.

yay faslı: Yaz mevsimi.

yek: İyi.

yekrek: Çok iyi.

yel: Ağrı, sızı, romatizma.

yelmeşik: Yapışkan.

yenür baş: Gittikçe genişeyen yara, kanser; **krş.** hûze.

yerbû'ü's-sanem (Ar.): Peygamber ağacı, geceleri ışık veren bir ağaç; *Guaiacum Officinale*; **krş.** siracü'l-kutrub, Süleyman peygamber ağacı.

yılan bıçağı: Genellikle mezarlıklarda, kayalık yerlerde biten, enli uzun yapraklı, ortasında mor çiçeği bulunan bir bitki; *Dracunculus vulgaris*.

yılan yasduğı: Sulak yerlerde yetişen, parlak geniş yapraklı, çam kozalağı biçiminde kırmızı tohumları olan zehirli bir bitki; *Arum maculatum*.

yılgun: Ilgın ağacı; *Tamarix tetrandra*. **krş.** gezmâzû.

yyil- Çürümek, aşınmak.

yu- Yıkamak.

yubûset (Ar.): Eski tıbbâ göre tabiatda bulunan dört rûkûn ve esastan biri.

yufka: Hafif, dayanıksız.

yug- Sıkıştırmak.

yumrıl- Tümselmek.

yumrulan- Bir araya gelmek, toplanmak.

yügrük: Güçlü.

yüklü: Hamile.

yürek oyna- Kalp çarpıntısı; kalp sıkışması; **krş.** hafakân.

yüzerlik: Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk ekimşiğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki; *Peganum Harmala*; **krş.** üzerlik.

yüzüm: Üzüm.

-Z-

za'if (Ar.): Zayıf, güçsüz.

zâc (Ar.): Beyaz, kızıl, yeşil ve sarı türleri olan demir sülfat, kükürt ile demir bileşimlerinden biri.

za'f (Ar.): Zaaf, yetmezlik.

za'ferân (Ar.): Safran; *Crocus Sativus*.

zahîr (Ar.): Kabızlık, bağırsak tembelliği. **krş.** zûr.

zahîr-i bâtıl: Yalancı kabızlık da denilen bir tür kabızlık; **bk.** zahîr.

zahîr-i hak: Gerçek kabızlık da denilen bir tür kabızlık; **bk.** zahîr.

zahm (Far.): Yara.

zamk (Ar.): Bazı ağaçların kabuklarından sızdıktan sonra renksiz veya sarımtırak renkte katı bir madde halini alan camsı yapıştırıcı madde.

zanbak (Ar.): Zambak; *Lilium Candidum*.

za‘ter (Ar.): Kekik cinsinden güzel kokulu bir ot; *Thymbra Spicata L.*

zâtü’l-cenb (Ar.): Akciğer veya göğüs zarı iltihabı; **bk.** zâtü’r-riyye

zâtü’r-riyye (Ar.): Ateş ve öksürükle kendini göstren tehlikeli bir akciğer iltihabı, zatürre.

zeberced (Ar.): Cam parlaklığında, açık yeşil renkte doğal demir ve magnezyum silikat.

zebîb (Ar.): Kuru üzüm.

zebûn (Far.): Güçsüz, zayıf.

zehr-nâk (Far.): Zehirli.

zeker (Ar.): Erkeklik organı.

zencâr (Ar.): Pas, bakır pası türünden olan göz taşı. **krş.** jengâr.

zencebîl (Ar.): Zencefilgiller familyasından, kamış görünüşünde çok yıllık otsu bitki; *Zengiber Officinale*.

zencefre (Ar.): Kırmızı renkli doğal cıva sülfür, sülüğenin eski adı, sincerf.

zerâvend (Far.): İlaç yapımında kullanılan bir bitki, loğusa otu, karaasma, kabakulak otu; *Aristolochia*.

zerâvend-i müdahrec (Ar.): Zeravend otunun dişi türü; **bk.** zerâvend.

zerâvend-i tavîl (Ar.): Zeravend otunun erkek türü; **bk.** zerâvend.

zerdâlû (Far.): Kayısı, zerdali; *Armeniaca Vulgaris*.

zerdeçûb (Far.): Zencefilgillerden, kök saplarından sarı bir boya çıkarılan, safran gibi kullanılan, sarı çiçekli, kokulu, çok yıllık bitki, Hint safranı; *Curcuma Longa*.

zerdevâ: Ağaç sansarı; *Martes*.

zerkele: Yabani tere; *Lepidium Ruderale*.

zeyrek (Far.): Anlayışlı, uyanık, zeki.

zeyt: Zeytinyağı.

zeytûn (Ar.): Zeytin ağacı ve meyvesi; *Olea Europea*.

zıkkî : Siroz hastalığının bir türü.

zırnîh (Far.): Arsenik, sıçan otu; **krş.** sıçan otu.

zıykü'n-nefes (Ar.): Nefes darlığı, astım, tıknefes.

zıbl: Gübre.

zıft: (Ar.): Katran ve diğer organik maddelerin buharlaşmasından veya damıtılmasından elde edilen, kolay kırılan, az ısı ile eriyen, katı, siyah, parlak madde, karasakız.

zinde (Far.): Diri, canlı.

zîrbâc (Ar.): Et suyu çorba, paça.

zırîşk (Far.): Kadıntuzluğu; *Berberis Vulgaris*; **krş.** katun tuzluğu,

zûfâ (Ar.): Çördük otu, zufa otu; *Hyssopus Officinalis*.

zûr (Far.): Kabızlık.

zurunbâd/ zurunbât (Far.): Zidvar, cedvar; *Curcuma Zedoaria*.

zükâm (Ar.): Nezle. **krş.** nâzle

zümürürd (Ar.): Alüminyum, berilyum silikası olan yeşil renkte, çok değerli taş.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet. *İslam Tıp Tarihi*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel. “Osmanlı Tıp Metinlerinde (15-17. Yüzyıl) Hava – Sağlık İlişkisi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 4/7 (2018), 40.
- Aydın, Mükerrerem Bedizel. “Tıbbında ‘Müfred Deva’ Kullanımı ve ‘Müfredat’ Eserlerinin Genel Özellikleri”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6/2 (2005), 299-315.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 3. Basım, 2006.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Şam Livâsı Mufassal Tahrir Defteri [TD].No.401* <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- Derleme Sözlüğü*.Erişim 17 Mayıs 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Doğan, Şaban. “15. Yüzyıla Ait Bit Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in İstilah Lügatı”. *Turkish Studies* 4/4 (2009), 251-316.
- Doğan, Şaban. “Anadolu Türk Tıbbında Bahnameler ve Musa bin Mesud’un Bahname Tercümesi”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/13 (Aralık 2013), 123-138.
- Doğru, Gizem. *Hekim Bereket’in Hulâsatı’t-Tıbb (25b-55a) Eseri- İnceleme, Metin, Dizin-*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Doğru, Gizem. *Hekim Bereket’in Hulâsatı’t-Tıbb (25b-55a) Eseri- İnceleme, Metin, Dizin-*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Erdemir, Ayşegül. “Ahlât-ı Erbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/24. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 17 Mayıs 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- İbn ‘Avvâm. *Terceme-i Kitâbü’l- Filâha*. hzl. M.Bedizel Aydın. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- İbn Baytar. *Tercüme-i Müfredât-ı İbn Baytar*. hzl. Metin Uçar vd. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2017.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin vd. (ed.). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatür Tarihi*. x Cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2008.
- İshak bin Murad. *Edviye-i Müfrede*. hzl. Mustafa Canpolat – Zafer Önler. Ankara: TDK Yayınları, 2007.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 17 Mayıs 2021. <http://lugatim.com/>

Küçüker, Paki – Balcı, Melek. “Kitâb-ı Güzîde-i ‘İlm-i Tıbb’da (Sultâniyye İngiltere Nüshası) Tespit Edilen Bitki Adları”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2020), 20-65.

Lexiqamus. Erişim 17 Mayıs 2021. <https://www.lexiqamus.com/tr>

Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslam ve İlim*. çev. İlhan Kutluer. İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.

Önler, Zafer. *Tarihsel Tıp Metinleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2019.

Özcan, Abdülkadir. “Bahnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/489-490. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Redhouse, James W. A Turkish and English Lexicon; Shewing in English the Significations of the Turkish Terms. Beirut: Librairie du Liban, 1987.

Remzi, Hüseyin. *Lügat-ı Remzi*. nşr. Ali Birinci. 1-2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, 2018.

Sakızlı İsa Efendi. *Nizamü’l-Edviye*. hzl. M.B. Aydın - S.Murad. Ankara: TÜBA Yayınları, 2019.

Salih b. Nasrullah. *Risâla fî’l-Tıbb*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, 2038, 2b-114a.

Sarı, Nil. “Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam”, *Türk Mutfağı*, ed. Arif Bilgin-Özge Samancı. 137-151. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.

Sarı, Nil. “Cerrahiyetü’l- Haniye’de Dağlama Yoluyla “Mâl-i Hülya” Tedavisi ve Akupunktur Yöntemi ile Karşılaştırması”. *Tıp Tarihi Çalışmaları* 2 (1988), 85-91.

Sarı, Nil. “Tıp”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/101-111. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Sarı, Nil. *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015.

Tarama Sözlüğü. Erişim 17 Mayıs 2021. <https://sozluk.gov.tr/>

Tutmacı. *Tabiatname*. hzl. Yakup Karasoy. Ankara: TDK Yayınları, 2018.

Uludağ, Osman Şevki. *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*. hzl. Esin Kahya. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Büşra Seda YILMAZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Felsefe
Makale ve Bildiriler	
1. Aydın, Mükerrerem Bedizel- Yılmaz, Büşra Seda “Şeyhülislam Kemalpaşazâde’ye Ait Bir Tıp Risalesi: Fevâidü’l-Kemalpaşazâde”. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD). 9 (2021), 169-216.	